

De Nederlandse economie *1999*

Verantwoording

Met *De Nederlandse economie* beoogt het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) op prettig leesbare wijze een actueel, breed en samenhangend overzicht te geven van de recente economische ontwikkelingen van Nederland. Ook bevat de publicatie informatie over de financiële positie van de overheid, de huishoudens en de ondernemingen. Het is overigens voor het eerst dat hier recente gegevens gepubliceerd worden over de sectorbalansen in het kader van de Nationale Rekeningen. Naast de financieel-economische ontwikkelingen in 1999 komen arbeidsmarkt, milieu, bevolking en welzijn aan de orde. Door Nederland te vergelijken met het buitenland wordt bovendien de internationale positie van ons land belicht.

In vergelijking met vorig jaar is de opzet van de publicatie gewijzigd, onder meer naar aanleiding van suggesties van lezers. Zo worden de invoer en uitvoer nu tezamen besproken, waardoor aansluitend kan worden geschetst hoe de buitenlandse handel zich heeft ontwikkeld. Daarnaast wordt de informatie over de inkomensontwikkeling en de financiële positie van overheid, huishoudens en ondernemingen in haar samenhang gepresenteerd en worden productie en productiefactoren direct na elkaar behandeld. Milieu, ten slotte, wordt besproken als productiefactor. Ik dank eenieder die heeft bijgedragen aan deze veranderingen. Uw mening over de vorm en de inhoud beschouwen wij als zeer waardevol. Uw reactie kunt u sturen naar de hoofdredacteur, dhr. I. Gorissen, Centraal Bureau voor de Statistiek, Sector Nationale Rekeningen, postbus 4000, 2270 JM Voorburg of naar het e-mailadres igs@n@cbs.nl.

De Directeur-Generaal
van de Statistiek

Ir. drs. R.B.J.C. van Noort

Voorburg/Heerlen, september 2000

Colofon

Samenstelling

Divisie Presentatie en Integratie
Sector Nationale Rekeningen

Informatie

De redactie: André van den Berg, Herman Boer, Gerda Gringhuis, Mark de Haan,
Hanneke van der Heijdt, Jacqueline van den Hof, Ivo Gorissen
Telefoon (070) 337 48 61
E-mail: igsn@cbs.nl

Productie

Vormgeving: CBS - Bureau Vormgeving
Opmaak en Druk: Hofstad Druktechniek, Zoetermeer

CBS Voorburg

Prinses Beatrixlaan 428
Postbus 4000, 2270 JM Voorburg
Telefoon: (070) 337 38 00
Fax: (070) 337 74 29

CBS Heerlen

Kloosterweg 1
Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen
Telefoon: (045) 570 60 00
Fax: (045) 572 74 40

E-mail: infoservice@cbs.nl

Internet: www.cbs.nl

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen, 2000.

Bronvermelding is verplicht. Verveelvoudiging voor eigen of intern gebruik is toegestaan.

Bestelinformatie

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau voor de Statistiek, Sector Marketing en Verkoop, Heerlen.

Telefoon: (045) 570 70 70

Fax: (045) 570 62 68

E-mail: verkoop@cbs.nl

Abonnementsprijs f 28,50

Losse nummers f 32,50

Prijzen zijn exclusief administratie- en verzendkosten.

Kengetal: P-19/2000

ISSN 1386-1042

Verklaring der tekens

.	= gegevens ontbreken
*	= voorlopig cijfer
x	= geheim
–	= nihil
–	= (indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	= het getal is minder dan de helft van de gekozen eenheid
niets (blank)	= een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
1995–1999	= 1995 tot en met 1999
1995/1999	= het gemiddelde over de jaren 1995 tot en met 1999

In geval van afronding kan het voorkomen, dat de totalen niet geheel overeenstemmen met de som van de opgetelde getallen.

Verbeterde cijfers in staten en tabellen zijn niet als zodanig gekenmerkt.

Inhoud

Lijst van gebruikte afkortingen	9
Overzicht van belangrijke sociaal-economische gebeurtenissen in 1999	10
1. Macro-economisch overzicht	13
Een terugblik in de eeuw: Algemeen economische ontwikkelingen	22
2. Bestedingen	25
2.1 Consumptie	26
2.2 Investerings	34
2.3 Buitenlandse handel	36
Een terugblik in de eeuw: Bestedingen	45
3. Productie	47
3.1 Landbouw, bosbouw en visserij	49
3.2 Delfstoffenwinning	51
3.3 Industrie	52
3.4 Energie- en waterleidingbedrijven	57
3.5 Bouwnijverheid	58
3.6 Handel, horeca en reparatie	59
3.7 Vervoer, opslag en communicatie	61
3.8 Financiële en zakelijke dienstverlening	62
3.9 Overheid	65
3.10 Zorg en overige dienstverlening	66
3.11 Het belang van ICT voor de Nederlandse economie	67
Een terugblik in de eeuw: Productie	74
4. Productiefactoren	75
4.1 Ondernemerschap	75
4.2 Arbeid	79
4.3 Kapitaal en kennis	86
4.4 Milieu	92
Een terugblik in de eeuw: Arbeidsmarkt	103

5. Ondernemingen, overheid en huishoudens	105
5.1 Niet-financiële vennootschappen	109
5.2 Financiële vennootschappen	114
5.3 Overheid	119
5.4 Huishoudens	126
5.5 De positie van Nederland ten opzichte van het buitenland	135
5.6 Rente en dividenden	137
Een terugblik in de eeuw: Aandelen	142
6. Bevolking, welzijn en regio	145
6.1 Bevolking	145
6.2 Welzijn	149
6.3 Regio	157
Een terugblik in de eeuw: Bevolking (inclusief vooruitblik)	159
7. Internationale vergelijkingen	163
7.1 Productie	163
7.2 Bestedingen	165
7.3 Arbeidsmarkt	169
8. Tot besluit	175
Statistische bijlage	177
Lijst van gebruikte begrippen	191
Trefwoordenregister	205
Voor meer informatie	211
Enkele aanverwante publicaties	212

Lijst van gebruikte afkortingen

AOW	algemene ouderdomswet
AWBZ	algemene wet bijzondere ziektekosten
BBP	bruto binnenlands product
BNP	bruto nationaal product
BRP	bruto regionaal product
BTW	belasting op de toegevoegde waarde
CAO	collectieve arbeidsovereenkomst
CPI	consumentenprijsindex
ECB	Europese Centrale Bank
EMU	Economische en Monetaire Unie
ESR 1995	Europees Systeem van Nationale en Regionale Rekeningen 1995
EU	Europese Unie
Eurogebied	de landen van de EMU (met de euro als gezamenlijke munt)
GSM	Global System for Mobile Communications
HICP	geharmoniseerde index van consumentenprijzen
ICT	informatie- en communicatietechnologie
IPCC	Intergovernmental Panel on Climate Change
IZWh's	instellingen zonder winstoogmerk ten behoeve van huishoudens
NAMEA	National Accounting Matrix including Environmental Accounts
NNI	netto nationaal inkomen
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
OPTA	Onafhankelijke Post en Telecommunicatie Autoriteit
R&D	research and development
REB	regulerende energiebelasting
WAO	wet op de arbeidsongeschiktheid
WW	werkloosheidswet
ZFW	ziekenfondswet

Overzicht van belangrijke sociaal-economische gebeurtenissen in 1999

In 1999 wordt Nederland geconfronteerd met een nieuw economisch verschijnsel: het aanbieden door ondernemers aan de consument van gratis goederen en diensten. Zo verschijnen er in de zomermaanden twee gratis dagbladen en komen verzekeringsmaatschappijen met gratis ongevallenzekeringsverzekeringen. Maar vooral het aanbieden van een gratis internetabonnement door providers neemt een hoge vlucht. Eind 1999 zijn er al twintig gratis internetaanbieders in Nederland.

In 1999 krijgt de verlaging van de loon- en inkomstenbelasting vorm door verandering van het tarief van de eerste schijf. De bestaande eerste schijf wordt in twee delen geknipt, waarbij het eerste deel (schijf 1a) een tarief kent dat lager ligt dan het tarief van het tweede deel (schijf 1b).

In december 1998 is de Wet Schuldsanering Natuurlijke personen van kracht geworden. Ook kleine zelfstandigen en particulieren kunnen nu onder deze wet schuldsanering aanvragen.

Op 1 januari 1999 wordt de Wet Flexibiliteit en Zekerheid (de 'flexwet') van kracht. Uitzendbureaus zijn hierdoor verplicht uitzendkrachten in vaste dienst te nemen wanneer ze 18 maanden bij dezelfde werkgever gewerkt hebben of drie jaar bij verschillende werkgevers.

Per 1 januari 1999 gaat de Economische en Monetaire Unie (EMU) van start met 11 landen van de Europese Unie. Het betreft België, Duitsland, Spanje, Frankrijk, Ierland, Italië, Luxemburg, Nederland, Oostenrijk, Portugal en Finland.

De heffingen op vrijwel alle energiedragers zijn per 1 januari 1999 omhoog gegaan. In de meeste gevallen is dit een gevolg van een stijging van de Regulerende energiebelasting (REB), maar bij de motorbrandstoffen komt het grotendeels door een accijnsverhoging.

Vanaf 1 januari 1999 valt de watervoorziening, behalve de eerste zestig gulden van de jaarrekening, onder het hoge BTW-tarief van 17,5%. De eerste zestig gulden blijft onder het lage tarief van 6%.

Voor een aantal producten wordt sinds januari 1999 een verwijderingsbijdrage aan de consument in rekening gebracht. Het betreft producten als koelkasten, televisies, videorecorders en magnetrons.

Op 4 januari 1999 is de handel op de Amsterdamse Effectenbeurs overgegaan op de euro. Op het Damrak vindt de handel, de notering en de afwikkeling vanaf die datum uitsluitend plaats in deze gemeenschappelijke munt.

Op 23 februari 1999 heeft de rechter de Wet herstructurering varkenshouderij voorlopig buiten werking gesteld. Deze wet beoogt de Nederlandse varkensstapel in verband met het mestoverschot sterk in te krimpen.

In maart 1999 besluiten de elf OPEC-landen tot een productieverlaging. Ook een aantal niet-OPEC-leden sluit zich hierbij aan. De landen houden zich beter dan voorheen aan deze beperking, vooral omdat hun economieën zwaar begonnen te leiden onder de scherpe prijsdaling van 1998. Het gevolg is een sterk stijgende olieprijs.

Sinds juni 1999 is de Wet Fiscale Behandeling Pensioenen van kracht, die een flexibele aanvulling op het pensioen makkelijker maakt. Opgespaarde ATV-dagen zijn sindsdien te 'ruilen' voor een aanvulling op het pensioen.

In juni 1999 blijkt dat vanaf januari de kippen op honderden Belgische bedrijven met dioxine besmet voer hebben gegeten. Het besmette veevoer blijkt ook aan Nederland te zijn geleverd. De Europese Commissie wil daarom dat alle kippen, eieren en de tot nu toe in 1999 met eieren geproduceerde waren (ijs, gebak) worden vernietigd.

Per 1 juli 1999 komt de tax-free verkoop op luchthavens en veerboten te vervallen.

De jaarlijkse aanpassing van de huren per 1 juli is in 1999 gemiddeld lager geweest dan in voorgaande jaren. De gemiddelde huurstijging komt uit op 3,1%.

Ondanks goede resultaten heeft de Amsterdamse Effectenbeurs het voor het eerst na zeven jaar minder goed gedaan dan de wereldindex. In 1999 stijgt de MSCI-wereldherbeleggingsindex met 46%, de CBS-herbeleggingsindex voor Nederlandse aandelen met 31%.

Kerncijfers

1.1 Economische en sociale kernindicatoren voor Nederland

	Eenheid	1996	1997	1998*	1999*
Macro-economische kerncijfers					
Netto nationaal inkomen per hoofd van de bevolking (reële verandering) ¹⁾	%	2,7	3,8	3,2	3,1
Consumentenprijs (verandering)	%	2,0	2,2	2,0	2,2
Werkloze beroepsbevolking	% beroepsbevolking	7,4	6,4	5,0	4,1
Saldo lopende transacties met het buitenland ¹⁾	% BBP	5,4	5,6	5,2	4,9
Inkomensongelijkheid tussen individuele huishoudens	Gini-coëfficiënt	0,320	0,317	0,319	.
Druk op het milieu					
Verandering emissies die bijdragen aan:					
broeikaseneffect	%	3	-2	0	-1
verzuring	%	0	-2	-9	0
vermesting	%	-5	-3	5	2
gestort afval	%	-4	-1	1	.
Sociale aspecten					
Gemiddelde leeftijd bij overlijden	jaren	74,7	74,9	75,0	75,1
Bevolking met (zeer) goede gezondheid	% totale bevolking	81,5	80,8	81,1	80,0
Personen met hbo/wo als hoogste onderwijsniveau (<65 jaar)	% bevolking 15-64 jr	19,8	20,3	21,5	22,2
Aantal geweldsdelicten	per 100 v.d. bevolking >14 jr	5,8	6,9	7,6	.
Demografie bevolking					
Gemiddelde omvang bevolking	× 1 000	15 523	15 607	15 703	15 808
Migratie-overschot	% totale bevolking	0,28	0,31	0,39	0,38
Gemiddelde huishoudensgrootte	personen	2,31	2,30	2,29	.
Demografie bedrijven					
Faillissementen		4 534	4 409	4 015	3 238 ³⁾
Oprichtingen		33 600	30 600	31 900	33 400
Arbeid					
Totale arbeidsvolume (verandering)	%	2,6	3,2	3,0	2,9
Loonsomquote vennootschappen (excl. delfstoffenwinning)	%	72,1	71,8	72,0	72,4
Betaalde uren per gemiddelde baan per jaar		1 378	1 376	1 361	1 364
Arbeidsvolume	% totale bevolking	37,4	38,4	39,3	40,2
Werkzame beroepsbevolking	% bevolking 15-64 jr	58,8	60,6	62,3	63,8
Productie					
Bruto binnenlands product (volumeverandering)	%	3,0	3,8	4,1	3,9
Bezettingsgraad industrie	%	83,9	84,8	85,0	84,3
Arbeidsproductiviteit (volumeverandering) ²⁾	%	-0,1	1,3	2,3	1,7
Inkomen, bestedingen en besparingen					
Netto beschikbaar inkomen van huishoudens (reële verandering) ¹⁾	%	3,2	3,5	3,0	2,1
Consumptieve bestedingen (volumeverandering)	%	2,5	3,1	4,1	3,8
Investerings in vaste activa (volumeverandering)	%	6,3	6,6	4,1	6,5
Netto nationale besparingen ¹⁾	% netto beschikbaar inkomen	13,6	14,6	14,3	14,4
Overheid					
Vorderingensaldo overheid	% BBP	-1,8	-1,1	-0,7	1,0
Belasting- en premiedruk	% BBP	40,7	40,5	40,2	41,4
Overheidsschuld, EMU-definitie (ultimo)	% BBP	75,3	69,9	66,6	63,8
Wisselkoers en rentestand					
Effectieve koers t.o.v. concurrenten (verandering)	%	-1,9	-5,4	1,3	-2,1
Effectieve koers t.o.v. leveranciers (verandering)	%	-1,4	-5,4	0,9	-2,2
Lange rente	%	5,6	5,2	4,4	4,3

Bron: CBS; voor effectieve wisselkoersen CPB.

¹⁾ Exclusief ingehouden winsten op directe buitenlandse investeringen.

²⁾ Exclusief delfstoffenwinning, verhuur en handel in onroerend goed, overheid, gezondheids- en welzijnzorg.

³⁾ Op 1 december 1998 is de Wet Schuldsanering Natuurlijke Personen ingevoerd.

1. Macro-economisch overzicht

Evenals in voorgaande jaren kende de Nederlandse economie in 1999 een hoge groei (3,9%) bij een gematigde inflatie. De Nederlandse economische groei ligt al sinds 1996 boven de 3%, dat is gemiddeld ruim een procentpunt boven dat van de Europese Unie (EU) als geheel. In 1999 was dit zelfs 1,6 procentpunten. De ontwikkeling van de BBP-deflator, een maatstaf voor de prijsontwikkeling in de gehele economie, was met 1,7% in 1999 gematigd. Dit kwam vooral door de slechts bescheiden toename van de invoerprijzen (+0,3%). Sinds 1996 is het tempo van de loonvoetstijgingen geleidelijk toegenomen van 1,4% in 1996 tot 3,0% in 1999. Binnen de EU was de stijging van de consumentenprijsindex overigens relatief hoog.

De hoge economische groei vertaalde zich in een verbetering van andere welvaartsindicatoren. Zo lag de werkloosheid in 1999 op het laagste niveau sinds het begin van de jaren tachtig. Toch deden spanningen op de arbeidsmarkt zich slechts in een beperkt aantal bedrijfstakken voor. De uitstoot van milieubelastende stoffen bleef in 1999 achter bij de economische groei. Er was een daling van de uitstoot van broeikasgassen en een stabilisatie van de uitstoot van stoffen die bijdragen aan de verzuring, terwijl de toename van de uitstoot van stoffen die bijdragen aan de verarming 2% bedroeg.

1.2 Aanbod en gebruik van goederen en diensten, 1999*

Aanbod	Volume- mutatie	Waarde		Gebruik	Volume- mutatie	Waarde	
		%	mld gld			mld euro	%
Productie (basisprijzen)	3,7	1 514	687	Intermediair verbruik	3,6	757	344
Saldo productgebonden belastingen en subsidies ¹⁾	4,9	92	42				
Verbruik toegerekende bankdiensten (-)	8,1	24	11	<i>Bruto binnenlands product</i>	3,9	824	374
Invoer	6,3	460	209	Uitvoer	5,6	501	227
				Consumptieve bestedingen huishoudens	4,4	411	187
				Consumptieve bestedingen overheid	2,5	188	85
				Investerings in vaste activa	6,5	183	83
				Veranderingen in voorraden		1	0
Totaal aanbod	4,3	2 042	926	Totaal gebruik	4,3	2 042	926

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

¹⁾ Inclusief verschil toegerekende en afgedragen BTW.

Meeste bedrijfstakken delen in de economische groei

Landbouw, industrie, bouwnijverheid, commerciële dienstverlening, energie-, waterleiding- en transport- en communicatiebedrijven kenden alle een hoge groei. De volumetoename van de toegevoegde waarde varieerde van 3,1% voor de industrie tot 8,4% voor de transport- en communicatiebedrijven tezamen. De overheid (1,8% volumegroei) en de zorg (1% volumegroei) bleven hierbij achter, terwijl de delfstoffenwinning een volumedaling met 6,4% kende.

Binnen de industrie kenden de papierindustrie en de textiel- en lederindustrie negatieve groeicijfers. De chemie herstelde zich daarentegen met een volumetoename van 8,9% overtuigend van de negatieve groei in 1998. Sterke groeiers waren er verder in de dienstverlening, waar de autoleasebedrijven, telecommunicatie en de automatisering hoge groeicijfers kenden. In deze laatste branche werd in 1999 bijna tweemaal zoveel toegevoegde waarde gegenereerd als drie jaar eerder.

1.3 Samenstelling van de economische groei ¹⁾

	1997	1998*	1999*
<i>in procentpunten van de volumegroei van het BBP</i>			
Consumptieve bestedingen door huishoudens	0,7	1,2	1,3
Consumptieve bestedingen door de overheid	0,6	0,8	0,6
Investerings in vaste activa	0,7	0,3	0,7
Veranderingen in voorraden	0,0	0,1	0,0
Uitvoer	1,9	1,7	1,3
Bruto binnenlands product	3,8	4,1	3,9

Bron: CBS, detailgegevens Nationale rekeningen.

¹⁾ De invoer is toegerekend aan de bestedingscategorieën waarvoor de geïmporteerde producten bestemd zijn.

Alle bestedingen leveren een belangrijke bijdrage aan de economische groei

De consumptie door huishoudens en de uitvoer droegen in 1999 elk voor eenderde bij aan de economische groei van 3,9%; de investeringen en overheidsconsumptie tezamen ook voor eenderde. Aangezien het aandeel in de totale bestedingen hiermee redelijk goed overeenkomt, kan gesteld worden dat de economische groei breed gedragen wordt.

Kader 1.a

De invoering van de euro *De geboorte van het eurogebied*

In 1999 ging de Economische en Monetaire Unie (EMU) van start en werd een begin gemaakt met de invoering van de euro als gemeenschappelijke munt. In 1991 had de Europese Raad op de conferentie van Maastricht hiertoe een verdrag opgesteld, waarin afspraken zijn gemaakt om de onderlinge economische verschillen tussen de deelnemende landen te verkleinen. Om deel te kunnen nemen aan de EMU moesten lidstaten voldoen aan convergentiecriteria op het gebied van overheidsfinanciën, wisselkoersstabiliteit en rente- en inflatiepeil. Begin mei 1998 werd besloten dat de volgende landen deelnemen aan de EMU: Nederland, België, Duitsland, Spanje, Frankrijk, Ierland, Italië, Luxemburg, Oostenrijk, Portugal en Finland. Van de andere EU-landen voldeed Griekenland op dat moment niet aan de convergentiecriteria, terwijl Denemarken, het Verenigd Koninkrijk en Zweden er zelf de voorkeur aan gaven om vooralsnog buiten de EMU te blijven. In juni 2000 is besloten dat vanaf 2001 ook Griekenland deel uit zal maken van de EMU.

Op 31 december 1998 werd de waarde van de euro voor de 11 deelnemende landen vastgesteld. Voor Nederland komt de waarde van 1 euro overeen met 2,20371 gulden. Deze waardebepaling vormde het begin van de stapsgewijze introductie van de euro als gemeenschappelijk betaalmiddel van de elf EMU-landen. Dit proces moet in 2002 zijn voltooid met de introductie van eurobankbiljetten en -munten. In deze publicatie wordt een begin gemaakt met het gebruik van de euro. In de tabellen waarin waardebedragen zijn opgenomen, is voor het meest recente jaar in het algemeen niet alleen een bedrag in guldens vermeld, maar ook in euro's.

Sterke consumptie- en investeringsgroei

De volumegroei van de consumptie door huishoudens bedroeg 4,4% in 1999, evenals in 1998. Daarvoor is het twintig jaar geleden dat er een dergelijke hoge consumptiegroei was. Vooral de autoaankopen en het gebruik van telecommunicatiediensten groeiden in 1999 snel. Ondanks prijsdalingen zijn de consumptieve uitgaven aan communicatie sinds 1995 in guldens bijna verdubbeld.

In 1999 groeiden ook de investeringen fors (+6,5%). Voor wat betreft de investeringen in computers en software werden de hoge volumegroei cijfers van de voorgaande jaren, van meer dan 10% per jaar, gecontinueerd. Daarentegen volgde de grote volumegroei van de investeringen in grond-, weg- en waterbouwkundige werken (+10,8%) op een periode waarin de investeringen een gematigde ontwikkeling kenden. De groei in 1999 is voor een belangrijk deel toe te schrijven aan voorbereidende werkzaamheden zoals de aanleg van wegen en bruggen voor grote projecten, waaronder de Betuwelijn en de Westerscheldetunnel.

Uitvoerverschot wederom lager

Voor het derde achtereenvolgende jaar is het uitvoervolume minder hard gegroeid dan het invoervolume. Dit hangt samen met de gematigde economische groei in de landen waarheen Nederland exporteert. Zo gaat meer dan een kwart van de uitvoer van ons land naar Duitsland. Overigens heeft er zich in het afgelopen decennium een verschuiving voorgedaan in de exportgerichtheid van ons land, waarbij het belang van Duitsland en andere traditioneel belangrijke exportlanden zoals België en Frankrijk is verminderd.

Kader 1.b

De winsten van buitenlandse dochters en het nationaal inkomen

De registratie van ingehouden winsten op directe buitenlandse investeringen

De Nationale rekeningen van het CBS worden opgesteld conform het Europees Systeem van Nationale en Regionale Rekeningen 1995 (ESR 1995). Hierin wordt onder meer voorgeschreven dat ingehouden winsten van buitenlandse dochterondernemingen moeten worden toegerekend aan de betreffende moederonderneming. Dit heeft effect op het primair inkomen en beschikbaar inkomen van met name ondernemingen, en op het nationaal inkomen, het beschikbaar nationaal inkomen en op het nationaal vorderingenoverschot.

Voor een klein land als Nederland met aanzienlijke directe buitenlandse investeringen en met veel in ons land gevestigde dochters van buitenlandse moederondernemingen, hebben de vaak forse mutaties in de winsten van dochterondernemingen een grote invloed op het totaal inkomen van ondernemingen en daarmee op het nationaal inkomen (zie tabel).

Door alleen het daadwerkelijk naar de moederonderneming overgemaakte deel van de winst mee te tellen en niet de ingehouden winst, wordt een rustiger beeld van de ontwikkelingen van het nationaal en beschikbaar nationaal inkomen gegeven. In deze publicatie worden daarom de nationale inkomensbegrippen weergegeven exclusief ingehouden winsten in verband met directe buitenlandse investeringen.

Ingehouden winsten op directe buitenlandse investeringen en macro-economische totalen

	1996	1997	1998*	1999*
	<i>mld gld</i>			
Nationaal inkomen	593	634	656	710
Nationaal inkomen ¹⁾	592	629	665	705
Beschikbaar inkomen	587	627	649	705
Beschikbaar inkomen ¹⁾	587	623	658	700
	<i>reële mutaties in %</i>			
Nationaal inkomen	1,8	4,9	1,7	5,9
Nationaal inkomen ¹⁾	3,2	4,3	3,8	3,8
Beschikbaar inkomen	1,7	4,9	1,8	6,3
Beschikbaar inkomen ¹⁾	3,1	4,2	3,9	4,0

Bron: CBS, detailgegevens Nationale rekeningen.

¹⁾ Exclusief ingehouden winsten op directe buitenlandse investeringen.

Omdat de volumegroei van de invoer die van de uitvoer in 1999 overtrof en de uitvoerprijzen daalden terwijl de invoerprijzen licht stegen, verminderde het uitvoeroverschot. In 1999 was dit 4,9% van het BBP, terwijl het in 1998 nog 5,8% bedroeg. Overigens blijft het Nederlandse uitvoeroverschot daarmee één van de hoogste binnen het eurogebied.

Hogere rente- en winstontvangsten compenseren lager uitvoeroverschot

In 1999 is het totaal van de ontvangsten aan rente en dividenden uit het buitenland veel sneller gestegen dan de hiermee corresponderende betalingen aan het buitenland. Dit compenseerde de afname van het uitvoeroverschot, zodat het

saldo van de lopende transacties met het buitenland nagenoeg gelijk gebleven is, op een bedrag van ruim 40 miljard gulden. De winstuitkeringen exclusief de ingehouden winsten in verband met directe buitenlandse investeringen zijn hierbij buiten beschouwing gelaten (zie ook kader 1.b).

De betaalde kapitaaloverdrachten aan het buitenland namen in 1999 sneller toe dan de ontvangsten aan kapitaaloverdrachten. Hierdoor was het nationale vorderingsaldo lager dan in 1998 en kwam uit op 38,4 miljard gulden in 1999, terwijl het een jaar eerder nog 0,8 miljard hoger was.

Overheidsoverschot 1% van het BBP

Het vorderingentekort van de overheid is in 1999 omgeslagen in een overschot van 1,0% van het BBP. Het is voor het eerst in 25 jaar dat er sprake is van een overschot. De ontvangsten uit belastingen (BTW, overdrachtsbelasting en loonbelasting) zijn sterk gestegen. De sociale verzekeringsinstellingen kennen een fors hoger overschot. Bovendien zijn de rentelasten gedaald vooral doordat dure leningen zijn vervangen door goedkopere.

Consumptie huishoudens overtreft het vrij beschikbaar inkomen

In 1999 is de loonsom per arbeidsjaar met 3% gestegen en is de werkgelegenheid van werknemers in arbeidsjaren met 3,5% toegenomen. Met name sterk toegenomen afdrachten van sociale premies hebben er echter toe geleid dat de toename van het beschikbaar inkomen van huishoudens in 1999 beperkt is geweest, ondanks de toegenomen werkgelegenheid en de aantrekkende lonen. De consumptie door huishoudens overtrof in 1999 hun vrij beschikbaar inkomen met 2 miljard gulden, terwijl de consumptie in 1998 nog 7 miljard gulden hierbij achterbleef, en in 1997 zelfs 13 miljard gulden. Een belangrijk deel van de toename van de consumptie kan daarmee worden toegeschreven aan andere financieringsbronnen, zoals het opnemen van kredieten en het te gelde maken van beleggingswinsten. Van de totale BBP-groei in 1999 is ruwweg een achtste op deze wijze gefinancierd. Dit is beduidend meer dan in de voorgaande jaren.

1.4 Reële ontwikkeling van het netto beschikbaar inkomen per sector¹⁾

	1997	1998*	1999*
	<i>reële mutatie in %</i>		
Ondernemingen	3,4	3,0	-0,9
Huishoudens incl. IZWh	3,5	3,0	2,1
Overheid	6,6	6,6	10,9
Totaal	4,2	3,9	4,0

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

¹⁾ Exclusief ingehouden winsten op directe buitenlandse investeringen.

Economische groei gaat samen met lage rente

Zowel de kapitaalmarktrente als de geldmarktrente waren begin 1999 historisch laag. De geldmarktrente (korte rente) daalde in de loop van het jaar om vervolgens eind 1999 weer terug te keren naar het niveau van het begin van het jaar. Daarentegen liet de kapitaalmarktrente (lange rente) in de tweede helft van het jaar een stijging zien. In vergelijking met de eerste helft van de jaren negentig was de rente in de tweede helft van dit decennium laag. Belangrijke factoren die bij hebben gedragen aan de lage rentestanden zijn de lage inflatie, de internationaal lage rentestanden en het verminderde beroep van de overheid op met name de kapitaalmarkt.

De euro en daarmee de gulden, hebben in 1999 belangrijk moeten inboeten ten opzichte van de Amerikaanse dollar, de Japanse yen en het Britse pond sterling (zie ook kader 7.b). Hierdoor gingen stijgende invoerprijzen (+0,3%) samen met dalende uitvoerprijzen (-0,6%).

Lage werkloosheid, toenemende krapte op de arbeidsmarkt

De economische groei in ons land gaat gepaard met een gestage toename van de werkgelegenheid. De werkloosheid bevond zich in 1999 dan ook op het laagste niveau sinds 1980. Door de toenemende vraag naar arbeid, ontstaan er in toenemende mate spanningen op de arbeidsmarkt, zoals in de IT-sector en in het onderwijs.

Het verschil tussen het aantal vacatures en het aantal geregistreerde werklozen bedroeg eind 1999 nog slechts enkele tienduizenden, terwijl dit vijf jaar eerder nog meer dan 400 000 was. De bestaande werkloosheid mag voor een belangrijk deel worden toegeschreven aan kwalitatieve verschillen tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt.

Evenals in de afgelopen jaren was de toename van het aantal vrouwen met een baan in 1999 aanzienlijk hoger dan van het aantal mannen met een baan. Desondanks blijft het aantal vrouwen met betaalde arbeid nog steeds ruim achter: mannen maken drievijfde deel uit van de werkzame beroepsbevolking. Van de mannen had bijna 90% een voltijdse baan, terwijl dat bij de vrouwen 40% is. Het beeld

dat vrouwen vooral in deeltijd werken en mannen vooral voltijds, lijkt vooralsnog niet te veranderen. Bij vrouwen nam namelijk het aantal deeltijdbanen sterker toe dan het aantal voltijdse banen, terwijl bij mannen het beeld omgekeerd was. Bovendien nam ondanks de grotere werkgelegenheids groei voor vrouwen, het aantal voltijdse banen bij mannen sneller toe dan bij vrouwen.

Toename milieubelasting blijft achter bij economische groei

In vergelijking met het begin van de jaren negentig is de jaarlijkse hoeveelheid afval en de jaarlijkse uitstoot van milieubelastende stoffen die bijdragen aan de verzuring en de vermisting lager geworden. In 1999 bleef de uitstoot van stoffen die bijdragen aan verzuring nagenoeg stabiel ten opzichte van 1998, terwijl die van stoffen die bijdragen aan de vermisting met 2% toenam.

De uitstoot van milieubelastende stoffen die bijdragen aan het broeikas effect was in 1999 hoger dan in het begin van de jaren negentig, maar de groei is duidelijk achtergebleven bij de volumegroei van de economie. In 1999 daalde de uitstoot van broeikasgassen met 1% ten opzichte van 1998. Enerzijds is dit toe te schrijven aan de milde winter van 1999. Anderzijds speelt hierbij de substitutie van binnenlandse elektriciteit door de invoer van elders geproduceerde stroom een belangrijke rol. Dit is een uitvloeisel van de vorderende liberalisering van de Europese energiemarkt. Voor zover de import van stroom in het buitenland daar gepaard gaat met de uitstoot van broeikasgassen, vindt derhalve een deel van de milieubelasting voor elektriciteitsopwekking buiten Nederland plaats.

Kader 1.c

Welvaart en BBP

Indicatoren voor het meten van de welvaart

Het bruto binnenlands product (BBP) is een goede maatstaf voor het meten van de economische prestaties van een land, voor zover het gaat om activiteiten die in geld uitgedrukt worden. De berekeningswijze van het BBP is in internationale richtlijnen vastgelegd, waardoor het vergelijken van landen mogelijk is. Productiegroei geeft evenwel een onvolledig beeld van de ontwikkeling van de welvaart. Voor de welvaart zijn bijvoorbeeld ook vrije tijd, milieu, werkgelegenheid, veiligheid, gezondheid en de inkomensverdeling van belang. Daarom wordt het BBP in de praktijk bijna altijd gebruikt in combinatie met andere indicatoren. Een overzicht van economische en sociale kernindicatoren is opgenomen in de kerntabel, die ook als uitklapbaar blad is opgenomen achter in deze publicatie.

Nederland doet het internationaal gezien goed

In 1999 was de Nederlandse economische groei beduidend hoger dan die van de EU als geheel, evenals in de voorgaande jaren. Opvallend is dat de economieën van de grote Europese landen wederom matig gepresteerd hebben. Zij bleven allen ver achter bij het OESO-gemiddelde. Van de grote EU-economieën kwam alleen Frankrijk boven het gemiddelde van de Europese Unie uit, terwijl het Verenigd Koninkrijk, Italië en Duitsland daar onder bleven.

De Nederlandse werkloosheid is op die van Luxemburg na, de laagste in de Europese Unie. De werkloosheid in ons land is lager dan die in de Verenigde Staten (VS) en Japan. Dankzij de voortdurende, hoge groei heeft Nederland zich in 1999 genesteld op de derde plaats op de ranglijst van EU-landen naar bruto binnenlands product per hoofd van de bevolking. Alleen Luxemburg en Denemarken staan boven Nederland op deze lijst. Nederland is het al jaren kwakkelende Japan weer voorbijgestreefd, maar het inkomensniveau in de Verenigde Staten ligt nog steeds een stuk hoger (gemiddeld ruim 35%) dan in ons land. Ofschoon dergelijke ranglijsten het eenvoudigst kunnen worden opgesteld voor het BBP, biedt het netto nationaal inkomen (NNI) eigenlijk een beter inzicht in de koopkracht van een land. Dit wordt verder toegelicht in kader 1.d.

1.5 Economische kernindicatoren per land, 1999*

	Bruto binnenlands product	Inflatie (HICP) ¹⁾	Werkloosheid gestandaardiseerd	Vorderings-saldo overheid	Bruto binnenlands product per hoofd van de bevolking, koopkrachtpariteiten
	<i>volumemutatie in %</i>	<i>%</i>	<i>%</i>	<i>in % BBP</i>	<i>index EU(15) = 100</i>
Nederland	3,9	2,0	3,3	1,0	113
Duitsland	1,5	0,6	8,7	-1,2	108
Frankrijk	2,9	0,6	11,3	-1,8	99
Italië	1,4	1,7	11,4	-1,9	100
Verenigd Koninkrijk	2,1	1,3	6,1	1,2	102
België	2,5	1,1	9,0	-0,9	111
Denemarken	1,6	2,1	5,2	3,0	118
Finland	3,5	1,3	10,3	2,3	100
Griekenland	3,2	2,1	10,7 ²⁾	-1,6	67
Ierland	8,7	2,5	5,8	2,0	112
Luxemburg	4,9	1,0	2,3	2,4	179
Oostenrijk	2,2	0,5	3,7	-2,0	112
Portugal	3,0	2,2	4,5	-2,0	75
Spanje	3,7	2,2	15,9	-1,1	82
Zweden	3,8	0,6	7,2	1,9	102
Eurogebied (11)	2,3	1,1	9,9	-1,2	100
Europese Unie (15)	2,3	1,2	9,2	-0,6	100
Verenigde Staten	4,2	1,6 ¹⁾	4,2	1,0	155
Japan	0,3	-0,5 ¹⁾	4,7	-8,9	108

Bron: OESO, Employment Outlook en Economic Outlook; Europese Commissie, EC Economic Data Pocket Book; ECB, Monthly Bulletin; CBS, Nationale rekeningen 1999.

¹⁾ Niet geharmoniseerde index van consumentenprijzen.

²⁾ 1998.

Kader 1.d

Netto nationaal inkomen beter dan bruto binnenlands product

De beste indicator voor de draagkracht van een land

Internationaal wordt de omvang van een economie traditioneel afgemeten aan het bruto binnenlands product. Het binnenlands product komt overeen met de totale toegevoegde waarde in een land in een bepaalde periode. De toegevoegde waarde is gelijk aan de totale productie verminderd met het verbruik dat samenhangt met het productieproces.

De toevoeging bruto heeft betrekking op het meetellen van afschrijvingen. Deze weerspiegelen het verbruik van duurzame productiemiddelen (machines, gebouwen, software) tijdens het productieproces in een bepaalde periode. Dit verbruik, zou evenals het verbruik van grond- en hulpstoffen in mindering gebracht kunnen worden op de productie. Aldus resteert de netto toegevoegde waarde, ofwel voor een land het netto nationaal product.

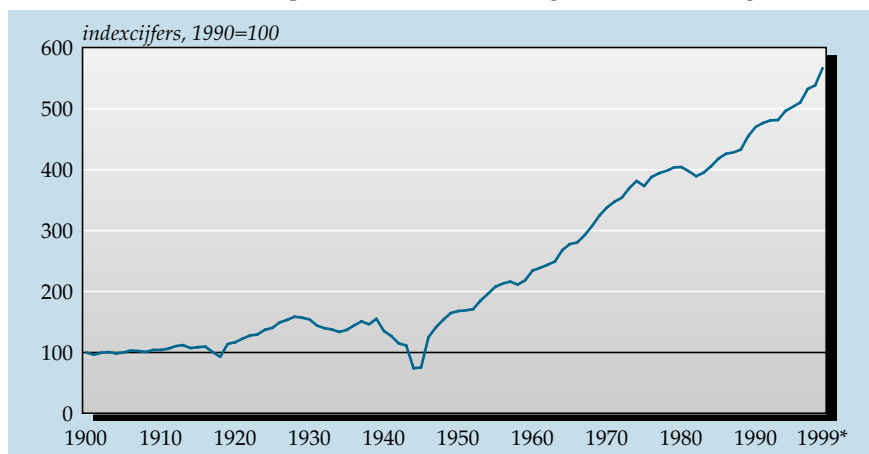
Het binnenlands product komt overeen met het inkomen dat wordt gevormd bij de productie in Nederland, terwijl het nationaal inkomen het inkomen weerspiegelt dat door Nederlandse ingezetenen wordt verdiend in enig productieproces. Het verschil tussen beide is dat het nationaal inkomen de per saldo uit het buitenland ontvangen lonen, rente, dividenden et cetera omvat en het binnenlands product niet. De draagkracht van een land wordt derhalve het best in beeld gebracht door het nationaal inkomen. Complicerende factor is overigens wel dat in het nationaal inkomen ook ingehouden winsten op directe buitenlandse investeringen opgenomen zijn. Door deze niet mee te nemen ontstaat voor de afgelopen jaren een stabiel beeld van de draagkracht van ons land, zie ook kader 1.b.

Toch wordt internationaal meestal het bruto binnenlands product gehanteerd als de maatstaf voor de omvang en de ontwikkeling van een economie. De reden hiervoor is de betere internationale vergelijkbaarheid. Een belangrijk aspect hierbij vormen de afschrijvingen. Afschrijvingen in het kader van de Nationale rekeningen zijn niet direct meetbaar. De fiscale en bedrijfseconomische afschrijvingen worden vanuit de voor dit gebruik relevante doeleinden vastgesteld. Voor de Nationale rekeningen is van belang dat er een schatting gemaakt wordt van het daadwerkelijke verbruik van duurzame productiemiddelen in het productieproces. De internationaal doorgaans gehanteerde 'perpetual inventory method' heeft echter nog enige verdere harmonisatie alvorens er sprake is van een goede vergelijkbaarheid van de afschrijvingen, en daarmee van het netto nationaal inkomen.

Een terugblik in de eeuw: Algemeen economische ontwikkelingen

Aan het einde van de twintigste eeuw was het gemiddelde nationaal inkomen (NNI) per hoofd van de bevolking, ruim vijf maal zo groot als in 1900. Hierbij is rekening gehouden met de geldontwaarding. In de loop van de eeuw is het NNI dus ruim twee maal verdubbeld. De eerste verdubbeling werd in het midden van de eeuw bereikt, terwijl de tweede verdubbeling al aan het eind van de jaren zeventig werd gerealiseerd.

1.6 Netto nationaal inkomen per hoofd van de bevolking, reële ontwikkeling

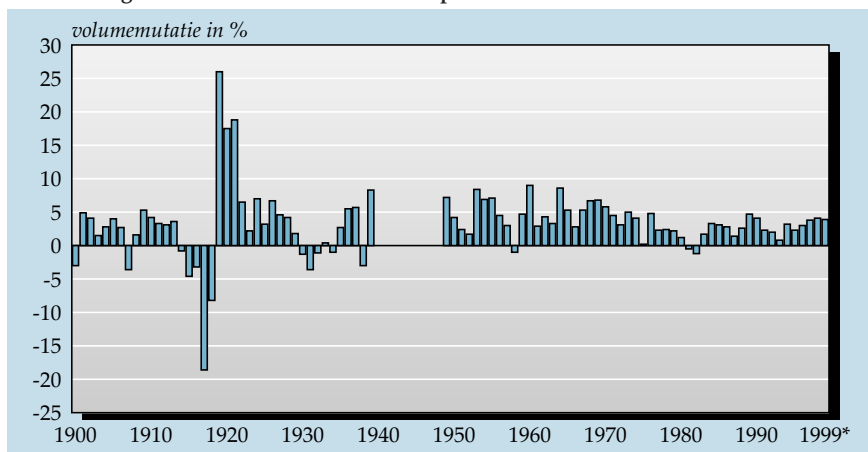

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

Van pieken en dalen naar stabiele economische groei

Het volume van het bruto binnenlands product (BBP) nam in de periode 1900–1913 gemiddeld met 2,4% per jaar toe, hierbij waren er uitschieters van een krimp van meer dan 3% in 1907 en een groei van ruim 5% twee jaar later.

1.7 Volumegroei van het bruto binnenlands product

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

In de Eerste Wereldoorlog was Nederland neutraal, maar de economische groei ondervond wel degelijk nadelige gevolgen van het oorlogsgeweld in de ons omringende landen. De economie gaf in die periode een krimp te zien. Hierna volgde allereerst een periode van herstel tot 1928, met een gemiddelde BBP-volumegroei van meer dan 9%. Het tweede deel van het interbellum kende een forse inzinking van de economie en wordt ook wel de grote depressie genoemd. Deze periode werd ingeluid door beurscrisis in 1929 en wordt gekenmerkt door internationaal protectionisme.

De Nederlandse economie kende na de Tweede Wereldoorlog een periode van herstel die zich nadien voortzette in een krachtige economische groei. In de naoorlogse periode bedroeg de economische groei gemiddeld 4,8% tot en met 1974.

De nasleep van de eerste oliecrisis leidde door de hoge oliepijzen, via een loonprijspiraal tot een hoge inflatie. Dit droeg verder bij aan de matige economische groei. Pas vanaf 1983 werd het inflatiespook enigszins bedwongen. Sindsdien kende ons land weliswaar een minder snelle economische groei, maar wel een groei die stabiel was, ofwel minder scherpe toppen en dalen kende.

Aan het einde van de jaren negentig bevond de Nederlandse economie zich in een opwaartse economische beweging die zich wat duur betreft sinds het begin van de jaren zeventig niet meer heeft voorgedaan. Mede daardoor heeft Nederland inmiddels een plaats in de Europese top veroverd voor wat betreft het BBP per hoofd van de bevolking.

2. Bestedingen

Het bruto binnenlands product (BBP) bedroeg in 1999 824 miljard gulden. Vanuit de bestedingenkant van de economie bezien is het BBP de optelsom van de consumptieve bestedingen, de investeringen en de uitvoer verminderd met de invoer.

2.1 Bruto binnenlands product vanuit de bestedingenkant

	1998*	1999*	% mutatie 1999 t.o.v. 1998		
	<i>mld gld</i>		<i>waarde</i>	<i>prijs</i>	<i>volume</i>
Consumptieve bestedingen	564,0	599,2	6,2	2,3	3,8
Investerings in vaste activa	168,0	183,1	9,0	2,4	6,5
Veranderingen in voorraden ¹⁾	2,9	1,0	.	.	.
Nationale finale bestedingen	734,9	783,3	6,6	2,3	4,2
Uitvoer van goederen en diensten	477,1	500,9	5,0	-0,6	5,6
Invoer van goederen en diensten (-)	431,5	460,2	6,7	0,3	6,3
Bruto binnenlands product (marktprijzen)	780,5	824,0	5,6	1,7	3,9

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

¹⁾ Inclusief saldo aan- en verkopen van kostbaarheden.

De consumptie en de investeringen (inclusief de veranderingen in voorraden) vormen samen de nationale finale bestedingen. In 1999 groeiden deze bestedingen, evenals in 1998, met 4,2% in volume. De grootste toename (6,5%) werd in 1999 gemeten bij de investeringen in vaste activa. De consumptieve bestedingen nemen meer dan driekwart van de nationale finale bestedingen voor hun rekening. De groei van deze categorie met 3,8% heeft daarmee een grote bijdrage geleverd aan de economische groei.

In 1997 overtrof voor het eerst sinds jaren de groei van de nationale finale bestedingen die van het bruto binnenlands product; namelijk 3,9% ten opzichte van 3,8%. Het verschil tussen beide economische kengetallen bleef in 1997 en 1998 beperkt tot 0,1 procentpunt. De ontwikkelingen liepen in 1999 iets verder uiteen: de mutatie van de nationale finale bestedingen kwam 0,3 procentpunt hoger uit dan die van het BBP.

2.2 Samenstelling nationale finale bestedingen

	1996	1997	1998*	1999*	1999*	1999*
	% volumemutatie				mld gld	mld euro
Consumptieve bestedingen	2,5	3,1	4,1	3,8	599,2	271,9
Overheid	-0,4	3,2	3,4	2,5	188,1	85,4
Huishoudens incl. IZWh	4,0	3,0	4,4	4,4	411,1	186,6
Investerings in vaste activa (bruto)	6,3	6,6	4,1	6,5	183,1	83,1
Vennootschappen en huishoudens incl. IZWh	6,0	8,3	3,4	7,0	158,3	71,8
Overheid	8,3	-3,0	8,6	3,4	24,8	11,3
Veranderingen in voorraden	1,0	0,4
Nationale finale bestedingen	2,8	3,9	4,2	4,2	783,3	355,5

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

2.1 Consumptie

Consumptiebegrippen nader bekeken

Het begrip consumptieve bestedingen kent meerdere invalshoeken. Het totaal van de consumptieve bestedingen is een optelsom van de consumptieve bestedingen door de overheid en die door huishoudens. De totale consumptie in ons land bedroeg in 1999 bijna 600 miljard gulden. De verhouding tussen huishoudens en overheid is hierbij ongeveer 70 staat tot 30.

2.3 Consumptiebegrippen

	1998*	1999*	% mutatie 1999 t.o.v. 1998		
	mld gld		waarde	prijs	volume
1 Consumptieve bestedingen (2+5+6)	564,0	599,2	6,2	2,3	3,8
2 Consumptieve bestedingen door de overheid (3+4)	177,8	188,1	5,8	3,3	2,5
3 Collectieve consumptie door de overheid	84,6	89,3	5,4	2,5	2,9
4 Individuele consumptie door de overheid	93,2	98,9	6,1	4,0	2,1
5 Consumptieve bestedingen door huishoudens	382,1	406,7	6,4	1,9	4,4
6 Consumptieve bestedingen door IZW huishoudens	4,5	4,4	6,3	2,2	4,0
7 Werkelijke individuele consumptie door huishoudens (4+5+6)	479,4	510,0	6,4	2,3	4,0

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

Kader 2.a

Prijsbewust

De deflator van de gezinsconsumptie en de Consumentenprijsindex

Voor het defleren van de waardeontwikkeling van de consumptieve bestedingen door huishoudens wordt in belangrijke mate gebruik gemaakt van gegevens waaruit ook de Consumentenprijsindex (CPI) wordt samengesteld. Tussen de ontwikkeling van de CPI en de deflator van de gezinsconsumptie bestaan echter een paar conceptuele verschillen. Zo spelen in de CPI ook de zogenaamde consumptiegebonden belastingen en overheidsdiensten een rol, terwijl deze grotendeels niet tot de gezinsconsumptie volgens de definities van de Nationale rekeningen behoren. Daarentegen zijn in de deflator van de consumptie door huishoudens de uitgaven aan gezondheidszorg verwerkt die door verzekeraars vergoed worden, terwijl dit in de CPI niet het geval is. Verder wordt de prijsontwikkeling van een aantal diensten in de Nationale rekeningen anders berekend dan in de CPI. Bovendien kunnen ook wegingsverschillen van invloed zijn op de uitkomst. In afwijking van de CPI, die gebruik maakt van een wegingsschema uit een vast basisjaar (1995), worden bij het defleren van de consumptieve bestedingen in de Nationale rekeningen jaarlijks geactualiseerde gewichten gebruikt.

De invloed van de overheid op de inflatie

In 1999 steeg de CPI met 2,2% en de deflator van de consumptieve bestedingen door huishoudens met 1,9%. Duurder werden onder andere voedingsmiddelen zoals aardappelen en groenten, water, elektriciteit en autobrandstoffen.

De zogenaamde consumptiegebonden belastingen en prijzen van overheidsdiensten stegen met 3,7%. Tot deze groep behoren onder meer de motorrijtuigenbelasting, onroerende zaakbelasting, rioolbelasting, afvalstoffenheffing en schoolgelden. Via een wijziging in deze consumptiegebonden belastingen en in prijzen van overheidsdiensten oefent de overheid dus direct invloed uit op de inflatie zoals gemeten via de CPI. Omdat deze posten een bescheiden aandeel hebben in de totale uitgaven van huishoudens, bleef het effect van deze stijging op de CPI in 1999 beperkt tot 0,2 procentpunt. De overheid beïnvloedt de inflatie daarnaast ook nog door tariefwijzigingen van accijnzen, BTW en de regulerende energieheffing. Zo was de prijsstijging van water in 1999 in belangrijke mate het gevolg van een BTW tariefwijziging, was de prijsstijging van autobrandstoffen deels het gevolg van accijnsverhogingen en heeft een stijging in de regulerende energieheffing geleid tot prijsstijgingen van elektriciteit en aardgas. De invloed van tariefwijzigingen in de belastingen op goederen en diensten in 1999 was zowel op de CPI, als op de deflator van de gezinsconsumptie 0,3 procentpunt. Hierbij is geen rekening gehouden met de mogelijke doorwerking van bijvoorbeeld gestegen energiekosten op de prijzen van andere consumptiegoederen en -diensten. Tezamen met de stijging in de consumptiegebonden belastingen en prijzen van overheidsdiensten kwam de invloed van de overheid op de inflatie dus uit op 0,5 procentpunt. Ruim 20% van de totale inflatie in 1999 is dus direct veroorzaakt door de overheid. Hierbij is geen rekening gehouden met de invloed op de CPI van de richtlijnen met betrekking tot het plafond van prijsstijgingen voor de huur- en zorgsector. Daarnaast blijven ook de indirecte gevolgen van het beleid via gedragsbeïnvloeding van bijvoorbeeld producenten buiten beeld. Zo is het aannemelijk dat het mededingingsbeleid van de overheid juist een dempende werking heeft gehad op sommige prijzen, zoals die van telecommunicatiediensten. Overigens gaan prijsverhogende belastingen in een aantal gevallen gepaard met koopkrachtcompenserende maatregelen. Deze hebben slechts direct invloed op de CPI voorzover het prijsverlagende subsidies betreft, dan wel tariefverlagingen van andere prijsverhogende belastingen.

De consumptie door de overheid (188 miljard gulden in 1999) valt op haar beurt uiteen in twee componenten: de collectieve en de individuele uitgaven. De collectieve overheidsconsumptie heeft betrekking op de uitgaven waar iedereen van kan profiteren, zoals die aan defensie, justitie en algemeen bestuur. De individuele overheidsconsumptie is daarentegen wel aan individuen toe te rekenen. Zij omvat

de sociale uitkeringen in natura via marktproducenten, zoals uitgaven gedaan in het kader van de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ), Ziekenfondswet en het uitbetalen van huursubsidies. Daarnaast behoort ook de individualiseerbare consumptie van productie door de overheid zelf tot deze categorie. In deze groep wegen de uitgaven voor onderwijs het zwaarst.

De *consumptie door huishoudens* omvat alle uitgaven aan goederen en diensten die de huishoudens voor hun rekening nemen. Met een waarde van 411 miljard gulden in 1999, was deze categorie meer dan tweemaal zo groot als die van de overheidsconsumptie. Nagenoeg het hele bedrag werd besteed door de gezinnen zelf; een bescheiden deel (ongeveer één procent) van deze geldstroom liep via instellingen zonder winstoogmerk (IZWh's) als sportverenigingen, vakbonden en kerken.

In het vervolg van deze paragraaf staan de uitgaven aan goederen en diensten die direct geconsumeerd worden door huishoudens, ongeacht de financieringswijze, centraal. Daartoe is het begrip *werkelijke individuele consumptie* in het leven geroepen. Deze bestaat naast de consumptie door huishoudens (inclusief IZWh's) uit de individuele consumptie door de overheid; dit is dus de uit overheidsmiddelen gefinancierde consumptie door huishoudens. In 1999 bedroeg de werkelijke individuele consumptie 510 miljard gulden.

2.4 Werkelijke individuele consumptie

	1996	1997	1998*	1999*	1999*	1999*
	% volumemutaties				mld gld	mld euro
Voedings- en genotmiddelen	1,7	2,1	0,8	1,0	60,2	27,3
Duurzame consumptiegoederen	3,3	5,3	8,8	7,4	93,7	42,5
Energie, brandstof en overige niet-duurzame goederen	5,3	0,7	2,1	3,1	60,6	27,5
Diensten	2,5	3,9	4,0	3,5	289,9	131,6
Binnenlandse werkelijke individuele consumptie	2,9	3,5	4,2	3,8	504,4	228,9
Consumptie niet-ingezetenen in Nederland (-)	1,6	13,0	10,2	2,4	11,9	5,4
Consumptie Nederlanders in het buitenland (+)	-0,1	4,4	9,4	6,9	17,5	7,9
Nationale werkelijke individuele consumptie	2,8	3,4	4,3	4,0	510,0	231,4

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

Werkelijke individuele consumptie blijft op hoog niveau

In de tweede helft van de jaren negentig maakte de werkelijke individuele consumptie door huishoudens een opvallend krachtige groei door. In 1996 en 1997 was het volume van de bestedingen respectievelijk 2,8% en 3,4% groter dan een jaar eerder. De grootste toename werd gemeten over 1998. Toen versnelde de con-

sumptiegroei naar het historisch hoge percentage van 4,3%. In 1999 vlakke de groei van de gezinsconsumptie af, maar bleef wel op hoog niveau; het volume lag in dat jaar 4,0% boven het niveau van 1998.

Bovenstaande groeicijfers hebben betrekking op de *nationale individuele consumptie*, ofwel de uitgaven van alle Nederlandse ingezetenen, ongeacht of deze in ons land of daarbuiten hebben plaats gevonden. De *binnenlandse individuele consumptie* weerspiegelt de uitgaven gedaan op Nederlands grondgebied, waarbij het ingezetenschap juist weer geen rol speelt. In 1999 overtrof de groei van de uitgaven van Nederlandse ingezetenen in het buitenland ruimschoots die van buitenlandse toeristen, zakenlieden en dergelijke binnen onze landsgrenzen. De volumegroei van de binnenlandse consumptie (3,8%) bleef daardoor licht achter bij die van de nationale consumptie.

De aanhoudend sterke groei van de werkelijke individuele consumptie werd gevoed door een tweetal factoren. Ten eerste speelde de gunstige ontwikkeling van de arbeidsmarkt in de jaren negentig een belangrijke rol. De voortdurende vraag naar arbeid zorgde in deze periode voor een forse daling van de werkloosheid. Een brede groep consumenten kreeg hierdoor de beschikking over ruimere bestedingsmogelijkheden. Ten tweede werd de consumptiegroei gestimuleerd door vermogenswinsten, gegenereerd onder invloed van de stijgende huizenprijzen en de florerende aandelenmarkten.

Uitgaven aan voedings- en genotmiddelen blijven achter

Het volume van de bestedingen aan voedings- en genotmiddelen in 1999 was 1,0% groter dan een jaar eerder. Over 1998 werd een nog bescheidener groeicijfer gemeten (0,8%). De volumetoename van de uitgaven aan voedings- en genotmiddelen bleef ver achter bij de toename van de binnenlandse consumptie in zijn geheel. Op zich is dit een gangbaar beeld in tijden van hoogconjunctuur. Het aandeel van deze uitgaven in de binnenlandse consumptie moet overigens niet overschat worden; het bedraagt een kleine twaalf procent. De remmende invloed van de achterblijvende bestedingen bij deze consumptiecategorie blijft daarmee beperkt.

Bij de voedingsmiddelen kende de consumptie van vis met 2,8% nog een enigszins opvallende groei. Consument en levensmiddelenhandel werden in 1999 opnieuw geconfronteerd met een schandaal bij de vleesproductie. Na de gekkekoenziekte (BSE) en de varkenspest zorgde de dioxinekip wederom voor negatieve publiciteit. Hoewel het zwaartepunt van de dioxinecrisis in België lag, werden toch ook in ons land veel voedingsmiddelen als voorzorgsmaatregel uit de schappen gehaald. De effecten zijn moeilijk meetbaar, maar het lijkt er veel op dat de verschillende schandalen een remmende invloed op de vleesconsumptie uitoefenden. Sinds 1995 is de consumptie van vlees en vleesproducten met slechts 1,6%

gestegen, terwijl de bestedingen aan voedingsmiddelen in die periode met 5,0% groeiden. De relatief hoge volumetoename bij de consumptie van vis (vergeleken met 1995 werd er in 1999 17,5% meer vis gegeten), kan hiervan het gevolg zijn. Het aandeel van vis in het consumptiepakket blijft echter gering in verhouding tot dat van vlees en vleeswaren.

Bij de genotmiddelen kende in 1999 de consumptie van mineraalwater en frisdranken met 5,9% de hoogste groei. Bij deze bestedingen spelen weersinvloeden een grote rol. In het natte jaar 1998 was de groei namelijk slechts 0,7%. De consumptie van tabakswaaren nam in 1999 weer met 0,6% toe na een reeks dalingen in de afgelopen jaren.

Veel nieuwe personenauto's gekocht

De volumetoename van 7,4% bij de aankopen van duurzame goederen in 1999 lag onder de recordgroei van 8,8% in 1998. De aanhoudend sterke toename bij de uitgaven aan duurzame goederen geeft de binnenlandse bestedingen een stevige impuls. Bijna een vijfde deel van de binnenlandse consumptieve bestedingen heeft momenteel betrekking op de aankoop van duurzame goederen.

De volumegroei van de bestedingen aan kleding en schoeisel in 1999 kwam uit op 3,1%. Vergeleken met de stijging van deze uitgaven in 1998 met 4,4% was de toename in 1999 enigszins teleurstellend. Wellicht heeft het slechte weer in de zomer van 1998 het publiek in dat jaar verleid meer te gaan winkelen. Consumentenelektronica en andere huishoudelijke apparaten bleven hoge ogen gooien bij de consumptie. Ook aan meubels en andere artikelen voor de inrichting van de woning werd grif geld uitgegeven. De grootste volumetoename binnen deze consumptie-categorie kwam echter met 11,6% voor rekening van de vervoermiddelen. Dit kwam vooral doordat particulieren op grote schaal nieuwe personenauto's aanschafften.

Uitgaven aan overige goederen sterk beïnvloed door energieverbruik

Het volume van de bestedingen aan overige goederen nam in 1999 met 3,1% toe. De consumptie-categorie overige goederen is opgebouwd uit energie, brandstoffen en niet-duurzame goederen als bloemen, planten, tijdschriften, kranten, geneesmiddelen, cosmetica en schoonmaakmiddelen. Onder invloed van weersomstandigheden kunnen vooral de mutaties bij het energieverbruik van jaar tot jaar sterk uiteenlopen. Circa een kwart van de uitgaven aan overige goederen heeft betrekking op energie.

In 1997 daalde het energieverbruik door de relatief zachte weersomstandigheden met bijna 7%. Door het natte najaar van 1998 steeg het volume van de uitgaven aan energie in dat jaar met 0,6%, terwijl er in het jaar 1999, dat redelijk normale weersomstandigheden kende, sprake was van een stabilisatie.

Kader 2.b

Huren of kopen?

Woonuitgaven als aandeel van het inkomen hoger bij huurders dan bij kopers.

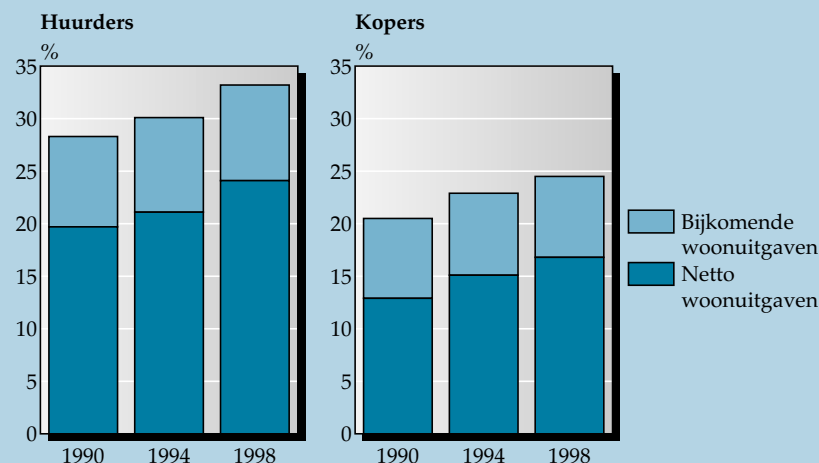
Het kopen van een woning wint het in populariteit van het huren. Het aandeel koopwoningen in de woningvoorraad is de laatste jaren flink gestegen: van 45% in 1990 naar 51% in 1998. De groei van de woningvoorraad met 12% komt geheel ten goede aan de koopsector. Het aantal huurwoningen blijft de laatste jaren gelijk: de nieuwbouw van huurwoningen en de verkoop van huurwoningen aan bewoners houden elkaar in evenwicht.

Zowel in de huur- als de koopsector hebben stijgende prijzen geleid tot hogere woonlasten. De woonuitgaven van de huurder bestaan uit de kale huur plus eventuele servicekosten. Veel huishoudens met een laag inkomen ontvangen huursubsidie. Het gemiddelde bedrag dat een huurder aan huursubsidie ontvangt is 243 gulden per maand. Het bedrag dat resteert wanneer van de woonuitgaven de individuele huursubsidie wordt afgetrokken is de netto huur. Voor huurders bedraagt de netto huur gemiddeld 629 gulden per maand. Het deel van het besteedbaar inkomen van een huishouden met een huurwoning dat aan netto huur wordt besteed, is sinds 1990 toegenomen van 19,7% tot 24,1% in 1998.

De woonlasten van de koper bestaan voornamelijk uit hypotheeklasten. Gemiddeld bedroegen deze in 1998 883 gulden per maand. Hiervan ontvingen kopers echter gemiddeld 189 gulden per maand terug van de fiscus door de hypotheekrente als aftrekpost op te voeren. Rekening houdend met de opstalverzekering, onroerende zaakbelasting, erfpacht en rijksbijdrage, kwamen de netto vaste woonuitgaven van de koper gemiddeld uit op 748 gulden per maand. Het aandeel van de netto woonuitgaven in het besteedbaar huishoudensinkomen is bij kopers lager dan bij huurders. Dit komt voornamelijk doordat het besteedbaar inkomen van kopers ruim anderhalf keer zo hoog ligt als dat van huurders. Maar ook het aandeel van de netto woonuitgaven van kopers in het besteedbaar inkomen van huishoudens laat een stijging zien tussen 1990 en 1998 van 12,9% naar 16,8%.

Ook aan bijkomende woonlasten zijn kopers meer kwijt dan huurders. Een huishouden dat huurt is gemiddeld 237 gulden kwijt aan heffingen, zoals de onroerende zaakbelasting, rioolbelasting, waterschapsbelasting en uitgaven aan nutsvoorzieningen. Een gezin in een koopwoning betaalt gemiddeld 314 gulden aan bijkomende woonlasten. Het aandeel van de totale woonlasten in het huishoudensinkomen van respectievelijk huurders en kopers van woningen in 1998 bedraagt 33,2% en 24,5%.

Aandeel woonuitgaven in het huishoudensinkomen van huurders en kopers

Bron: CBS, Woningbehoeftenonderzoek 1990, 1994, 1998.

Diensten tonen solide groei

De uitgaven aan diensten vormen met bijna 60% van de totale consumptie de grootste consumptie categorie. In de tweede helft van de jaren negentig liet deze groep een reeks zeer constante groeicijfers noteren, waarmee een robuuste basis onder de aanhoudende consumptiegroei gelegd werd. Het volume van de uitgaven aan diensten in 1999 was 3,5% groter dan een jaar eerder. De jaargroei in 1997 en 1998 schommelde rond vier procent. Een zeer sterke groei deed zich in deze jaren voor bij de uitgaven aan vervoer en communicatie. Mobiele telefonie werd door de consument in navolging van het bedrijfsleven op grote schaal omarmd. Ook de belangstelling voor Internet onder particuliere gebruikers nam snel toe. Het volume van de bestedingen aan communicatiediensten verdubbelde in de periode 1995 tot en met 1999.

De bestedingen bij de horeca bleven licht achter bij de groeicijfers van de afgelopen jaren. Vergeleken met de levensmiddelenbedrijven boekten de aanbieders van horecadiensten echter goede resultaten. Traditioneel zijn de meest bescheiden groeicijfers weggelegd voor de niet-commerciële diensten: uitgaven aan medische zorg en welzijnszorg en aan huisvesting. Ook het jaar 1999 vormde hierop geen uitzondering. Zo werd er slechts 1,1% meer gebruik gemaakt van medische diensten en welzijnszorg dan in 1998. Prijseffecten zorgden echter toch voor een respectabele stijging van de uitgaven in guldens aan deze diensten met 6,5%. Overigens zijn de huurstijgingen in de afgelopen jaren steeds gematigder geworden en lagen deze in 1999 slechts 0,8 procentpunt boven de deflator van de individuele consumptie door huishoudens.

Relatief lage groei en hoge prijsstijging overheidsconsumptie

In 1999 steeg het volume van de totale consumptieve bestedingen door de overheid met 2,5%. Dit is aanzienlijk minder dan de groei van het BBP en die van de consumptieve bestedingen door huishoudens. Hiertegenover staat een relatief grote prijsstijging, met name van de individuele overheidsconsumptie. Deze categorie omvat onder andere de uitgaven aan gezondheidszorg en onderwijs. De overheid kon dus relatief weinig profiteren van de in 1999 slechts zeer geringe stijging van de invoerprijzen. Per saldo bleef de waarde van de overheidsconsumptie net als in 1998 gelijk aan iets minder dan een kwart van de waarde van het BBP.

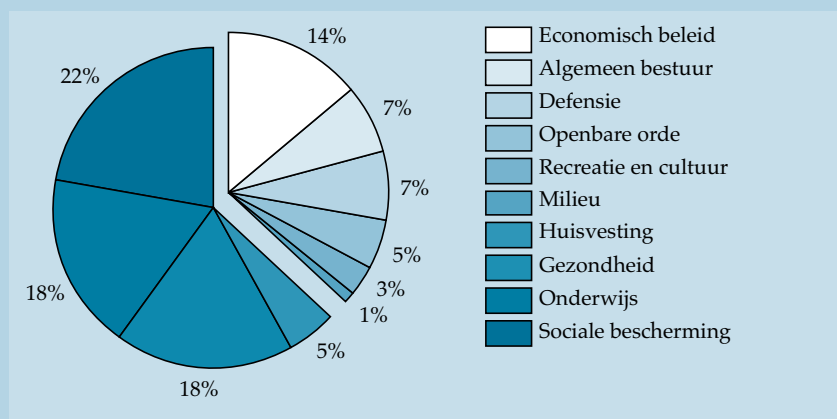
Kader 2.c

Overheidsconsumptie naar functie

Ruim 60% van de overheidsconsumptie bestemd voor sociaal beleid

In 1999 was ruim 116 miljard gulden van de consumptieve bestedingen door de overheid bestemd voor de functies sociale bescherming (40 miljard gulden), gezondheid (33 miljard gulden), onderwijs (35 miljard gulden) en huisvesting (9 miljard gulden). Dit houdt in dat ruim 60 procent van de totale overheidsconsumptie betrekking heeft op sociaal beleid.

Overheidsconsumptie naar functie

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

Veruit het grootste deel van de uitgaven voor sociaal beleid betreft sociale uitkeringen in natura, die rechtstreeks ten goede komen aan huishoudens. Voorbeelden van uitgaven aan sociaal beleid zijn individuele huursubsidies, uitkeringen in het kader van de Ziekenfondswet en de AWBZ en door de overheid zelf geproduceerde onderwijsdiensten. Het resterende deel heeft betrekking op beleids- en uitvoeringskosten voor sociaal beleid.

De overheidsconsumptie die niet voor sociaal beleid is bestemd, heeft betrekking op de functies algemeen bestuur, defensie, openbare orde, economisch beleid, milieu en recreatie en cultuur. In 1999 ging het in totaal om bijna 72 miljard gulden. De overheidsconsumptie voor economisch beleid was hierbij met 27 miljard gulden veruit het omvangrijkst. Dit kwam met name voor rekening van de 10 miljard gulden aan afschrijvingen op infrastructuur. De overheidsconsumptie voor de functies algemeen bestuur, defensie en openbare orde bedroeg respectievelijk 14, 13 en 10 miljard gulden. Hiermee vergeleken waren de overheidsconsumptie voor recreatie en cultuur van 5 miljard gulden en die voor milieu van 2 miljard gulden bescheiden van omvang. Overigens waren de totale gemaakte kosten voor milieubeleid en -diensten een stuk groter, namelijk 6 miljard gulden. Hiervan werd echter bijna 4 miljard in rekening gebracht bij de gebruikers in de vorm van onder andere reinigingsrechten. Als gevolg hiervan waren de kosten ten laste van de overheid, d.w.z. de overheidsconsumptie voor milieu, maar 2 miljard gulden.

2.2 Investeringsen

De investeringen bestaan uit een drietal categorieën. In de eerste plaats gaat het hier om de investeringen in vaste activa. Onder vaste activa worden de geproduceerde materiële en immateriële activa verstaan die langer dan een jaar in het productieproces worden verbruikt. Ten tweede behoren de veranderingen in voorraden tot de investeringen. Het betreft hier alle grondstoffen, halfabrikaten, onderhanden werk en eindproducten, die op een bepaald moment bij producenten of handelaren aanwezig zijn. Ten derde wordt ook het saldo van de aan- en verkopen van kostbaarheden tot de investeringen gerekend. In de nationale rekeningen worden deze transacties echter gecombineerd met de voorraadvorming.

De volumegroei van de investeringen in vaste activa kwam in 1999 uit op 6,5%. Hiermee werd de stabiele groei van de afgelopen jaren gecontinueerd. Vanaf 1995 ligt de volumetoename van de investeringen gemiddeld op 5,9% per jaar. Aan de groei in 1999 leverden vooral de investeringen van bedrijven en huishoudens een grote bijdrage, met een toename van 7,0%. De overheid investeerde in 1999 3,4% meer dan het jaar daarvoor.

2.5 Investeringsen in vaste activa (bruto) naar type van activa

	Volumemutaties			Waarde	Aandeel
	1997	1998*	1999*	1999*	1999*
	%			<i>mld gld</i>	%
Woningen	5,3	1,6	1,1	49	27
Bedrijfsgebouwen	2,4	7,4	12,1	30	16
Grond-, weg- en waterbouwkundige werken	-4,6	1,7	10,8	19	11
Vervoermiddelen	0,1	15,1	10,7	22	12
Machines en installaties	11,6	-2,8	0,7	33	18
Computers	21,5	11,6	12,6	9	5
Overige materiële vaste activa	17,2	9,9	4,9	10	5
Immateriële vaste activa	23,2	14,6	12,5	13	7
Overdrachtskosten op grond	0,8	4,7	10,4	3	1
Af: verkoop van gebruikte vaste activa	4,3	19,9	4,6	5	3
Investeringsen in vaste activa (bruto)	6,6	4,1	6,5	183	100

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

Nieuw millennium beïnvloedt investeringen in automatisering

De groei van de investeringsuitgaven in verband met automatisering was in 1999 vrijwel gelijk aan die in 1998. Dit was beduidend lager dan in de twee daaraan voorafgaande jaren. Desondanks bedroegen de groeipercentages van zowel de investeringen in immateriële activa als die in computers toch meer dan 10%. Met het aflopen van de voorbereidingen op de millenniumwisseling zwakte het groeitempo af, maar er bleef nog steeds veel in automatisering (software en hardware) geïnvesteerd worden. Nieuwe software maakt een belangrijk deel uit van de cate-

gorie immateriële activa. De groei hiervan nam de laatste jaren een hoge vlucht, deels met het oog op het millenniumprobleem. Daarnaast werden door de bedrijven ook kosten gemaakt om bestaande software millenniumproof te maken. Deze kosten behoren echter niet tot de investeringen, maar worden tot de lopende uitgaven gerekend.

Ook de investeringen in vervoermiddelen kenden in 1999 een minder forse volumestijging dan in 1998. Dit kwam vooral doordat de investeringsgroei bij bestelauto's en vrachtauto's terugliep: van 16,5% in 1998 tot 1,3% in 1999. De investeringsvraag naar personenauto's was daarentegen nog hoger (14,8%) dan in de voorgaande jaren. Een belangrijk deel van deze vraag kwam van de autoleasebedrijven.

Kader 2.d

Uit voorraad leverbaar

Het begrip 'veranderingen in voorraden'

Samen met de investeringen in vaste activa vormen de voorraadveranderingen (inclusief het saldo van de aan- en verkopen van kostbaarheden) de totale investeringen. In de Nationale rekeningen wordt de economische groei beïnvloed door de toename van de productie en niet door die van de omzet. Goederen die in het desbetreffende jaar (gedeeltelijk) zijn geproduceerd maar nog niet verkocht, tellen mee in het BBP van dat jaar. Ze worden gezien als investeringen in voorraden, zoals voorraden van grond- en hulpstoffen, goederen die nog in bewerking zijn, halffabrikaten, eindproducten en handelswaar. Op het moment dat er iets uit de voorraden geleverd wordt, wordt dat niet meegeteld in het BBP van het desbetreffende jaar.

Een bijzondere categorie voorraden betreft langlopende investeringsprojecten. Gedurende de looptijd van deze projecten worden geleverde goederen en diensten (met uitzondering van de bouwactiviteiten) gezien als investeringen in onderhanden werk, die per definitie deel uitmaken van de voorraden. Op het moment van oplevering worden de voorraden verlaagd met de tot dan toe gecumuleerde waarde van het project, terwijl de investeringen in vaste activa verhoogd worden met de totale waarde van het project. Op deze wijze telt dus alleen de jaarlijkse productie mee in het BBP, terwijl de investeringen in vaste activa toch het gereedkomen van nieuwe productiecapaciteit precies weergeven.

Bij de investeringen in grond-, water- en wegenbouw werd het in 1998 ingezette herstel krachtig voortgezet. Door gunstige weersomstandigheden waren er in 1999 meer werkzame dagen in de bouw dan het jaar daarvoor. Dit had een positief effect op de groei van deze investeringen. De stijging was voor een deel toe te schrijven aan voorbereidende werkzaamheden (wegen, bruggen) voor megaprojecten die in uitvoering zijn of komen, zoals de Betuwelijn, de Westerscheldetunnel en metrolijnen.

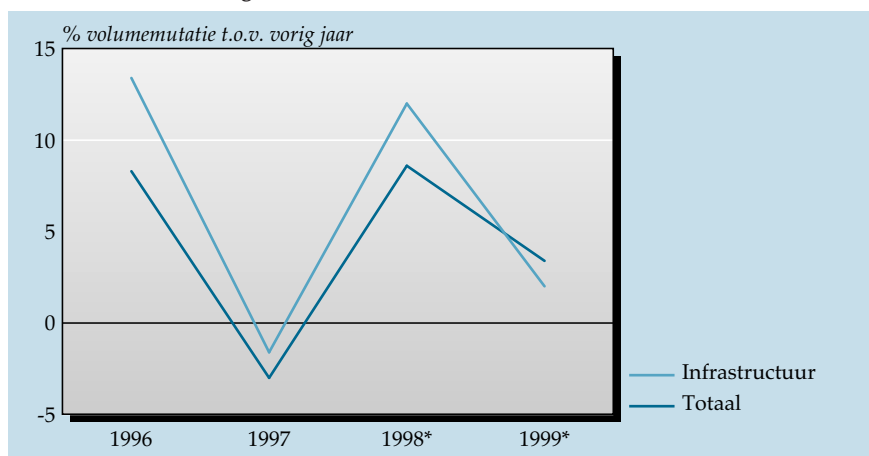
Bij de investeringen in producten van de burgerlijke en utiliteitsbouw lieten vooral de investeringen in bedrijfsgebouwen een hoog groeicijfer zien. De investeringen in nieuwbouwwoningen stegen slechts minimaal in volume. De prijsstijging voor investeringen in woningen was in 1999 relatief hoog (5,0%); de nominale toename bedroeg 6,2%.

De groei van de investeringen in machines en installaties wordt in belangrijke mate beïnvloed door het gereed komen van grote projecten. Ondanks forse investeringsprojecten in de chemische industrie (een nieuwe kunststoffabriek in Moerdijk) en de oplevering van een aantal warmtekrachtcentrales waren deze investeringen in 1999 maar een fractie (0,7%) hoger dan het jaar daarvoor.

Investeringsgroei overheid kent schommelend verloop

De totale investeringen van de overheid groeiden in 1999 in volume met 3,4% na in 1998 met 8,6% te zijn gestegen. In 1997 daarentegen daalden deze investeringen met 3,0%. Dit sterk fluctuerende verloop in de overheidsinvesteringen weerspiegelt schommelingen in de investeringen in infrastructuur. De investeringen in grond-, water- en wegebouw worden voor ruim 65% in opdracht van de overheid uitgevoerd. De investeringen van de overheid in automatisering vertonen daarentegen al jaren een snelle toename. Vanaf 1995 zijn de investeringen in computers met 56,5% toegenomen, terwijl die in software zelfs meer dan verdubbelden in omvang.

2.6 Overheidsinvesteringen

Bron: CBS, detailgegevens Nationale rekeningen.

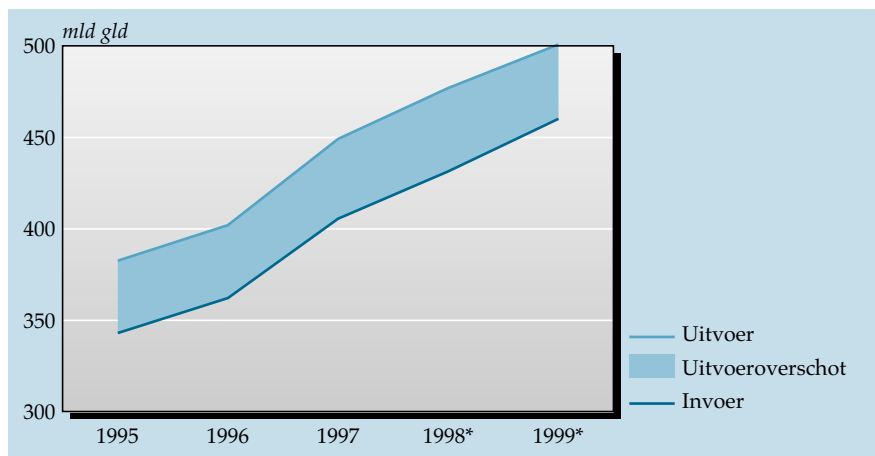
2.3 *Buitenlandse handel*

Voor het derde achtereenvolgende jaar overtrof de groei van de nationale finale bestedingen in 1999 die van het bruto binnenlands product. Daarmee samenhangend nam de invoer meer toe dan de uitvoer. Dit had tot gevolg dat het uitvoeroverschot kleiner werd. Nederland heeft traditioneel een hogere uitvoer dan invoer, ook al is het verschil teruggelopen. Desondanks bleef het overschot hoog, terwijl ook de lopende transacties met het buitenland per saldo positief waren.

Vertraging bij zowel invoer als uitvoer

De Azië-crisis vanaf maart 1997, de Russische roebelcrisis van augustus 1998 en de financiële problemen waarmee Zuid-Amerika in 1998 en 1999 worstelde, hadden elk een drukkend effect op de groei van de wereldhandel. Alhoewel het dieptepunt in de meest getroffen landen inmiddels gepasseerd is, ontkwam ook Nederland niet aan een flink lager stijgingspercentage van de handel met het buitenland. Het groeitempo van het invoervolume nam af van 9,5% in 1997 via 8,0% in 1998 naar 6,3% in 1999. Voor de uitvoergroei waren deze percentages respectievelijk 8,8%, 7,4% en 5,6%.

2.7 Het uitvoeroverschot

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

Invoerprijzen stijgen weer terwijl de uitvoerprijzen nog dalen

De ruilvoet, een indexcijfer dat de verhouding weergeeft tussen de gemiddelde ontwikkeling van de uitvoerprijzen en de invoerprijzen, verslechterde in 1999. Het prijspeil van de uitvoer (exclusief de wederuitvoer) daalde met 0,5%, terwijl de invoerprijzen (exclusief de wederuitvoer) gemiddeld met 0,9% stegen. Dit houdt in dat Nederland in 1999 meer zou moeten exporteren om dezelfde importhoeveelheid als het jaar daarvoor te kunnen betalen.

De prijzen van de meeste voor de Nederlandse markt ingevoerde producten waren in 1999 lager of slechts een fractie hoger dan in het voorgaande jaar. Dat het totaal van deze producten toch een geringe prijsstijging kende, kwam voor het grootste deel door de ontwikkeling bij de delfstoffen, waar de invoerprijs met 31,3% toenam. Een belangrijke oorzaak van deze prijsstijgingen waren de oplopende olieprijsen in 1999, in combinatie met het duurder worden van de Amerikaanse dollar. De prijs van een barrel North Sea Brent bedroeg gemiddeld \$13.43 in 1998, terwijl datzelfde vat in 1999 gemiddeld \$17.99 opbracht. Daar de verrekprijs van olie wordt genoteerd in dollars, werd deze prijsstijging van 34% nog

versterkt door de opmars van de dollar; deze was in 1998 gemiddeld 1,98 gulden waard, terwijl de dollar in 1999 gemiddeld 2,07 gulden moest opbrengen.

2.8 Invoer goederen en diensten (excl. wederuitvoer)

	1998*	1999*	% mutatie 1999 t.o.v. 1998		
	<i>mld gld</i>		<i>waarde</i>	<i>prijs</i>	<i>volume</i>
Landbouw- en visserijproducten	14,3	14,8	3,4	-4,6	8,4
Aardolie, aardgas en overige delfstoffen	16,4	21,3	30,0	31,3	-1,0
Voedings- en genotmiddelen	22,3	23,2	4,1	-2,9	7,2
Aardolie, chemische, rubber en kunststofproducten	37,4	39,3	5,2	0,4	4,8
Metaalproducten, machines, transportmiddelen	93,4	96,1	2,9	-1,3	4,2
Overige industriële producten	36,9	38,7	5,0	0,1	4,9
Elektriciteit, gas en water	0,4	0,5	19,7	6,2	12,7
Producten van de bouwnijverheid	0,6	0,6	2,5	2,5	0,0
Vervoer en communicatie	7,4	8,9	19,7	-7,7	29,7
Financiële diensten	1,8	1,9	1,5	4,0	-2,4
Zakelijke diensten	26,6	29,1	9,3	2,5	6,6
Overige goederen en diensten	39,7	40,4	1,9	0,0	1,9
Totaal	297,2	314,9	5,9	0,9	5,0

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

Kennelijk slaagden de Nederlandse industriële bedrijven en handelaren er nog niet in hun gestegen verbruikskosten volledig door te berekenen aan hun afnemers. Dit is geen ongebruikelijk proces. Ook in het verleden bleek dat de stijging van de uitvoerprijzen wat achterblijft bij de invoerprijzen. Het oplopen van uitvoerprijzen gaat dan vaak wel wat langer door, waardoor het oorspronkelijke ruilvoetverlies weer wordt goedge maakt.

De meeste uitgevoerde producten kenden een prijsdaling of een zeer gematigde prijsstijging. De grootste daling kwam voor rekening van aardgas voor buitenlandse afnemers; de prijs daalde met bijna 15% ten opzichte van 1998. De prijschommelingen voor ruwe olie leidden met een vertraging van ongeveer een kwartaal tot aanpassingen van de aardgasprijs. De lage olieprijs in 1998, die meer dan 30% minder was dan in 1997, werd derhalve in 1999 nog voor een deel doorberekend in de aardgasprijs. Ook clausules in reeds afgesloten langlopende aardgascontracten zorgden ervoor dat de prijsmutatie van aardolie pas met enige vertraging in de prijs van aardgas tot uitdrukking kwam.

Kader 2.e

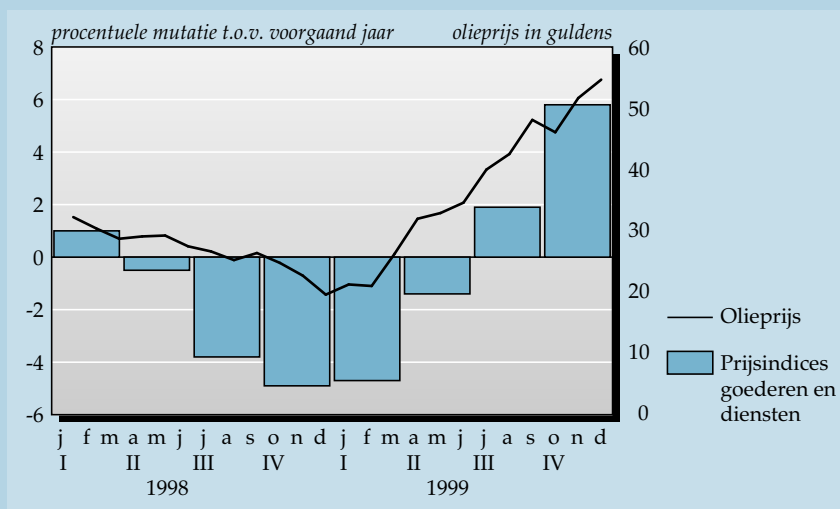
Jaarcijfers verhullen ontwikkelingen in de loop van het jaar

De ontwikkeling van de invoerprijzen per kwartaal

De aardolieprijzen zijn in de loop van 1999 omhoog geschoten en de dollar steeg fors in waarde ten opzichte van de euro. In de loop van het jaar (van januari tot december) stegen de aardolieprijzen (in dollars) met 126% en de dollar steeg met 15% in waarde. Toch lagen de prijzen van alle ingevoerde goederen (exclusief de wederuitvoer) in 1999 maar 0,9% hoger dan in 1998. Alleen de invoerprijzen van aardolie, aardgas en overige delfstoffen stegen ten opzichte van 1998 fors, maar veel minder dan gezien de ontwikkeling van de aardolieprijzen en die van de dollar op het eerste gezicht verwacht mocht worden. Deze schijnbare tegenstelling is toe te schrijven aan het feit dat in deze publicatie jaargemiddelden van 1999 vergeleken worden met jaargemiddelden van 1998. In de loop van 1998 lieten de prijzen van aardolie en de dollar juist een daling zien. In dit geval verhullen de jaarcijfers dus zeer relevante onderliggende ontwikkelingen: namelijk in de loop van 1998 een daling en in de loop van 1999 een stijging.

In de grafiek wordt dit geïllustreerd door het weergeven van de ontwikkeling van de invoerprijzen van goederen voor de kwartalen van 1998 en 1999. Deze cijfers zijn ontleend aan de kwartaalrekeningen van het CBS. In het eerste halfjaar van 1999 lagen de prijzen dus nog onder het niveau van dezelfde periode van 1998 en in het tweede halfjaar lagen ze daarboven; samen resulteerde dit in de kleine prijsstijging van 0,9%. Daarnaast is voor de maanden van 1998 en 1999 de ontwikkeling van de prijs van aardolie in guldens opgenomen. Het effect van de dollarkoersstijging is dus in het cijfer verwerkt. Tussen januari 1999 en december 1999 stegen de prijzen van aardolie in guldens met 160%.

Invoerprijs en olieprijs

Bron: CBS, Kwartaalrekeningen 1999.

2.9 Uitvoer goederen en diensten (excl. wederuitvoer)

	1998*	1999*	% mutatie 1999 t.o.v. 1998		
	<i>mld gld</i>		<i>waarde</i>	<i>prijs</i>	<i>volume</i>
Landbouw- en visserijproducten	21,0	22,0	4,8	-4,5	9,7
Aardolie, aardgas en overige delfstoffen	7,9	6,8	-13,9	-12,7	-1,4
Voedings- en genotmiddelen	55,7	55,7	0,1	-2,2	2,3
Aardolie, chemische, rubber en kunststofproducten	63,5	68,2	7,4	4,4	2,8
Metaalproducten, machines, transportmiddelen	65,4	67,8	3,7	-1,3	5,0
Overige industriële producten	20,9	21,1	0,9	-0,0	0,9
Elektriciteit, gas en water	0,0	0,0	7,0	4,5	2,3
Producten van de bouwnijverheid	1,9	2,1	8,8	1,7	7,0
Vervoer en communicatie	32,4	34,1	5,3	-3,4	8,9
Financiële diensten	1,2	1,8	41,7	2,7	38,0
Zakelijke diensten	28,2	30,9	9,5	3,0	6,3
Overige goederen en diensten	27,8	26,5	-4,6	-0,7	-3,9
Totaal	326,0	337,0	3,4	-0,5	3,9

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

West-Europa steeds minder belangrijk

West-Europa is verreweg het belangrijkste afzetgebied voor de Nederlandse goederenuitvoer, met een aandeel van meer dan 80%. Ondanks de verdergaande Europese integratie loopt dit percentage langzaam terug, vooral door een achterblijvende groei van de goederenuitvoer naar België, Frankrijk en Duitsland. De export naar Oost-Europa neemt daarentegen in belang toe.

De invoer vanuit de vijftien EU-lidstaten omvat ongeveer 60% van de totale goederenimport. Binnen de EU is Duitsland het belangrijkste land van herkomst, op ruime afstand gevolgd door België plus Luxemburg. Vergeleken met 1990 hebben de traditionele handelspartners van Nederland terrein verloren, ten gunste van de invoer uit Azië. Vooral de invoer van elektronica uit Azië is het laatste decennium enorm toegenomen.

De invoer uit Azië kreeg in 1998 nog een extra impuls door de Azië-crisis. Als gevolg van forse devaluaties in Oost-Azië werd het importeren uit die regio goedkoper. Het aandeel van de goederenimport uit het Verre Oosten steeg van 12,7% in 1997 via 15,2% in 1998 naar 15,4% in 1999. Vooral de import uit Thailand, Maleisië en Hong-Kong nam dit laatste jaar sterk toe, met respectievelijk 28,0%, 17,8% en 11,6%.

Bij de Nederlandse handel met het Verre Oosten is de invoer veel belangrijker dan de uitvoer. Het aandeel van Oost-Azië in het totale uitvoer(goederen)pakket bedroeg in 1997 5,0%. Door de economische crisis in deze regio liep de export naar deze landen in 1998 met ruim 15% in waarde terug. Als gevolg hiervan daalde het

aandeel van deze regio in 1998 naar 4,0%. In 1999 herstelden de meeste getroffen economieën zich aarzelend. Derhalve steeg het aandeel van het Verre Oosten in het exportpakket naar 4,4%. Vooral de uitvoer naar de voor ons land belangrijkste Aziatische handelspartners Indonesië, Zuid-Korea en Japan nam spectaculair toe, met respectievelijk 43,4%, 34,6% en 21,9%.

2.10 Invoer en uitvoer van goederen naar land

	Uitvoer			Invoer		
	1990	1995	1999*	1990	1995	1999*
	<i>aandelen in % van het totaal</i>			<i>aandelen in % van het totaal</i>		
Europese Unie (15)	80,4	79,4	78,1	67,7	64,0	59,1
w.v.						
Frankrijk	11,2	11,1	10,7	7,7	7,0	6,5
België en Luxemburg	14,6	12,9	12,4	14,0	11,2	10,1
Duitsland	27,7	28,6	26,0	25,6	22,2	19,4
Italië	6,6	5,5	6,0	3,7	3,4	3,2
Verenigd Koninkrijk	10,2	9,7	10,7	8,2	9,6	9,7
Overige landen EU	10,1	11,6	12,3	8,5	9,7	10,2
Overig West-Europa	4,1	3,5	4,0	3,3	3,8	3,9
Oost-Europa	1,0	2,8	3,2	2,3	2,7	3,2
Afrika	2,3	1,7	1,7	2,8	2,2	1,8
Noord-Amerika	4,5	3,7	4,6	8,6	9,3	10,0
Midden- en Zuid-Amerika	1,0	1,4	1,4	2,6	3,0	2,3
Azië	5,5	6,6	6,3	12,3	15,6	19,3
Australië en overig	1,2	0,9	0,7	0,4	0,3	0,4
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Bron: CBS, Statistisch bulletin, verschillende afleveringen.

Belang van Nederlandse producten in de uitvoer neemt af

Het aandeel van de uitvoer in het BBP, de uitvoerquote, was 61% in 1999, vrijwel gelijk aan die in het jaar daarvoor. Deze quote is hoog in vergelijking met andere landen en illustreert het belang van de export voor de Nederlandse economie. Het aandeel van goederen in de uitvoerwaarde schommelt vanaf 1995 rond 82%. Nederland voerde in 1999 voor 411,8 miljard gulden aan goederen uit.

Vooral de laatste jaren ontwikkelde de wederuitvoer zich tot één van de snelst groeiende onderdelen van de Nederlandse uitvoer. Een gevolg van de uitbundige groei van de wederuitvoer is het dalende aandeel van in Nederland geproduceerde goederen in ons exportpakket. In 1999 werden 3,1% meer Nederlandse producten uitgevoerd dan in 1998. De totale goederenexport nam echter met 5,6% toe, vooral omdat de wederuitvoer een volumegroei van 9,8% kende. In de periode van 1995 tot en met 1999 groeide het volume van de wederuitvoer met maar liefst 62,4%. Ter vergelijking: de totale uitvoer van goederen en diensten nam in deze periode met 29,1% toe.

Kader 2.f

Wederuitvoer wordt belangrijker

De ontwikkeling van de Nederlandse uitvoer

Bij de uitvoer van goederen kan een onderscheid gemaakt worden tussen de uitvoer van in Nederland geproduceerde goederen en de wederuitvoer. Sommige producten worden ingevoerd in Nederland en meteen weer uitgevoerd zonder dat ze een bewerking hebben ondergaan.

Als deze producten niet tijdelijk Nederlands eigendom worden is er sprake van doorvoer. In dat geval wordt de transactie niet meegenomen in de cijfers van de buitenlandse handel. Nederland verdient niets aan een handelstransactie, hoogstens aan het transport.

Indien deze producten wel eerst Nederlands eigendom worden, is er sprake van wederuitvoer. Wederuitvoer wordt wel toegerekend aan de buitenlandse handel. Vooral kantoormachines en computers vormen een groot deel van de wederuitvoer. Het aandeel van de wederuitvoer in de buitenlandse goederenhandel is vrij groot. In 1999 was bijna 40% van de geëxporteerde goederen wederuitvoer. Bovendien is de groei van de wederuitvoer al vele jaren groter dan die van in Nederland geproduceerde goederen. Deze trend toont aan dat Nederland in toenemende mate een distributieland wordt.

Nederland is van oudsher een land dat relatief veel voedings- en genotmiddelen produceert en exporteert. Ruim 20% van de uitvoer uit Nederlandse productie is afkomstig van de voedings- en genotmiddelenindustrie. In 1999 werd de koppositie overgenomen door de chemie; het aandeel van de chemische industrie in het exportpakket van in Nederland geproduceerde goederen bedroeg in 1999 bijna 25%. Het uitvoervolume van de voedings- en genotmiddelenindustrie steeg met 2,3%; de chemische sector boekte een volumegroei van 5,7% ten opzichte van 1998. Een nog hogere toename kenden de landbouw (9,8%), de metaalproductenindustrie (8,3%) en de elektrotechnische industrie (6,1%). Slechter verging het de delfstoffenwinning, de textiel- en lederindustrie, de papierindustrie, de aardolie-industrie en de basismetalenindustrie. Al deze bedrijfsklassen exporteerden minder hoeveelheden dan in 1998.

Penetratiegraad invoer stijgt

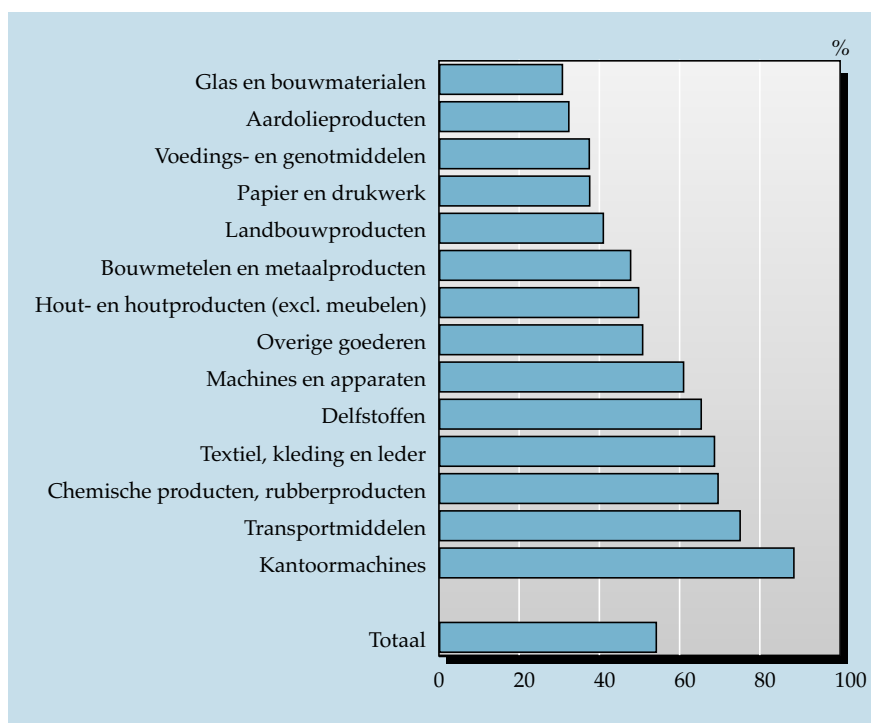
De volumetoename van de invoer van goederen en diensten bedroeg 6,3% in 1999. Deze hoge groei was in belangrijke mate te danken aan de invoer van producten bestemd voor de wederuitvoer (9,8%). Het betrof vooral de import van transportmiddelen en computers. Exclusief de wederuitvoer was de volumegroei met 5,0% minder hoog. De invoer van goederen en diensten bestemd voor het intermediair verbruik steeg nog minder; slechts met 3,8%. De invoer bestemd voor finale bestedingen groeide daarentegen met 8,5%, waarbij de invoer van producten bestemd voor investeringen sneller steeg (8,7%) dan de import bestemd voor de gezinsconsumptie (7,1%). In vrijwel alle gevallen lagen de groeipercentages van producten uit invoer hoger dan die uit het binnenlandse aanbod. Hiermee nam de invoerpenetratie verder toe.

Het belang van de invoer op de binnenlandse markt blijkt uit de penetratiegraad. Dit is het aandeel van de invoer in de binnenlandse aankopen. Van de totale aankopen van goederen door ingezetenen kwam in 1999 54,0% uit invoer. De penetratiegraad van de invoer op de goederenmarkt nam de afgelopen jaren geleidelijk toe. In 1998 was deze nog 52,7% en in 1995 51,9%.

De penetratiegraad van de delfstoffen is gestegen van 55,7 tot 65,2%. Door het gebruiken van steeds meer Noors en Brits gas (onder andere bij de elektriciteitsopwekking) is de penetratiegraad van aardgas van 1995 tot 1999 sterk gestegen, van respectievelijk 5% in 1995 tot 15% in 1999.

De afzet van landbouwproducten en voedingsmiddelen wordt voor het grootste deel door binnenlandse productie gedekt. De laagste penetratiegraad heeft rauwe melk, die vrijwel volledig uit het binnenlandse aanbod komt. De Nederlandse productie van brood en bier is eveneens ruimschoots voldoende om aan de vraag te voldoen. De penetratiegraad bedraagt hier respectievelijk 2,9% en 10,4%. Toch kennen de voedingsmiddelen ook assortimentsgroepen die bijna geheel worden ingevoerd: onder andere wijn (97,9%) en fruit (95,6%).

2.11 Penetratiegraad voor een aantal goederencategorieën, 1999

Bron: CBS, detailgegevens Nationale rekeningen.

Het aandeel van de binnenlandse aankopen van glas en bouwmaterialen wordt voor het grootste gedeelte gedekt door de binnenlandse productie, het aandeel van de invoer ligt hier op 32,2%. Een lage penetratiegraad is vooral te zien bij betonwerken (8,8%). Van producten als koper en aluminium wordt echter relatief meer ingevoerd, de penetratiegraden bedragen respectievelijk 87,2% en 78,3%.

Transportmiddelen komen voor het grootste deel uit de invoer. Vooral de penetratiegraden van personenauto's (91,3%), vliegtuigen (98%) en motorfietsen (97,4%) zijn zeer hoog. Schepen daarentegen komen veel meer uit binnenlands aanbod. De penetratie van de invoer is hier 10,7%.

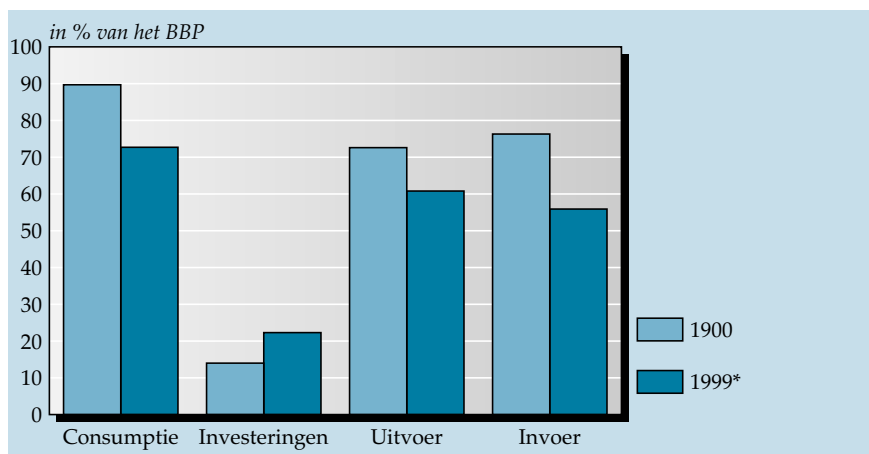
Kantoormachines, waaronder personal computers, worden voor het grootste gedeelte ingevoerd en hebben een penetratiegraad van 88%.

Ook de chemische producten en rubberproducten kennen een hoge penetratiegraad (69,4%). Farmaceutische (88%), cosmetische (88,8%) en fotochemische (79,8%) producten kennen hoge penetratiegraden. Ook de afzet aan banden komt bijna geheel uit de invoer (97,9%).

Een terugblik in de eeuw: Bestedingen

In de loop van de twintigste eeuw is de samenstelling van de finale bestedingen en de invoer in relatie tot het bruto binnenlands product sterk veranderd.

2.12 Finale bestedingen en invoer

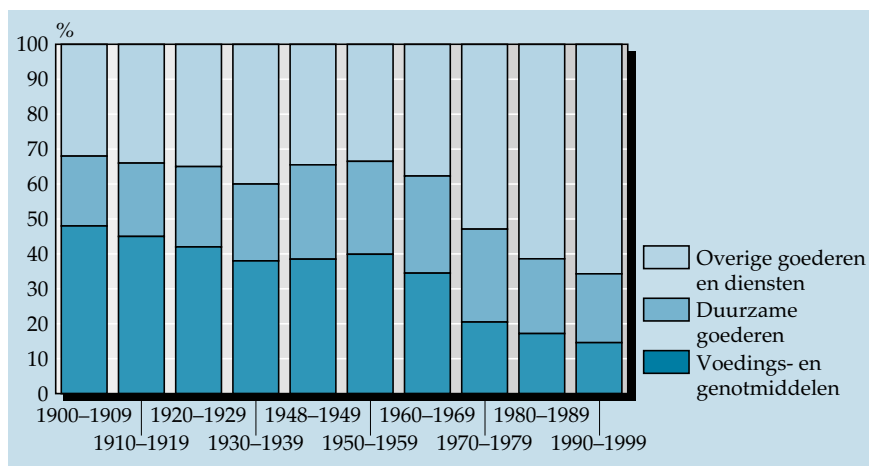
Bron: CBS/Rijks Universiteit Groningen, 200 jaar statistiek in tijdreeksen.

In 1900 was de buitenlandse handel nog belangrijker voor ons land dan nu. De invoer was hoger dan de uitvoer. Vijftientig jaar later bedroeg de invoer 52% van het bruto binnenlands product (BBP) en de uitvoer 45%. Er was dus een handelstekort van 7% van het BBP. Tot het begin van de jaren vijftig kende Nederland voortdurend een tekort op haar handelsbalans. Vervolgens was er een dertigtal jaren sprake van afwisselend handelstekorten en -overschotten. Pas vanaf 1981 is er continu sprake geweest van een positief saldo op de handelsbalans. In verhouding tot het BBP is de invoer in 1999 toegenomen tot 56% en de uitvoer tot 61%.

In procenten van het BBP was de consumptie in 1999, evenals in de rest van de eeuw, de grootste bestedingscomponent. Het belang is echter geslonken van 90% van het BBP in 1900 tot 73% in 1999. In de samenstelling van de consumptie heeft zich een verschuiving voorgedaan van gezinsconsumptie naar overheidsconsumptie.

De consumptie door huishoudens liep in 1999 op tot een waarde van ruim 500 miljard gulden. Aan voedings- en genotmiddelen werd slechts een kleine 12% uitgegeven. Dat was minder dan de bestedingen aan huisvesting of aan medische diensten. Het belang van de duurzame goederen, de conjunctureel meest wisselvallige groep, was een kleine twintig procent. Aan het begin van de eeuw was de waarde van de gezinsconsumptie een kleine anderhalf miljard gulden. De voedings- en genotmiddelen slokten toen bijna de helft van het gezinsbudget op. Het aandeel van de diensten was toen veel kleiner dan nu. Het aandeel van de duurzame goederen in de totale consumptie was in deze eeuw betrekkelijk stabiel.

2.13 De samenstelling van de gezinsconsumptie

Bron: CBS, Het jaar 1999 in cijfers.

De investeringen lagen, als percentage van het BBP, in het begin van de eeuw zo'n 5 procentpunten lager dan aan het eind, toen ze zo'n 20% bedroegen. In het verdere verloop van de eeuw kende de investeringsquote een ontwikkeling van gemiddeld (rond de 20%) in het begin van de jaren twintig via laag (net boven de 10%) in de jaren dertig, via hoog (ruim boven de 25%) in de hoge groei-jaren na de tweede wereldoorlog, tot wederom gemiddeld (rond de 20%) in het laatste kwart van de eeuw.

3. Productie

Als maatstaf voor economische groei wordt de volumemutatie van het bruto binnenlands product (BBP) tegen marktprijzen gebruikt. Dit cijfer wordt samengesteld volgens internationale richtlijnen, zodat het op deze wijze berekende BBP geschikt is om de economische ontwikkeling van verschillende landen met elkaar te vergelijken.

3.1 Bruto binnenlands product vanuit de productiekant

	1998*	1999*	% mutatie 1999 t.o.v. 1998		
	<i>mld gld</i>		<i>waarde</i>	<i>prijs</i>	<i>volume</i>
Productie (basisprijzen) (+)	1 439,4	1 514,3	5,2	1,4	3,7
Intermediair verbruik (basisprijzen) (-) ¹⁾	721,9	757,5	4,9	1,3	3,6
Toegevoegde waarde (basisprijzen)	717,5	756,8	5,5	1,6	3,9
Productgebonden belastingen (+)	90,0	99,3	.	.	.
Productgebonden subsidies (-)	7,4	8,2	.	.	.
Vershil toegerekende en afgedragen BTW (+)	1,5	0,4	.	.	.
Verbruik toegerekende bankdiensten (-)	21,1	24,4	.	.	.
Toegevoegde waarde (marktprijzen)	780,5	824,0	5,6	1,7	3,9

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

¹⁾ Exclusief aftrekbare BTW en toegerekende bankdiensten.

Het bruto binnenlands product is gelijk aan de som van de toegevoegde waarden van alle bedrijfstakken. De toegevoegde waarde kan uitgedrukt worden in zowel basisprijzen als marktprijzen. Wanneer bedrijfstakken en -klassen met elkaar vergeleken worden, dan is de toegevoegde waarde uitgedrukt in basisprijzen de meest zinvolle indicator. Hierbij blijven de productgebonden belastingen en productgebonden subsidies, zoals accijnzen en (aftrekbare) BTW, buiten beschouwing.

Belangrijkste ontwikkelingen in 1999

Bedrijfstakken die een meer dan gemiddelde groei kenden, waren in 1999 *landbouw, bosbouw en visserij* (7,0%), *vervoer, opslag en communicatie* (8,4%) en *bouwnijverheid* (5,8%). Voor een belangrijk deel is de hoge groei bij de landbouw en de bouwnijverheid te danken aan incidentele factoren in 1998. September 1998 was namelijk de op één na natste herfstmaand van de twintigste eeuw. Overvloedige regenval was er de oorzaak van dat belangrijke gedeelten van de verwachte oogst van suikerbieten, aardappelen en uien in 1998 verloren gingen. In mindere mate had ook de bouwnijverheid te kampen met de natte herfst. Het aantal verleturen

door neerslag verdubbelde toen ten opzichte van 1997. Omdat 1999 minder extreme weersomstandigheden kende, kon de toegevoegde waarde van beide bedrijfstakken meer dan gemiddeld toenemen. De groei bij vervoer, opslag en communicatie is van meer structurele aard. Het zijn met name de telecommunicatiebedrijven die deze gunstige ontwikkeling veroorzaken, vooral door het nog steeds stijgende gebruik van internet en mobiele telefonie. In deze groeiemarkt nam echter ook de concurrentie sterk toe, waardoor de prijzen zwaar onder druk kwamen te staan.

3.2 Toegevoegde waarde naar bedrijfstak

	1996	1997	1998*	1999*
	<i>volume-indexcijfers (1995=100)</i>			
Landbouw, bosbouw en visserij	98,1	92,9	100,4	107,5
Delfstoffenwinning	113,4	104,0	101,6	95,1
Industrie	100,5	103,1	106,5	109,8
Energie- en waterleidingbedrijven	104,8	97,4	98,5	103,6
Bouwnijverheid	98,2	101,4	104,5	110,6
Handel, horeca en reparatie	103,6	111,3	116,5	121,5
Vervoer, opslag en communicatie	103,7	112,6	122,1	132,4
Financiële en zakelijke dienstverlening	106,6	112,5	118,1	123,8
Overheid	100,5	103,4	105,9	107,9
Zorg en overige dienstverlening	101,7	104,1	105,5	107,0
Totaal	102,9	106,8	111,0	115,3

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

Bij de bedrijfstakken was voorts een duidelijk verschil zichtbaar tussen de exportgerichte bedrijfstakken en de binnenlands georiënteerde bedrijven. De groei van vooral de industrie bleef achter bij die van de hoofdzakelijk op het binnenland gerichte bedrijfstakken, zoals de bouw, de handel en de financiële en zakelijke dienstverlening. De op de Nederlandse markt opererende bedrijfstakken profiteerden dus het meest van de sterke economische groei. De oorzaak voor de teleurstellende groei van de exportgerichte bedrijfstakken was de nasleep van de Azië-crisis. Pas in de loop van 1999 kwam de productie van een aantal industriële ondernemingen weer enigszins op niveau. De chemische industrie met name profiteerde van het herstel in Azië en de nog steeds hoge economische groei in de Verenigde Staten en wist flinke groeicijfers te realiseren. Wel hadden de exportgerichte bedrijfstakken in 1999 te kampen met een ruilvoetverslechtering, door afzetprijzen die minder snel stegen dan de prijzen van de verbruikte grond- en hulpstoffen; vooral de prijs van ruwe olie vloog omhoog.

Maar ook de voor het binnenlands gebruik producerende bedrijven hadden met een ruilvoetverslechtering te kampen. Ondanks overwegend positieve volumeontwikkelingen bleef de ontwikkeling van de toegevoegde waarde in guldens daardoor aan de matige kant.

standigheden kende, nam de productie van deze gewassen in hoeveelheden met 25% toe. De overvloedige oogsten hadden echter een negatief effect op de prijzen, zodat uiteindelijk de stijging van het inkomen werd getemperd.

In de *tuinbouw* zette de groei van de productiewaarde zich in 1999 voort. Het productievolume steeg met ongeveer 4%. In de glastuinbouw daalden de prijzen met 10% door de grote aanvoer van groenten, snijbloemen en pot- en perkplanten. In de opengrond tuinbouw bereikte de bloembollenteelt evenals in 1998 een goed resultaat; de productiewaarde steeg met 2%. Ook de boomkwekerij deed het goed.

Het productievolume van de *veehouderij* nam in 1999 met 3% toe. In de varkenshouderij heeft de varkensstapel zich nog niet hersteld tot het niveau voor het uitbreken van de varkenspest in 1997, ondanks een volumestijging van de productie van 7%. Deze groei werd mede afgeremd doordat het aantal bedrijven in de varkenshouderij afnam door overheidsmaatregelen met betrekking tot het mestbeleid. Nog steeds was in 1999 van een prijsherstel geen sprake. Dit werd evenals in 1998 veroorzaakt door het overaanbod van varkensvlees in Europa en Noord-Amerika. In verschillende Zuid-Europese landen werd namelijk gedurende de pestepidemie in Nederland de varkensstapel flink vergroot. Het herstel van het varkensaanbod in Nederland maakte dat de markt overvoerd raakte. Ook zette de dioxinebesmetting in België de Nederlandse exportprijzen onder druk, omdat veel buitenlandse afnemers hierdoor werden afgeschrikt. Ook de pluimveehouderij werd zwaar getroffen door de dioxinecrisis, terwijl de prijzen van eieren, legghennen en vleeskuikens al langer onder druk stonden door een tegenvallende consumptiegroei in West-Europa. Bovendien tracht de overheid de groei van het aantal kippen aan banden te leggen. Bij de rundveehouderij werd het productievolume kleiner bij iets hogere prijzen. De melkveehouderij liep door de economische crisis in Rusland, Azië en Zuid-Amerika grote klappen op. De kaasexport uit de Europese Unie naar Rusland (42% van de totale kaasexport) viel volledig weg. Dit had tot gevolg dat de voorschotprijs van melk, die de zuivelcoöperaties aan de melkveehouders uitkeren, met ongeveer 7% daalde. Omdat de Nederlandse zuivelindustrie meer afhankelijk is van kaasproductie dan de buurlanden, daalden hier de melkprijzen meer dan in de andere Europese landen.

De productiewaarde van de *agrarische dienstverlening en hoveniersbedrijven* steeg in 1999 met 4%. Tot de agrarische dienstverlening worden onder andere gerekend de loonbedrijven, machineverhuurbedrijven met bedienend personeel en KI-bedrijven. Het aandeel van de agrarische dienstverlening en hoveniers in de bruto toegevoegde waarde van de bedrijfstak landbouw, bosbouw en visserij is 13%.

Na jaren van stagnatie steeg het productievolume van de *visserij* in 1998 met 10%. Deze volumestijging werd in 1999 geëvenaard; het lijkt erop dat de visserij profiteert van de negatieve publiciteit die de veehouderij, de varkenshouderij en de

gaswinning leed dus nog een groot deel van 1999 onder de lage prijs voor ruwe aardolie in 1998. Het productievolume van aardgas daalde met ruim 6,5%. Dit was te wijten aan een drietal oorzaken. Omdat het jaar 1999 klimatologisch een warme nazomer kende nam de binnenlands consumptie van aardgas nauwelijks toe. Daarnaast was er een forse toename van de invoer, vooral van Brits aardgas. Tot slot werd ook meer elektriciteit geïmporteerd uit Duitsland en Frankrijk, waardoor de Nederlandse elektriciteitscentrales minder aardgas voor de stroomopwekking verbruikten.

De binnenlandse aardgasafzet aan de energiedistributiebedrijven bleef nagenoeg gelijk aan die van 1998. Ook de leveringen aan de industrie waren vrijwel gelijk aan die van vorig jaar. De aardgasleveringen aan de grootschalige elektriciteitsproducenten daalden in 1999 opnieuw (-6%), onder andere door de toegenomen inzet van Noors en Brits gas. Het feit dat industrieën en tuinbouwbedrijven meer gebruik maakten van decentraal vermogen (warmtekrachtcentrales) had tot gevolg dat deze bedrijven minder elektriciteit van de grote centrales gingen afnemen. De aardgaslevering aan de grote elektriciteitsproducenten kwam hierdoor onder druk te staan. Hier stond tegenover dat het aardgas nu rechtstreeks bij de gebruikers/beheerders van het decentraal vermogen werd geleverd wat tot een kleine marktgroei in dit marktsegment leidde.

Bij een bespreking van energiedragers is het gebruikelijk de winning, invoer en uitvoer uit te drukken in warmte-eenheden (petajoule). In 1999 werd in ons land 2 484 PJ aan energiedragers gewonnen. Het leeuwendeel hiervan (ruim 91%) bestond uit aardgas, op afstand gevolgd door aardolie met 4,5%. Van de overige energiedragers kwam slechts 0,1% voor rekening van de schone vormen van elektriciteitsopwekking (door onder andere zonne- en windenergie en waterkracht). Onder duurzame vormen van energiewinning verstaan we naast de winning van schone elektriciteit ook de winning van stoom/warm water uit afval in de vuilverbrandingsinstallaties en de winning van fermentatiegas (onder andere rioolgas). Het totaal van deze winning kwam in 1999 uit op 2,5%. De winning van stoom/warm water uit kernenergie bedroeg 40 PJ ofwel 1,6% van het totaal.

3.3 *Industrie*

Gestage groei bij de industrie

De volumeontwikkeling van de toegevoegde waarde van de industrie met 3,1% bleef niet ver achter bij de groei met 3,9% van alle bedrijfstakken tezamen. De grootste volumetoename (9,3%) kende de chemische basisproductenindustrie, vooral dankzij het weer op gang komen van de export. Het volume van de toegevoegde waarde ging daarentegen omlaag bij de textiel- en lederindustrie en de papierindustrie.

Ook voor de *chemische basisproductenindustrie* zijn aardolie en aardolieproducten belangrijke verbruiksposten. Deze goederen stegen sterk in prijs, terwijl de afzetprijzen onder druk stonden, zodat ook hier een ruilvoetverslechtering optrad. Bij de *chemische eindproductenindustrie* was deze veel geringer dan bij de vorige bedrijfsgroepen. Dit kwam doordat de eindchemie kon profiteren van de lagere grondstofprijzen uit de toeleverende basischemie.

Het productievolume van eindproducten van de aardolieraffinaderijen (zoals jet-fuel, autogasolie en stookolie) gaf een lichte stijging te zien, terwijl bij de halffabrieken (zoals nafta's, aromaten, speciale benzines en minerale terpentijn) het productievolume juist daalde. De binnenlands afgeleverde hoeveelheden van motorbenzine en autogasolie lieten in 1999 een stijging zien, terwijl die van autogas (LPG) de dalende tendens voortzette.

De chemische basisproductenindustrie gaf een volumetoename van de toegevoegde waarde te zien van 9,3%. Doordat bij deze bedrijfsklasse de ruilvoetverslechtering zwaar telde, groeide de toegevoegde waarde in guldens met niet meer dan 2,2%.

Het productievolume van de chemische eindproductenindustrie steeg in 1999 met ruim 6%, terwijl het volume van de toegevoegde waarde met 8,3% toenam. De productieprijzen bleef achter bij die van vorig jaar (-1%). Dankzij de relatief gunstige ontwikkeling (+1%) van de prijs van grondstoffen, veelal afkomstig uit de basischemie, bleef de ruilvoetverslechtering beperkt. Evenals vorig jaar liet het verbruik door gezinnen van farmaceutische producten een flinke volumegroei (+10%) zien bij vrijwel constante consumptieprijzen. Ook het verbruik door gezinnen van cosmetische producten en zeep nam flink toe.

3.3 Toegevoegde waardeontwikkeling industrie

	1996	1997	1998*	1999*
	<i>% volumemutatie t.o.v. vorig jaar</i>			
Voedings- en genotmiddelenindustrie	1,7	0,5	-0,5	3,1
Textiel- en lederindustrie	-0,9	0,3	3,1	-1,8
Papierindustrie	-2,0	7,7	0,0	-1,0
Uitgeverijen en drukkerijen	3,1	3,4	5,9	2,2
Aardolie-industrie	1,5	-33,8	9,0	2,5
Chemische basisproductenindustrie	-4,8	5,0	-1,5	9,3
Chemische eindproductenindustrie	-2,0	5,7	-1,2	8,3
Rubber- en kunststofindustrie	1,5	7,9	4,9	2,0
Basismetalaalindustrie	-2,5	8,2	2,1	0,7
Metaalproductenindustrie	0,2	2,3	3,2	2,3
Machine-industrie	4,4	7,0	1,1	0,1
Elektrotechnische industrie	0,7	0,0	12,3	3,1
Transportmiddelenindustrie	5,0	8,9	8,2	3,3
Overige industrie	0,5	1,6	5,4	2,7
Totaal	0,5	2,6	3,3	3,1

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

Het productievolume van de *rubber- en kunststofindustrie* liet een bescheiden groei van 2% zien. De toegevoegde waarde nam in gelijke mate toe. De afzetprijs bleef op het niveau van vorig jaar, terwijl de verbruiksprijs licht daalde (-1%), waardoor een geringe ruilvoetverbetering optrad. Vooral polymeren, veel toegepaste grondstoffen in de kunststoffenindustrie, werden goedkoper.

Metaalnijverheid lijdt onder nasleep van Azië-crisis en lagere investeringen

Als gevolg van de Azië-crisis had met name de *basismetalaalindustrie* te kampen met vraaguitval en verhevigde concurrentie. De gevolgen hiervan waren overcapaciteit en sterk onder druk staande afzetprijzen. Deze daalden sneller dan de verbruiksprijzen waardoor de ruilvoet verslechterde. De toegevoegde waarde ging nominaal met 20% achteruit maar bleef reëel ongeveer gelijk (+0,7%) aan 1998. Van het dalende prijsverloop in de basismetaal profiteerde de *metaalproductenindustrie*. Ongeveer 30% van het verbruik van deze bedrijfspgroep bestaat uit producten van de basismetaal. Bij een vrijwel gelijke productieprijs resulteerde dit in een verbetering van de ruilvoet en tevens in een zowel nominaal als reëel stijgende toegevoegde waarde.

Na een paar redelijk tot uitstekende jaren kende de *machinebouw* in 1999 een wat minder jaar. Het volume van de toegevoegde waarde bleef vrijwel gelijk aan dat van 1998. Wel stegen de investeringen in machines met 1%. Opvallend was dat er minder in krachtwerktuigen zoals pompen, compressoren en motoren werd geïnvesteerd. Deze goederen werden in 1999 vooral voor de export geproduceerd.

Bij de *transportmiddelenindustrie* nam zowel de nominale als de reële toegevoegde waarde toe, ook al werden de hoge groeicijfers van 1997 en 1998 niet gehaald. Ook nu waren de autofabricage en de fietsenindustrie de blikvangers. Het record aantal gefabriceerde personenauto's van 1998 werd in 1999 met 8% verder opgeschroefd tot 262 000 stuks. Het waren dit jaar vooral de gezinnen die een nieuwe auto aanschafden.

Voor de Nederlandse zeescheepsbouwers bleven het moeilijke tijden. De exportwaarde van schepen daalde in 1999 met ruim 30%, vooral door lagere prijzen. De sterke positie van de scheepsreparatie en van de productie van bedrijfsvaartuigen zorgde ervoor dat de totale productiewaarde van de scheepsbouw toch nog met 4% steeg. De toegevoegde waarde ging in volume met 1% omhoog.

Nog geen herstel papierindustrie

Met een daling in 1999 van het volume van de toegevoegde waarde met 1,0% verslechterde de situatie van de *papier- en papierwarenindustrie* nog na de stagnatie die zich in 1998 voordeed. Het productievolume bleef op hetzelfde niveau als dat van 1998. De papierproducerende industrie kreeg te maken met fors toegenomen grondstofprijzen. Oud papier is met circa 75% de belangrijkste grondstof voor de

papierproductie. De prijs hiervan steeg in 1999 flink door de duurdere dollar. De prijs van de afzet daalde met 1,5%, waarvan de papierverwerkende bedrijven profiteerden. Voor de totale papierindustrie resulteerde dit in prijzen die gemiddeld nagenoeg gelijk bleven aan die in 1998.

Met een groei van het volume van de toegevoegde waarde met 2,2% waren de *uitgeverijen en drukkerijen* in 1999 niet in staat de gunstige ontwikkeling van de afgelopen jaren (gemiddeld 4,1% per jaar) te continueren. Terwijl de afzet van bladen en abonnementen licht daalde (-1%), nam de verkoop van boeken en drukwerk met bijna 4% toe. De prijzen van de afzet stegen gemiddeld ongeveer 2%, die van het verbruik 1%, zodat sprake is van een interne ruilvoetverbetering. Vooral abonnementen (+3%) en advertenties (+4%) van dagbladen werden duurder.

De productie van videofilms, cd's en andere geluidsdragers stabiliseerde in 1999. Een voortdurende bedreiging vormt het kopiëren van films en cd's. Hierdoor lopen de uitgeverijen van beeld- en muziekdragers veel omzet mis.

De *meubelindustrie* maakt al een aantal jaren een sterke groei door. Zowel de investeringsvraag naar bedrijfsmeubelen als de consumptieve vraag door huishoudens nam onder invloed van de gunstige economische ontwikkelingen flink toe. In 1999 steeg het productievolume met 4,5%. Dit is lager dan de groei in beide voorgaande jaren. De kopers hadden blijkbaar meer dan voorheen voorkeur voor meubelen uit het buitenland. De invoer van meubelen steeg in 1999 namelijk veel sneller dan de binnenlandse productie. Zo werden er bijvoorbeeld 13% meer zitmeubelen ingevoerd tegenover een productiestijging van de Nederlandse meubelindustrie met 'slechts' 4%.

Bij de *hout- en bouwmaterialenindustrie* werden in 1999 hogere groeicijfers gerealiseerd dan in 1998. Vooral de aantrekkende bouwproductie zorgde hiervoor. De resultaten bij de bouwnijverheid waren in 1998 tegengevallen. Dit kwam vooral door enkele tegenslagen: een erg nat najaar, vertraging bij de ontwikkeling van Vinex-locaties en een lichte daling van het aantal nieuwbouwwoningen. Het jaar 1999 kende deze belemmeringen niet zodat de bouwmaterialenindustrie hiervan kon profiteren.

Na het herstel van de *textiel-, kleding- en leerindustrie* in 1998 (een groei van 3,1%) waren de resultaten voor 1999 ronduit teleurstellend. De toegevoegde waarde bleef in waarde nagenoeg gelijk, maar daalde met 1,8% in volume. Vooral de kledingindustrie staat onder druk. Van deze bedrijfsgroep is het volume van de toegevoegde waarde de laatste vijf jaar met in totaal 25% afgenomen. De textielindustrie hoefde in deze periode vrijwel niets in te leveren, terwijl de leer- en schoenenindustrie zelfs met bijna 6% groeide.

3.4 Energie- en waterleidingbedrijven

Buitenland steeds belangrijker voor vraag naar elektriciteit

Bij de energie- en waterleidingbedrijven als geheel ging in 1999 het volume van de toegevoegde waarde met 5,1% omhoog, terwijl het productievolume slechts licht (0,7%) toenam. Het arbeidsvolume daalde voor het derde achtereenvolgende jaar.

De netto centrale productie van elektriciteit daalde in 1999 met 11,8%. De netto decentrale productie van elektriciteit gaf daarentegen een toename te zien van ruim 10%. De totale netto productie van elektriciteit nam per saldo met 5% af. Toch was de groei van het totale verbruik van elektriciteit in 1999 iets groter dan in 1998. De centrales betrekken dan ook steeds meer stroom uit het buitenland. In 1999 steeg het invoersaldo met ruim 56%. Al bij al liet het totale productievolume bij de *elektriciteitsdistributie* een lichte stijging (1,9%) zien.

Energie- en waterleidingbedrijven

Aandeel in BBP	1997	1998*	1999*	1999*	
	<i>mutaties in %</i>			<i>mld gld</i>	<i>mld euro</i>
1,7%					
Bruto toegevoegde waarde (bp); volume	-7,1	1,1	5,1	13,0	5,9
Bruto toegevoegde waarde (bp); prijs	-0,2	2,6	1,7		
Exploitatie-overschot (netto); waarde	-24,3	9,0	16,1	4,6	2,1
Investeringsquote					
Investeringen in vaste activa (bruto); volume	-39,6	-13,4	39,1	5,5	2,5
				<i>arbeidsjaren</i>	
Arbeidsvolume	-3,3	-1,9	-3,0	35 900	

Het productievolume van de *aardgasdistributie* daalde in 1999 met 2,5%, voornamelijk doordat de weersomstandigheden minder extreem waren dan in het voorgaande jaar. De gemiddelde prijs per m³ aardgas voor kleinverbruikers (exclusief belastingen en toeslagen) daalde met 2,5%. Dit was alsnog het gevolg van de neerwaartse spiraal waarin de olieprijs zich in 1998 bevond en waar de gasprijs met een vertragingfactor aan gekoppeld is.

In 1999 nam het productievolume van de *waterleidingbedrijven* toe met 2,8%. In 1997 en 1998 was er nog sprake van een geringe afname. De producentenprijs van water steeg in 1998 verder met 3,5%. Sinds 1995 is water al 16% duurder geworden.

3.5 Bouwnijverheid

Bouwnijverheid

Aandeel in BBP	1997	1998*	1999*	1999*	
	mutaties in %			mld gld	mld euro
5,7%					
Bruto toegevoegde waarde (bp); volume	3,3	3,1	5,8	43,1	19,6
Bruto toegevoegde waarde (bp); prijs	2,4	3,4	5,3		
Exploitatie-overschot (netto); waarde	9,8	7,1	28,7	11,2	5,1
Investerings in vaste activa (bruto); volume	6,6	3,4	1,1	3,3	1,5
				arbeidsjaren	
Uitvoerquote					
Arbeidsvolume	4,5	1,6	2,4	463 200	

Bouw in de lift ondanks stagnatie woningbouw

In 1999 nam het volume van de toegevoegde waarde van de bouwnijverheid met bijna 6% toe. De bouw realiseerde hiermee een groei die de ontwikkeling van de totale economie (3,9%) duidelijk overtrof. In 1998 was de volumegroei van de toegevoegde waarde beperkt gebleven tot 3,1%. Dit was minder dan mocht worden verwacht op grond van enerzijds de verleende bouwvergunningen en orderportefeuilles bij architecten en anderzijds de megaprojecten in de grond-, water- en wegenbouw. Door het zeer natte najaar liepen echter veel bouwactiviteiten in 1998 vertraging op. Dankzij het gunstige weer in 1999 werd deze vertraging in dit jaar weggewerkt.

De stijging van de loonsom bleef achter bij die van de toegevoegde waarde, zodat het netto exploitatiesaldo met maar liefst 28,7% steeg. In dit saldo is inbegrepen de arbeidsbeloning voor zelfstandigen.

De groei van de bouwsector had wellicht nog hoger kunnen zijn in 1999, indien deze niet geremd was door de verdubbeling van het aantal vacatures. Ongeveer 5% van het totale aantal banen kon daardoor niet worden benut. Veel vacatures werden door werknemers afkomstig uit andere EU-lidstaten opgevuld. Eind 1999 werkten er 13 000 Britten en Ieren en 2 000 Duitsers op Nederlandse bouwplaatsen; een lichte stijging ten opzichte van 1998.

In de *burgerlijke en utiliteitsbouw* groeide de nieuwbouw van gebouwen in 1999 fors in volume (13%). Dankzij de gunstige economische ontwikkeling van de laatste jaren en het vertrouwen in de toekomst investeerden veel bedrijven. Er werd flink meer geïnvesteerd door handel en horeca, vervoer en communicatie en zakelijke dienstverlening. De sterke toename van het aantal kantoorbanen in de afgelopen jaren zorgde voor veel nieuwbouw van kantoren. Het volume van de totale productie van nieuwbouwwoningen daarentegen bleef in 1999 nagenoeg stabiel. De

VINEX-bouwproductie ondervond vertraging, onder meer door procedures rond verschillende bouwlocaties. Mede doordat de overheid zich terugtrekt als regelgever binnen de woningmarkt zakte de bouw van huurwoningen naar een dieptepunt. Het aantal huurwoningen waarvoor een bouwvergunning is verleend, daalde naar 14 324 in 1999. Het jaar daarvoor was dit nog 19 452. De reële toegevoegde waarde in de burgerlijke en utiliteitsbouw groeide met 4,3%. Het bruto exploitatiesaldo nam, mede als gevolg van een ruilvoetverbetering, met 24% toe.

Dankzij het gunstige weer en de inmiddels op gang gekomen bouw van megaprojecten, zoals de Betuwelijn, steeg het volume van de toegevoegde waarde bij de *grond-, water- en wegebouw* (GWW) met bijna 9% in 1999. Omdat de toename van de loonsom lager was dan de toename van de toegevoegde waarde, steeg het bruto exploitatiesaldo met 28%. De investeringen door vervoerbedrijven in GWW-werken vertoonden een zeer sterke groei (Betuwelijn).

Ook bij de *overige bouwnijverheid* (bouwinstallatiebedrijven en afwerkbedrijven, zoals schilders, timmerlieden en stukadoors) ontwikkelden zowel de productie als de toegevoegde waarde zich in 1999 met een volumestijging van 6% gunstig. Mede dankzij een ruilvoetverbetering steeg het bruto exploitatiesaldo met 23%. In deze bedrijfsgroepen werken veel zelfstandigen zonder personeel. Hun arbeidsbeloning is in het exploitatiesaldo inbegrepen.

3.6 *Handel, horeca en reparatie*

Handel blijft profiteren van kooplustige consumenten

De *detailhandel* deed het in 1999 met een volumestijging van de toegevoegde waarde met 3,9% iets beter dan het jaar daarvoor. De omzetsijging in hoeveelheden bedroeg 3,2%; voor de detailhandel in voedings- en genotmiddelen bleef deze groei echter tot 0,3% beperkt. Het waren met name de detailhandelswinkels in de non-foodsector die in 1999 met een omzetsijging in volume met 5,1% goede resultaten boekten. Meubelzaken (+6,2%), doe-het-zelfzaken (+6,3%), elektronicawinkels (+5,3%), drogisterijen (+7,1%), de optiekbranche (+9,7%) en de sportzaken (+14,7%) sprongen eruit. De verkopen van de kledingzaken waren in 1999 met een groei van 2,7% na de opleving met 4,7% in 1998 enigszins teleurstellend. In de relatief warme nazomer van 1999 had de consument duidelijk minder animo om te shoppen.

612 000 werden er verkocht (een 'all time high'), 16,9% meer dan in 1998. Een groot deel van deze groei werd al in het eerste kwartaal gerealiseerd, direct na invoering van de nieuwe cijfer-en-lettercombinatie voor het nummerbord. Opvallend is dat ongeveer een kwart van de nieuwe auto's is afgenomen door leasebedrijven. Ook de verkopen van bestel- en vrachtauto's lieten een forse groei zien (18%).

Kader 3.a

Marges bepaald niet marginaal *De productie van handelsmarges*

De productie van de handel bestaat voor het grootste deel uit handelsdiensten, waarvoor zij beloond wordt in de vorm van handelsmarges: het verschil tussen de verkoop- en inkoop prijs van de verkochte goederen. Dit verschil is procentueel hoog bij optische artikelen en kleding. Voedingsmiddelen nemen een middenpositie in, terwijl elektronica en auto's verhoudingsgewijs de laagste marges kennen.

Aandeel detailhandelsmarge in consumentenprijs (excl. BTW)

	Aandeel (%)
Goederencategorie	
Motorvoertuigen	10–20
Huishoudelektronica	20–30
Voeding	20–35
Bouwmaterialen	30–40
Kleding	40–50
Optische artikelen	>50

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

Horeca: omzetgroei hotels over hoogtepunt heen

Voor de *horeca* was 1999 met een gemiddelde omzetgroei van 7,3% een beter jaar dan 1998 toen de omzet nog met 5,8% toenam. De omzetgroei van de hotelbranche bleef in 1999 achter bij die in 1998: 6,8% tegen 10%. Het waren vooral de cafeteria's, lunchrooms en snackbars die hun omzet verbeterden.

3.7 Vervoer, opslag en communicatie

Telecomsector blijft explosief groeien

De volumegroei van de toegevoegde waarde bij de vervoer-, opslag- en communicatiebedrijven (8,4%) komt voor een belangrijk deel door de groei bij de post- en telecommunicatiebedrijven met 19,8%. Vooral de communicatiebedrijven profiteerden van de hoge groeicijfers voor Internet, datacommunicatie en mobiele telefonie. De nominale groei van deze bedrijven is eveneens hoog, maar toch een stuk lager doordat onder invloed van de toegenomen concurrentie de tarieven van met name het mobiel bellen bleven dalen. De prijzen voor communicatiediensten lagen gemiddeld 10% onder die van 1998.

Vervoer, opslag en communicatie

Aandeel in BBP	1997	1998*	1999*	1999*	1999*	
7,4%	mutaties in %			mld gld	mld euro	
31,6%	Bruto toegevoegde waarde (bp); volume	8,6	8,5	8,4	55,7	25,3
	Bruto toegevoegde waarde (bp); prijs	1,0	-0,8	-4,9		
	Exploitatie-overschot (netto); waarde	24,6	9,4	-8,2	12,7	5,8
Uitvoerquote	Investeringen in vaste activa (bruto); volume	12,0	19,2	9,7	21,0	9,5
	Arbeidsvolume	1,6	3,2	3,7	arbeidsjaren 389 300	

De volumeontwikkeling van de postbedrijven bleef ver achter bij die van de telecommunicatiebedrijven. Door voortschrijdende automatisering en kostenbeheersing wisten de postbedrijven echter toch te groeien.

Bij de vervoersbedrijven kwam de luchtvaart de groeivertraging in 1998 niet te boven. Integendeel; in hoeveelheden liep de toegevoegde waarde met 1,2% terug, in waarde zelfs met 15%. Door overcapaciteit stonden de prijzen onder druk, waardoor de waarde van de productie met 1,3% daalde. Bovendien was er sprake van een forse stijging van de brandstofprijs, waardoor de waarde van het verbruik van grond- en hulpstoffen met 7,7% steeg. Als gevolg hiervan daalde het exploitatieoverschot ten opzichte van 1998 met 41,3%.

3.8 Financiële en zakelijke dienstverlening

Oversluiten hypotheekstimulans voor financiële dienstverlening

De productiewaarde van de financiële instellingen, inclusief de rentemarge banken, steeg in 1999 met 10,8%. De rentemarge van het bankwezen heeft een aandeel van circa 30% in deze productie; de rentemarge steeg in 1999 met 15,7%. Kredietverlening, spaartegoeden en betalingsverkeer bepalen gezamenlijk de waarde van de rentemarge. Vooral de kredietverlening groeide fors. In totaal werden bijna 670 000 nieuwe woninghypotheken ingeschreven. Dit was ruim 15% meer dan in 1998. Aan het eind van het jaar leek de stijging over haar hoogtepunt heen: in het laatste kwartaal van 1999 werden 6% minder nieuwe hypotheekleningen ingeschreven dan in de overeenkomstige periode van 1998. Meer dan de helft van alle nieuwe hypotheekleningen betrof een oversluiting of een tweede hypotheek. Hoewel aan de daling van de hypotheekrente een einde kwam in 1999, was het renteniveau nog steeds laag en daardoor een belangrijke impuls voor de groei van het aantal hypotheekleningen. Ook het deel van de rentemarge dat via spaartegoeden werd behaald nam fors toe. De spaartegoeden namen met ongeveer 7% toe tot bijna 290 miljard gulden. De spaaromzetten, de som van stortingen en opnamen, lieten zelfs een explosieve groei zien van 40%.

Ook provisies behoren, naast de rentemarge, tot de productie van het bankwezen; deze lieten in 1999 een stijging van bijna 12% zien. Deze worden voor een groot deel behaald uit transacties in de effectenhandel; ondanks het minder uitbundige beursklimaat in vergelijking met de voorgaande jaren en de introductie van beursorderlijnen en de mogelijkheid te beleggen via internet, namen de effectenprovisies met ruim 13% toe.

3.5 Toegevoegde waardeontwikkeling financiële en zakelijke dienstverlening

	1996	1997	1998*	1999*
	<i>% volumemutatie t.o.v. vorig jaar</i>			
Banken	6,8	6,7	-0,1	7,3
Verzekeringswezen en pensioenfondsen	3,8	1,8	0,3	3,3
Financiële hulpactiviteiten	13,2	11,1	10,2	1,9
Verhuur van en handel in onroerend goed	3,0	2,7	2,4	1,5
Verhuur van roerende goederen	1,3	2,6	9,6	16,5
Computerservicebureaus e.d.	21,8	29,4	19,4	16,7
Speur- en ontwikkelingswerk	1,0	-1,4	2,2	4,4
Juridische en economische dienstverlening	4,6	7,1	5,2	5,1
Architecten en ingenieursbureaus	3,3	4,6	9,3	5,3
Reclamebureaus	5,0	-8,1	10,0	14,0
Uitzendbureaus e.d.	23,7	14,0	9,0	2,4
Zakelijke dienstverlening n.e.g.	6,9	-2,9	4,2	1,8
Totaal	6,6	5,6	5,0	4,8

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

In 1999 lag de toegevoegde waarde van het *verzekeringswezen* 8% hoger dan het jaar ervoor. Bij het levensverzekeringsbedrijf steeg de toegevoegde waarde met 14,2%. Vooral de verzekeringen waarbij het beleggingsrisico voor rekening van de polishouder komt (beleggingsverzekeringen) waren populair. Deze groeiden met ongeveer 10%, terwijl de guldensverzekeringen, waarbij de verzekeraar een uitkering in guldens garandeert, vrijwel gelijk bleven. Ook werd geprofiteerd van de toename van het aantal hypotheekverstrekkingen, aangezien daaraan veelal levensverzekeringen gekoppeld waren. Bij het schadeverzekeringsbedrijf daarentegen daalde de toegevoegde waarde met 4%, omdat de stijging van de totale premies (8%) achterbleef bij die van de uitkeringen (9%). Deze ontwikkeling deed zich vooral voor bij ziektekosten- en motorrijtuigenverzekeringen. De betere resultaten bij brand- en overige verzekeringen werden hierdoor te niet gedaan.

Kader 3.c

Een nieuwe rol voor uitzendbureaus *De gevolgen van de invoering van de 'flexwet'*

Uitzendbureaus spelen niet alleen een rol bij het verschaffen van uitzendarbeid, maar ook bij het vinden van een vaste baan. De laatste jaren is het onderscheid tussen specifieke uitzendbureaus, uitleenbedrijven en arbeidsbemiddeling vervaagd. Het belangrijkste verschil tussen uitzenden en uitleen (of detacheren) is dat de werknemer die gedetacheerd wordt in dienst blijft bij het detacheringbedrijf, terwijl de uitzendkracht voor de duur van het contract in dienst is van het bedrijf waar hij tewerkgesteld is. Na afloop is de uitzendkracht in principe werkloos, tenzij hem een nieuw contract aangeboden wordt. Enkele uitzendbureaus werken samen met de overheid en de Arbeidsvoorziening bij het bemiddelen van langdurig werklozen. De detachering van gesubsidieerd personeel door uitzendbureaus is in 1996 van de grond gekomen. De Wet Flexibiliteit en Zekerheid, die met ingang van januari 1999 van kracht werd, versterkt deze ontwikkeling. Deze 'flexwet' legt de uitzendbureaus diverse verplichtingen op met betrekking tot scholing en pensioenopbouw van uitzendkrachten. Deze verplichtingen gaan in op het moment dat de uitzendkracht 26 weken voor het uitzendbureau heeft gewerkt. Zes maanden nadat de uitzendkracht het recht op scholing en pensioen heeft verworven, krijgt het bureau de verplichting contracten van minstens drie maanden aan te bieden. Heeft het bureau op dat moment geen werk, dan moet toch het loon doorbetaald worden. Heeft de uitzendkracht een half jaar bij dezelfde werkgever gewerkt of gedurende twee jaar bij verschillende werkgevers, dan moet het uitzendbureau het uitzendpersoneel zelf in vaste dienst nemen. Tijdens de overgangsregeling kregen de uitzendkrachten die in 1997 en 1998 minstens 2 000 uren werkten automatisch recht op pensioen en scholing. Uitzendkrachten hadden voorts direct recht op een vast contract als in 1996, 1997 en 1998 meer dan 3 000 uren was gewerkt. Het lijkt erop dat de uitzendbureaus hierop vroegtijdig ingespeeld hebben door steeds meer mensen te detacheren: in 1997 en 1998 nam het detacheren van arbeidskrachten sneller toe dan het uitzenden. Mogelijk speelde ook een rol dat het steeds moeilijker werd om nieuwe uitzendkrachten te vinden.

De *ingenieurs- en architectenbureaus* kenden een volumegroei van de toegevoegde waarde van 5,3%. Dit is in lijn met het elk jaar weer groter aantal opdrachten. In 1999 lag de groei van de waarde van de opdrachten op 10%. De nieuw ontvangen opdrachten afkomstig van bedrijven in de zakelijke dienstverlening lieten echter voor het eerst sinds jaren een stabilisatie zien. De grootste stijging werd dit jaar gerealiseerd bij de opdrachten van vervoers- en communicatiebedrijven. Voor woningbouwplannen werd 15% minder aan bouwprojecten ontvangen.

De toch al hoge volumegroei van de toegevoegde waarde bij de *autoleasebedrijven* in 1998 (9,6%) werd in 1999 nog verbeterd. In 1999 was de groei 16,5%. Een groot deel van de recordverkoop van personenauto's vond zijn weg naar de leasebedrijven.

3.9 Overheid

Overheidsdiensten groeien half zo snel als rest van de economie

In 1999 kende de toegevoegde waarde van de overheidsdiensten (algemeen overheidsbestuur en sociale verzekering, defensie en gesubsidieerd onderwijs) een volumestijging van 1,8%. Dit is minder dan de helft van de groei van de rest van de Nederlandse economie. Als gevolg hiervan daalde het aandeel van overheidsdiensten in het BBP tot 11,5%.

Overheid

Aandeel in BBP	1997	1998*	1999*	1999*	
	mutaties in %			mld gld	mld euro
11,5%					
Bruto toegevoegde waarde (bp); volume	2,9	2,5	1,8	87,0	39,5
Bruto toegevoegde waarde (bp); prijs	0,4	1,9	3,1		
Exploitatie-overschot (netto); waarde	-	-	-	-	-
Investeringen in vaste activa (bruto); volume	-5,9	9,0	3,7	21,3	9,7
Uitvoerquote				arbeidsjaren	
Arbeidsvolume	0,3	2,5	1,4	727 600	

De toegevoegde waarde van defensie daalde met 0,5%. Hierdoor was het aandeel van de bedrijfspgroep defensie in het BBP minder dan 1%. Voor het eerst sinds tientallen jaren was dit in 1998 het geval.

Het grootste deel van de overheidsdiensten wordt geproduceerd door de bedrijfspgroepen algemeen overheidsbestuur (inclusief wettelijke sociale verzekering) en het gesubsidieerd onderwijs. Het volume van de toegevoegde waarde van deze bedrijfspgroepen steeg met respectievelijk 1,6% en 2,8%.

3.10 Zorg en overige dienstverlening

Beperkte groei gezondheids- en welzijnszorg

Het volume van de toegevoegde waarde van de *gezondheids- en welzijnszorg* (exclusief veterinaire diensten en apothekers) nam in 1999 met 1,0 % toe tegen 0,7% in 1998. In guldens was de stijging echter een stuk hoger: 7,5% in 1999. Gestegen tarieven lagen hieraan ten grondslag. Opvallende stijgers waren in 1999 de verpleegdagtarieven van de ziekenhuizen. Deze namen fors toe wegens het in de tarieven doorberekenen van tekorten in voorgaande jaren. De omzetontwikkeling van behandeling in ziekenhuizen steeg daardoor uit boven het gemiddelde van de zorg. Dit ondanks een afname van het aantal verpleegdagen. Ook waren er tariefsverhogingen bij specialisten en fysiotherapeuten en flinke CAO-loonsverhogingen in de intramurale zorg.

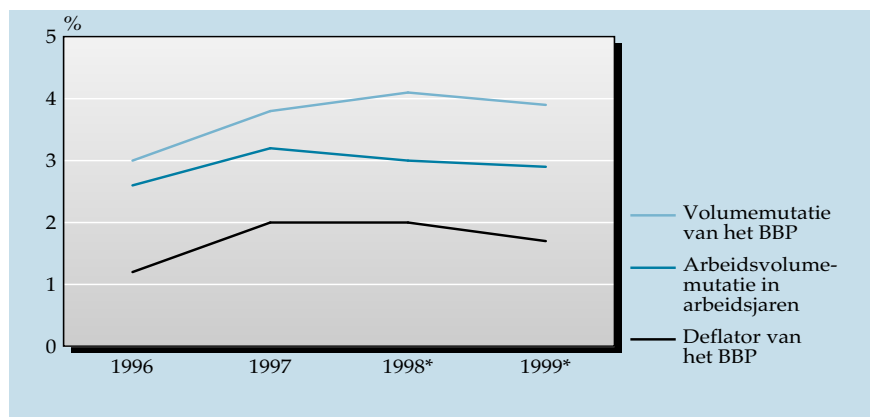
Zorg en overige dienstverlening

Aandeel in BBP	1997	1998*	1999*	1999*		
	mutaties in %			mld gld	mld euro	
11,2%						
3,2%	Bruto toegevoegde waarde (bp); volume	2,3	1,4	1,5	84,7	38,4
	Bruto toegevoegde waarde (bp); prijs	3,8	3,9	5,6		
Uitvoerquote	Exploitatie-overschot (netto); waarde	12,5	6,2	10,8	23,5	10,7
	Investerings in vaste activa (bruto); volume	8,4	-10,8	2,4	9,9	4,5
	Arbeidsvolume	4,3	4,8	2,3	arbeidsjaren 1 022 700	

3.11 Het belang van ICT voor de Nederlandse economie

De informatie- en communicatietechnologie (ICT) heeft onze wereld veranderd. Niet alleen in het bedrijfsleven, maar ook in de Nederlandse huishoudens is ICT verweven geraakt met steeds meer facetten van het dagelijks leven. Als de meest in het oog springende voorbeelden van deze 'nieuwe' technologie kunnen genoemd worden de personal computer, mobiele telefonie en het internet. Volgens sommigen heeft ICT een dermate grote invloed op de productiviteit dat er inmiddels sprake is van een nieuwe economie waarbij een hoge economische groei hand in hand gaat met een stabiele, lage inflatie en een daling van de werkloosheid. Anderen zijn voorzichtiger en spreken liever van een vernieuwende economie. Weer anderen vinden dat er met de introductie van ICT niets bijzonders aan de hand is en wijzen erop dat de wetmatigheden van de oude economie nog steeds geldig zijn. Een empirische toets is nog niet echt goed mogelijk, daarvoor zijn de huidige economische ontwikkelingen 'te nieuw'. Feit is echter wel dat de economische groei in Nederland al voor het vierde achteréenvolgende jaar drie procent of meer bedraagt, de prijsontwikkeling beperkt blijft, terwijl de werkloosheid in procenten van de beroepsbevolking in diezelfde periode gehalveerd is dankzij de stevige werkgelegenheids groei.

3.6 Economische groei, werkgelegenheid en inflatie

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

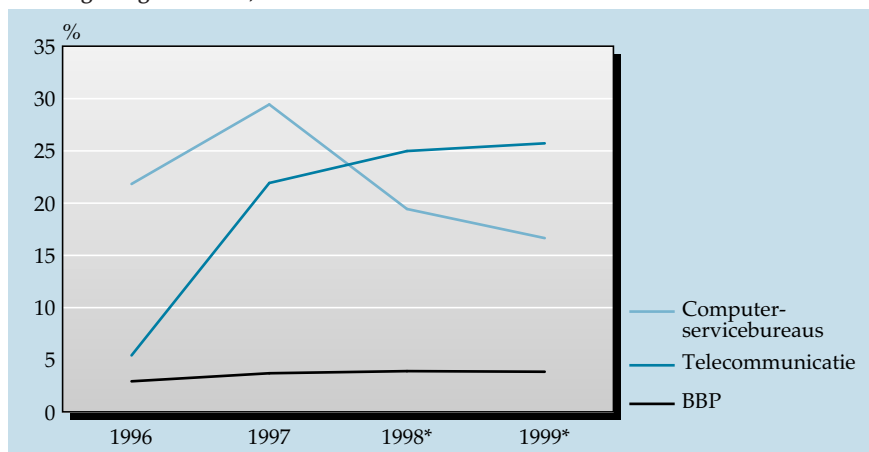
ICT en economische groei

Natuurlijk blijft het de vraag welke rol ICT bij deze ontwikkelingen speelt. Hiertoe worden hieronder de prestaties van de ICT-sector vergeleken met de algemene economische ontwikkelingen. Tevens wordt aangegeven in welke mate ICT geïncorporeerd is in de economie en hoe het verspreid is over de diverse bedrijfstakken. In het vervolg van deze paragraaf wordt onder de ICT-sector verstaan de telecommunicatiebedrijven en de computerservicebureaus. Telecommunicatiebedrijven hebben als hoofdactiviteit het doorgeven van berichten via telefoon, telegraaf en telex, het doorgeven van radio- en televisie-uitzendingen via straalzenders of kabel en de exploitatie van elektronische communicatie- en navigatie- en zendmiddelen. Ook Internetproviders zijn onder deze groep begrepen. De term computerservicebureaus is een afkorting voor de bedrijfstak computerservice- en informatietechnologiebureaus en dergelijke en omvat adviesbureaus en systeemhuizen (complete automatiseringsoplossingen), systeemontwikkelings-, systeemanalyse- en programmeerdiensten, computercentra en data-entrybureaus, databanken en bedrijven die onderhoudsdiensten voor computers en kantoormachines verrichten.

Bovenstaande afbakening van de ICT-sector is beperkter dan die in sommige andere studies wordt gehanteerd. Daarin wordt onder de ICT-sector soms verstaan dat deel van de economie dat goederen en diensten levert op het gebied van informatica, communicatie en technologie. Omdat de aldus geselecteerde bedrijfstakken ook veel producten leveren die lang niet altijd ICT gebonden zijn (bijvoorbeeld de bedrijfstak vervaardiging van meet- regel- en controleapparatuur) is hier gekozen voor een strakkere definitie waarbij echter wel de meest belangrijke ICT-goederen en -diensten, zoals computers, telecommunicatiediensten, computerservices en software apart worden beschreven.

Wanneer de volumemutatie van de toegevoegde waarde van de ICT-bedrijven vergeleken wordt met de volumemutatie van het BBP blijkt duidelijk dat de bedrijven in de ICT-sector aanmerkelijk sneller groeiden dan de gehele economie. Koplopers waren hier de telecommunicatiebedrijven met een groei van een kwart in 1999. De flinke groei van de computerservicebureaus in de laatste jaren, met een hoogtepunt in 1997, stond onder andere in verband met de zogenaamde millenniumproblematiek. In veel computers en bestanden zijn in het verleden jaartallen in twee posities opgeslagen. Hierdoor zou bij de millenniumwisseling de datum niet van 1999 verspringen naar 2000, maar van 99 naar 00. Om dit probleem op te lossen zijn forse aanpassingen nodig geweest. De groei van de computerservicebureaus nam sinds 1997 weer af maar bedroeg in 1999 altijd nog bijna 17%. In de periode 1995-1999 groeide het volume van het BBP met ruim 15% terwijl de omvang van ICT-sector meer dan verdubbelde.

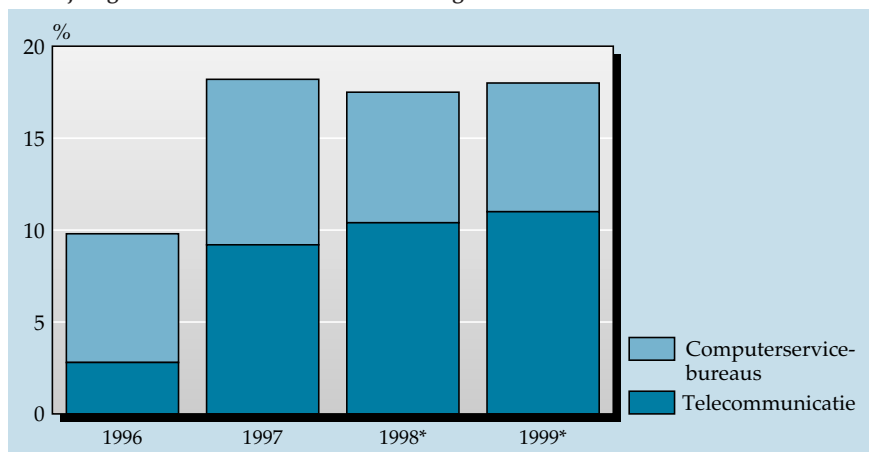
3.7 Toegevoegde waarde, % volumemutaties

Bron: CBS, Nationale rekeningen.

Al met al blijkt de ICT-sector veel sterker te groeien dan de economie als geheel. De ICT-sector maakt echter een beperkt deel van de gehele economie uit. In 1995 was de ICT-sector goed voor bijna 2,5% van het BBP, in 1999 was dit gegroeid tot ruim 3,6%. Hiermee heeft de ICT-sector een omvang bereikt die in dezelfde orde van grootte ligt als die van het bankwezen (3,3%) en die van de detailhandel en reparatie (3,9%). In 1999 was de bijdrage van de computerservicebureaus aan de volumemutatie van het BBP ongeveer 7% en die van de telecombedrijven ongeveer 11%. Hierdoor kwam de totale bijdrage van de ICT-sector aan de BBP-volumegroei in 1999 uit op bijna een vijfde. Ook de handel profiteerde van de stormachtige groei in de ICT-branche. Met name de handel in kantoormachines en computers met het buitenland deed het goed. Als de toegevoegde waarde die hierbij gegenereerd wordt ook tot de ICT-sector wordt gerekend dan komt de groeibijdrage nog hoger uit. In kader 3.d wordt ingegaan op de buitenlandse handel in kantoormachines en computers.

3.8 Bijdrage van de ICT-sector aan de volumegroei van het BBP

Bron: CBS, Nationale rekeningen.

Penetratie van ICT in de economie

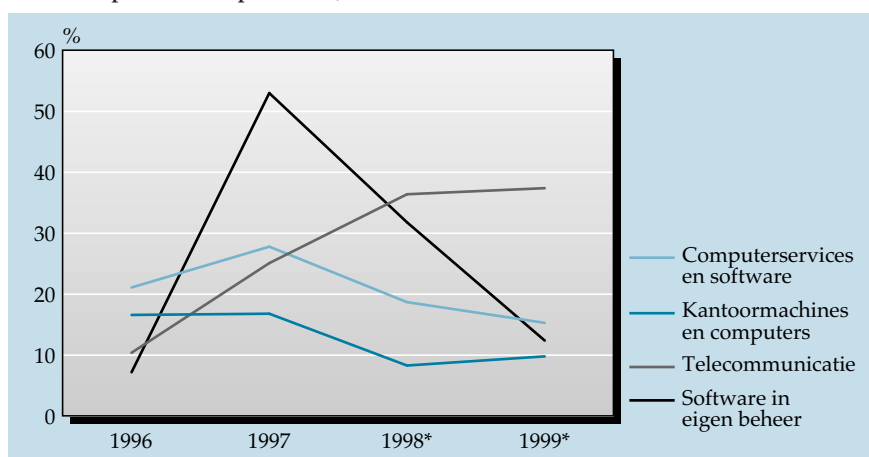
Behalve de omvang van de ICT-sector zelf speelt vanzelfsprekend ook de mate waarin ICT geïncorporeerd is in de rest van de economie een belangrijke rol. De hoeveelheid ICT die een land ter beschikking staat is de resultante van de binnenlandse productie (inclusief productie in eigen beheer) van ICT en het saldo van in- en uitvoer van ICT-producten. In deze paragraaf gaat het vooral om de aanwending van ICT als input in het productieproces. Een indicator hiervoor is de volumeverandering van de 'aankopen' van ICT-goederen en -diensten. Onder ICT-goederen en -diensten worden hier verstaan: kantoormachines, computers, telecommunicatiediensten, computerservices, software en de productie van software in eigen beheer. Kantoormachines zijn hier expliciet meegenomen omdat daarin ook randapparatuur voor computers, zoals printers, is opgenomen.

In 1995 werd door het Nederlandse bedrijfsleven, in de vorm van intermediair verbruik dan wel investeringen, voor ongeveer 30 miljard gulden aan ICT-goederen en -diensten uitgegeven. In 1999 was dit bijna verdubbeld tot 55 miljard gulden. Omdat bij een belangrijk deel van de ICT-goederen en -diensten in de loop van de periode sprake was van prijsdalingen was de groei van deze uitgaven in reële termen nog groter. De prijsdaling was het meest uitgesproken bij de telecommunicatiediensten, in 1999 lagen de prijzen daarvan ruim 13% lager dan in 1998. De toegenomen concurrentie op de telecommunicatiemarkt en de activiteiten van de Onafhankelijke Post en Telecommunicatie Autoriteit (OPTA) speelden hierbij een rol. OPTA is toezichthouder op de post- en telecommunicatiemarkt in Nederland en startte op 1 augustus 1997 met zijn werkzaamheden. De concurrentie is vooral zichtbaar geworden door de komst van een aantal nieuwe aanbieders van mobiele telefonie en het ontstaan van de zogenaamde 'carrier select' bedrijven. Onder carrier select wordt verstaan het door het intoetsen van een code op het

telefoontoestel, selecteren van de telecommunicatiediensten van een aanbieder naar keuze. In de periode 1995–1999 als geheel zijn de prijzen van telecommunicatiediensten met ruim 30% gedaald. De prijzen van kantoormachines en computers daalden met 15%. De prijzen van computerservices en software stegen gedurende deze periode met ruim 7½%. Per saldo resulteerde er voor de periode 1995–1999 een prijsdaling van ICT-producten van ongeveer 10%.

Vooraf het volume van het verbruik van telecommunicatiediensten is in de periode 1995–1999 sterk gestegen, met 159%. Samen met de eerder gesignaleerde prijsdalingen kunnen hier als mogelijke oorzaken genoemd worden het toegenomen elektronische dataverkeer, onder andere via het internet, en de groei van mobiele telecommunicatie via het Global System for Mobile Communications (GSM). De groei van het internetgebruik was mede te danken aan de komst van aanbieders van ‘gratis’ internetaansluitingen. In 1995 had 11% van het totaal aantal bedrijven met vijf of meer medewerkers een aansluiting op het internet. In 1999 was dit gegroeid tot ongeveer 50%. Ook de mobiele communicatie groeide flink. Het aantal aangesloten mobiele telefoons verdubbelde bijna van ongeveer 3,5 miljoen in 1998 naar bijna 6,8 miljoen in 1999. Het volume van de productie van software in eigen beheer steeg in de periode 1995–1999 met 143%. De eerder genoemde millenniumproblematiek speelt hier een rol. Ten behoeve van het oplossen van deze zogenaamde ‘millenniumbug’ hebben veel bedrijven extra automatiseringspersoneel aangetrokken. Het volume van de aankopen van alle ICT-producten tezamen is in de periode 1995–1999 meer dan verdubbeld.

3.9 Aankopen van ICT-producten, % volumemutaties

Bron: CBS, Nationale rekeningen.

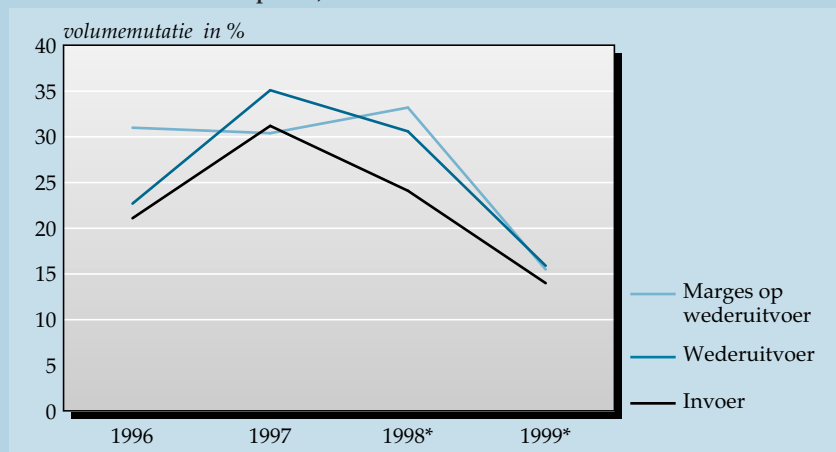
Kader 3.d

Hoge, maar afnemende groei

De invoer en wederuitvoer van computers

In 1999 werd voor bijna 48 miljard gulden aan kantoorcomputers en computers ingevoerd. Het volume van de invoer van deze 'ICT-goederen' groeide daarmee met 14%. In 1998 was deze groei ongeveer 24% en in 1997 ruim 31%. Veel van de ingevoerde computers verlaten, al dan niet na het ondergaan van een bewerking of aanpassing, wederom het land. Op deze wijze werd in 1999 voor ruim 37 miljard gulden aan eerder ingevoerde kantoorcomputers en computers uitgevoerd, een toename van het volume van deze wederuitvoer van bijna 16%. In de jaren 1997 en 1998 was de volumegroei van de wederuitvoer van deze goederen respectievelijk ruim 35% en ruim 30%. In 1995 bedroegen de handels- en vervoersmarges op de wederuitvoer van kantoorcomputers en computers ruim 17% van de waarde van de wederuitvoer van deze goederen. In 1999 waren deze marges gestegen tot ruim 19%. De afnemende groei van het volume van de wederuitvoer van kantoorcomputers en computers betekende echter een afname van de groei van het totaal van de marges dat aan deze wederuitvoer verbonden is. In 1999 groeiden de marges op de wederuitvoer van kantoorcomputers en computers met ruim 15%. In 1998 was deze groei ongeveer 33% en in 1997 ruim 30%.

Kantoorcomputers en computers, % volumemutaties

Bron: CBS, Nationale rekeningen.

Spreiding van ICT over bedrijfstakken

In de periode 1995–1999 is, hetzij in de vorm van intermediair verbruik, hetzij in de vorm van investeringen, ruim 221 miljard gulden (prijsniveau 1995) uitgegeven aan ICT-goederen en -diensten. Dat is gemiddeld ongeveer 44 miljard gulden per jaar en ruim 3% van de totale productiewaarde. De bedrijfstakken vervoer, opslag en communicatie, financiële en zakelijke dienstverlening en overheid gaven in relatie tot hun productiewaarde het meest uit aan ICT (meer dan 4% van de productiewaarde), waarbij de financiële en zakelijke dienstverlening aan alle onderscheiden ICT-producten meer uitgaf dan gemiddeld. Landbouw, bosbouw en visserij gaven relatief weinig uit aan ICT; het betrof hier minder dan 1% van de productiewaarde.

Aan kantoormachines en computers werd in totaal ruim 77 miljard gulden uitgegeven, dat is 35% van de totale uitgaven aan ICT. De industrie gaf, zowel in geld gemeen als relatief gezien, veel uit aan deze ICT-categorie. Aan computerservices en software werd ruim 74 miljard gulden uitgegeven. Dit is ruim eenderde van de totale uitgaven aan ICT. Absoluut gezien concentreerden de uitgaven aan computerservices en software zich bij de industrie, de financiële en zakelijke dienstverlening en de overheid. Relatief gezien waren het vooral de financiële en zakelijke dienstverlening en de overheid die veel uitgaven aan dit ICT-product: ongeveer 2% van de productiewaarde. De delfstoffenwinning besteedde ruim 60% van de totale uitgaven die deze bedrijfstak aan ICT deed aan computerservices en software. De uitgaven aan telecommunicatie bedroegen in totaal ruim 57 miljard gulden. Dit kwam overeen met ruim 26% van de totale uitgaven aan ICT. Vooral vervoer, opslag en communicatie en de zorg en overige dienstverlening deden relatief veel aankopen van telecommunicatiediensten. De uitgaven voor de ontwikkeling van software in eigen beheer bedroegen ruim 11 miljard gulden, dat is ruim 5% van de totale ICT-uitgaven.

3.10 Uitgaven aan ICT-producten, periode 1995–1999, prijsniveau 1995

	Kantoor- machines en computers	Telecommu- nicatie	Computer- services en software	Ontwikkeling van software in eigen beheer	Totaal
	<i>mld gld</i>				
Landbouw, bosbouw en visserij	0,8	0,4	0,3	0,0	1,6
Delfstoffenwinning	0,4	0,3	1,1	0,1	1,9
Industrie	23,9	4,3	17,4	1,8	47,6
Energie- en waterleidingbedrijven	1,5	0,6	1,4	0,2	3,7
Bouwnijverheid	2,7	1,1	1,5	0,1	5,3
Handel, horeca en reparatie	9,2	9,9	6,8	0,9	26,7
Vervoer, opslag en communicatie	4,6	14,6	5,5	1,4	25,5
Financiële en zakelijke dienstverlening	19,7	16,2	25,5	5,1	66,6
Overheid	9,1	3,7	12,0	1,6	26,4
Zorg en overige dienstverlening	5,5	7,3	3,2	0,3	16,4
Totaal	77,5	57,7	74,6	11,4	221,2
	<i>% van de totale ICT uitgaven per bedrijfstak</i>				
Landbouw, bosbouw en visserij	51,3	28,6	20,2	0,0	100
Delfstoffenwinning	22,7	13,8	60,3	3,2	100
Industrie	50,3	9,0	36,5	3,7	100
Energie- en waterleidingbedrijven	41,0	15,9	38,0	5,2	100
Bouwnijverheid	51,4	20,1	27,3	1,2	100
Handel, horeca en reparatie	34,5	36,9	25,4	3,5	100
Vervoer, opslag en communicatie	18,3	57,2	21,5	5,5	100
Financiële en zakelijke dienstverlening	29,5	24,3	38,3	7,6	100
Overheid	34,3	14,2	45,4	6,0	100
Zorg en overige dienstverlening	33,9	44,8	19,5	1,8	100
Totaal	35,0	26,1	33,7	5,1	100
	<i>% van de productiewaarde per bedrijfstak</i>				
Landbouw, bosbouw en visserij	0,4	0,2	0,1	0,0	0,7
Delfstoffenwinning	0,4	0,2	1,1	0,1	1,8
Industrie	1,3	0,2	0,9	0,1	2,5
Energie- en waterleidingbedrijven	0,9	0,3	0,8	0,1	2,1
Bouwnijverheid	0,5	0,2	0,3	0,0	1,1
Handel, horeca en reparatie	1,1	1,1	0,8	0,1	3,1
Vervoer, opslag en communicatie	1,0	3,1	1,1	0,3	5,3
Financiële en zakelijke dienstverlening	1,6	1,3	2,0	0,4	5,3
Overheid	1,6	0,7	2,1	0,3	4,7
Zorg en overige dienstverlening	1,0	1,3	0,6	0,1	2,9
Totaal	1,2	0,9	1,1	0,2	3,3

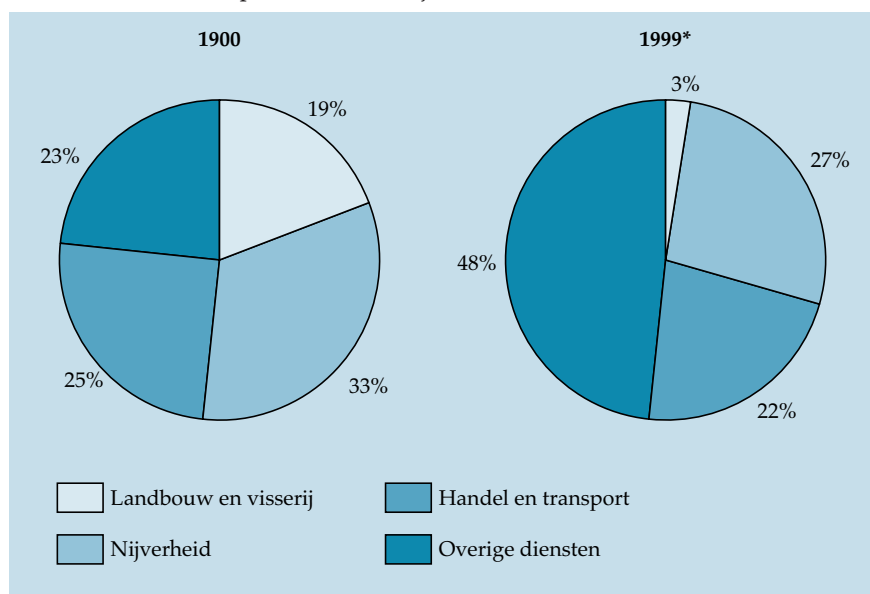
Bron: CBS, Nationale rekeningen.

Een terugblik in de eeuw: Productie

In de loop van deze eeuw is de samenstelling van de productie totaal veranderd. De landbouw en visserij maakte in het begin van deze eeuw bijna één vijfde deel uit van de totale productie. In 1999 was dit gekrompen tot amper drie procent. De nijverheid was de meest stabiele component in de economische ontwikkeling. Het aandeel aan het begin, bijna eenderde deel, wijkt niet zoveel af van het belang aan het eind van deze eeuw. Binnen de nijverheid is vooral het aandeel van de textiel en kleding en van de voedings- en genotmiddelen sterk afgenomen. Het belang van de diensten is in de loop van de twintigste eeuw fors gegroeid. In 1900 was het aandeel nog niet de helft, in 1999 ruim 70%.

De aan goederen gerelateerde diensten, handel en vervoer, ontwikkelden zich net zo stabiel als de nijverheid. De overige diensten groeiden van een kwart tot de helft van de economie. De ontwikkelingen bij de overheidsdiensten en de zorg waren beperkt, maar bij de zakelijke diensten was er een duidelijke toename van het aandeel in de loop van de eeuw.

3.11 Bruto binnenlands product naar bedrijfsklassen

Bron: CBS, Het jaar 1999 in cijfers en Nationale rekeningen 1999.

4. Productiefactoren

De huidige en toekomstige mogelijkheden voor economische groei worden bepaald door de omvang en kwaliteit van de beschikbare productiefactoren en de wijze waarop deze worden ingezet bij de productie van goederen en diensten. In dit hoofdstuk worden de volgende productiefactoren onderscheiden: arbeid, kapitaal, kennis en natuur. Ook de wijze waarop deze worden gecombineerd in het productieproces is als een aparte productiefactor te beschouwen, het ondernemerschap. De in dit hoofdstuk besproken milieu-indicatoren geven aan hoe de belasting op de productiefactor natuur zich heeft ontwikkeld. Hierbij is ook de uitstoot van vervuilende stoffen door huishoudens betrokken.

Het aantal ondernemingen nam in 1999 sterk toe. Het aantal faillissementen bij bedrijven en instellingen daalde tussen 1994 en 1999 met 40%. De werkzame beroepsbevolking was in 1999 gemiddeld 196 000 mensen groter dan in 1998 en de werkloze beroepsbevolking daalde tot onder de 300 000 mensen. De arbeidsdeelname van vrouwen is de laatste 25 jaar spectaculair toegenomen. Het aantal vacatures bij particuliere bedrijven is opnieuw gestegen, dit jaar met 35%. In de marktsector nam de arbeidsproductiviteit in 1999 toe met bijna 2%. Bij de in recente jaren waargenomen stijging van de arbeidsinspanningen ten behoeve van R&D is een verschuiving zichtbaar van industrie naar diensten. De milieudruk is in 1999 nauwelijks toegenomen. De uitstoot van broeikasgassen nam zelfs met 1% af.

4.1 Ondernemerschap

Nog steeds sterke groei aantal bedrijven

Op 1 januari 1999 waren er ruim 685 000 bedrijven in Nederland. De verdeling van de bedrijven naar grootte is nogal scheef; de meeste bedrijven zijn klein. Ruim 90% heeft minder dan 10 werknemers: het kleinbedrijf. Slechts 1% van de bedrijven heeft 100 of meer werknemers in loondienst. De resterende 8% bestaat uit middelgrote bedrijven met 10 tot 100 werknemers. Het aantal bedrijven is de afgelopen jaren sterk toegenomen; in 1993 waren er nog minder dan 600 000 bedrijven.

Het aantal bedrijven in de landbouw blijft gestaag dalen; toch is deze branche nog goed voor bijna 16% van alle bedrijven in Nederland. Het gaat daarbij vooral om kleine bedrijven. Qua aantal bedrijven is de handel de grootste branche, bijna een kwart van de bedrijven is in deze branche actief. Traditioneel wordt de handel gekenmerkt door veel kleine bedrijven; tegenwoordig komen allerlei vormen van samenwerking naast elkaar voor: volkomen zelfstandige bedrijven, franchisenemers, vestigingen van winkelketens. Daarbij worden de franchisenemers in de sta-

tistiek als zelfstandig bedrijf geteld. De laatste jaren is vooral ook het aantal kleine bedrijven in de bouwnijverheid toegenomen. Het aantal transportbedrijven is in Nederland, internationaal gezien, relatief hoog.

4.1 Bedrijven naar economische activiteit en grootte, 1 januari 1999¹⁾

	Totaal	Klein- bedrijf	Midden- bedrijf	Groot- bedrijf
	× 1 000			
Landbouw en visserij	107,3	105,9	1,4	0,0
Delfstoffenwinning, industrie en openbare nutsbedrijven	48,5	37,7	9,2	1,6
Bouwnijverheid	62,0	54,2	7,5	0,4
Handel, reparatie consumentenartikelen	167,0	153,1	13,1	0,8
Horeca	39,5	37,2	2,3	0,1
Vervoer, opslag en communicatie	26,2	22,0	3,9	0,3
Financiële instellingen	15,6	14,4	1,0	0,1
Verhuur en zakelijke dienstverlening	117,9	109,9	7,2	0,8
Overheid, sociale verzekering en onderwijs	17,6	14,1	2,4	1,1
Gezondheids- en welzijnszorg	41,1	37,0	3,1	1,0
Cultuur, recreatie en overige dienstverlening	42,4	39,7	2,5	0,2
Totaal	685,4	625,1	53,7	6,6

Bron: CBS, Bedrijven in Nederland.

¹⁾ Klein = minder dan 10 werknemers, midden = 10 tot 100, groot = 100 of meer.

De 33 400 in 1999 nieuw opgerichte bedrijven zijn goed voor 51 000 arbeidsplaatsen. Veel nieuwe oprichtingen doen zich voor in de zakelijke dienstverlening en in de bouwnijverheid. Na een jaar heeft ruim 20% van de starters de activiteiten gestaakt; dit betekent direct ook een verlies aan werkgelegenheid. Het verlies wordt evenwel gecompenseerd door de groei bij bedrijven die wel overleven. In het algemeen is er een duidelijke samenhang tussen oprichting en opheffing: branches met een hoog oprichtingspercentage hebben in het algemeen ook een hoog opheffingspercentage. Dit wordt veroorzaakt door de minder gunstige overlevingskansen voor starters. Een uitgesproken voorbeeld hiervan is de dienstverlening in de informatietechnologie (IT): relatief veel oprichtingen, maar ook veel opheffingen van bedrijven.

Kader 4.a

De Faillissementswet

Wet Schuldsanering Natuurlijke Personen, surséance van betaling en faillissement

Faillissementen en economie hebben een wisselwerking op elkaar. Gaat het economisch gezien in Nederland goed, dan is het gevolg meestal dat er minder ondernemingen en natuurlijke personen in een slechte financiële positie terechtkomen en er minder faillissementen worden uitgesproken. Economische groei gaat echter ook gepaard met veel oprichtingen en bijgevolg ook veel opheffingen. Het failliet gaan van ondernemingen heeft een negatieve invloed op de economie: de onderneming levert geen productie meer, eventueel personeel komt buiten het arbeidsproces te staan en schulden blijven vaak onbetaald. Wanneer de opeisbare financiële verplichtingen zo hoog zijn opgelopen dat een schuldenaar ze niet meer kan nakomen, geeft de Faillissementswet de mogelijkheid tot een gestructureerde schuldregeling. Er zijn drie hoofdlijnen in de sanering van schulden: de sinds 1 december 1998 ingevoerde Wet Schuldsanering Natuurlijke Personen (WSNP), de surséance van betaling en het faillissement. De Wet Schuldsanering Natuurlijke Personen is eind 1998 in werking getreden. Door deze wet wordt voorkomen dat particulieren (natuurlijke personen met of zonder éénmanszaak) jarenlang achtervolgd worden door hun schuldenlast. Gedurende een periode van circa drie jaar moet de schuldenaar de schuldeisers betalen. Wanneer dit op een juiste wijze gebeurt, onder toezicht van een bewindvoerder, dan is de eventuele restschuld na deze periode niet meer opeisbaar. In 1999 zijn er ongeveer 6 000 wettelijke schuldsaneringen uitgesproken.

De surséance van betaling is een manier om de schuldenaar gedurende een beperkte tijd uitstel van betaling te geven en orde op zaken te laten stellen, wanneer hij daar op een bepaald moment niet meer toe in staat is. Onder bepaalde restricties kan de desbetreffende persoon of onderneming zijn (bedrijfs)activiteiten voortzetten, indien de verwachting is dat op afzienbare termijn het geheel of een deel van de schulden kan worden betaald. Jaarlijks worden er tussen de vier- en vijfhonderd verzoeken tot surséance van betaling ingediend. In veel gevallen echter, wordt na de surséance van betaling de betrokken schuldenaar alsnog failliet verklaard. Het faillissement gaat een stap verder. Een schuldenaar die niet meer aan zijn betalingsverplichting kan voldoen, ook niet binnen afzienbare tijd, wordt op eigen verzoek of op verzoek van één of meerdere schuldeisers door de rechtbank failliet verklaard.

Aantal faillissementen door nieuwe wet fors gedaald

Het aantal verzoeken tot faillietverklaring vertoont sedert 1994 een dalende tendens (1994: 13 000, 1999: 9 000). Bijna één op de vijf gebeurt op eigen verzoek. Een faillissementsaanvraag wordt ook wel gebruikt als incassomiddel om onwillige schuldenaren tot betaling te dwingen. Minder dan de helft van het aantal ingediende rekestten leidt de laatste jaren tot een vonnis van faillietverklaring. Vanaf medio 1994 is sprake van een dalende tendens in het aantal uitgesproken faillissementen (1994: 6 500, 1999: 3 800). Ongeveer 80% van het aantal uitgesproken faillissementen heeft betrekking op bedrijven en instellingen en 20% op natuurlijke personen (tabel 4.2).

4.2 Uitgesproken faillissementen naar rechtsvorm¹⁾

	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Natuurlijke personen	1 127	1 060	1 041	1 131	1 011	596
w.o.						
vennoten	474	471	443	498	407	204
Bedrijven en instellingen	5 333	4 783	4 534	4 409	4 015	3 238
w.v.						
eenmanszaken	2 173	2 011	1 899	1 728	1 546	925
naamloze vennootschappen	12	17	11	7	6	10
besloten vennootschappen	2 598	2 278	2 144	2 200	2016	1983
vennootschappen onder firma	251	239	226	251	212	159
commanditaire vennootschappen	29	30	33	35	35	26
overige	270	208	221	188	200	135
Nalatenschappen	4	4	2	7	5	6
Totaal	6 464	5 847	5 577	5 547	5 031	3 840

Bron: CBS, Faillissementsstatistiek.

¹⁾ Op 1 december 1998 is de Wet Schuldsanering Natuurlijke Personen ingevoerd. Zie kader 4.a.

Het aantal arbeidsplaatsen, dat bij een faillissement betrokken is, is niet exact bekend maar kan met behulp van de grootteklasse van het bedrijf geraamd worden. In de periode 1994–1999 nam het aantal verloren gegane arbeidsplaatsen af van 20 000 in 1994 tot ruim 13 000 in 1999. Het aantal faillissementen bij bedrijven en instellingen is in de periode 1994–1999 met 40% afgenomen. Dit komt voor een niet onbelangrijk deel door de flinke daling van het aantal gefailleerde eenmanszaken in 1999 als gevolg van het in werking treden van de WSNP. Wanneer de eenmanszaken buiten beschouwing worden gelaten, daalde het aantal gefailleerde bedrijven en instellingen in de periode 1994–1999 met 27%. Per 1 000 bedrijven en instellingen, exclusief eenmanszaken, zijn er in 1999 zeven failliet gegaan tegen twaalf in 1994 (tabel 4.3).

4.3 Uitgesproken faillissementen per 1 000 bedrijven en instellingen exclusief eenmanszaken

	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Industrie	18	14	13	13	11	10
Bouwnijverheid	16	13	12	12	10	9
Reparatie van consumentenartikelen en handel	11	10	10	9	8	7
Horeca	6	7	5	6	5	4
Vervoer, opslag- en communicatie	15	11	12	14	11	9
Financiële instellingen	30	23	17	21	17	14
Verhuur en zakelijke dienstverlening	14	13	10	9	8	8
Onderwijs, gezondheidszorg, milieu en overige dienstverlening	3	3	3	3	3	2
Totaal inclusief onbekend	12	11	9	10	8	7

Bron: CBS, Faillissementsstatistiek.

N.B. Exclusief overheid en de bedrijfstakken landbouw en visserij en openbare nutsbedrijven.

Het CBS verricht eens in de twee jaar een onderzoek naar de onbetaald gebleven schulden van de beëindigde faillissementen. In 1994 bedroeg het totaal aan onbetaalde schuld bijna 3 miljard gulden, in 1998 was dit ruim 3 miljard. De gemiddeld onbetaalde schuld per beëindigd faillissement is in deze periode licht gestegen van bijna 600 000 gulden in 1994 tot 635 000 gulden in 1998. De gemiddeld onbetaald gebleven schuld varieert sterk per rechtsvorm: zo bedroeg de gemiddeld onbetaald gebleven schuld van vennootschappen in 1998 bijna 1 miljoen gulden per beëindigd faillissement, bij eenmanszaken was de schuld 300 000 gulden terwijl dit bedrag bij natuurlijke personen iets meer dan 200 000 gulden bedroeg.

4.2 Arbeid

Veel meer mensen aan het werk

De werkzame beroepsbevolking (mensen met een betaalde baan van twaalf uur of meer per week) was in 1999 gemiddeld 6,8 miljoen, dat is 196 000 mensen meer dan gemiddeld in 1998. Ook in 1997 en 1998 lag de groei rond de 200 000.

4.4 Beroepsbevolking van 15–64 jaar, jaargemiddelden

	1993	1997	1998	1999
	<i>× 1 000</i>			
Potentiële beroepsbevolking	10 420	10 563	10 604	10 663
Beroepsbevolking	6 406	6 838	6 957	7 097
Werkloze beroepsbevolking	481	438	348	292
Werkzame beroepsbevolking	5 925	6 400	6 609	6 805
Mannen	3 772	3 951	4 047	4 121
12–19 uur per week	56	72	90	99
20–34 uur per week	276	344	365	370
35 uur of meer per week	3 440	3 535	3 592	3 653
Vrouwen	2 154	2 450	2 562	2 684
12–19 uur per week	316	384	436	460
20–34 uur per week	850	1 052	1 097	1 164
35 uur of meer per week	988	1 014	1 029	1 060

Bron: CBS, Enquête beroepsbevolking (EBB) 1999.

Deeltijdwerk neemt vooral onder vrouwen toe

Het aantal mensen met een deeltijdbaan is in 1999 met 105 000 toegenomen tot 2,1 miljoen. Inmiddels heeft bijna eenderde deel van de werkzame beroepsbevolking een baan van 12–34 uur per week. Het aantal mensen met een baan van 12–19 uur per week is relatief het sterkst gestegen. In 1999 waren er 559 000 mensen met een dergelijke baan. Dit zijn er 33 000 meer dan in 1998. In 1999 nam het aantal deeltijdbanen onder vrouwen toe met 91 000 en het aantal voltijdbanen met 31 000. Bij de mannen nam het aantal deeltijdbanen minder sterk toe, namelijk met 13 000. Drievijfde deel van de werkende vrouwen had in 1999 een baan van 12–34 uur.

Het aandeel mannen dat in deeltijd werkt, ligt veel lager. In 1999 werkte 11% van de mannen in een deeltijdbaan. In de laatste drie jaar nam het totaal aantal werkende vrouwen toe met 370 000, de groei bij de mannen lag met 250 000 aanmerkelijk lager.

Kleine banen

In 1999 hadden bijna 800 000 mensen een baan van minder dan twaalf uur per week. Deze groep wordt niet tot de werkzame beroepsbevolking gerekend. Het aantal vrouwen met een kleine baan is ruim twee keer groot als het aantal mannen. In de afgelopen tien jaar steeg het aantal mensen met een kleine baan gemiddeld met 16 000 per jaar.

Sterke toename mensen met een vaste baan

In 1999 nam het aantal mensen met een vaste baan toe met 232 000. Het aantal mensen met een flexibel contract nam voor het eerst sinds jaren af. Het aantal flexwerkers daalde licht met ruim 30 000 tot 571 000. Deze daling hangt samen met de toegenomen krapte op de arbeidsmarkt. Het aantal flexwerkers ligt echter nog steeds veel hoger dan begin jaren negentig toen bijna 400 000 mensen een flexibel contract hadden.

4.5 Werkzame beroepsbevolking van 15–64 jaar naar arbeidsrelatie

	1993	1997	1998	1999
	×1 000			
Werknemers	5 261	5 644	5 874	6 072
vaste arbeidsrelatie	4 868	5 077	5 270	5 502
flexibele arbeidsrelatie	393	566	604	571
Zelfstandigen	665	757	734	733
Totaal	5 925	6 400	6 609	6 805

Bron: CBS, Enquête beroepsbevolking (EBB) 1999.

Bij de werkzame beroepsbevolking kan een onderverdeling gemaakt worden in werknemers en zelfstandigen. Het totale aantal werknemers nam in 1999 met bijna 200 000 mensen toe en kwam hiermee uit op ruim 6 miljoen mensen. Van hen hadden 5,5 miljoen een vast contract. Van de 571 000 mensen met een flexibel contract werkten er 210 000 als uitzendkracht. Het waargenomen aantal zelfstandigen kwam in 1999 vrijwel even hoog uit als in 1998. In 1999 werkten 733 000 mensen in een eigen bedrijf, in het bedrijf van de partner of ouders of op freelance-basis.

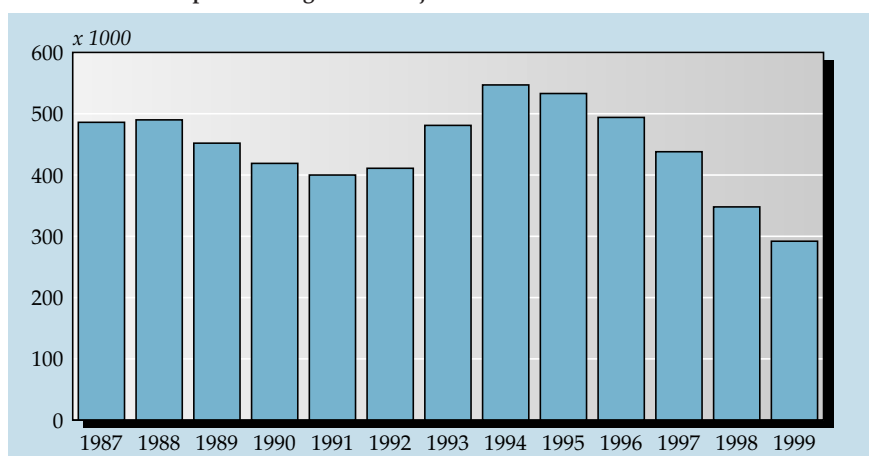
Werkloosheid sterk gedaald

In 1999 daalde de werkloze beroepsbevolking met 56 000 tot 292 000 mensen. De werkloze beroepsbevolking bestaat uit mensen die actief zoeken naar werk van twaalf uur of meer per week. Het ingeschreven staan bij het arbeidsbureau is daarbij niet van belang. De snelle daling van de werkloze beroepsbevolking in de afge-

lopen jaren heeft de werkloosheid teruggebracht tot een niveau dat sinds 1980 (3,8%) niet meer zo laag was. Het aantal werklozen in 1999 komt overeen met 4,1% van de beroepsbevolking. Tussen 1980 en 1999 was de werkloosheid het hoogst in 1983 en 1984 (10,2%).

De groei van het aantal mensen met een baan was in 1999 groter dan de afname van de werkloze beroepsbevolking. Dit komt doordat het aantal nieuwkomers op de arbeidsmarkt groter is dan het aantal mensen dat stopt met werken. Behalve werklozen profiteerden ook schoolverlaters en herintreders van de werkgelegenheidstoename.

4.6 Werkloze beroepsbevolking van 15–64 jaar

Bron: CBS, Enquête beroepsbevolking (EBB).

Potentiële arbeidsreserve daalt in 1999 met 100 000

Naast de werkloze beroepsbevolking stelt het CBS ook andere indicatoren van het onbenut arbeidsaanbod samen. Een bredere afbakening dan de werkloze beroepsbevolking betreft het aantal mensen dat betaald werk wil hebben voor ten minste twaalf uur per week, ongeacht of men zoekt naar werk of direct in staat is in een baan te beginnen. Deze groep kan beschouwd worden als de potentiële arbeidsreserve. In 1999 ging het gemiddeld om 805 000 mensen. Dat is ruim 100 000 minder dan in 1998.

Van de mensen die in 1999 betaald werk wilden hebben van twaalf uur of meer per week konden 551 000 op korte termijn beginnen in een nieuwe baan. Van hen hebben 292 000 mensen de afgelopen tijd actief naar werk gezocht. Zij behoorden tot de werkloze beroepsbevolking.

Kader 4.b

Dynamiek op de arbeidsmarkt

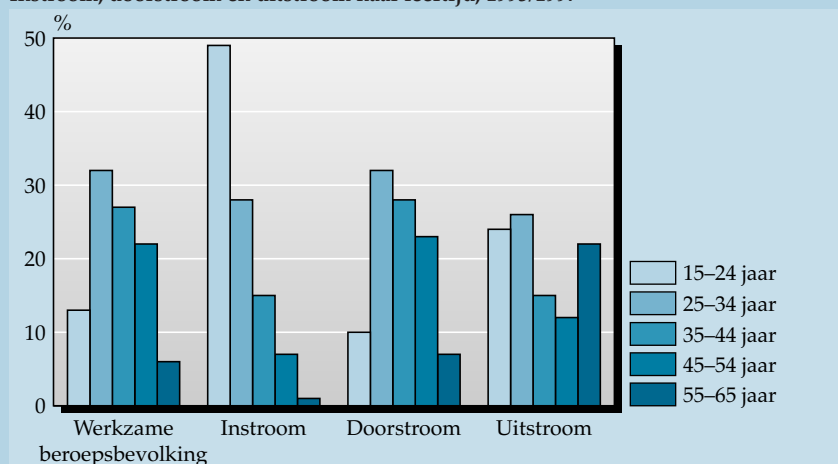
Instroom, doorstroom en uitstroom werkzame beroepsbevolking 1992–1999

De arbeidsmarkt heeft een dynamisch karakter. Mensen vinden een baan, veranderen van baan of stoppen met werken. De ontwikkeling van de werkzame beroepsbevolking is het saldo van deze verschillende stromen op de arbeidsmarkt: instroom, doorstroom en uitstroom. De periode 1995–1999 werd gekenmerkt door een sterke groei van de werkgelegenheid. Dit in tegenstelling tot de jaren 1992–1994, waarin de werkgelegenheid nauwelijks groeide. In 1999 bedroeg het aantal mensen met een betaalde baan van 12 uur of meer per week 6,8 miljoen.

In de jaren 1995–1997 steeg de werkzame beroepsbevolking gemiddeld met ongeveer 160 000 mensen per jaar. Jaarlijks stroomden ongeveer 350 000 mensen uit de werkzame beroepsbevolking. De instroom bestond uit ruim 500 000 mensen. In de jaren 1992–1994 nam de werkzame beroepsbevolking gemiddeld met slechts 40 000 mensen per jaar toe. Toch was er veel beweging op de arbeidsmarkt. De uitstroom lag rond de 400 000 mensen. De instroom bedroeg bijna 450 000 mensen. De sterke groei van de werkgelegenheid in de afgelopen jaren is dus vooral het gevolg van een relatief hoge instroom en een lage uitstroom uit de werkzame beroepsbevolking.

Gedurende de periode 1995–1997 maakten schoolverlaters ongeveer eenderde deel uit van de instroom in de werkzame beroepsbevolking. De rest van de instroom bestaat uit werklozen, herintreders en andere baanvinders. Bijna de helft van alle mensen, is tussen de 15 en 24 jaar. Instromers hebben veel vaker een flexibel contract dan doorstromers. Ruim vier van de tien instromers hebben een flexibel contract, terwijl slechts zes procent van de doorstromers een flexibel contract heeft. Het grootste deel van de doorstromers werkt dan ook al langer dan een jaar in hun huidige baan. Acht procent van de doorstromers is baanwisselaar. Van de mensen die uitstroonden, behoorde tweederde niet meer tot de beroepsbevolking. Eenderde werd werkloos. De uitstroom tussen 1995 en 1997 bestaat voor bijna een kwart uit mensen die 55 jaar of ouder zijn. Zij gaan bijna allemaal met de vut of met pensioen. Daarnaast bestaat een groot deel van de uitstroom uit jongeren. Jongeren hebben vaak kortdurende en tijdelijke banen. Daardoor hebben zij een grotere kans om weer uit de werkzame beroepsbevolking te stromen.

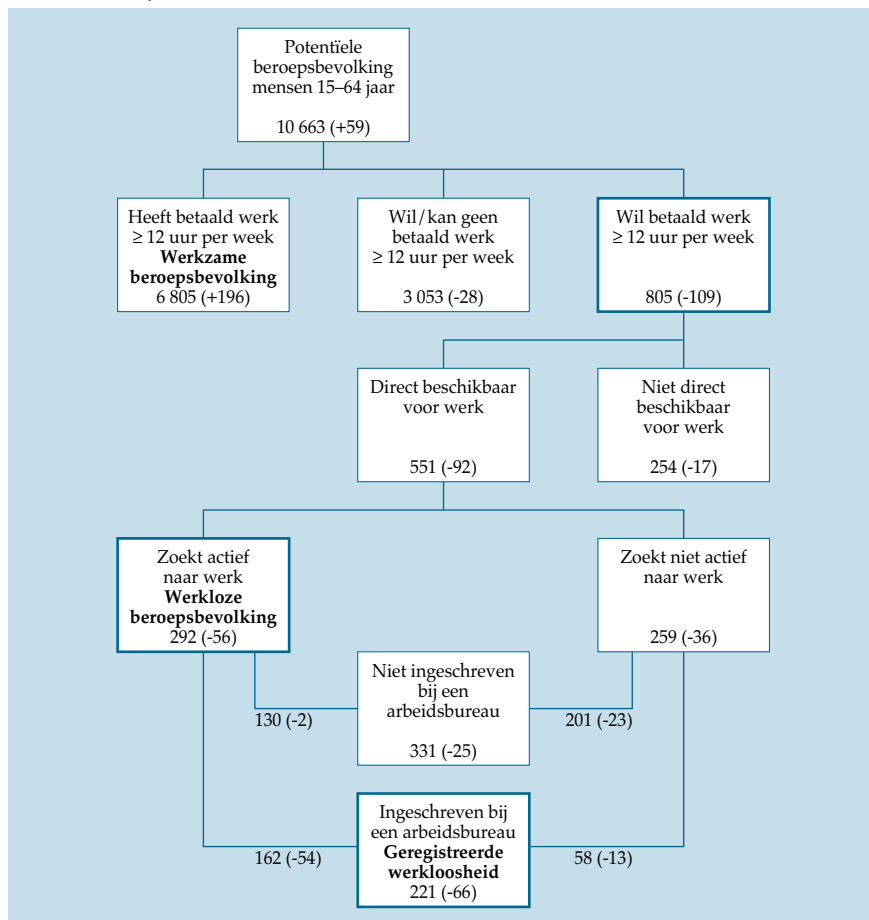
Instroom, doorstroom en uitstroom naar leeftijd, 1995/1997

Bron: Enquête beroepsbevolking.

4.7 Relatie indicatoren onbenut arbeidsaanbod (in duizendtallen), 1999

Tussen haakjes staat de mutatie t.o.v. 1998 vermeld

Bron: CBS, Enquête beroepsbevolking (EBB) 1999.

Geregisteerde werkloosheid gedaald

Een andere indicator van het onbenut arbeidsaanbod is de geregisteerde werkloosheid. In 1999 waren er gemiddeld 221 000 geregisteerde werklozen. Dat is 66 000 minder dan in 1998. Ook in 1998 daalde de geregisteerde werkloosheid sterk. De daling van de afgelopen jaren volgde op een zeer sterke stijging van de werkloosheid in 1993 en 1994. Ook het aantal geregisteerde werklozen lag in 1999 op het laagste punt sinds begin jaren tachtig. Geregisteerde werklozen werken niet of minder dan twaalf uur per week en staan ingeschreven bij het arbeidsbureau. Zij kunnen direct in een baan van minstens twaalf uur per week beginnen.

Geconcludeerd mag dus worden dat, aan welke indicator men de ontwikkeling van de werkloosheid ook afleest, er in 1999 net als in 1998, sprake was van een sterke daling.

4.8 Indicatoren onbenut arbeidsaanbod

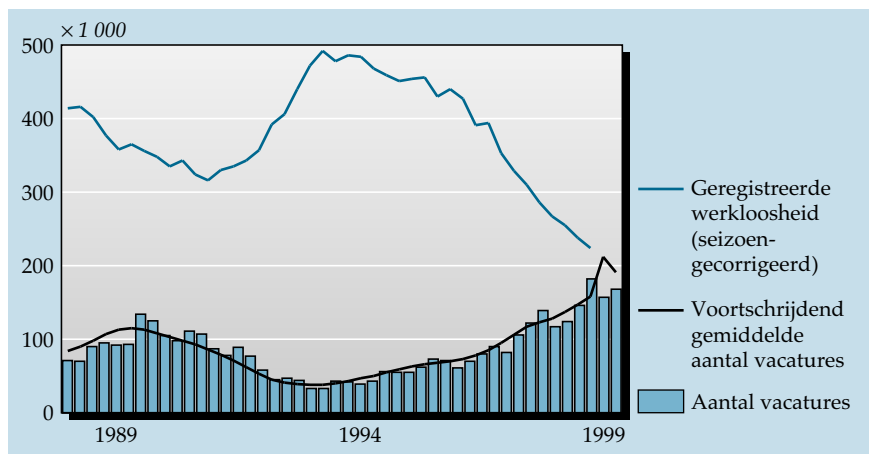
	1992	1996	1997	1998	1999
	× 1 000				
Wil betaald werk hebben van twaalf uur of meer per week	974	1 117	1 020	914	805
Werkloze beroepsbevolking	411	494	438	348	292
Geregisteerde werkloosheid	336	440	375	287	221

Bron: CBS, Enquête beroepsbevolking (EBB) 1999.

Krapte op de arbeidsmarkt verder toegenomen

Tegenover de daling van de werkloosheid staat een nog steeds sterk stijgend aantal vacatures. Na een aanzienlijke toename van het aantal openstaande vacatures in 1997 en 1998 gaf 1999 een verdere stijging te zien. Het aantal vacatures bij particuliere bedrijven is van eind 1998 tot eind 1999 met maar liefst 35% gestegen, tot 168 000. Het aantal vacatures hangt samen met de economische groei. In 1990 kende Nederland een hoogconjunctuur. Het aantal vacatures bereikte eind maart van dat jaar een niveau van 134 000. Daarna liep de economische groei terug en nam het aantal vacatures af tot slechts 33 000 in de tweede helft van 1993. Sindsdien is de economische groei toegenomen en vertoont het aantal vacatures een stijgende tendens. De aantallen openstaande vacatures lagen in 1999 op een hoger niveau dan in 1990 het geval was.

4.9 Openstaande vacatures en geregisteerde werkloosheid

Bron: CBS, Vacature-enquête 1999 en Enquête beroepsbevolking (EBB).

Het aantal vacatures en de geregisteerde werkloosheid naderen elkaar steeds dichterbij, wat de spanning op de arbeidsmarkt goed weergeeft. De krapte op de arbeidsmarkt blijkt uit het aantal vacatures per duizend banen. Voor alle particuliere bedrijven tezamen geldt dat er eind 1999 per duizend banen 30 vacatures

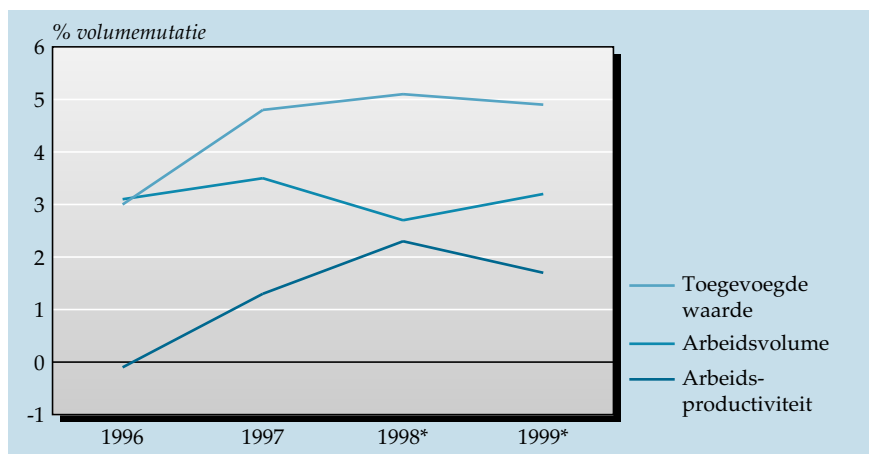
openstonden, tegenover 24 eind 1998. De krapte is vooral groot in de IT-sector met 81 vacatures per duizend banen. In de gehele zakelijke dienstverlening stonden eind 1999 53 vacatures open per duizend banen, eind 1998 was dit nog 41.

Naast de 168 000 vacatures bij particuliere bedrijven stonden eind 1999 bij de overheid 16 000 vacatures open. Eind 1998 was dit nog 12 000. Iets meer dan één op de drie vacatures betrof een vacature in het onderwijs.

Arbeidsproductiviteitsgroei 'marktsector' laatste twee jaar relatief hoog

Producteren vereist de inzet van productiefactoren zoals arbeid, kapitaal, ondernemerschap en natuurlijke hulpbronnen. Het arbeidsvolume in 1999 bedroeg bijna 6,4 miljoen arbeidsjaren, een groei van 2,9% ten opzichte van 1998. Het arbeidsvolume wordt uitgedrukt in arbeidsjaren en omvat de totale hoeveelheid arbeid die in een bepaalde periode is ingezet. Personen die in deeltijd werken, of niet gedurende het gehele jaar een volledige werkkring hebben gehad, tellen voor een dienovereenkomstig gedeelte mee. Onder de productiviteit van de factor arbeid, de arbeidsproductiviteit, wordt verstaan de toegevoegde waarde per arbeidsjaar. Bij het bepalen van de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit wordt een aantal bedrijfstakken vanwege de daar geldende specifieke omstandigheden niet expliciet in de analyse betrokken. Dit betreft met name de bedrijfstakken delfstoffenwinning, verhuur van en handel in onroerend goed, overheid, gezondheids- en welzijnszorg. De aldus bepaalde arbeidsproductiviteit 'marktsector' steeg in 1999 met 1,7%. In 1998 was dit nog 2,3%. In de periode 1996–1999 was de stijging van de productiviteit gemiddeld 1,3% per jaar. De laatste twee jaar was de groei dus hoger dan het gemiddelde in de gehele periode. De relatie tussen de volumemutaties van de ingezette arbeid en de toegevoegde waarde en de arbeidsproductiviteit voor de marktsector wordt weergegeven in grafiek 4.10.

4.10 Toegevoegde waarde, arbeidsvolume en arbeidsproductiviteit 'marktsector'

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

In 1999 trad voor vrijwel alle in de analyse betrokken bedrijfstakken een stijging van de productiviteit op. In dat jaar daalde alleen de productiviteit van de bedrijfstak handel, horeca en reparatie. In de periode 1996–1999 als geheel was de productiviteitsgroei van deze bedrijfstak echter hoger dan gemiddeld. In deze periode steeg de arbeidsproductiviteit van vooral de bedrijfstak landbouw, bosbouw en visserij, de bedrijfstak energie- en waterleidingbedrijven en de bedrijfstak vervoer, opslag en communicatie flink. De productiviteit van de bedrijfstak bouwnijverheid, de bedrijfstak financiële en zakelijke dienstverlening en de bedrijfstak overige dienstverlening daalden in de periode 1996–1999.

4.11 Arbeidsproductiviteit

	1996	1997	1998*	1999*	1996/ 1999*
	<i>mutaties in %</i>				
Landbouw, bosbouw en visserij	-3,9	-5,5	9,9	11,8	2,8
Industrie	1,6	1,4	2,0	2,2	1,8
Energie- en waterleidingbedrijven	9,7	-3,9	3,0	8,4	4,2
Bouwnijverheid	-4,1	-1,2	1,5	3,3	-0,2
Handel, horeca en reparatie	1,6	5,4	2,1	-0,3	2,2
Vervoer, opslag en communicatie	2,7	6,9	5,1	4,5	4,8
Financiële en zakelijke dienstverlening ¹⁾	-1,7	-1,3	0,8	0,3	-0,5
Overige dienstverlening ²⁾	-2,3	0,6	-1,2	0,7	-0,6
Totaal	-0,1	1,3	2,3	1,7	1,3

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

¹⁾ Exclusief verhuur en handel in onroerend goed.

²⁾ Exclusief overheid, gezondheids- en welzijnszorg.

4.3 *Kapitaal en kennis*

Kapitaalcoëfficiënt licht afgenomen

Gemeten in prijzen van 1995 was in 1999 per gulden toegevoegde waarde de inzet van ongeveer 4,70 gulden aan kapitaalgoederen nodig. In 1995 was dit nog 4,90 per gulden toegevoegde waarde. De kapitaalcoëfficiënt, de bruto kapitaalgoederenvoorraad gedeeld door de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen (beide in prijzen van 1995), is in 1999 3,5% lager dan in 1995. De afgelopen vijf jaar is de voorraad kapitaalgoederen minder snel toegenomen dan de toegevoegde waarde, waardoor de kapitaalcoëfficiënt na 1995 elk jaar is gedaald. Per bedrijfstak zijn er grote verschillen in de voorraad kapitaalgoederen ten behoeve van de productie. De exploitatie van onroerend goed laat de hoogste kapitaalcoëfficiënt zien (23,3), gevolgd door de energie- en waterleidingbedrijven (10,2) en de overheid (6,4). Bij de exploitatie van onroerend goed wordt dit met name veroorzaakt door de woningen (zowel huur als eigen woningen). Bij de energie- en waterleidingbedrijven spelen de leidingnetten (grond-, weg- en waterbouwkundige werken) een

belangrijke rol. Bij de overheid geldt dit voor de infrastructuur. Lage kapitaalcoëfficiënten zijn te zien bij meer arbeidsintensieve bedrijfstakken als de bouw, handel, horeca en de zakelijke dienstverlening.

4.12 Kapitaalcoëfficiënten per bedrijfstak in 1995 en 1999*, prijsniveau 1995

	1995	1999*
	%	
Landbouw, bosbouw en visserij	4,4	4,2
Delfstoffenwinning	3,5	4,2
Industrie	3,8	3,8
Energie- en waterleidingbedrijven	9,9	10,2
Bouwnijverheid	1,1	1,1
Handel, horeca en reparatie	2,0	1,8
Vervoer, opslag en communicatie	4,8	4,1
Financiële en zakelijke dienstverlening	1,5	1,6
Exploitaite onroerend goed	22,8	23,3
Overheid	6,6	6,4
Zorg en overige dienstverlening	2,1	2,2
Totaal	4,9	4,7

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

De ontwikkeling van de kapitaalcoëfficiënt varieert ook sterk over de bedrijfstakken. Voor de delfstoffenwinning is hij fors gestegen. Dit wordt voornamelijk veroorzaakt door een afname van de toegevoegde waarde in deze bedrijfstak in de afgelopen jaren als gevolg van de zachte winters en de toename van de invoer van aardgas en stroom. De coëfficiënt bij vervoer, opslag en communicatie is gedaald. De kapitaalgoederenvoorraad is in deze bedrijfstak weliswaar toegenomen, maar blijft achter bij de stijging van de toegevoegde waarde als gevolg van de grote vlucht van met name de telecommunicatie. De totale kapitaalgoederenvoorraad bestaat voor een groot deel uit woningen en gebouwen (61%), machines en werktuigen (19%) en grond-, weg- en waterbouwkundige werken (14%). Het aandeel van transportmiddelen (5%) is kleiner. Dat van immateriële activa (zoals software, originelen in beeld, woord en geluid en de exploratie van minerale reserves) is slechts 1%.

4.13 Bruto kapitaalgoederenvoorraad, de verdeling naar kapitaalgoederen per bedrijfstak

	Kapitaal- goederen- voorraad	Gebouwen	Gww	Transport- middelen	Machines en werk- tuigen	Immateriële/ overige activa
	<i>mld gld</i>	%				
Landbouw, bosbouw en visserij	110	53	4	7	36	0
Delfstoffenwinning	69	4	25	0	39	31
Industrie	487	29	2	2	67	1
Energie- en waterleiding- bedrijven	136	11	56	0	32	0
Bouwnijverheid	45	29	3	13	55	1
Handel, horeca en reparatie	220	65	1	8	25	1
Vervoer, opslag en communicatie	262	22	21	35	22	1
Financiële en zakelijke dienstverlening	208	53	1	22	20	4
Exploitaite onroerend goed	1 423	100	0	0	0	0
Overheid	173	57	10	3	29	1
Zorg en overige dienstverlening	570	36	57	3	4	1
Totaal	3 702	61	14	5	19	1

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

Bijna de helft van de researchuitgaven wordt besteed in de industrie

In Nederland werd in 1999 ruim 18 miljard gulden aan R&D-uitgegeven. Bijna 5 miljard hiervan bestond uit door de overheid gesubsidieerd onderzoek in het algemeen belang, zoals bijvoorbeeld onderzoek uitgevoerd door de Nederlandse organisatie voor wetenschappelijk onderzoek (NWO). Dit staat dus los van onderzoek dat de overheid uit laat voeren met het oog op eigen bedrijfsvoering. De bedrijfsgroep research gaf 1,7 miljard uit aan research. Dit bestond voor een aanzienlijk deel uit 'onderaanneming' bij grote researchprojecten. Voor researchactiviteiten die direct gericht zijn op producten en productieprocessen in de verschillende bedrijfstakken werd een bedrag van 11,3 miljard gulden uitgegeven. Het leeuwendeel hiervan werd besteed in de industrie: een kleine 9 miljard. Met name de chemie, de elektrotechnische industrie en in mindere mate de voedings- en genotmiddelenindustrie hadden hier een belangrijk aandeel in. Buiten de industrie waren het de overheid, de groothandel en de ingenieurs en architecten die substantiële bedragen aan R&D-uitgaven.

4.14 Uitgaven aan R&D, 1999

	Waarde		Aandeel
	<i>mln gld</i>	<i>mln euro</i>	%
Landbouw, bosbouw en visserij	104	47	0,6
Delfstoffenwinning	193	88	1,1
Industrie	8 928	4 051	49,6
Voedings- en genotmiddelenindustrie	620	281	3,4
Textiel-, leer- en kledingindustrie	54	25	0,3
Hout-, meubel- en bouwmaterialenindustrie	122	55	0,7
Papier-, grafische industrie, uitgeverijen	92	42	0,5
Chemische, aardolie, rubber- en kunststoffenindustrie	2 962	1 344	16,4
Metaalindustrie	5 078	2 304	28,2
Energie- en waterleidingbedrijven	56	25	0,3
Bouwnijverheid en -installatiebedrijven	182	83	1,0
Handel, horeca en reparatie	327	148	1,8
Vervoers-, opslag- en communicatiebedrijven	268	122	1,5
Zakelijke en overige diensten	483	219	2,7
Overheid	776	352	4,3
Totaal	11 317	5 135	62,8
Onderaanneming research	1698	771	9,4
Door overheid gesubsidieerd onderzoek	4999	2 268	27,8
Totaal	18 014	8 174	100

Bron: CBS, detailgegevens Nationale rekeningen.

Om te voorzien in R&D kunnen ondernemingen besluiten om dit in eigen beheer door het eigen personeel te laten uitvoeren, of dit uit te besteden aan gespecialiseerde bedrijven. Van de totale uitgaven direct gericht op productie en productieprocessen van 11,3 miljard, kwam bijna 60% voor rekening van de R&D binnen het eigen bedrijf. Dit kwam nagenoeg overeen met de verdeling zoals die bij de industrie wordt aangetroffen. De groothandel en de ingenieurs en architecten blijken bijna al hun research in eigen beheer uit te voeren.

Onderzoek is mensenwerk

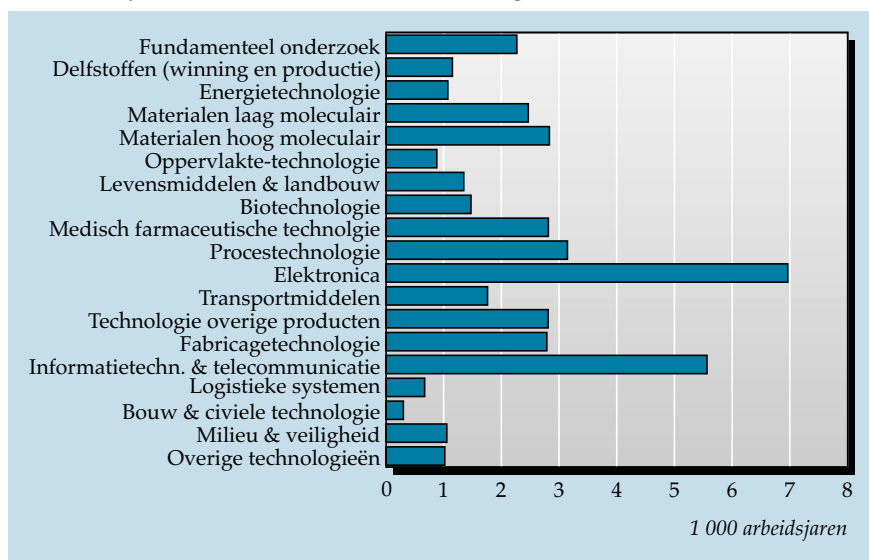
Personeelslasten vormen met 55% tot 60% de grootste kostenpost van de R&D-uitgaven. Dit geldt zowel voor researchinstellingen (59%), universiteiten (56%) als ondernemingen (55%). De hoeveelheid ingezette menskracht voor onderzoek was in 1997 gelijk aan 84 000 arbeidsjaren, waarvan de helft voor rekening kwam van ondernemingen. Het aantal arbeidsjaren is van 1996 naar 1997 gestegen met bijna 4%, terwijl de stijging bij ondernemingen ruim 7% was. Met deze stijging van het aantal arbeidsjaren ten behoeve van onderzoek wordt de trend van de laatste jaren voortgezet.

Informatietechnologie en telecommunicatie wint sterk aan belang

Naast een stijging van de inzet van arbeid ten behoeve van eigen onderzoek in het bedrijfsleven is er ook een duidelijke verschuiving over technologiegebieden

zichtbaar. Nederlandse bedrijven verrichten traditioneel het meeste onderzoek op het gebied van de elektronica. In 1997 was dat met 7 000 arbeidsjaren op een totaal van ruim 42 000 arbeidsjaren nog steeds het geval. Ook het onderzoeksterrein ‘informatietechnologie en telecommunicatie’ neemt een belangrijke plaats in. Met 5 600 arbeidsjaren was dat voor alle ondernemingen samen het op één na omvangrijkste onderzoeksterrein. Door de dienstverlening werd hier zelfs de meeste onderzoekscapaciteit ingestoken (3 400 arbeidsjaren), op afstand gevolgd door het onderzoeksgebied elektronica (900 arbeidsjaren).

4.15 Arbeidsjaren voor onderzoek door ondernemingen, 1997

Bron: CBS, Kennis en economie 1999.

Het technologiegebied ‘informatietechnologie en telecommunicatie’ is voor de dienstensector niet alleen het omvangrijkste terrein, maar de groei van de R&D-activiteiten in de dienstensector zat óók vooral in dit terrein: er was sprake van een verdrievoudiging in twee jaar. Overigens was er in het algemeen sprake van een verschuiving van R&D-inspanningen van de industrie naar de dienstensector. In de periode 1994–1997 is de inzet van personeel in de diensten bijna verdubbeld, terwijl de groei in de industrie slechts 4% bedroeg. Ten slotte valt het bescheiden aandeel van het fundamentele onderzoek in de R&D-activiteiten van het bedrijfsleven op: 2 300 arbeidsjaren ofwel 5% van de totale inzet. Bij ondernemingen is dat aandeel echter traditioneel laag; bij de researchinstellingen was het aandeel ruim 30%. Ook dat percentage is vrij stabiel.

Kader 4.c

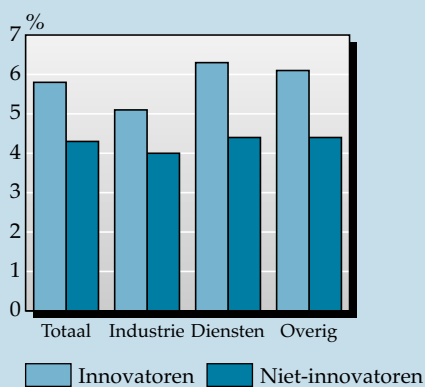
Innovatie als motor van economische groei

Onderzoek en innovatie en het belang voor bedrijfsresultaten

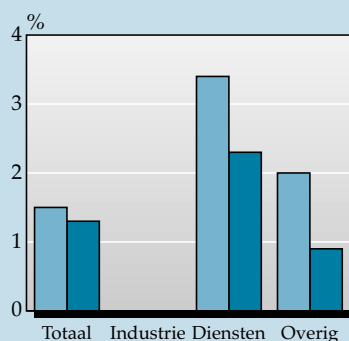
De rol van innovatie als een drijvende kracht voor de macro-economische groei op lange termijn is zowel voor wetenschappers als beleidsmakers bijna vanzelfsprekend geworden. De hoogleraren Audretsch en Thurik beweren dat investeren in de kenniseconomie hoogwaardige werkgelegenheid kan opleveren. Zij geloven dat beleidsmakers de moeilijke keuze tussen meer werkgelegenheid en hogere lonen kunnen vermijden door economische activiteit te verschuiven van traditionele bedrijfstakken waarin niet of nauwelijks gebruik wordt gemaakt van moderne, geavanceerde technologie naar nieuwe opkomende kennisintensieve bedrijfstakken. Deze gedachte klinkt ook door in recente beleidsnota's van de Nederlandse regering (Ministeries van Economische Zaken en van OCenW).

Om na te gaan of het vernieuwen van producten en processen loont zijn innovatiegegevens gekoppeld aan de omzet- en werkgelegenheidscijfers van de individuele bedrijven. Een snelle analyse van de data toont aan dat innovatieve bedrijven beter presteren dan hun niet-innovatieve collega's; de verschillen in de omzetgroei zijn overigens duidelijker dan die in de werkgelegenheidsgroei (zie figuur B versus A). Een mogelijke verklaring voor dat verschil is dat bij procesvernieuwingen de productiviteit vaak stijgt. Om een omzetgroei te realiseren hoeven niet noodzakelijk extra werknemers aangetrokken te worden. Een productiviteitsstijging helpt overigens wel bij het behoud van werkgelegenheid op de langere termijn, doordat zo'n stijging van belang is om op termijn de druk van (internationale) concurrentie te weerstaan.

A. Procentuele groei van de omzet, 1994–1996

B. Procentuele groei van de werkgelegenheid, 1994–1996

Een gevaar bij het interpreteren van eenvoudige figuren, zoals A en B hierboven, is dat het beeld dat daaruit naar voren komt beïnvloed kan zijn door zogenaamde interveniërende variabelen. Dat wil zeggen dat er achterliggende factoren (bijvoorbeeld de bedrijfsgrootte (kunnen zijn die de samenhang tussen groei en innovatieve activiteiten verstoren. Een bekende methode om het probleem van interveniërende variabelen te omzeilen is het tegelijk beschouwen van meerdere factoren. Dat is in diverse modellen gedaan. Telkens kwam hetzelfde beeld tussen groei en innoveren naar voren. Bovendien bleek dat innovatie-input (bijvoorbeeld R&D-uitgaven) maar een bescheiden effect heeft op de innovatie-output (bijvoorbeeld het realiseren van nieuwe producten en processen). Een ander resultaat is dat samenwerking de innovatie-output stimuleert.

Bron: CBS, Kennis en economie 1999.

Nederland als kenniseconomie

Als de Nederlandse kenniseconomie louter wordt beoordeeld op de R&D-intensiteit, gedefinieerd als de R&D-uitgaven uitgedrukt als percentage van het BBP, neemt ons land geen vooraanstaande positie in binnen de landen van de EU of de OESO. Nederland loopt ongeveer in de pas met het gemiddelde. Hoewel de R&D-intensiteit de oudste indicator is om de kennisintensiteit van landen te vergelijken, is het louter beoordelen van de kenniseconomie op die indicator te éénzijdig. Er zijn minstens vier andere maatstaven denkbaar: het scholingsniveau, de innovatie-uitgaven, investeringen in ICT en investeringen in immateriële vaste activa.

Met betrekking tot de innovatie-uitgaven – waarvan voor Nederland de R&D-uitgaven ongeveer eenderde deel uitmaken – scoort Nederland gemiddeld binnen de EU. Op de andere drie indicatoren neemt Nederland wél een toppositie in binnen de EU en de OESO. Op het gebied van het scholingsniveau, gemeten als het wetenschappelijk en technologisch arbeidspotentieel, loopt ons land voorop binnen de EU. De ICT-investeringen als percentage van het BBP zijn voor Nederland weliswaar lager dan voor de VS, maar beduidend hoger dan het OESO- en EU-gemiddelde. Ten slotte behoort Nederland tot de koplopers binnen EU en OESO als het gaat om investeringen in immateriële vaste activa. Het begrip immateriële investeringen is een verzamelnaam voor uitgaven op de terreinen van onder meer R&D, onderwijs, licenties, marketing en software. Samenvattend kan vastgesteld worden dat Nederland op het gebied van indicatoren voor de kenniseconomie heel redelijk scoort in internationaal perspectief: op het gebied van R&D- en innovatie-uitgaven behoort Nederland tot de middenmoot in de EU en OESO, op indicatoren voor scholing, en investeringen in ICT en immateriële vaste activa behoort Nederland tot de kopgroep.

4.4 Milieu

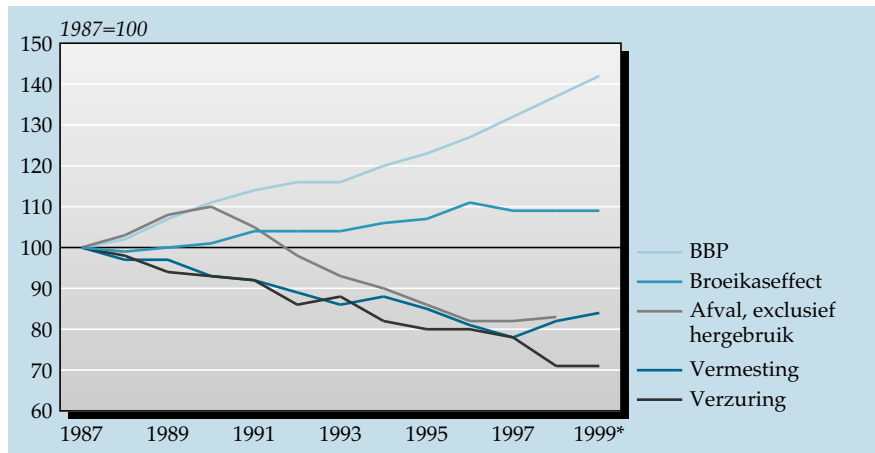
Ondanks de hoge economische groei en de groei van de consumptie in 1999 is de milieudruk nauwelijks gewijzigd. Er was een daling van broeikasgasemissies met 1% ten opzichte van 1998. Na een jarenlange afname lijken de vrijgekomen hoeveelheden afval en de emissies die bijdragen aan de verzuring zich te stabiliseren. De uitstoot van vermestende stoffen is de afgelopen twee jaar toegenomen.

Uitstoot broeikasgassen omlaag

De uitstoot van broeikasgassen gemeten in CO₂-equivalenten nam in 1999 af met 1%. Deze daling is vooral toe te schrijven aan een afnemende uitstoot van kool dioxide (CO₂) van eveneens 1%. CO₂ is als belangrijkste broeikasgas verantwoordelijk voor ca 80% van het versterkt broeikasgaseffect en komt vrij bij de verbranding van fossiele brandstoffen. Zo wordt bij het autorijden per liter verbruikte benzine 2,38 kg CO₂ gevormd. De uitstoot van het broeikasgas lachgas (N₂O) steeg met 1% terwijl die van methaan (CH₄) met 3% daalde.

De daling van de CO₂-emissie in 1999 kan worden verklaard uit een tweetal factoren. Enerzijds was er wederom sprake van een warm jaar. Hierdoor was het energieverbruik voor verwarmingsdoeleinden een stuk minder. Dit effect speelde, zij het in mindere mate, ook in 1998. Anderzijds was er, ondanks een toenemende vraag, een daling van de binnenlandse productie van elektriciteit met ca 5%. Hierdoor daalde tevens het verbruik van fossiele energiedragers, en vervolgens de daarmee samenhangende uitstoot van CO₂. De toenemende vraag naar elektriciteit werd gecompenseerd door een explosieve groei van het invoer-uitvoer saldo van elektriciteit (+56%). Deze toename hing samen met de liberalisering van de Europese energiemarkt. Door de stijgende invoer van elektriciteit is een deel van de milieuvuiling verplaatst naar het buitenland.

4.16 Milieu-indicatoren, BBP; volume-indexcijfers

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

De daling van de emissie van broeikasgassen in 1999 heeft betrekking op de uitstoot die door de totale Nederlandse economie werd veroorzaakt, dus inclusief de emissies van Nederlandse scheepvaart-, luchtvaart- en wegtransportbedrijven in het buitenland. Omgekeerd is de uitstoot van buitenlandse transportactiviteiten in Nederland niet meegerekend in dit getal. Als gevolg van deze rekenwijze is de CO₂-uitstoot in samenhang met de Nederlandse economie, hoger dan de uitstoot binnen de Nederlandse landsgrenzen (in kader 4.c worden de verschillen toegelicht). Met name de Nederlandse lucht- en zeevaart dragen bij aan dit verschil. In 1999 bedroeg de CO₂-emissie van ingezetenen in het buitenland 13% van de totale emissie door ingezetenen. Van de CO₂-emissie door Nederlands transport werd maar liefst 45% in het buitenland gegenereerd.

Voor de berekening van de uitstoot van de CO₂-emissies worden verschillende definities toegepast die leiden tot verschillende getallen. In kader 4.d is de samenhang tussen deze getallen zichtbaar gemaakt. Een beleidsmatig belangrijk getal is

dat van het IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) omdat op basis hiervan internationale afspraken zijn vastgelegd omtrent het terugdringen van broeikasgasemissies. Nederland heeft zich gecommitteerd aan een reductie van 6% in de periode 2008–2012 ten opzichte van 1990. Uitgaande van het IPCC-getal dient de komende jaren een reductie van 15% te worden gerealiseerd.

Afval en verzuring stabiliseren, vermesting neemt toe

Tussen 1996 en 1999 is de hoeveelheid vrijgekomen afval (exclusief hergebruik en nuttige toepassing) ongeveer gelijk gebleven. Tot 1991 steeg deze hoeveelheid afval gestaag. Voornamelijk als gevolg van toenames in het hergebruik en nuttige toepassing, daalde de hoeveelheid vrijgekomen afval in 1996 tot een niveau van 82% ten opzichte van 1986.

De emissies die bijdragen aan de verzuring van het milieu, daalden in het afgelopen jaar licht. In 1998 werd reeds een aanzienlijke daling gerealiseerd die grotendeels samenhangt met de implementatie van ontzwavelingsapparatuur in de aardolie-industrie. De ammoniakuitstoot in de landbouw nam in 1999 toe met 3%, terwijl deze in de jaren 1996 tot 1998 met 11% daalde. Dit beeld is echter wat vertekend doordat in het natte najaar van 1998 een deel van de varkensmest niet kon worden uitgereden. In 1999 is dit alsnog gebeurd, hetgeen de incidentele toename verklaart.

De uitstoot van stikstofdioxide (NO_x) door transportactiviteiten, zowel op het land, op het water als in de lucht, steeg in 1999 met ca 0,5 % en werd voornamelijk veroorzaakt door de visserij en het transport over water. Omdat deze emissies op zee plaatsvonden droegen deze niet of nauwelijks bij aan de verzuring van het Nederlandse milieu. Meer relevant voor het terugdringen van de verzuring is de reductie van NO_x -emissies door het wegverkeer. Deze namen in 1999 af met 2%, hetgeen vooral het gevolg was van de toepassing van driewegkatalysatoren in nieuwe auto's.

De uitstoot van vermestende stoffen is in 1998 en 1999 toegenomen. Het probleem van vermesting wordt veroorzaakt door een overmatige accumulatie van fosfor en stikstof in het milieu. De toename in 1998 van 5% was voor het overgrote deel te wijten aan de verminderde afvoer van fosfor en stikstof in gewassen bij de landbouwbedrijven. Met name de verminderde opbrengsten van de aardappel- en suikerbieten droegen hieraan bij. De toename in 1999 werd veroorzaakt door het uitrijden van opgeslagen mest, dat door het natte najaar van 1998 toen niet over de akkers kon worden verspreid.

Toename milieudruk blijft achter bij economische groei

In figuur 4.17 is voor huishoudens en bedrijfstakken de ontwikkeling van enige milieuthema's vergeleken met de volumeontwikkeling van de consumptieve bestedingen en toegevoegde waarde. Deze gegevens zijn ontleend aan de

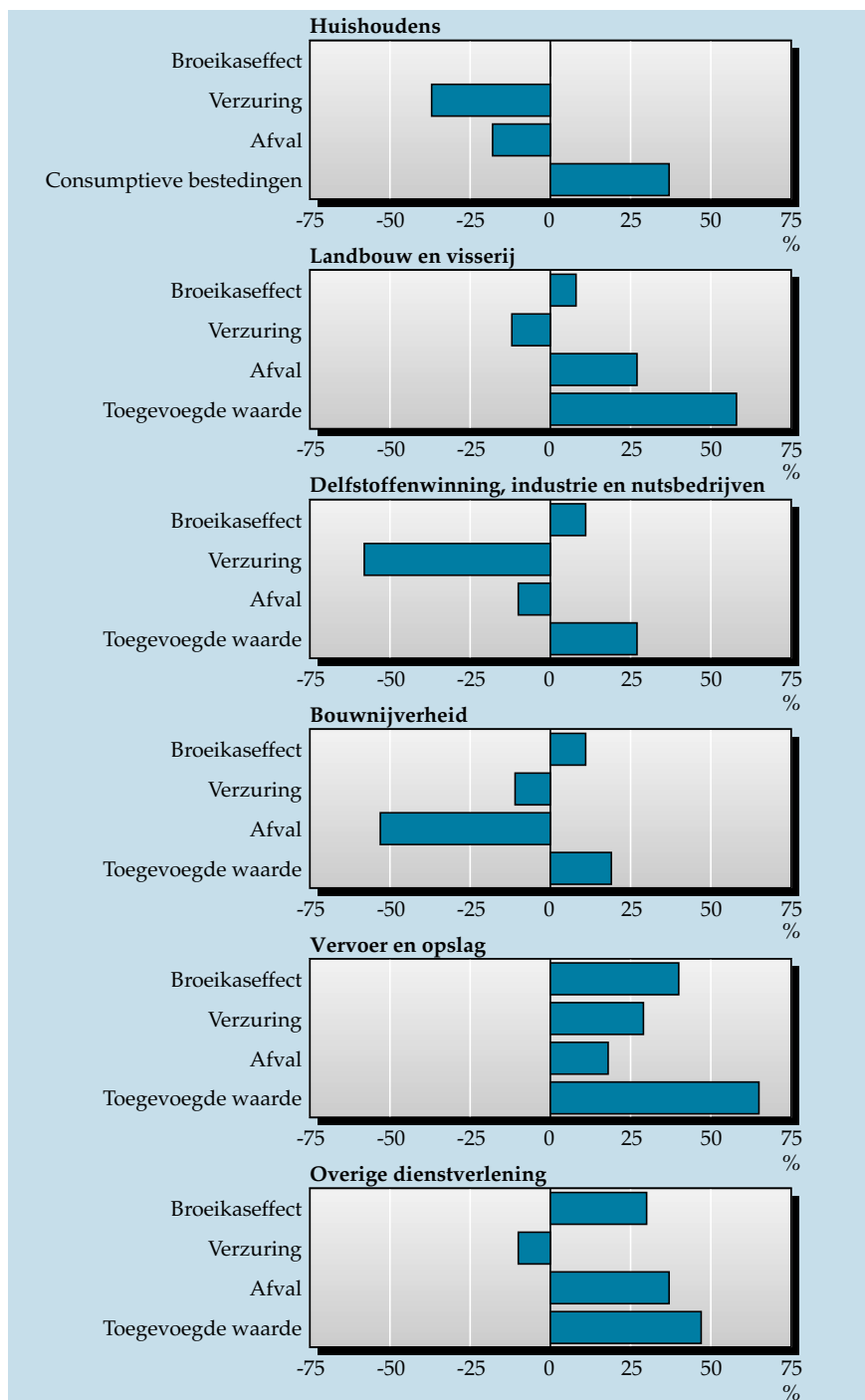
NAMEA (National Accounting Matrix including Environmental Accounts), de milieumodule bij de Nationale Rekeningen. De NAMEA is bij uitstek geschikt om milieudruk in relatie tot de Nederlandse economie te beschrijven. Uit de figuur blijkt dat de volumegroei van de consumptie bij huishoudens en de toegevoegde waarde bij bedrijven in de periode 1987–1999 hoger waren dan de overeenkomstige toename van de verschillende vervuilingcategorieën. De gegevens over afval hebben betrekking op het jaar 1998.

Bij transport- en opslagbedrijven was de procentuele toename van alle, in figuur 4.17 onderscheiden vervuilingcategorieën het hoogst. Dit valt deels te verklaren door de energie-intensiteit van deze bedrijven. Echter, ook in deze bedrijfstak werd de toename in vervuiling overtroffen door de volumegroei van de toegevoegde waarde.

De verzuring is het meest teruggedrongen bij de delfstofwinning, de industrie en de nutsbedrijven. Bij raffinaderijen zijn in de beschouwde periode op dit terrein de nodige technologische aanpassingen doorgevoerd, zoals rookgasontzwavelingsapparatuur en andere technieken die tot een schonere verbranding hebben bijdragen. Daarnaast is bij deze bedrijfstak het gebruik van relatief vervuilende stookolie afgenomen. Ook bij de energiebedrijven werd de verzurende uitstoot teruggedrongen door een stijging in het gebruik van het relatief schoon aardgas en zwavelarme steenkool en de inzet van ontzwavelingsapparatuur bij kolencentrales.

Opvallend is de reductie van de hoeveelheid vrijgekomen afval bij de bouwnijverheid. Deze is met name in de periode tot 1995 gerealiseerd door een toename van het hergebruik. In 1995 werd ca 90% van het bouw- en sloopafval hergebruikt of anderszins nuttig toegepast. De hoeveelheid bouw- en sloopafval die werd aangeboden voor stort of verbranding is in de periode 1995–1998 nagenoeg constant gebleven.

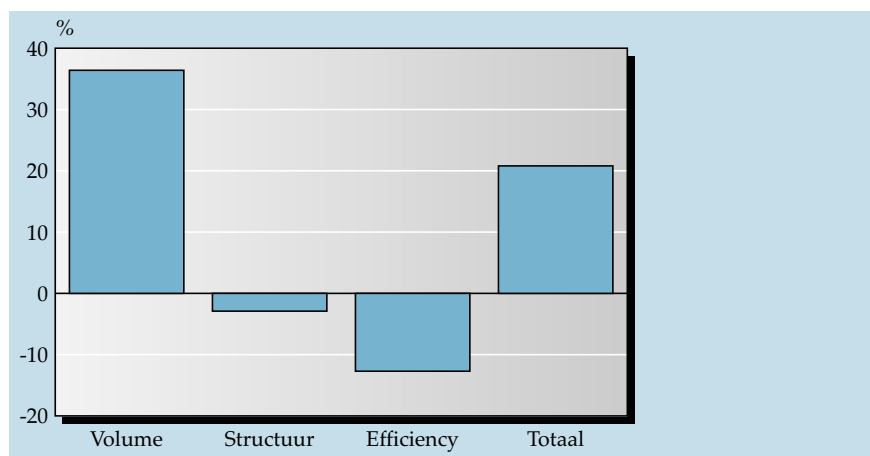
4.17 Verandering in milieu-indicatoren en de volumegroei van consumptieve bestedingen en toegevoegde waarde, 1987-1999

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

De emissie van broeikasgassen door huishoudens was in 1999 gelijk aan het niveau van 1987. Deze is deels sterk afhankelijk van een al dan niet koud jaar en kan daarom sterk fluctueren tussen jaren. De inzet van brandstof ten behoeve van het eigen vervoer nam in de periode 1987–1999 echter toe (13%). De reductie van de afvalproductie door huishoudens was het gevolg van een toenemend hergebruik van deze afvalstroom, hetgeen werd gerealiseerd door de aanzienlijke toename van de gescheiden inzameling van afval. Werd in 1987 slechts 13% van het afval gescheiden ingezameld, in 1998 was dit aandeel gestegen tot 45%. Inclusief hergebruik nam de hoeveelheid huishoudelijk afval toe met 54%, aanzienlijk meer dus dan de toename van de consumptieve bestedingen.

4.18 Decompositie van de jaarlijkse veranderingen in de productie gerelateerde CO₂-uitstoot in de periode 1987–1999

Bron: CBS, detailgegevens Nationale rekeningen.

De NAMEA kan onder andere worden gebruikt om systematisch een aantal individuele oorzaken van veranderingen in de uitstoot van milieubelastende stoffen uiteen te rafelen. Een en ander is zichtbaar gemaakt in figuur 4.18. In deze grafiek is de totale groei van de CO₂-uitstoot door producenten in de periode 1987–1999 onderverdeeld naar een drietal afzonderlijke factoren. Bij een gelijkblijvende economische structuur en een constante milieu-efficiency (vervuiling per gulden productie) zou de CO₂-uitstoot in 1999 met ruim 36% zijn toegenomen ten opzichte van 1987. De geleidelijke veranderingen in de economische structuur (meer diensten en minder goederen) en een toename in de milieu-efficiency van bijna 13% hebben uiteindelijk geleid tot een ruim 15 procentpunt lagere toename in de CO₂-uitstoot door producenten.

Kader 4.d

CO₂-uitstoot op verschillende manieren gedefinieerd *Verschillen in de definities van de kooldioxide-uitstoot*

In dit kader wordt de samenhang tussen een aantal definities met betrekking tot de uitstoot van kooldioxide (CO₂) nader geïllustreerd. Hierbij gaat het in de eerste plaats om het CO₂-totaal op voorschrift van het IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change), ten tweede om het totaal zoals gepubliceerd in de 'Milieubalans' van het RIVM (Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu) en tenslotte om de actuele emissie zoals die wordt berekend door het CBS, en wordt weergegeven in de milieumodule bij de nationale rekeningen, de zogenaamde NAMEA (National Accounting Matrix including Environmental Accounts). Bij het CBS-cijfer wordt nog onderscheid gemaakt tussen de totale emissie van CO₂ in Nederland en de emissie door ingezetenen. Dit laatste cijfer is rechtstreeks te relateren aan de macro-economische kerngegevens, ontleend aan de Nationale rekeningen (bruto binnenlands product, consumptie, etc.). Hieronder worden de verschillen in het kort toegelicht.

IPCC

Voor het voeren van internationaal beleid is door het IPCC een voorschrift opgesteld op basis waarvan per land de emissie van broeikasgassen wordt vastgesteld en gerapporteerd. In het IPCC-totaal blijft de zogenaamde korte koolstofkringloop, zoals het verbranden van biomassa in houtkachels en biochemische processen, buiten beschouwing. Hiervan wordt verondersteld dat deze niet structureel bijdraagt aan de toenemende concentratie van broeikasgassen in de atmosfeer. De vervuiling door verkeer wordt berekend aan de hand van de totale hoeveelheid in het binnenland afgeleverde motorbrandstof, ongeacht de nationaliteit van de gebruiker of de locatie van het daadwerkelijke gebruik en de hiermee samenhangende emissie. Daarnaast wordt bunkering (aflevering van brandstof aan vliegtuigen en schepen) afzonderlijk gerapporteerd. Op deze wijze kan samen met bunkeringen een mondiaal dekkend CO₂-totaal worden vastgesteld. Echter, bij de reducties die in het Kyoto-protocol per land of regio zijn vastgelegd blijven de bunkeringen buiten beschouwing. In het IPCC-getal wordt ook het statistisch verschil meegerekend (regel 6 van de aansluitingstabel). Dit verschil is het gevolg van discrepanties in de CO₂-raming die het gevolg zijn van statistische verschillen in de energiestatistiek (regel 6). De opmerkelijke daling van het IPCC- en het RIVM-getal wordt deels veroorzaakt door het wegvallen van dit statistisch verschil in 1999. In het vervolg zullen mogelijke statistische verschillen in de energierekening worden rechtgetrokken waardoor in de toekomst de hiermee samenhangende trendbreuken in emissiecijfers worden voorkomen.

RIVM

Het RIVM publiceert jaarlijks 'de Milieubalans'. De hierin gepresenteerde totale CO₂-uitstoot voor Nederland is gebaseerd op het IPCC-getal waarop aansluitend een zogenaamde temperatuurcorrectie wordt toegepast. Hiermee wordt het verbruik van aardgas gecorrigeerd voor een koud dan wel een warm jaar, ten einde de trendmatige ontwikkeling van CO₂-emissies inzichtelijk te maken. Ook in de Milieubalans blijft de emissie van CO₂ samenhangend met bunkering buiten beschouwing.

CBS

Het CBS publiceert jaarlijks de actuele emissie van CO₂. Hierbij gaat het in de eerste plaats om de daadwerkelijke uitstoot van CO₂ binnen de Nederlandse landsgrenzen. Afwijkend van het IPCC-voorschrift en de Milieubalans wordt hierbij gekeken naar de uitstoot van verkeer en andere mobiele bronnen in Nederland ongeacht waar de brandstof is getankt. Evenals bij het IPCC-totaal wordt geen temperatuurcorrectie uitgevoerd. Wanneer een jaar met een hoge gemiddelde jaartemperatuur wordt opgevolgd door een jaar met een lage gemiddelde jaartemperatuur kan het CBS-cijfer en dat van het IPCC een stijging vertonen terwijl de indicator in de Milieubalans juist afneemt of gelijk blijft. Potentiële emissies (regel 2 van de aansluitingstabel) die naar verwachting in de toekomst zullen ontstaan bij de afbraak van plastics die zijn geproduceerd in het lopende jaar, worden niet meegeteld in de actuele emissie. Dit geldt tevens voor discrepanties in de CO₂-raming die het gevolg zijn van statistische verschillen in de energiestatistiek (regel 6).

CBS-NAMEA

De actuele emissie zoals berekend door het CBS wordt onder meer gepresenteerd in de NAMEA, de milieumodule bij de Nationale rekeningen. In de NAMEA wordt de milieudruk weergegeven in relatie tot de Nederlandse economie, verbijzonderd naar bedrijfstakken en consumptiedoeleinden. Bij de aansluiting van milieugegevens op de economische kerngegevens van de nationale rekeningen, is het onderscheid tussen ingezetenen en niet-ingezetenen van belang. In de nationale rekeningen wordt de totale productie bepaald als de som van de productie door alle ingezetenen producenten. De productie zelf en de hiermee samenhangende vervuiling kan echter ook in het buitenland plaatsvinden. Hierbij gaat het voornamelijk om internationaal transport zoals wegverkeer, luchtvaart en scheepvaart. Omgekeerd veroorzaken niet-ingezetenen enige vervuiling binnen de landsgrenzen van Nederland. Het verschil tussen de vervuiling samenhangend met de Nederlandse economie en de totale CO₂-uitstoot op Nederlands grondgebied wordt dus bepaald door de vervuiling van ingezetenen in het buitenland (regel 12 van de aansluitingstabel) minus de vervuiling van niet-ingezetenen in Nederland (regel 13). De benodigde informatie hierover kan in belangrijke mate worden ontleend aan de nationale rekeningen. Hierin wordt bij het berekenen van de productiekosten van transportbedrijven het verbruik van brandstoffen in zowel het binnenland als daarbuiten meegeteld. Deze verbruikgegevens liggen vervolgens ten grondslag aan de berekening van luchtemissies die samenhangen met het internationaal transport door Nederlandse ondernemingen.

Aansluitingstabel koolstofdioxide-emissies (CO₂) in Nederland

	1990	1995	1996	1997	1998*	1999*
	<i>mld kg</i>					
1 Stationaire bronnen	132	143	151	145	146	142
2 Potentiële CO ₂	3	3	3	2	2	3
3 Mobiele bronnen volgens IPCC	29	32	33	33	34	35
4 Houtkachels	1	1	1	1	1	1
5 Organisch afval en biochemische processen	4	3	3	4	4	4
6 Statistisch verschil	1	2	2	6	4	0
7 Totaal, IPCC = 1 + 2 + 3 - 4 - 5 + 6 (Kyoto-protocol)	161	176	184	181	181	174
8 Temperatuurcorrectie	6	3	-4	2	4	5
9 Totaal, Milieubalans (RIVM) = 7 + 8	167	179	179	184	185	179
10 Bijstelling emissie mobiele bronnen	-0	1	0	1	1	1
11 CBS actuele emissie in Nederland = 1 + 3 + 10	161	176	184	179	181	178
12 Ingezetenen in het buitenland	23	23	24	25	25	27
Wegverkeer	4	5	5	5	5	5
Luchtvaart	11	10	10	11	10	12
Scheepvaart	8	8	9	9	9	10
13 Niet-ingezetenen in Nederland	2	3	3	3	3	3
Wegverkeer	1	1	1	1	1	1
Luchtvaart	0	0	0	0	0	0
Scheepvaart	1	2	2	2	2	2
14 Totale emissie door ingezetenen, NAMEA (CBS) = 11 + 12 - 13	182	196	205	201	203	201

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

Minder grondwatergebruik en schoner afvalwater

Bedrijven en huishoudens gebruiken voor allerlei doeleinden water. Dit water wordt onttrokken aan het grondwater, aan het oppervlaktewater of rechtstreeks gekocht van de waterleidingbedrijven. De onttrekking van grondwater aan de bodem leidt tot verdroging, hetgeen schade veroorzaakt aan grondwaterafhankelijke vegetatie. In Nederland wordt ongeveer 12% van de totale oppervlakte (500 000 hectare) als verdroogd beschouwd. Bijna de helft van het door verdroging aangetaste landoppervlak betreft natuurterreinen.

Verdroging is voor 60% het gevolg van ontwatering en afwatering van landbouwgebieden. Daarnaast is 30% het gevolg van grondwaterwinning voor drinkwatervoorziening en industriële doeleinden en wordt 10% veroorzaakt door diverse andere ingrepen in het hydrologische systeem. In totaal wordt in Nederland jaarlijks 1 200 mln m³ grondwater aan de bodem onttrokken, waarvan 75% door waterleidingbedrijven wordt aangewend voor de productie van leidingwater. De winning ten behoeve van de drinkwatervoorziening vindt vooral plaats op locaties die niet, of mindere gevoelig zijn voor verdroging.

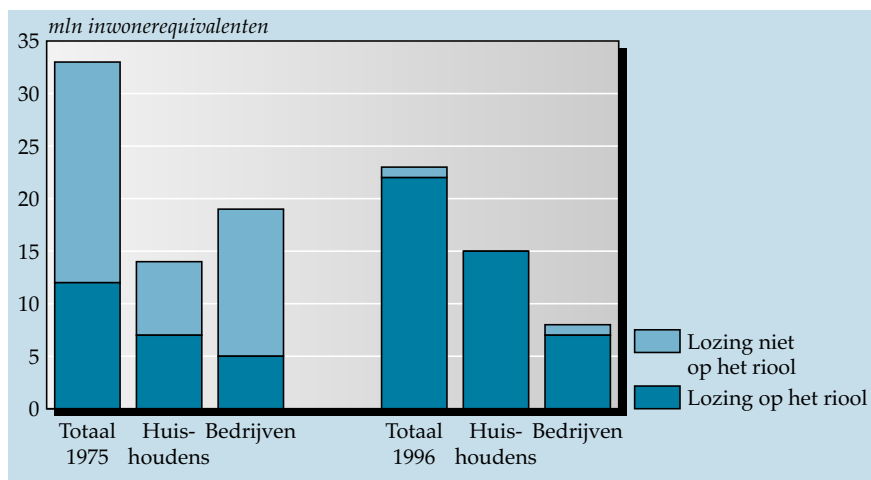
Sinds 1996 wordt op de winning van grondwater belasting geheven. Kleinschalige onttrekkingen (minder dan 10 m³ per uur) zijn hiervan vrijgesteld. Deze vrijstelling heeft geleid tot een opmerkelijke toename van kleinschalige grondwaterwinningen die doorgaans dienen voor het drenken van vee, het schoonspuiten van stallen, beregening, autowasstraten en de watervoorziening op campings. In totaal gaat het om ca 5% van de totale grondwaterwinning in Nederland. Ten opzichte van 1976 is de totale winning van grondwater met ca 16% afgenomen. Deze daling is met name gerealiseerd in de industrie. Ook bij waterleidingbedrijven, de grootste onttrekkers van grondwater, daalde het gebruik van grondwater. Bij de groeiende productie van leidingwater is in deze periode in toenemende mate gebruik gemaakt van oppervlaktewater. Betere zuiveringstechnieken en schoner oppervlaktewater hebben dit mogelijk gemaakt. Daarnaast wordt oppervlaktewater op grote schaal gewonnen door energiebedrijven en bedrijven in de industrie waar het voornamelijk wordt ingezet voor koelingsdoeleinden. De lozing van dit opgewarmde koelwater kan leiden tot thermische vervuiling van het oppervlaktewater.

Het gebruik van water gaat veelal gepaard met vervuiling. In Nederland wordt de mate van vervuiling van het water uitgedrukt in inwonerequivalenten (ie). Deze eenheid is geen maat voor de hoeveelheid afvalwater in liters, maar is een maat voor de hoeveelheid zuurstofbindende stoffen in het afvalwater. De eenheid is zo geschaald dat de totale, door een gemiddeld huishouden veroorzaakte vervuiling gelijk is aan het aantal leden van het huishouden. Het afvalwater van bedrijven wordt in dezelfde eenheid uitgedrukt en is onder andere afhankelijk van het soort productieproces en het aantal werknemers. Naast vervuiling met zuurstofbindende stoffen wordt het water ook vervuild met ondermeer zware metalen en

andere toxische stoffen. Deze vervuiling kan niet met behulp van inwonerequivalenten worden gemeten. Hiervoor zijn andere indicatoren beschikbaar.

Het afvalwater wordt tegenwoordig in Nederland vrijwel volledig geloosd op het riool waar het na zuivering in rioolwaterzuiveringsinrichtingen weer via het oppervlaktewater wordt afgevoerd. Van alle huishoudens in Nederland heeft 97% een aansluiting op het riool. Afvalwater van bedrijven wordt voor 89% via het rioolstelsel afgevoerd (zie figuur 4.19). Uiteindelijk komt slechts een deel van het verontreinigende afvalwater direct in het oppervlaktewater terecht. In recente jaren bedroeg deze zogenaamde netto belasting van het oppervlaktewater 20%. In 1975 was het heel wat slechter gesteld met de zuivering van het afvalwater. Toen kwam 75% van het geproduceerde afvalwater direct terecht in het oppervlaktewater en werd slechts 51% van het huishoudelijk afvalwater gezuiverd. Voor bedrijven was dit aandeel slechts 27%. Grote afvalwaterproducenten waren in de jaren 70 met name te vinden in de voedingsmiddelen-, papier-, chemische- en aardolie-industrie. Hoge investeringen in eigen afvalwaterzuiveringsinstallaties hebben nadien geleid tot een substantiële reductie van het direct geloosde afvalwater (80%). Illustratief is dat in 1975 tweederde van de geproduceerde hoeveelheid afvalwater voor rekening kwam van bedrijven en voor eenderde deel van huishoudens. De laatste jaren zijn de rollen precies omgedraaid.

4.19 Lozing afvalwater in 1975 en 1996

Bron: CBS, Waterkwaliteitsbeheer.

Bedrijven en waterkwaliteitsbeheerders blijven voortdurend investeren om het zuiveringsproces verder te verbeteren. De investeringen fluctueren jaarlijks sterk en worden grotendeels gestuurd door de bepalingen die in de wet op verontreiniging van oppervlaktewater zijn opgenomen. Zo bedroegen de investeringen van de openbare zuiveringsinstallaties in 1995 en 1996 respectievelijk 650 en 800 miljoen gulden terwijl deze in 1997 nog slechts 300 miljoen gulden bedroegen. De

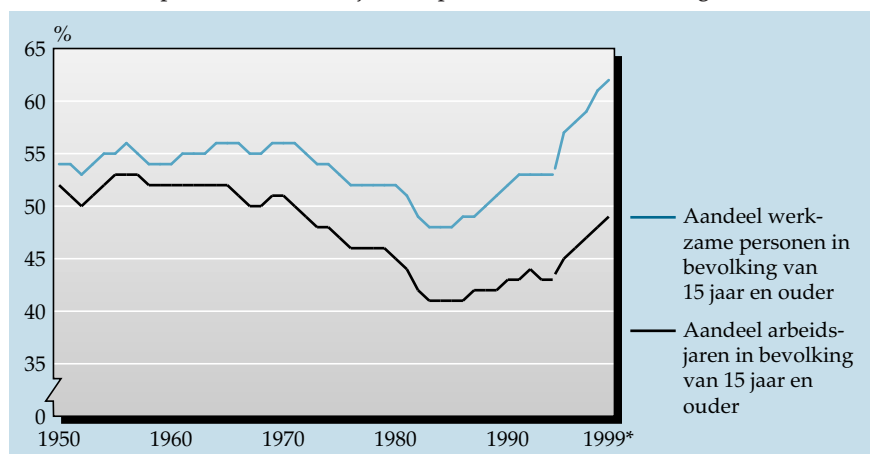
hoge investeringen in 1995 en 1996 hadden vooral tot doel te voldoen aan enerzijds de lozingseisen voor de hoeveelheid fosfor in het gezuiverde afvalwater en anderzijds de verscherpte eisen ten aanzien van de verwerking en afzet van zuiveringsslib. In de periode tot 2005 zullen de waterbeheerders gefaseerd moeten voldoen aan de verscherpte lozingseisen voor stikstof. Dit zal naar verwachting wederom leiden tot een piek in de investeringen tussen 2002 en 2006. Als gevolg van de jaarlijkse investeringen zijn in de periode 1980–1997 de zuiveringsrendementen voor de verwijdering van fosfor gestegen van 35% tot 75%, en voor stikstof van 50% tot 60%.

Een terugblik in de eeuw: arbeidsmarkt

Werkgelegenheid vanaf 1900

Vanaf 1899 groeide de Nederlandse bevolking van 5,1 miljoen mensen naar 15,8 miljoen mensen in 1999, dat is een verdrievoudiging. Het aantal werkzame personen nam gedurende dezelfde periode toe van 1,9 miljoen tot 8,0 miljoen, dat is iets meer dan een verviervoudiging. Het aandeel werkenden in de bevolking van 15 jaar en ouder schommelde tot het begin van de jaren zeventig rond de 55%, waarna het licht daalde tot 48% in het begin van de jaren tachtig. Daarna nam de arbeidsdeelname geleidelijk weer toe. In 1999 had zelfs 62% van de Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder een baan. Vanaf de jaren zestig namen deeltijdbanen snel in aantal toe. Ook in de structuur van de werkgelegenheid traden belangrijke verschuivingen op in de afgelopen honderd jaar.

4.20 Werkzame personen en arbeidsjaren in procenten van de bevolking, 1950-1999

Bron: CBS, Arbeidsrekeningen.

Vrouwen werken steeds vaker

De belangrijkste verschuiving betreft de verschillen in arbeidsdeelname tussen mannen en vrouwen. Honderd jaar geleden had circa 25% van de vrouwen een baan. Dit aandeel bleef 75 jaar lang nagenoeg constant. Tot aan de jaren vijftig was het gebruikelijk dat vrouwen ontslag kregen op het moment dat zij gingen trouwen. Het aantal werkende vrouwen nam vooral in de jaren tachtig en negentig sterk toe. Ten opzichte van 1899 is de arbeidsdeelname van vrouwen nu ruim twee keer zo hoog. Het percentage voor mannen daalde, omdat zij gemiddeld langer onderwijs gingen volgen en op jongere leeftijd stopten met werken.

4.21 Werkzame personen in procenten van de bevolking van 15 jaar en ouder naar geslacht

	1899	1930	1960	1975	1990	1999 ¹⁾
	%					
Mannen	92	89	82	79	66	71
Vrouwen	25	27	24	28	38	54
Totaal	58	58	54	53	52	62

Bron: CBS, Het jaar 1999 in cijfers en arbeidsrekeningen.

¹⁾ Na revisie 1995.

Daling werkgelegenheid in de landbouw en groei in de dienstensector

Aan het begin van de vorige eeuw werkten dertig op de 100 werkzame personen in de landbouw. Negentig jaar later is dit aandeel aanzienlijk gedaald tot vijf op de 100. Ook in de huiselijke dienstverlening nam het aantal werkenden sterk af: van tien op de 100 in 1899 tot minder dan één op de 100 in 1990. In deze bedrijfsklasse werken voornamelijk vrouwen. Ook in de nijverheid, en in het bijzonder bij de kleding- en reinigingsbedrijven en in de bouw, nam de werkgelegenheid af gedurende deze periode.

Het aandeel van de dienstensector in de totale werkgelegenheid verdubbelde sinds 1899. Vooral het aandeel van de gezondheidsdiensten nam sterk toe, van bijna één op de 100 naar twaalf op de 100 werkzame personen. Daarnaast kenden de handel, het onderwijs en de vrije beroepen een sterke werkgelegenheidsgroei.

4.22 Aandeel werkzame personen naar bedrijfstak¹⁾

	1899	1930	1960	1990
	%			
Landbouw en visserij	30	20	12	5
Delfstoffenwinning	1	2	2	0
Nijverheid	26	29	33	22
Gas en elektriciteit	0	1	1	1
Bouwbedrijven	7	8	8	5
Handel, horeca	11	14	15	20
Transportbedrijven	6	8	7	7
Bank- en verzekeringswezen	1	2	2	4
Overige dienstverlening	18	18	20	37
w.o. Gezondheidsdiensten	1	2	4	12
w.o. Huiselijke diensten	10	8	3	1
Totaal	100	100	100	100

¹⁾ Bedrijfsindeling 1920.

5. Ondernemingen, overheid en huishoudens

De economische ontwikkelingen in Nederland waren in 1999 uitermate positief. Het netto nationaal inkomen groeide in 1999 met 8,3%. Dit was veel meer dan de waarde­stijging van het binnenlands product (+5,6%). Het verschil in groei werd grotendeels veroorzaakt door de ontwikkeling van de toegerekende ingehouden winsten op directe buitenlandse investeringen. Deze ingehouden winsten hebben betrekking op deelnemingswinsten van buitenlandse dochterondernemingen die niet aan het moederconcern worden afgedragen. Deze ingehouden winsten zorgden in 1999 voor een extra stijging van het nationaal inkomen met ruim 14 miljard gulden. Als deze toegerekende ingehouden winsten buiten beschouwing worden gelaten komt de stijging van het nationaal inkomen uit op 6,0%. De wel afgedragen deelnemingswinsten (inclusief de dividenduitkeringen) die per saldo uit het buitenland zijn ontvangen, zijn ook fors toegenomen (+6 miljard gulden). Daarentegen stegen de rentebetalingen aan het buitenland in 1999 veel sterker dan de rente-ontvangsten uit het buitenland. Dit hangt samen met de explosieve groei van de huizenmarkt in Nederland in de laatste jaren. Voor de financiering van de verstrekte woninghypotheken moesten banken op grote schaal lenen in het buitenland. Het leeuwendeel van het nationale inkomen kwam terecht bij huishoudens: 79%. Ondernemingen kregen 12% en de overheid 9%.

Vooraf overheid profiteerde van reële groei beschikbaar inkomen

De verdiende inkomens worden vervolgens herverdeeld. Dit gebeurt vooral door afdrachten aan de overheid van belastingen en sociale verzekeringspremies en ontvangsten van de overheid in de vorm van sociale uitkeringen en overige inkomensoverdrachten. Na het herverdelingsproces resulteert het beschikbaar inkomen.

De reële groei van het nationaal beschikbaar inkomen (exclusief de toegerekende ingehouden winsten) kwam in 1999 uit op 4,0%. De overheid profiteerde hiervan het meest (+10,9%). Hierdoor kwam bijna driekwart van de reële groei van het beschikbaar inkomen terecht bij de overheid. De uitbundige economische ontwikkelingen hebben geleid tot een toename van de inkomsten uit belastingen en sociale verzekeringspremies van maar liefst 28 miljard gulden (+9%), terwijl aan de uitgavenkant de sociale uitkeringen slechts 4 miljard stegen (+3%). Dit beeld is een voortzetting van dat van de afgelopen jaren. In de periode 1995-1999 is het aandeel van de overheid in het totale beschikbaar inkomen toegenomen van 24% tot 28%. De ondernemingen en de huishoudens zagen hun aandeel in die periode beide met circa 2 procent afnemen tot 11,7% respectievelijk 60,3%.

5.1 Reële ontwikkeling van het netto beschikbaar inkomen per sector¹⁾

	1997	1998*	1999*	Waarde 1999*	Aandeel 1999*
	%			<i>mld gld</i>	%
Ondernemingen	3,4	3,0	-0,9	82	11,7
Huishoudens incl. IZWh	3,5	3,0	2,1	422	60,3
Overheid	6,6	6,6	10,9	196	28,0
Totaal	4,2	3,9	4,0	700	100,0

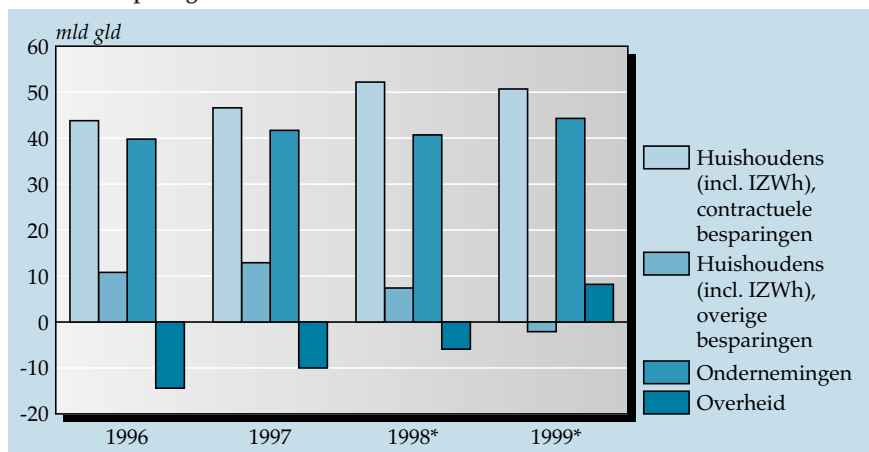
Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

¹⁾ Exclusief ingehouden winsten op directe buitenlandse investeringen.

Scherpe val besparingen huishoudens

In 1999 kwamen de nationale besparingen (exclusief de toegerekende ingehouden winsten) uit op 101 miljard gulden, een toename met bijna 7 miljard ten opzichte van 1998. Ook hierbij springt de overheid het beste eruit. Omdat de stijging van de consumptieve bestedingen door de overheid gelijke tred hield met de BBP-groei, namen de netto besparingen van de overheid met 14 miljard gulden toe tot een positief saldo van ruim 8 miljard. De netto besparingen van huishoudens daarentegen daalden met 11 miljard gulden tot 48,6 miljard. Deze besparingen omvatten ook de toename van de voorzieningen voor pensioenen en levensverzekeringen van huishoudens. Deze 'contractuele' besparingen bedroegen in 1999 bijna 51 miljard gulden. De overige ('vrije') besparingen van huishoudens (inclusief de instellingen zonder winstoogmerk die werken ten behoeve van huishoudens) waren in 1999 dus negatief (-2 miljard gulden). Overigens was het voor het tweede achtereenvolgende jaar dat de vrije besparingen van huishoudens sterk afnamen. Dit betekent dat in 1998 en 1999 de toename van de consumptieve bestedingen door huishoudens groter was dan de stijging van het vrij besteedbare inkomen. Een deel van de consumptiegroei is dus gefinancierd uit andere middelen dan het inkomen, zoals woninghypotheken, consumptieve kredieten en het verzilveren van koerswinsten op beleggingen. In 1999 werd bijna 40% van de toename van de consumptie op deze wijze gefinancierd en in 1998 ongeveer een kwart. Dit komt overeen met circa 0,5-procentpunt van de totale BBP-groei in 1999 en 0,3-procentpunt in 1998.

5.2 Netto besparingen naar sectoren¹⁾

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

¹⁾ Exclusief ingehouden winsten op directe buitenlandse investeringen.

Tekort overheid slaat om in overschot

Het nationaal vorderingensaldo (exclusief de toegerekende ingehouden winsten) daalde in 1999 licht tot 38,4 miljard gulden; dit is 4,7% van het BBP. Als de (toegerekende) ingehouden winsten op buitenlandse directe investeringen wel in de beschouwing worden meegenomen komt het nationaal vorderingensaldo uit op 43,8 miljard gulden (5,3% van het BBP), een recordniveau. Het vorige record dateerde van 1997 en bedroeg toen 42,4 miljard gulden. Het blijkt dat de toename van het nationaal vorderingensaldo in 1999 vooral werd gedragen door het saldo van de ingehouden winsten van buitenlandse concernonderdelen.

De overheid vaarde wel bij het economisch hoogtij. Het jarenlang aanhoudende overheidstekort sloeg in 1999 om in een overschot (+7,9 miljard gulden). Dit is voor het eerst sinds 25 jaar. Uitgedrukt in procenten van het BBP bedroeg het overschot 1%. Een belangrijke bijdrage hieraan werd geleverd door de sociale verzekeringsinstellingen met een positief saldo van 1,3% van het BBP. Bij de centrale overheid resulteerde nog een klein tekort (-0,5%). Het vorderingenoverschot van ondernemingen (exclusief de toegerekende ingehouden winsten) daalde licht (van 2,7% van het BBP in 1998 naar 2,4% in 1999), terwijl bij huishoudens het overschot met meer dan de helft afnam (van 3,0% van het BBP in 1998 naar 1,3% in 1999).

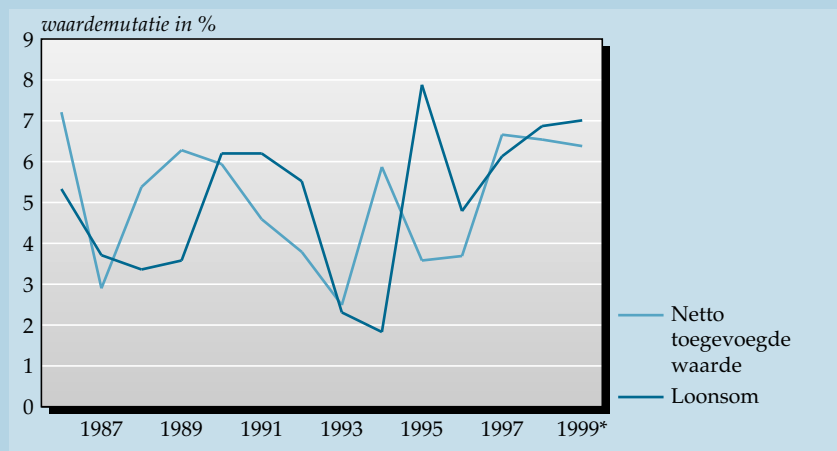
Kader 5.a

Loonsomquote van vennootschappen stijgt

Aandeel van de loonsom in de netto toegevoegde waarde van vennootschappen

De netto toegevoegde waarde die wordt gevormd door vennootschappen kan worden verdeeld over een beloning voor het ter beschikking stellen van arbeid (beloning van werknemers) en een beloning voor het beschikbare eigen en vreemd vermogen (rente, dividend en winst).

Netto toegevoegde waarde en beloning van werknemers, vennootschappen

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

Met uitzondering van 1997, was vanaf 1995 de jaarlijkse toename van de beloning van werknemers groter dan de toename van de netto toegevoegde waarde tegen basisprijzen. De toename van de beloning van werknemers van vennootschappen in 1999 met bijna 7% was historisch gezien hoog. De periode van grote stijgingen begon in 1995. De vorige periode met hoge groeicijfers lag in het begin van de jaren negentig (1990–1992). De groei was toen wel anders samengesteld. In de periode 1990–1992 werd de grote toename van de beloning van werknemers met name veroorzaakt door een forse groei van de beloning per gewerkt arbeidsjaar. Het arbeidsvolume werknemers (exclusief de overheid) steeg in 1991 maar met 1,5% en in 1992 met 1,1%. In de afgelopen jaren hing de groei van de beloning van werknemers echter voor een veel groter deel samen met de ontwikkeling in het arbeidsvolume. Zo nam het arbeidsvolume werknemers van de vennootschappen in 1998 toe met 3,7% en in 1999 met 3,8%. Doordat de groei van de netto toegevoegde waarde al een lange periode onder de groei van de beloning van werknemers ligt, is de loonsomquote (exclusief delfstoffenwinning) in de afgelopen jaren eveneens toegenomen. In 1999 kwam deze loonsomquote uit op 72,4.

Lagere overheidsschuld

De schuld van de overheid daalde in 1999 met 46 miljard gulden tot een niveau van 546 miljard. Het grootste deel van deze daling (-38 miljard) kwam overigens door een verlaging van de koerswaarde van de obligatieschuld van de overheid als gevolg van de stijgende rente op de kapitaalmarkt in 1999. Per saldo werd dus ongeveer 8 miljard gulden afgelost op de schuld. Deze schuld is overigens niet hetzelfde als de schuld van de overheid die internationaal in het kader van de Economische en Monetaire Unie wordt gehanteerd, de zogenoemde EMU-schuld (zie

ook kader 5.e). De schulden van huishoudens liepen in 1999 op met bijna 87 miljard gulden tot 700 miljard. Het merendeel van deze toename (+73 miljard) had betrekking op opgenomen woninghypotheken. Daarentegen stegen de vorderingen van huishoudens in 1999 met maar liefst 308 miljard gulden in waarde en bereikten een niveau van 2,6 biljoen gulden. Veruit het grootste deel van die stijging werd veroorzaakt door boekwinsten op aandelen en pensioen- en levensverzekeringsvoorzieningen (+209 miljard gulden), vooral als gevolg van koerswinsten. Deze herwaarderingen worden meegenomen, omdat de vorderingen en schulden in de Nationale rekeningen tegen marktwaarde worden geregistreerd. Het financieel vermogen van huishoudens – dit is het saldo van alle vorderingen en schulden – groeide hierdoor in 1999 met ruim 220 miljard gulden. Het blijkt dus dat in 1999 de invloed van herwaarderingen op het financieel vermogen het twintigvoudige was van die van het vorderingenoverschot. Daarbij moet wel worden vastgesteld dat het bezit aan vorderingen van huishoudens steeds gevoeliger wordt voor prijsveranderingen van aandelen. De koerswinsten resulteren voor de ondernemingen in een tegengesteld beeld. Ondanks het positieve vorderingen-saldo nam het financieel vermogen in 1999 met 325 miljard gulden af onder invloed van de hogere waardering van het uitstaande aandelenkapitaal.

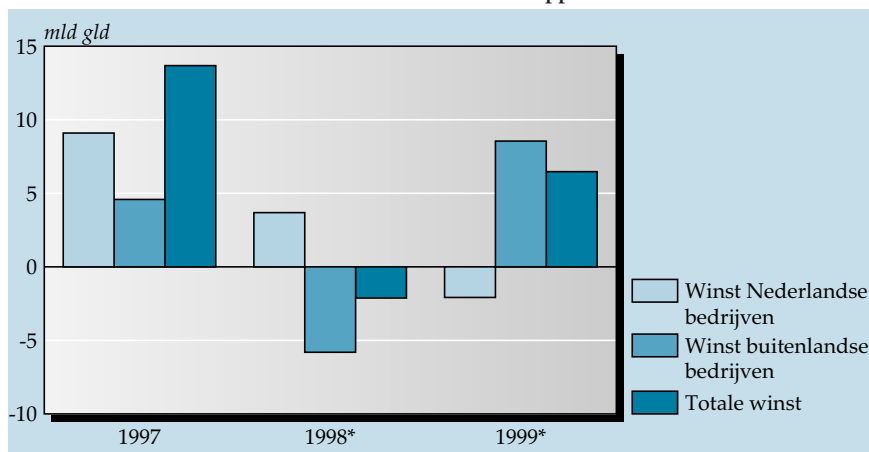
5.1 *Niet-financiële vennootschappen*

Winstdaling Nederlands bedrijf van niet-financiële vennootschappen

Het overgrote deel van de toegevoegde waarde in ons land wordt gevormd bij de niet-financiële vennootschappen. Dit zijn alle naamloze en besloten vennootschappen, coöperatieve verenigingen en dergelijke die zich toeleggen op de productie van goederen en niet-financiële diensten. Zelfstandigen behoren hier niet toe. Deze maken onderdeel uit van de sector huishoudens.

De netto winst voor belastingen van de niet-financiële vennootschappen steeg in 1999 met 6,6% tot 103,8 miljard gulden. In figuur 5.3 is de winstontwikkeling opgesplitst in de mutatie van de winst van het Nederlands bedrijf van niet-financiële vennootschappen en de winstontwikkeling van buitenlandse concernonderdelen van niet-financiële vennootschappen (na belasting geheven door buitenlandse overheid). Uit de grafiek blijkt dat de winststijging van het Nederlands bedrijf in 1997 een hoogtepunt laat zien (+9,1 miljard gulden). In 1999 sloeg dit om in een daling van de winst. De winstontwikkeling van zowel de buitenlandse dochters als de totale winst van niet-financiële vennootschappen gaf in 1998 en 1999 een geheel ander beeld. Na een winstdaling in 1998, nam de winst in 1999 toe.

5.3 Mutatie in de winst van niet-financiële vennootschappen

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

De opbouw van de winst

De winst van het Nederlands bedrijf van de niet-financiële vennootschappen is een resultante van het bedrijfsresultaat, ofwel het netto exploitatie-overschot, verminderd met de beloning voor het vreemd vermogen (rentesaldo) en het gebruik van grond en minerale reserves (erfpachten en aardgasconcessies). Het netto exploitatie-overschot van de niet-financiële vennootschappen steeg in 1999 met iets meer dan een miljard gulden (+0,9%). Exclusief de delfstoffenwinning kwam de toename uit op 3,6%.

De rentelasten van de niet-financiële vennootschappen stegen in 1998 en 1999 met respectievelijk 7% en 9%. Deze stijging had met name betrekking op rentebetalingen aan financiële instellingen. De rentebetalingen aan het buitenland daalden tussen 1997 en 1999 met 0,7 miljard gulden. Deze rentestroom had voornamelijk betrekking op leningen tussen moeder- en dochterondernemingen. In 1999 werd de stijging van de rentelasten veroorzaakt door de sterk toegenomen schuld van niet-financiële vennootschappen in de vorm van leningen. Zo nam de omvang van uitstaande kredieten in 1999 met bijna 90 miljard toe tot 786 miljard.

Laagste afdracht aardgasconcessies sinds midden jaren zeventig

Het betaald inkomen uit grond en minerale reserves bestaat naast betaalde erfpachten vooral uit aardgasconcessies. Deze betalingen houden sterk verband met de opbrengsten van het in Nederland gewonnen aardgas. Zowel de hoeveelheid gewonnen aardgas als de daarvoor betaalde prijs (-9%) daalden in 1999. Dit hield verband met respectievelijk toegenomen importen van aardgas uit het buitenland en vertraagde doorwerking van eerdere olieprijsdalingen in de aardgasprijzen voor grootgebruikers. Het is 25 jaar geleden dat voor de concessies een dergelijk laag bedrag aan de overheid werd betaald.

5.4 Niet-financiële vennootschappen

	1997	1998*	1999*	1999*	1998*	1999*
	<i>mld gld</i>			<i>mld euro</i>	<i>waardemutaties in %</i>	
Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen)	424,1	449,0	471,6	214,0	5,9	5,0
Afschrijvingen (-)	62,9	67,4	71,3	32,4	7,1	5,9
Beloning van werknemers (-)	252,4	269,3	287,3	130,4	6,7	6,7
Saldo niet-productgebonden belastingen op productie en subsidies (-)	0,8	-0,4	-0,7	-0,3		
Verskil toegerekende en afgedragen BTW (+)	0,4	0,4	0,4	0,2		
Netto-exploitatie-overschot	108,3	113,1	114,2	51,8	4,5	0,9
Ontvangen dividend (+)	14,9	16,4	17,4	7,9	10,2	5,8
Ingehouden winsten op directe investeringen in het buitenland (+)	6,1	-1,7	5,7	2,6	-127,5	
Per saldo betaalde rente (-)	24,1	26,8	30,6	13,9	11,0	14,0
Per saldo betaald inkomen uit grond en minerale reserves (-)	5,7	3,8	3,0	1,3	-34,0	-22,3
Netto winst voor belastingen	99,4	97,3	103,8	47,1	-2,1	6,6
Belastingen op inkomen en vermogen (-)	28,0	29,2	29,9	13,6	4,6	2,1
Netto winst na belastingen	71,5	68,1	73,9	33,6	-4,8	8,6
Winstuitkeringen (-)	34,3	36,6	37,0	16,8	6,5	1,2
Ingehouden winst	37,1	31,5	36,9	16,8	-15,2	17,2
Ingehouden winsten op directe buitenlandse investeringen in Nederland (-)	6,3	9,9	2,9	1,3	56,7	-71,2
Afschrijvingen (+)	62,9	67,4	71,3	32,4	7,1	5,9
Bruto investeringen in vaste activa, veranderingen in voorraden en saldo aan- en verkopen van grond (-)	82,6	87,5	96,6	43,8	6,0	10,4
Saldo kapitaal- en inkomensoverdrachten (+)	1,1	1,8	2,4	1,1	64,2	38,8
Vorderingenoverschot	12,2	3,2	11,2	5,1	-74,0	253,4

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

Voor het bepalen van de belastingdruk moet alleen worden gekeken naar de winst van de binnenlandse activiteiten van de niet-financiële vennootschappen. Over de winst van buitenlandse concernonderdelen is veelal reeds belasting afgedragen aan een buitenlandse overheid waardoor, ter voorkoming van dubbele belastingheffing, deze winst is vrijgesteld van vennootschapsbelasting. In 1999 steeg de betaalde vennootschapsbelasting met 1,9% terwijl de winst van de binnenlandse activiteiten daalde. Hierdoor steeg de belastingdruk van 34,3% in 1998 tot 35,8% in 1999. Deze toename werd mede veroorzaakt doordat er een zekere vertraging plaatsvindt in de inning van de vennootschapsbelasting. Zo zijn voorlopige aanslagen gebaseerd op de winsten die in voorgaande jaren zijn behaald en worden definitieve aanslagen opgelegd in latere jaren dan die waarin de winst werd

behaald. Daarnaast speelde wellicht mee dat niet-financiële vennootschappen minder verliezen uit voorgaande jaren compenseerden.

Van de winst na belastingen keerden de niet-financiële vennootschappen 54,3% uit aan de aandeelhouders. In 1998 bedroeg dit uitkeringspercentage 52,4%. Deze stijging is deels veroorzaakt doordat dividenduitkeringen ten opzichte van de winst vaak met een vertraging van een jaar worden geregistreerd. De uitkering wordt opgenomen op het moment dat het dividend beschikbaar wordt gesteld aan de aandeelhouders. Het gestegen uitkeringspercentage past in de ontwikkeling die al meerdere jaren plaatsvindt. Zo was het uitkeringspercentage in 1995 nog slechts 42%.

De ingehouden winst van Nederlandse dochters van buitenlandse concerns daalde in 1999 met 7,1 miljard gulden ten opzichte van 1998. Ook het door deze dochters uitgekeerde deelnemingsdividend aan het buitenland nam af (met 2,5 miljard gulden).

Investerings nemen sterk toe

Inclusief afschrijvingen hadden de niet-financiële vennootschappen 105,7 miljard gulden aan middelen ter beschikking voor investeringen en dergelijke, 16,5 miljard meer dan in 1998. Van deze middelen werd 96,6 miljard besteed aan investeringen in vaste activa (inclusief aankopen van grond en voorraadmutaties), een toename met 10,4%.

Al met al resteert een vorderingensaldo van 11,2 miljard gulden, een toename van 8,0 miljard ten opzichte van 1998. Dit vloeide voor een belangrijk deel voort uit de ontwikkelingen met betrekking tot de betaalde en ontvangen ingehouden winsten op directe buitenlandse investeringen. Indien hiervoor wordt gecorrigeerd dan komt het vorderingenoverschot in 1999 uit op 8,3 miljard gulden tegen 14,8 miljard gulden in 1998.

Financieel vermogenstekort steeds groter door koersstijging aandelen

Eind 1999 bedroeg het totaal aan vorderingen van niet-financiële vennootschappen 841 miljard gulden (zie tabel 5.5). Met een totale omvang van bijna 2,3 biljoen gingen de schulden daar ver bovenuit. Het financieel vermogenstekort bedroeg hierdoor 1456 miljard. Dit tekort was bijna 300 miljard groter dan aan het eind van 1998.

De stijging van het vermogenstekort kan volledig worden toegerekend aan de koersstijgingen van aandelen van de beursgenoteerde ondernemingen. Van deze ondernemingen nam de op marktwaarde gewaardeerde aandelenschuld met ruim 300 miljard gulden toe. Vooral de ondernemingen die de 'nieuwe economie' vertegenwoordigen zagen hun aandelenkoersen stijgen. Alleen al de tien grootste Nederlandse ondernemingen, die tot deze categorie worden gerekend, groeiden qua marktwaarde van het uitstaande aandelenkapitaal met 130 miljard. Bijna de helft van deze waardevermeer-

dering betrof ondernemingen die aan het begin van het jaar niet eens aan de beurs waren genoteerd. Afgezien van Koninklijke Olie deden de 10 belangrijkste representanten van de 'oude economie' het een stuk minder. Van deze ondernemingen nam de marktwaarde van het aandelenkapitaal met 15 miljard af. Onder invloed van betere winstverwachtingen ten gevolge van de aantrekkende olieprijs nam de totale waarde van de aandelen Koninklijke Olie met ruim 60 miljard toe.

5.5 Vorderingen en schulden van niet-financiële vennootschappen, stand op 31 december

	1997	1998 *	1999 *	1999 *
	<i>mld gld</i>			<i>mld euro</i>
<i>Vorderingen</i>				
Direct opvraagbare deposito's	94	122	143	66
Overige deposito's	60	70	77	35
Aandelen en overige deelnemingen	251	257	305	139
Kredieten	203	227	294	134
Overige vorderingen	11	15	21	9
Totaal vorderingen	619	691	841	382
<i>Schulden</i>				
Aandelen	1 008	1 114	1 466	665
Kredieten	627	697	786	357
Overige schulden	33	37	44	20
Totaal schulden	1 667	1 848	2 297	1 042
Financieel vermogen	-1 048	-1 157	-1 456	-661

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

Naast de aandelschuld lieten ook de opgenomen kredieten van niet-financiële ondernemingen in 1999 een forse stijging zien. Het totale uitstaande bedrag groeide met bijna 90 miljard gulden naar een niveau van 786 miljard (+12,7%). Deze toename lag duidelijk hoger dan het groeicijfer van 1998 (70 miljard). Het hoge groeicijfer in 1999 werd vooral bepaald door de opname van kredieten bij buitenlandse directe investeringsrelaties. Bij deze werd per saldo voor een bedrag van 53 miljard opgenomen. In 1998 was dit nog 38 miljard.

Ontwikkeling bij vorderingen

Aandelen en overige deelnemingen vormen ook de belangrijkste vorderingencategorie van niet-financiële vennootschappen. Eind 1999 bedroeg de waarde ervan 305 miljard gulden. Dit lag 48 miljard oftewel bijna 19% hoger dan eind 1998. Het overgrote deel van de toename (25 miljard) had betrekking op deelnemingen in buitenlandse concernonderdelen. Daarnaast groeide onder invloed van koersstijgingen het bezit aan aandelen in Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen met 15 miljard.

Eind 1999 bedroeg de marktwaarde van deze aandelen 56 miljard. Nog sneller dan het bezit aan aandelen en overige deelnemingen groeide in 1999 het bedrag aan uit-

staande kredieten: van 227 miljard naar 294 miljard, een toename met maar liefst ruim 29%. Oorzaak hiervan was de verstrekking van kredieten aan buitenlandse concernonderdelen. Deze bereikten in 1999 een recordomvang van bijna 58 miljard.

Opvallend ten slotte was de relatief forse groei van de door niet-financiële ondernemingen aangehouden direct opvraagbare deposito's. Eind 1999 bedroeg de waarde hiervan 143 miljard tegen 122 miljard eind 1998, een stijging met 19 miljard oftewel ruim 17%. Waarschijnlijk hing deze groei samen met de internationale golf van overnames, waarbij behoefte bestaat aan direct inzetbare liquide middelen. Verondersteld mag worden dat de toename geconcentreerd is bij een beperkt aantal grote multinationale ondernemingen. Van 1997 op 1998 groeiden de direct opvraagbare deposito's nog sneller in omvang (+28 miljard). Van deze toename hangt echter 16 miljard samen met wijzigingen in de classificatie van financiële instrumenten van monetaire financiële instellingen en mag daarom niet beschouwd worden als een reële verandering (zie kader 5.b).

5.2 Financiële instellingen

Financiële instellingen: forse toename winst en vorderingenoverschot

De financiële instellingen bestaan uit alle eenheden die zich bezighouden met financiële intermediaat, dat wil zeggen het aantrekken, distribueren en transformeren van financiële middelen. De netto winst na belastingen van financiële instellingen groeide in 1999 met 5,4 miljard gulden (+20,5%) en kwam daarmee uit op een niveau van 31,8 miljard (zie tabel 5.6). In 1998 was er nog sprake van een daling van 2,6 miljard (-9%). De netto winst voor belastingen groeide met 5,7 miljard oftewel 18,3%. Van deze groei was 3,7 miljard het resultaat van per saldo toegenomen inkomsten uit vermogen. Het restant (2 miljard) is te verklaren uit de groei van het netto exploitatieoverschot (+15,7%).

De groei van het netto exploitatieoverschot met 2,0 miljard kwam voor ruim 80% van de monetaire financiële instellingen. Deze instellingen kenden een productiegroei van 4,2 miljard oftewel 14,5%. Hoewel ook het intermediair verbruik, de afschrijvingen en de beloning van werknemers fors toenamen (2,6 miljard), resulteerde voor de monetaire financiële instellingen een stijging van het netto exploitatieoverschot van 1,6 miljard.

Inkomsten uit dividend stijgen sneller dan rentebaten

De toename (per saldo) van de inkomsten uit vermogen van 3,7 miljard gulden in 1999 was het resultaat van een stijging van de inkomsten met 14 miljard en een stijging van de uitgaven met 10,4 miljard. Vooral de ontvangen dividenden gaven een forse groei te zien: 4,8 miljard (+26%). Hierin weerspiegelt zich de tendens van de laatste jaren om in plaats van in rentegenererende waarden te beleggen in divi-

dend gerelateerde beleggingen. Dit gebeurt vooral bij de verzekeringsinstellingen. De rentebaten van financiële instellingen namen met 9,5 miljard toe en bedroegen in 1999 172,5 miljard gulden. Van deze groei kwam 3,8 miljard van niet-financiële vennootschappen en 5,5 miljard van huishoudens. De groei hield vooral verband met de forse toename van de kredietverlening aan deze sectoren. Doordat op grote schaal staatsobligaties werden verkocht daalde de ontvangen rente van de overheid met ruim 2 miljard (-7,3%).

5.6 Financiële instellingen

	1997	1998*	1999*	1999*	1998*	1999*
	<i>mld gld</i>			<i>mld euro</i>	<i>waardemutaties in %</i>	
Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen)	38,1	40,7	45,5	20,6	6,8	11,8
Afschrijvingen (-)	4,9	5,9	6,3	2,9	20,4	6,8
Beloning van werknemers (-)	19,9	21,7	24,0	10,9	9,0	10,6
Saldo niet-productgebonden belastingen op productie en subsidies (-)	0,4	0,4	0,4	0,2		
Netto exploitatie-overschot	12,9	12,7	14,7	6,7	-1,6	15,7
Ontvangen dividend (+)	16,6	18,4	23,2	10,5	10,8	26,1
Ingehouden winsten op directe investeringen in het buitenland (+)	5,0	3,4	3,4	1,5	-32,0	0,0
Ontvangen rente (+)	145,8	163,0	172,5	78,3	11,7	5,9
Saldo overige inkomsten uit vermogen (+)	0,7	0,5	0,2	0,1	-28,6	-60,0
Betaalde rente (-)	68,1	80,9	85,2	38,7	18,8	5,3
Inkomen uit vermogen toegerekend aan polishouders (-)	59,3	64,7	67,5	30,6	9,1	4,3
Correctie toegerekende bankdiensten (-)	19,9	21,1	24,4	11,1	6,0	15,6
Netto winst voor belastingen	33,7	31,2	36,9	16,7	-7,4	18,3
Belastingen op inkomen en vermogen (-)	4,7	4,8	5,1	2,3	2,1	6,3
Netto winst na belastingen	29,0	26,4	31,8	14,4	-9,0	20,5
Winstuitkeringen (-)	13,4	14,9	15,6	7,1	11,2	4,7
Ingehouden winst	15,6	11,5	16,2	7,4	-26,3	40,9
Ingehouden winsten op directe investeringen in Nederland (-)	0,4	0,9	1,0	0,5	125,0	11,1
Netto investeringen in vaste activa en saldo aan- en verkopen grond (-)	2,1	3,3	1,3	0,6	57,1	-60,6
Saldo inkomens- en kapitaaloverdrachten (+)	0,1	1,5	-0,1	-0,0	1 400,0	-106,7
Vorderingenoverschot	13,2	8,8	13,9	6,3	-33,3	56,8

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

De rentelasten stegen in 1999 met 4,3 miljard gulden en kwamen daarmee op een niveau van ruim 85 miljard. Aan de niet-financiële vennootschappen en de huishoudens werd minder betaald: -0,2 respectievelijk -0,8 miljard. Daarentegen liet de betaalde rente aan het buitenland een stijging van 4,6 miljard zien. Dit hield ver-

band met het op omvangrijke schaal opnemen van middelen in het buitenland ter financiering van de groeiende binnenlandse kredietverlening. Het inkomen uit vermogen toegerekend aan polishouders, liet een relatief bescheiden groei van 2,8 miljard (+4,3%) zien.

Fors herstel van ingehouden winst en vorderingenoverschot

De in 1999 fors toegenomen nettowinst na belastingen werd voor 49% besteed aan winstuitkeringen; in 1998 lag het uitkeringspercentage nog op 56. Hierdoor resulteerde een toename van de ingehouden winst met 4,7 miljard. Daarmee herstelde de ingehouden winst zich van de afname in 1998 met 4,1 miljard. In 1999 lagen de netto investeringen in vaste activa, inclusief het saldo aan- en verkopen van grond lagen 2 miljard lager dan het jaar ervoor. Daartegenover verviel het effect van de éénmalige ontvangst van 1,5 miljard in 1998 in verband met de afkoop van subsidieregelingen voor woningverhuurders. De toename van het vorderingenoverschot (+5,1 miljard) hield daardoor ongeveer gelijke tred met de ingehouden winst.

5.7 Financiële balans van Financiële instellingen, stand op 31 december

	1997	1998*	1999*	1999*
	<i>mld gld</i>			<i>mld euro</i>
<i>Vorderingen</i>				
Deposito's	215	363	369	167
Obligaties	595	738	766	347
Aandelen en overige deelnemingen	669	907	1 206	547
Kredieten	1 512	1 632	1 816	824
Overige vorderingen	109	132	123	56
Totaal vorderingen	3 100	3 771	4 279	1 942
<i>Schulden</i>				
Chartaal en giraal geld	256	364	392	178
Spaargelden	264	271	293	133
Overige deposito's	465	657	684	311
Obligaties	216	273	327	148
Aandelen en overige deelnemingen	536	743	887	403
Kredieten	334	357	396	180
Voorzieningen pensioen- en levensverzekering	1 062	1 199	1 395	633
Overige schulden	58	60	82	37
Totaal schulden	3 191	3 922	4 457	2 022
Financieel vermogen	-91	-151	-178	-81

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

Balansen van financiële instellingen: vorderingen en schulden passeren de 4 biljoen

De vorderingen van de financiële instellingen namen in 1999 met 508 miljard gulden in waarde toe (+13%) en bereikten een omvang van 4279 miljard (zie tabel 5.7). Het totaal aan schulden steeg met 535 miljard nog iets sneller en kwam op

4457 miljard. Hierdoor resulteerde een financieel vermogenstekort van 178 miljard, bijna het dubbele van twee jaar eerder. De groei van het tekort wordt verklaard door de sterke stijging van de tegen marktwaarde gewaardeerde aandelenschuld.

Obligaties en aandelen voorzien voor een belangrijk deel in de middelen

De toename van de schulden met 535 miljard gulden kan voor iets meer dan de helft (272 miljard) worden verklaard uit het aantrekken van middelen. Dit laatste gebeurde voor een belangrijk deel door uitgifte van obligaties die met name door het buitenland werden gekocht. Op deze wijze werd in totaal 76 miljard aange trokken. Hierbij inbegrepen is een bedrag van ruim 12 miljard aan emissies door Special Purpose Vehicles (SPV's). Dit zijn speciaal in het leven geroepen eenheden die obligaties uitgeven met als onderpand pakketten leningen (waaronder hypothecair krediet en consumptief krediet) die zij van monetaire financiële instellingen hebben overgenomen. De obligaties komen weer in het bezit van monetaire financiële instellingen en kunnen door hen worden verhandeld al naar gelang er behoefte ontstaat aan meer liquide middelen.

De aandelenschuld van de financiële instellingen bereikte eind 1999 een waarde van 887 miljard. Dit was 144 miljard meer dan eind 1998. Van deze stijging was 37 miljard toe te schrijven aan het aantrekken van nieuw aandelenkapitaal; het overige deel kwam door koersstijgingen van de aandelenschuld. Het aantrekken van nieuw aandelenkapitaal kwam met name voor rekening van de beleggingsinstellingen en de houdstermaatschappijen van verzekeringsmaatschappijen. Deze laatste groep had behoefte aan extra kapitaal om enkele grote overnames te kunnen financieren.

De grootste schuldencategorie van financiële instellingen: de voorzieningen voor pensioen- en levensverzekeringen, steeg met 196 miljard (+16%) naar bijna 1,4 biljoen gulden. Van deze stijging was ruim 55 miljard het resultaat van het saldo aan ontvangen premies minus betaalde uitkeringen. De overige 141 miljard kwam van koerswinsten op de beleggingsportefeuille, die op de voorzieningen werden bijgeschreven (zie paragraaf 5.4).

Opvallend was de ontwikkeling van de overige deposito's. In 1999 groeide deze schuldencategorie met 27 miljard gulden na een stijging van maar liefst 192 miljard in het jaar ervoor. In 1999 bleef de stijging beperkt omdat vooral via de uitgifte van obligaties en kortlopende waardepapieren in de middelen werd voorzien. In 1998 vervulden de overige deposito's deze functie. Daarmee werd door monetaire financiële instellingen het recordbedrag van 107 miljard aangetrokken, waarvan 88 miljard uit het buitenland. Daarnaast werd in 1998 de schuld aan overige deposito's eenmalig verhoogd met een bedrag van 84 miljard vanwege herclassificaties van schuldtitels (zie kader 5.b).

Kader 5.b

Harmonisatie van de Europese monetaire statistieken *Verslaglegging monetair financiële instellingen verandert*

In het kader van de totstandkoming van de Economische en Monetaire Unie en het te voeren gemeenschappelijk monetaire beleid zijn de monetaire statistieken met ingang van 1998 verder geharmoniseerd.

De harmonisatie van het monetair statistisch bankbegrip heeft geleid tot de vaststelling van de groep 'monetair financiële instellingen'. De instellingen die tot deze groep behoren zijn verplicht door middel van rapportages aan de centrale bank de voor de uitvoering van het monetair-financiële beleid benodigde informatie te verstrekken. De monetaire financiële instellingen vormen in de Nationale rekeningen een afzonderlijke subsector naast de verzekeringsinstellingen en de overige financiële instellingen.

In Nederland onderging de rapportage van monetaire financiële instellingen met ingang van 1998 een aantal ingrijpende wijzigingen. Eén daarvan was dat de subsector monetaire financiële instellingen werd uitgebreid met de (zelfstandige) hypotheekbanken en geldmarktfondsen. Deze instellingen behoorden voorheen tot de subsector overige financiële instellingen. Naast deze uitbreiding van de populatie van monetaire financiële instellingen was er ook sprake van een inkrimping. Deze hield in dat concernonderdelen van kredietinstellingen die geen zelfstandig geldschepend bedrijf voeren niet meer in de rapportage mogen worden meegenomen. Deze concernonderdelen werden van de subsector monetaire financiële instellingen afgesplitst en in de subsector overige financiële instellingen geplaatst. Al met al onderging de totale populatie van de sector financiële instellingen geen wijzigingen. Wel vonden er veranderingen plaats in de relaties tussen de sectoren. Het gevolg hiervan was dat de omvang van de onderlinge schuldverhoudingen van de totale sector wijzigde. Zo namen de onderlinge kredieten éénmalig met een bedrag van 64 miljard gulden toe. Ten slotte had de harmonisatie ook gevolgen voor de classificatie van vorderingen en schulden, met name die ten opzichte van het buitenland. De belangrijkste gevolgen hiervan waren:

- Bij de vorderingen van monetaire financiële instellingen op het buitenland werd een groot deel van de verstrekte kredieten omgetypeerd naar de categorie overige deposito's. Hiermee was een bedrag van 84 miljard gulden gemoeid.
- Bij de schulden aan het buitenland vond een soortgelijke omtypering plaats voor een bedrag van 89 miljard. Daarnaast werden de spaargelden ten gunste van het buitenland overgeheveld naar de overige deposito's (17 miljard).
- Bij de schulden aan niet-financiële ondernemingen werd een gedeelte van de opgenomen kredieten omgetypeerd in direct opvraagbaar tegoed (16 miljard).

In de Nationale rekeningen zijn de bovengenoemde wijzigingen tezamen met een groot aantal kleinere aanpassingen niet verantwoord als financiële transacties maar als zogenaamde 'overige mutaties ten gevolge van herclassificaties'. Dit is in overeenstemming met de internationale richtlijnen voor de Nationale rekeningen. De veranderingen resulteerden ook in een andere samenstelling van de balansen van de tegenpartijen van monetaire financiële instellingen (de overige sectoren en het buitenland), maar hadden geen noemenswaardig effect op de omvang van het financieel vermogen.

Verzekeringsinstellingen beleggen steeds meer in obligaties en aandelen

De ontwikkelingen in de vorderingen van de financiële instellingen werden gedomineerd door het effectenverkeer en de verstrekking van langlopende kredieten. Het bezit aan obligaties steeg in 1999 van 738 miljard naar 766 miljard gulden. Per saldo werd voor 69 miljard aan obligaties gekocht, maar het uiteindelijke bezit viel minder hoog uit doordat de marktwaarde ervan met bijna 40 miljard naar bene-

den werd bijgesteld. Vooral verzekeringsinstellingen waren actief op de obligatiemarkt. Zij kochten per saldo voor 68 miljard en verruilden bovendien op grote schaal Nederlandse voor buitenlandse obligaties. Het bezit aan aandelen en deelnemingen steeg met maar liefst 299 miljard (+33%) naar ruim 1,2 biljoen gulden. Van deze stijging was 73 miljard het resultaat van aankopen minus verkopen; de rest van de stijging (226 miljard) kon worden toegeschreven aan koerswinsten. De uitbreiding van het bezit aan aandelen en deelnemingen reflecteerde een aantal ontwikkelingen. Ten eerste kochten de verzekeringsinstellingen op grote schaal aandelen (per saldo 31 miljard) en evenals bij de obligaties verwisselden zij bovendien veelvuldig Nederlandse aandelen voor buitenlandse. Per saldo werd voor 95 miljard aan buitenlandse aandelen gekocht en voor 64 miljard aan Nederlandse aandelen verkocht. Daarnaast bleven de beleggingsinstellingen in trek en konden hierdoor hun beleggingsportefeuille in aandelen met 17 miljard uitbreiden. Tenslotte wisten de houdstermaatschappijen van verzekeringsinstellingen een paar grote overnames te realiseren en zagen zij daardoor de waarde van hun deelnemingen groeien.

Hypothecaire kredietverlening bereikt recordomvang

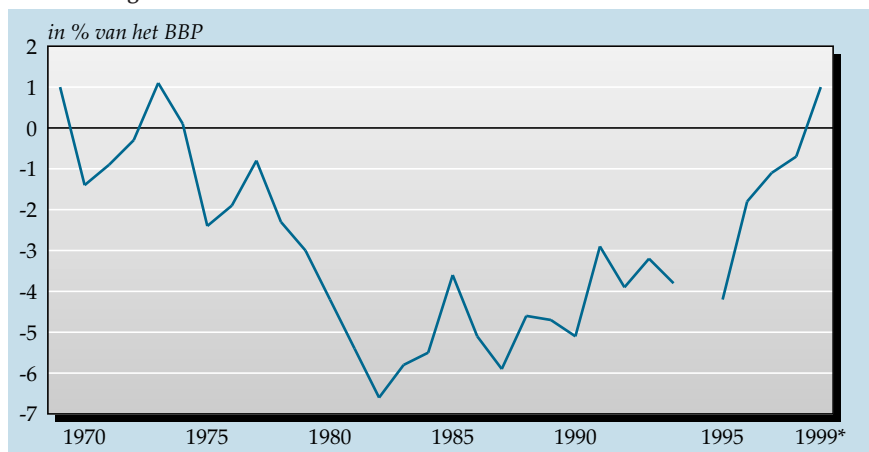
De door financiële instellingen verstrekte langlopende kredieten stegen in 1999 met 184 miljard gulden naar een niveau van 1816 miljard. Aan deze per saldo forse stijging lagen twee tegengestelde bewegingen ten grondslag. Enerzijds groeide de kredietverlening van monetaire financiële instellingen en overige financiële instellingen met maar liefst 211 miljard. Daarbij bereikte de kredietverlening aan huishoudens met 80 miljard een recordomvang. Het overgrote deel hiervan (68 miljard) betrof woninghypotheken. Ook de kredietverlening aan niet financiële vennootschappen (per saldo 48 miljard) lag hoger dan in andere jaren. Bovendien werd per saldo voor 61 miljard aan het buitenland uitgeleend. Anderzijds namen de door verzekeringsinstellingen verstrekte langlopende kredieten met 27 miljard gulden af. Deze daling was ongeveer gelijkelijk verdeeld over de langlopende kredietverlening aan niet-financiële vennootschappen en de overheid. Hiermee zette de al eerder ingezette trend door dat verzekeringsinstellingen steeds meer kiezen voor meer risicovolle beleggingen in aandelen in plaats van vastrentende leningen.

5.3 Overheid

Vorderingentekort slaat om in overschot

In 1999 stegen de inkomsten van de overheid met 29 miljard gulden en de uitgaven met ruim 15 miljard. Als gevolg hiervan sloeg het vorderingentekort van 0,7% van het BBP in 1998 om in een vorderingenoverschot van 1,0%. Het is voor het eerst in 25 jaar dat er weer sprake was van een vorderingenoverschot bij de overheid.

5.8 Vorderingensaldo van de overheid

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

Belasting en premieopbrengsten stijgen met 28 miljard

De inkomsten van de overheid bestaan voor meer dan driekwart uit belastingen en wettelijke sociale verzekeringspremies. De belastingen stegen in 1999 met 16 miljard gulden (+8%). Door de voorspoedige conjunctuur groeiden de belastingontvangsten vrijwel over de gehele linie. De absoluut grootste groei deed zich voor bij de BTW. Deze steeg met 5 miljard gulden (+10%). Forse groei was er echter ook bij de overdrachtsbelasting (+22%), de milieuheffingen (+19%), de belasting van personenauto's en motorrijwielen (BPM; +17%) en de dividendbelasting (+53%).

De wettelijke sociale verzekeringspremies groeiden in 1999 met 12 miljard gulden (+10%). Dit kwam vooral door stijging van de premiepercentages voor de Ziekenfondswet, de AWBZ en de AOW. Door de aantrekkende werkgelegenheid en de loonstijgingen groeide ook de grondslag voor deze premies.

Tabel 5.9 Inkomsten van de geconsolideerde overheid

	1997	1998*	1999*	Waarde	Mutaties	
				1999*	1999*	1999*
	% - BBP			mld gld		%
Belastingen	24,2	24,0	24,7	203,7	16,1	8,6
Wettelijke sociale verzekeringspremies	15,5	15,4	16,0	132,1	12,2	10,2
Inkomen uit vermogen	2,5	2,0	1,8	14,6	-1,0	-6,4
Verkopen	3,2	3,1	3,0	24,7	0,6	2,4
Overige inkomsten	1,8	1,9	1,9	16,0	0,8	5,6
Totaal inkomsten	47,1	46,4	47,5	391,1	28,7	7,9
Totaal uitgaven	48,2	47,1	46,5	383,3	15,5	4,2
Vorderingentekort	-1,1	-0,7	1,0	7,9	13,2	

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

In 1999 bedroegen de verkopen van de overheid 25 miljard gulden. Deze bestonden uit een bonte mengeling van inkomsten, zoals reinigingsrechten en andere opbrengsten van milieudiensten, bouwleges, schoolgelden, verhuur van schoolgebouwen, verkopen van sociale werkplaatsen en de vergoeding van de EU voor de inning van invoerrechten. Per saldo stegen deze inkomsten met 0,6 miljard gulden. Dit kwam vooral door een gestegen omzet van milieudiensten.

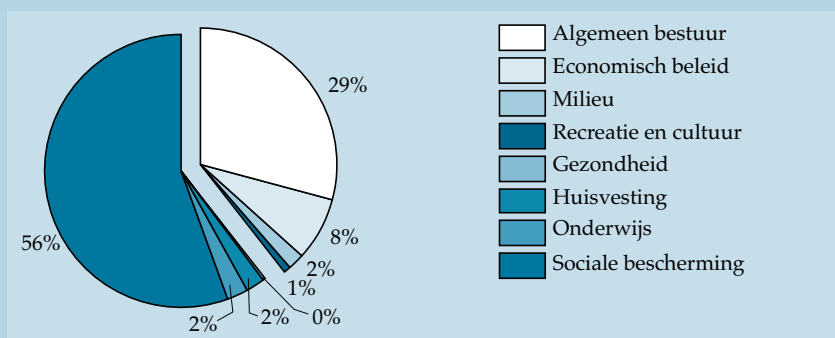
Kader 5.c

Ruim 60 procent van overheidsuitgaven is voor sociaal beleid

Overheidsuitgaven naar functie

In 1999 bedroegen de totale overheidsuitgaven 383 miljard gulden. Dit is 46,5% van het BBP. Op basis van functies kunnen deze uitgaven worden ingedeeld naar beleidsterrein. De functies sociale bescherming, gezondheid, onderwijs en huisvesting kunnen tot het sociale beleid worden gerekend. De uitgaven voor sociaal beleid bedragen ruim 60% van de totale uitgaven. De overige uitgaven hebben betrekking op functies als algemeen bestuur, openbare orde, defensie en milieu. De overheidsconsumptie wordt besproken in paragraaf 2.1; de overige overheidsuitgaven komen hier aan de orde. In 1999 bedroegen deze 195 miljard gulden (24% van het BBP).

Overige overheidsuitgaven naar functie

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

De totale overige uitgaven worden gedomineerd door de uitgaven voor sociale bescherming. In 1999 bedroegen deze 108 miljard gulden. Het ging hier vooral om de uitkeringen wettelijke sociale verzekering zoals AOW, WAO en WW (71 miljard gulden) en de uitkeringen sociale voorziening in geld zoals bijstand en kinderbijslag (20 miljard). Daarnaast werden echter ook 10 miljard aan rechtstreekse sociale uitkeringen aan werknemers van de overheid (bijvoorbeeld doorbetaling bij ziekte en militaire pensioenuitkeringen) en 5 miljard aan loonsubsidies (bijvoorbeeld de afdrachtkorting voor langdurig werklozen) meegerekend. De overige uitgaven voor de andere sociale functies bedroegen in totaal 9 miljard gulden. Het betreft onder meer studiebeurzen en bijdragen voor volkshuisvesting.

De uitgaven voor de vier overige functies waren 78 miljard gulden. Deze overige uitgaven bestaan vooral uit rentelasten (37 miljard gulden), diverse inkomens- en kapitaaloverdrachten (12 miljard gulden; bijvoorbeeld ontwikkelingssamenwerking, BNP-afracht aan EU en investeringsbijdragen) en subsidies (7 miljard gulden).

De inkomsten uit concessies voor aardgas- en delfstoffenwinning verminderden door dalende prijzen en afnemende productievolumes (dit werd gecompenseerd door meer import van aardgas). Vooral als gevolg hiervan daalde het ontvangen inkomen uit vermogen met 1 miljard gulden.

De uitgaven van de overheid bestaan voor ruim 40% uit uitgaven in verband met de productie door de overheid, zoals beloning van werknemers, intermediair verbruik en investeringen. Slechts een beperkt deel van deze kosten wordt gefinancierd uit verkopen van goederen en diensten. Gemiddeld dekken de verkoopopbrengsten 15% van de productiekosten. Het resterende deel wordt beschouwd als consumptieve bestedingen door de overheid.

Kader 5.d

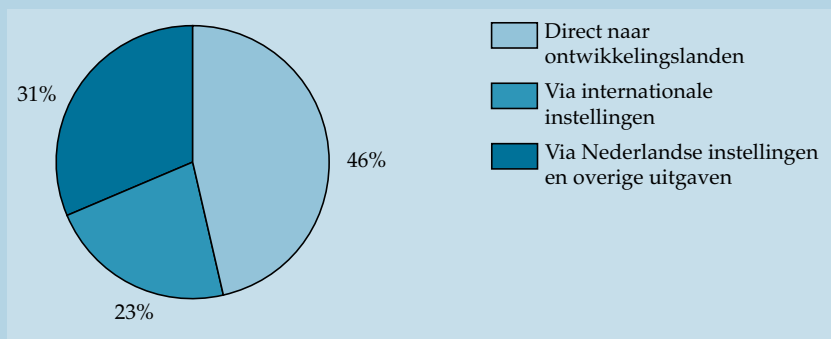
Ontwikkelingshulp

Uitgaven aan ontwikkelingssamenwerking in 1999

In de Nationale rekeningen kan 6 miljard gulden worden beschouwd als uitgaven voor ontwikkelingssamenwerking in 1999. Dit is 1,6% van de totale overheidsuitgaven. Het betreft vooral uitgaven door het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Dit bedrag wijkt af van de gegevens van het Ministerie van Buitenlandse Zaken omdat verrekeningen binnen de overheid (0,3 miljard gulden) en participaties in aandelen (0,6 miljard) in het kader van ontwikkelingssamenwerking niet in dit bedrag zijn meegenomen. Deze worden in de Nationale rekeningen namelijk niet als uitgaven gezien.

Van deze 6 miljard gulden kwam 46% (2,8 miljard gulden) rechtstreeks ten goede aan ontwikkelingslanden. Hieronder valt 0,6 miljard voor sociale basisvoorzieningen als basisgezondheidszorg, voeding, basisonderwijs, drinkwater en sanitaire voorzieningen. Hieraan wordt de laatste jaren relatief minder uitgegeven, ten gunste van bijvoorbeeld kwijtschelding van schulden van ontwikkelingslanden. Verder ging 23% (1,4 miljard) naar internationale organisaties en instellingen. De overige 31% (1,8 miljard) ging grotendeels naar Nederlandse instellingen op het gebied van ontwikkelingssamenwerking, zoals de FMO (Financieringsmaatschappij voor Ontwikkelingslanden) en verschillende overheidsinstellingen. Voorbeelden hiervan zijn het SNV, de NIO (Nederlandse Investeringsbank voor Ontwikkelingslanden) en medefinancieringsorganisaties zoals Novib en Hivos.

Uitgaven ontwikkelingssamenwerking, 1999*

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999 detailgegevens.

Daling van rentelasten remt uitgavengroei af

De sociale uitkeringen vormen bijna 40% van de uitgaven van de overheid en namen in 1999 toe met 4 miljard gulden. De uitkeringen in het kader van de AWBZ en Ziekenfondswet volgden de kostenontwikkelingen in de zorg. De AOW-uitkeringen en arbeidsongeschiktheidsuitkeringen stegen in totaal met ruim 2 miljard gulden, mede door een langzaam toenemend aantal uitkeringsgerechtigden. Hiertegenover stond dat de WW-uitkeringen en de bijstand door de voorspoedige conjunctuur niet alleen in aantal maar zelfs in waarde daalden. De betaalde subsidies groeiden met 2 miljard. Dit kwam door zeer uiteenlopende redenen, zoals een aanzienlijke toename van de subsidies voor reïntegratie van arbeidsongeschikten en de vergoeding aan tuinders en akkerbouwers voor de waterschade aan oogst en gewas in 1998. De betaalde rente nam met ruim een miljard gulden af. Dit is voor het eerst in 40 jaar. Deze historische gebeurtenis komt door de combinatie van een vermindering van de staatsschuld tezamen met de transformatie van leningen met hoge rente in leningen met lagere rente.

Tabel 5.10 Uitgaven van de geconsolideerde overheid

	1997	1998*	1999*	Waarde	Mutaties	
				1999*	1999*	1999*
	% - BBP			mld gld		%
Beloning van werknemers	10,2	10,2	10,2	83,7	4,3	5,4
Intermediair verbruik	6,2	6,2	6,2	51,2	3,1	6,6
Investeringen	2,9	3,0	3,0	24,9	1,2	5,3
Uitkeringen sociale verzekering (incl. in natura)	16,0	15,1	14,8	122,0	3,8	3,3
Uitkeringen sociale voorziening (incl. in natura)	3,8	3,8	3,7	30,1	0,1	0,4
Inkomen uit vermogen	5,2	4,9	4,4	36,6	-1,3	-3,5
Subsidies	1,5	1,5	1,6	13,2	1,9	16,5
Overige uitgaven	2,4	2,5	2,6	21,7	2,3	11,7
Totaal uitgaven	48,2	47,1	46,5	383,3	15,5	4,2

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

Financieel vermogenstekort daalt scherp

Het financieel vermogenstekort van de overheid verminderde in 1999 met 85 miljard gulden (zie tabel 5.11). Dit is deels toe te schrijven aan een toename van de waarde van het aandelen- en overige deelnemingenbezit met 32 miljard. In het kader van voortgaande privatisering deed de overheid in 1999 per saldo voor 7 miljard aan aandelen en overige deelnemingen van de hand, maar de waardestijging van het resterende bezit bedroeg echter 39 miljard. Dit komt grotendeels voor rekening van de sterk gestegen beurskoersen van inmiddels geprivatiseerde bedrijven (vooral KPN), maar waarin de overheid nog een aanzienlijk belang heeft. Daarnaast zijn de schulden per saldo met 46 miljard afgenomen.

5.11 Vorderingen en schulden van de overheid, stand op 31 december

	1997	1998*	1999*	1999*
	<i>mld gld</i>			<i>mld euro</i>
<i>Vorderingen</i>				
Aandelen en overige deelnemingen	90	101	133	60
Kredieten	75	84	85	39
Overige vorderingen	22	25	30	14
Totaal vorderingen	187	210	249	113
<i>Schulden</i>				
Kortlopende waardepapieren	13	15	12	5
Obligaties	386	418	403	183
Kredieten	158	155	129	58
Overige schulden	3	3	3	1
Totaal schulden	560	592	546	248
Financieel vermogen	-373	-382	-297	-135

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999

Opvallend is dat de overheid de laatste jaren kredieten verruilt voor obligaties. Door aflossingen daalden de kredieten met 26 miljard gulden, terwijl er voor 22 miljard aan obligaties werd uitgegeven. Toch daalde de obligatieschuld sterk in 1999. Onder invloed van de oplopende rente op de kapitaalmarkt aan het eind van het jaar bedroeg de koersdaling van de obligatieschuld, die tegen marktwaarde wordt gewaardeerd, maar liefst 37 miljard. Overigens heeft het financieel vermogen van de overheid een andere inhoud dan de EMU-schuld (zie kader 5.e).

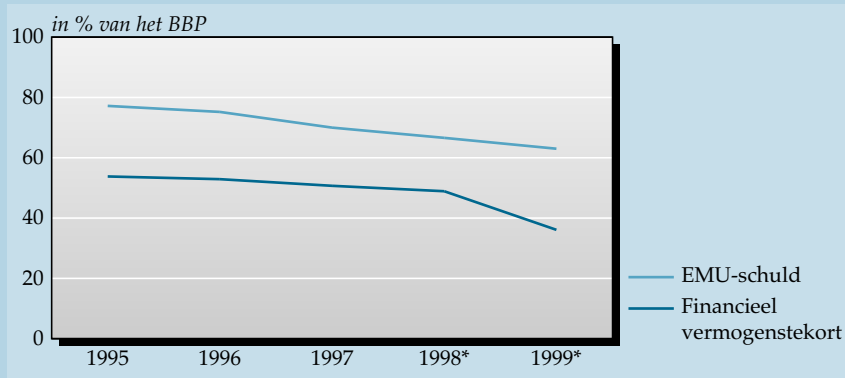
De rol van de overheid op de kapitaalmarkt is de laatste jaren steeds geringer geworden. In de jaren tachtig en eerste helft van de jaren negentig was de overheid een belangrijke vrager van geld op de kapitaalmarkt. De totale financieringsbehoefte lag jarenlang tussen de 20 en 30 miljard. Omvangrijke financieringstekorten werden vooral via uitgifte van obligaties gedekt (die veelal door de grote institutionele beleggers en het buitenland werden aangekocht). De laatste jaren is een geheel andere situatie ontstaan. Tabel 5.9 laat zien dat het overheidstekort afneemt in 1997 en 1998 en zelfs omslaat in een miljardenoverschot in 1999. Dit betekent dat de overheid van een vrager juist een aanbieder van geld op de kapitaalmarkt is geworden. Dit betekent tegelijkertijd ook dat de institutionele beleggers, die voorheen juist de belangrijkste kopers waren van staatsobligaties, hun financiële middelen de laatste jaren grotendeels gebruiken voor aankoop van obligaties en aandelen van buitenlandse origine.

Kader 5.e

EMU-schuld van de overheid groter dan het financieel vermogenstekort *Relatie tussen EMU-schuld en financieel vermogenstekort van de overheid*

De financiële positie van de overheid kan van verschillende kanten worden gezien. In het kader van deelname aan de EMU heeft de schuldenpositie van overheden veel aandacht gekregen en zijn in het Verdrag van Maastricht criteria opgenomen om de overheids-schuld precies vast te stellen. Eind 1999 bedroeg de EMU-schuld 519 miljard gulden.

EMU-schuld en financieel vermogenstekort van de overheid

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

De Nationale rekeningen geven een totaal overzicht van de financiële situatie van de overheid en brengen daarom naast de schulden ook de vorderingen van de overheid in kaart. Deze vorderingen worden in de EMU-schuld buiten beschouwing gelaten. Het financieel vermogenstekort van de overheid, berekend als saldo van schulden en vorderingen, bedroeg eind 1999 daarom 'slechts' 297 miljard, oftewel 221 miljard lager dan de EMU-schuld. Uitgedrukt als percentage van het BBP daalde de EMU-schuld van 77% in 1995 naar 63% in 1999. Het financieel vermogenstekort daalde echter van 54% in 1995 naar 36% in 1999. Het financieel vermogenstekort is de laatste vijf jaar dus 4 procentpunt van het BBP sterker gedaald dan de EMU-schuld. Het verschil tussen de EMU-schuld en het financieel vermogenstekort van de overheid komt vooral door het al dan niet meenemen van vorderingen. Deze vorderingen bestaan voor het merendeel uit aandelen van bedrijven en bedroegen eind 1999 249 miljard gulden.

Een tweede belangrijk verschilpunt betreft de waardering van de verhandelbare staatsschuld (obligaties). In de EMU-schuld worden deze gewaardeerd tegen de aflossingswaarde, terwijl bij het financieel vermogenstekort waardering tegen koerswaarden plaatsvindt. Eind 1999 lag de koerswaarde van staatsobligaties 14 miljard hoger dan de aflossingswaarde. Dit komt doordat de actuele marktrente lager lag dan de gemiddelde nominale rente. Een derde belangrijk verschil tussen de EMU-schuld en het financieel vermogenstekort vloeit voort uit verschillen met betrekking tot consolidatie. Voor de berekening van de EMU-schuld worden onderlinge vorderingen en schulden van overheden tegen elkaar weggestreept. In de Nationale rekeningen is dit niet het geval. Eind 1999 bedroeg dit verschil 18 miljard.

Het verschil tussen de EMU-schuld en het financieel vermogenstekort is overigens in 1999 sterk opgelopen. Dit heeft twee belangrijke oorzaken. Ten eerste lag de rente op de kapitaalmarkt aan het eind van het jaar hoger dan eind 1998, waardoor de koerswaarde van de staatsobligaties veel dichterbij de aflossingswaarde kwam te liggen. Eind 1998 lag de koerswaarde maar liefst 53 miljard hoger dan de aflossingswaarde. Dit verschil was eind 1999 teruggelopen tot slechts 14 miljard. De andere belangrijke oorzaak is de enorme toename van de marktwaarde van het aandelen- en deelnemenbezit van de overheid. Deze steeg in 1999 met ruim 32 miljard.

5.4 Huishoudens

De opbouw van het beschikbaar inkomen van huishoudens

Het netto beschikbaar inkomen van de huishoudens nam in 1999 met 4,0% toe en kwam uit op 417,6 miljard gulden. Voor huishoudens is de beloning van werknemers verreweg de belangrijkste inkomensbron. De beloning van werknemers nam in 1999 toe met 6,6%. Het arbeidsvolume werknemers steeg in 1999 met 3,5% toe waardoor de stijging van de beloning van werknemers per arbeidsjaar in 1999 uitkwam op 3,0%.

5.12 Huishoudens

	1997	1998*	1999*	1999*	Mutatie 1999*	Per huishouden 1999*
	<i>mld gld</i>			<i>mld euro</i>	%	<i>1 000 gld</i>
Gemengd inkomen (netto)	73,3	76,3	79,2	35,9	3,7	11,6
Beloning van werknemers (+)	373,8	398,2	424,4	192,6	6,6	62,1
Per saldo betaalde rente (-)	17,6	21,5	27,9	12,7	30,1	4,1
Ontvangen dividend (+)	12,1	13,2	15,7	7,1	19,1	2,3
Per saldo ontvangen inkomen uit quasi-vennootschappen (+)	1,0	1,4	1,4	0,6	-4,6	0,2
Per saldo betaald inkomen uit grond en minerale reserves (-)	0,6	0,6	0,6	0,3	8,2	0,1
Inkomen toegerekend aan polishouders (+)	59,1	64,5	67,3	30,5	4,4	9,8
Primair inkomen	501,1	531,6	559,5	253,8	5,2	81,8
Belasting op inkomen en vermogen (-)	57,4	59,1	63,1	28,6	6,9	9,2
Sociale premies ¹⁾ (-)	202,9	216,3	230,4	104,5	6,5	33,7
Sociale uitkeringen ¹⁾ (+)	146,6	148,1	153,9	69,8	4,0	22,5
Per saldo betaalde overige inkomensoverdrachten (-)	3,7	2,8	2,3	1,0	-19,4	0,3
Netto beschikbaar inkomen	383,7	401,5	417,6	189,5	4,0	61,1
Consumptieve bestedingen (-)	359,6	382,1	406,7	184,5	6,4	59,5
Correctie pensioenvoorziening (+)	35,5	40,2	37,8	17,1	-6,1	5,5
Netto besparingen	59,5	59,6	48,7	22,1	-18,5	7,1
Bruto investeringen, veranderingen in voorraden en saldo aan- en verkopen grond (-)	52,6	56,7	59,2	26,9	4,4	8,7
Per saldo ontvangen kapitaaloverdrachten (+)	-4,6	-3,5	-3,7	-1,7	5,6	-0,5
Afschrijvingen (+)	22,5	23,6	24,7	11,2	4,4	3,6
Vorderingenoverschot	24,9	23,0	10,4	4,7	-55,1	1,5
	<i>× 1 000</i>					
Aantal huishoudens	6 674	6 758	6 839			

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

¹⁾ Inclusief pensioenpremies resp. -uitkeringen.

Het netto gemengd inkomen van huishoudens groeide in 1999 met 3,8%. Dit inkomen bestaat uit een deel dat voortvloeit uit bedrijfsmatige activiteiten en een deel dat voortvloeit uit niet-bedrijfsmatige activiteiten. Tot deze laatste categorie worden onder andere de exploitatie van het eigenwoningbezit, de huishoudelijke hulp, de kinderoppas en dergelijke activiteiten gerekend. Het netto exploitatieoverschot van de bedrijfsmatige activiteiten groeide in 1999 met 4,6%. Met name de zelfstandige ondernemers in de bouwnijverheid zagen het netto exploitatieoverschot sterk toenemen.

Per zelfstandig arbeidsjaar nam het netto exploitatie-overschot (inclusief niet-bedrijfsmatige activiteiten maar met uitzondering van het eigenwoningbezit) van zelfstandig ondernemers toe met 4,3% tot 83 500 gulden. Deze stijging was groter dan de ontwikkeling van de beloning van werknemers per arbeidsjaar. Hierbij moet echter worden gerealiseerd dat de ondernemer van dit netto exploitatieoverschot ook nog rentelasten moet betalen die verbonden zijn aan de bedrijfsuitoefening.

Kader 5.f

Nederland telt miljoenen onroerend-goedexploitanten

Het eigen huis op waarde geschat

Bij de beschrijving van de Nederlandse economie wordt de eigenaar van een eigen woning gezien als een exploitant van onroerend goed. Hij verhuurt de woning als het ware aan zichzelf en consumeert daarmee zijn eigen productie. Deze constructie lijkt op het eerste gezicht wellicht wat vreemd, maar is in feite goed verklaarbaar. De aankoop van bijvoorbeeld een nieuwbouwwoning wordt niet als een eenmalige consumptieve besteding beschouwd, maar als een investering. Dit heeft de consequentie dat het gebruik van deze nieuwbouwwoning een productieve activiteit is in de Nationale rekeningen, ook als de eigenaar tevens gebruiker is. Bovendien is door deze registratiewijze de omvang van de productie, consumptie en investeringen in landen met relatief veel eigen woningen beter vergelijkbaar met de ramingen in landen met relatief veel huurwoningen.

Deze boeking van de eigenaar van een eigen woning als producent en tegelijk ook als consument van woondiensten verhoogt het bruto binnenlands product tegen marktprijzen in Nederland met 3%. Overigens ziet, zoals bekend, ook de fiscus het bewonen van een eigen woning als een productieve activiteit, die inkomen oplevert (het zogenaamde huurwaardeforfait). De fiscale huurwaarde lag in 1997 overigens meer dan 6 miljard gulden onder het niveau van de netto toegevoegde waarde dat wordt toegerekend aan de eigen woning.

De productiewaarde van eigen woningen is gebaseerd op de huur voor een vergelijkbare huurwoning. In de periode 1996 tot en met 1999 is de productiewaarde van eigen woningen jaarlijks 7% toegenomen. Voor deze sterke stijging zijn enkele oorzaken te noemen. In de eerste plaats is de groei per definitie afhankelijk van de jaarlijkse huurverhoging. De huurverhoging lag in de afgelopen jaren 1,3 à 2% boven de deflator van de totale gezinsconsumptie. Daarnaast is het aandeel van de eigen woningen in de totale woningvoorraad toegenomen van 43% in 1985 tot 51% in 1999. In vergelijking met een aantal andere Europese landen is dit percentage nog steeds erg laag. In 1993 komen alleen Duitsland, Zweden en Zwitserland op een lager percentage (30–41%) uit. In de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk ligt het percentage rond 65% en in Ierland, Griekenland en Spanje bedraagt dit aandeel ongeveer 80%.

Sterk groeiende rentelasten

Evenals in 1998 was de groei van de rentelasten in 1999 erg groot. Na een toename van 10,3% in 1998 namen de rentelasten in 1999 toe met 14,7%. Het saldo van betaalde minus ontvangen rente (zie tabel 5.12) steeg gedurende deze jaren nog sneller. Deze ontwikkeling hield verband met de forse groei van de hypothecaire schuld in de afgelopen jaren. Naast nieuwe en tweede hypotheek werd de toename van de schuld ook veroorzaakt door de sterk toegenomen populariteit van de spaar-, beleggings- en leventhypotheek in het afgelopen decennium. Deze hypotheekvormen kenmerken zich doordat geen tussentijdse aflossing plaats vindt, waardoor in de gehele periode rente wordt betaald over de gehele oorspronkelijke hoofdsom.

De door de huishoudens betaalde belasting op inkomen en vermogen nam in 1999 toe met 4,0 miljard gulden. Deze stijging komt zowel voort uit een toename van de loon- en inkomstenbelasting (+1,7 miljard) als uit de dividendbelasting (+1,7 miljard). De betaalde dividendbelasting groeide veel sterker dan de door huishoudens ontvangen dividenden. Dit hangt samen met de registratie van uitgekeerde 'superdividenden'. Het deel dat betrekking heeft op de terugbetaling van aandelenkapitaal aan aandeelhouders wordt geboekt op de financiële rekening terwijl de daarover afgedragen dividendbelasting onder de belasting op inkomen valt. Met name in 1999 was sprake van forse terugbetalingen van kapitaal.

De sociale verzekeringspremies namen in 1999 toe met 6,5%. Deze stijging gaat uit boven de ontwikkeling van de sociale uitkeringen (+3,9%). De toename van de premies wordt voor meer dan de helft veroorzaakt door de premies die zijn betaald in het kader van de ziekenfondswet (ZFW) en de algemene wet bijzondere ziektekosten (AWBZ) (+6,9 miljard).

Vrije besparingen negatief

De toename van de consumptie door huishoudens (6,4%) was in 1999 groter dan de groei van het beschikbaar inkomen (4,0%). Per huishouden werd 59 500 gulden consumptief besteed. Het blijkt dat een deel van de consumptiegroei gefinancierd is uit andere middelen dan het besteedbaar inkomen, zoals woninghypotheek, consumptief krediet en behaalde koerswinsten op effecten. Hierdoor namen de besparingen in 1999 af en kwamen uit op 48,7 miljard gulden (-18,3%). De besparingen zijn te onderscheiden in vrije besparingen en contractuele besparingen. In 1999 kwamen de vrije besparingen van de huishoudens negatief uit, -2,0 miljard gulden. In 1998 waren de vrije besparingen nog 7,4 miljard gulden positief.

De vrije besparingen hebben betrekking op de besparingen van huishoudens na correctie van de voorzieningen voor pensioen- en levensverzekeringen (de zogenaamde contractuele besparingen). De huishoudens kunnen namelijk niet vrij over deze voorzieningen beschikken. Naast de hoge consumptiegroei zijn er ook

nog twee meer conceptuele oorzaken die ervoor zorgen dat de vrije besparingen een dalende tendens te zien geven.

In de eerste plaats heeft de populariteit van spaar- en leenhypotheken een drukkend effect op de vrije besparingen. De rentelasten die over deze hypotheek worden betaald vormen namelijk een (negatief) onderdeel van de vrije besparingen, terwijl de vergoedingen op het spaar- of beleggingendeel tot de contractuele besparingen worden gerekend.

In de tweede plaats had de toenemende vergrijzing een daling van de vrije besparingen tot gevolg. De transacties in verband met pensioenen vormen immers geen onderdeel van de vrije besparingen, terwijl de bestedingen van gepensioneerden wel onderdeel vormen van de consumptie door huishoudens.

In 1999 kwam hier nog een incidentele daling van de vrije besparingen bij vanwege de forse dividendbelastingbetalingen van huishoudens die verband hielden met terugbetalingen van kapitaal door vennootschappen aan hun aandeelhouders ('superdividend'). De hierover verschuldigde belasting heeft een negatief effect op de omvang van de besparingen, terwijl de terugbetaling zelf als financiële transactie wordt beschouwd. Het effect van deze manier van registreren op de besparingen bedraagt ongeveer 0,6 miljard gulden.

Investerings van huishoudens hebben voor ongeveer 75% betrekking op exploitatie van onroerend goed (eigen woningbezit en verhuur van woningen en bedrijfsgebouwen). In 1999 namen deze investeringen (inclusief aankopen grond) met 1,6 miljard gulden toe ten opzichte van 1998. De stijging is aanzienlijk kleiner dan die van 1997 op 1998 (+3,7 miljard). Dit kan mede worden verklaard doordat het aantal gereedgekomen eigen woningen van 1998 op 1999 daalde van 69 duizend naar 61 duizend. De investeringen van zelfstandige ondernemers stegen in 1999 met 0,9 miljard gulden tot 13,8 miljard gulden. Uiteindelijk resteert het vorderingensaldo van de sector huishoudens. Ten opzichte van 1998 nam dit saldo in 1999 met 12,6 miljard gulden af tot 10,4 miljard gulden.

Koopkracht in 1999 verbeterd

In 1999 verbeterde de gemiddelde koopkracht met 0,5%. In dit cijfer is geen rekening gehouden met de veranderingen in inkomens door wijzigingen in de persoonlijke omstandigheden, zoals het vinden van een baan, echtscheiding of het verkrijgen van loonsverhoging door promotie of anciënniteit. Deze statische koopkrachtverbetering lag in 1999 0,9 procentpunt lager dan in 1998. Het kwart van de bevolking met de laagste inkomens ging er in 1999 het meest op vooruit, 0,7%.

5.13 Statische koopkrachtontwikkeling

	Aantal personen	Koopkrachtverandering (statisch)				
		1995	1996	1997	1998	1999
	<i>in % van totaal</i>	<i>%</i>				
Totaal	100	1,0	0,9	1,0	1,4	0,5
Inkomens						
Laagste 25%-groep	25	0,5	0,5	1,3	1,9	0,7
Tweede 25%-groep	25	0,9	0,9	1,0	1,6	0,4
Derde 25%-groep	25	1,2	0,9	1,0	1,3	0,5
Hoogste 25%-groep	25	1,1	1,0	0,8	1,2	0,4
Inkomensbron						
Loon	63	1,1	0,9	1,1	1,3	0,6
Pensioen, AOW	16	1,0	1,1	0,7	2,5	0,2
Uitkering	11	0,3	-0,2	0,9	1,4	0,6

Bron: CBS, Inkomensstatistiek.

De statische koopkrachtverbetering in 1999 van afgerond 0,5%, resulteerde uit een toename van de netto-inkomens met 2,8% bij een inflatie van 2,2%. De netto-inkomens namen met name toe door de stijging van de CAO-lonen (gemiddeld 3,0%). Daartegenover stonden iets hogere belastingen en premies. Vooral de ziektekostenpremies namen in 1999 toe, zowel voor de ziekenfonds- als voor de particulier verzekerden. De sterkere koopkrachtverbetering van de laagste inkomens komt vooral door de nieuwe belastingstijging voor de eerste 15 000 gulden van het belastbaar inkomen. Deze verandering levert voor alle belastingplichtigen in gulden een even groot voordeel op (195 gulden). In procenten betekent dit voor de lagere inkomens een grotere koopkrachtstijging dan voor de hogere inkomens.

Kader 5.g

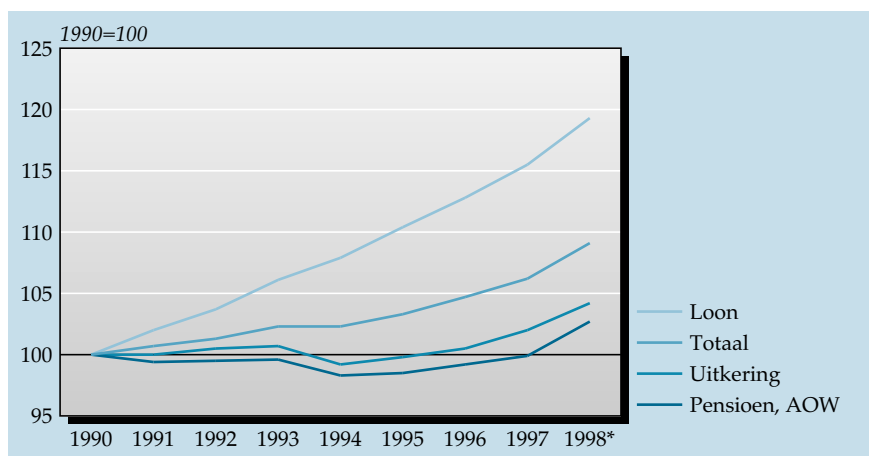
Koopkrachtontwikkeling *Dynamisch versus statisch*

De dynamische koopkrachtverandering geeft de feitelijke inkomensontwikkeling weer, gecorrigeerd voor veranderingen in de consumentenprijzen en voor veranderingen in de omvang en de samenstelling van het huishouden. In 1998 was de koopkrachtverbetering 2,7%. Deze uitkomst heeft betrekking op de mediaan. Dit betekent dat voor de helft van alle mensen de koopkracht meer dan 2,7% hoger was dan een jaar eerder. Voor de andere helft is de koopkracht minder gestegen of zelfs gedaald. De verschillen tussen alle individuele koopkrachtveranderingen zijn groot. Bij 10 procent van de mensen is in 1998 de koopkracht meer dan 15% gedaald, terwijl bij 16% de koopkracht 15% of meer is gestegen.

Koopkrachtmutaties zijn het gevolg van wijzigingen in persoonlijke omstandigheden (het vinden van werk, echtscheiding, loonstijging als gevolg van leeftijd) en veranderingen in belasting- en premieheffing bij algemene inkomens- en prijsontwikkelingen. Met al deze effecten wordt rekening gehouden in de statistiek van de dynamische koopkracht van het CBS. In andere koopkrachtplaatjes wordt meestal uitgegaan van ongewijzigde persoonlijke omstandigheden. Deze benadering worden aangeduid met de term statische koopkrachtontwikkeling. De statische koopkracht nam in 1998 toe met 1,4%. Het dynamisch cijfer lag in 1998 hoger, onder andere door de gunstige ontwikkelingen op de arbeidsmarkt.

In figuur 5.14 is de koopkrachtontwikkeling weergegeven die de huishoudens feitelijk hebben doorgemaakt vanaf 1990. Deze verandering in koopkracht is bepaald door de jaarmutaties van huishoudens met gelijkblijvende inkomensbron, te cumuleren. In 1996 en 1997 lag deze ontwikkeling een half procent hoger dan de statische koopkrachtontwikkeling. In 1998 was dit verschil ruim 1%. Een van de oorzaken hiervan was de sterke werkgelegenheids groei in dat jaar. Meer werkgelegenheid betekent hogere inkomsten uit arbeid en lagere uitkeringsontvangsten. Het positieve effect hiervan op de koopkracht van huishoudens komt niet in het statische en wel in het dynamische koopkrachtcijfer tot uitdrukking.

5.14 De dynamische koopkrachtontwikkeling van huishoudens naar voornaamste inkomensbron

Bron: CBS, Inkomensstatistiek.

Instellingen zonder winstoogmerk ten behoeve van huishoudens

In de sector instellingen zonder winstoogmerk ten behoeve van huishoudens (IZWh's) worden de instellingen beschreven die evenals de overheid voornamelijk niet-marktproductie voortbrengen, maar zelf niet tot de overheid behoren. In de eerste plaats omvat deze de sector stichtingen en verenigingen waarbij het belangrijkste deel van de inkomsten bestaat uit contributies, giften en lidmaatschapsgelden betaald door huishoudens. De inkomsten worden besteed aan de productie van diensten die ten goede komen aan deze huishoudens. Voorbeelden van dit type instellingen zijn de (amateur)sportverenigingen, religieuze instellingen, consumentenorganisaties en vakbonden.

Daarnaast worden in de sector ook stichtingen en verenigingen beschreven die geld inzamelen om hiermee een ideaal te verwezenlijken. Voorbeelden van dit type organisaties zijn natuurbeschermingsorganisaties en organisaties op het terrein van ontwikkelingshulp, maatschappelijke dienstverlening, onderzoek ten

behoefte van de gezondheidszorg en dergelijke. Tenslotte worden in deze sector ideële organisaties beschreven waarin vermogens (veelal uit legaten) of een belang in een onderneming is ondergebracht. De opbrengsten uit dit vermogen wordt gegeven aan particulieren (studiebeurzen) of aan culturele, maatschappelijke of ideële organisaties.

Inkomsten en uitgaven van de IZWh's.

De totale baten van deze non-profit instellingen namen in 1999 toe tot 8,0 miljard gulden. Hiervan werd ongeveer 55% ontvangen van de sector huishoudens in de vorm van een inkomensoverdracht om niet. Deze inkomensoverdrachten werden voor ongeveer eenderde deel betaald aan ideële organisaties, voor een kwart aan religieuze organisaties en voor één-zesde deel aan (amateur)sportverenigingen. Daarnaast ontvingen de instellingen zonder winstoogmerk ten behoeve van huishoudens 1,7 miljard gulden aan inkomensoverdrachten van andere sectoren dan de huishoudens. De overige opbrengsten hebben betrekking op legaten van huishoudens en investeringsbijdragen van de overheid.

De totale lasten van de instellingen zonder winstoogmerk kwamen in 1999 uit op 7,5 miljard gulden. Evenals het geval is bij de overheid, consumeren deze instellingen hun eigen productie voorzover geen sprake is van marktverkopen (bijvoorbeeld verkopen in sportkantines). De omvang van deze consumptie bedroeg 4,4 miljard gulden in 1999. In dat jaar werd 2,7 miljard gulden uitgekeerd in de vorm van overige inkomensoverdrachten om niet. Tenslotte werd voor 0,5 miljard gulden besteed aan investeringen, aankopen van grond inclusief natuurgebieden en dergelijke.

Financiële balansen van huishoudens en instellingen zonder winstoogmerk

De balans van de sector huishoudens is gecombineerd met die van de sector instellingen zonder winstoogmerk ten behoeve van huishoudens. Deze gecombineerde sector is de enige met een financieel overschot. Eind 1999 bedroeg dit 1870 miljard gulden, ruim 220 miljard oftewel 13,5% meer dan eind 1998 (zie tabel 5.15). De onstuimige groei van de opgenomen kredieten (+86 miljard) werd dus ruim overtroffen door een waardevermeerdering van de vorderingen (+308 miljard). Ook deze ontwikkeling werd in belangrijke mate bepaald door de wereldwijde stijging van aandelenkoersen, met name die van de ICT-sector. Per huishouden bedroeg het financieel overschot eind 1999 ruim 273 000 gulden. Een jaar eerder was dit 244 000.

5.15 Vorderingen en schulden van huishoudens (incl. IZWh), stand op 31 december

	1997	1998 *	1999 *	1999 *
	<i>mld gld</i>			<i>mld euro</i>
<i>Vorderingen</i>				
Chartaal geld en giraal geld	113	123	132	60
Spaargelden	252	271	293	133
Overige deposito's	45	48	41	19
Aandelen en overige deelnemingen	462	479	568	258
Obligaties	51	56	54	25
Voorzieningen pensioen- en levensverzekering	1 057	1 194	1 391	631
Overige vorderingen	85	92	91	42
Totaal vorderingen	2 064	2 262	2 570	1 166
<i>Schulden</i>				
Kortlopende kredieten	47	43	48	22
Langlopende kredieten	493	571	653	296
Totaal schulden	540	615	700	318
Financieel vermogen	1 524	1 648	1 870	848

Bron CBS, Nationale rekeningen 1999.

De vorderingen van de sector huishoudens hadden eind 1999 een waarde van 2 570 miljard gulden. Meer dan de helft hiervan (1 391 miljard) bestond uit aanspraken op toekomstige uitkeringen van pensioenfondsen en levensverzekeraars (de voorzieningen pensioen- en levensverzekering). De toename van de waarde van die aanspraken was in 1999 met 197 miljard groter dan ooit. Daarvan was 141 miljard het gevolg van boekwinsten die verzekeraars op hun beleggingsportefeuille konden bijschrijven (zie ook paragraaf 5.2). De resterende 56 miljard vloeide voort uit 108 miljard aan premiestortingen en aan polishouders toegerekend beleggingsinkomen, minus 52 miljard aan uitkeringen.

Het aandelenbezit van huishoudens had eind 1999 een waarde van 568 miljard gulden. Ten opzichte van 1998 betekent dit een stijging van 89 miljard of te wel 18,6%. Per saldo werd voor een bedrag van 21 miljard aangekocht, terwijl aan boekwinst een bedrag van 68 miljard kon worden bijgeschreven. In 1998 werd nog voor 2 miljard verkocht en bedroeg de boekwinst 19 miljard. Het aandelenbezit van eind 1999 had voor ruim 251 miljard betrekking op beursgenoteerde Nederlandse ondernemingen en voor 126 miljard op Nederlandse beleggingsinstellingen. Daarnaast hadden huishoudens belangen in niet-beursgenoteerde Nederlandse ondernemingen ter waarde van 143 miljard. Tot slot was nog eens een bedrag van 48 miljard belegd in aandelen en deelnemingen van buitenlandse origine.

De spaargelden van huishoudens namen in 1999 met 22 miljard gulden toe tot een niveau van 293 miljard. De toename is echter inclusief het gevolg van een verandering in de verslaglegging van monetaire financiële instellingen (zie kader 5.b). Wanneer hiervoor wordt gecorrigeerd bedroeg de feitelijke toename 18,1 miljard. Dit lag 3,6 miljard lager dan de vergelijkbare toename in 1998 (19 miljard).

De schulden van huishoudens groeiden in 1999 met een recordbedrag van 86 miljard gulden naar een niveau van 700 miljard. Dit bedrag bestond voor 82% (575 miljard) uit woninghypotheken (zie kader 5.h). De rest van de schuld (kort- en langlopend) bestond voor 57 miljard uit consumptief krediet en voor 68 miljard uit overige kredietvormen, waaronder bedrijfskredieten aan zelfstandigen.

Kader 5.h

De uitstaande woninghypotheken groeiden in 1999 sneller dan ooit *Aflossingen in de vorm van levensverzekeringspremies nemen snel in betekenis toe*

Eind 1999 bedroeg de uitstaande schuld aan woninghypotheken 575 miljard gulden. Dit lag 73 miljard hoger dan eind 1998. De toename in 1999 lag ruim boven de voor 1998 en 1997 waargenomen groei (respectievelijk 60 en 59 miljard). Naar schatting werd in 1999 voor ruim 25 miljard meer aan hypothecair krediet opgenomen dan strikt genomen noodzakelijk was voor de financiering van het eigen woningbezit. In 1998 en 1997 bedroeg deze 'extra financiële ruimte' naar schatting een kleine 20 miljard.

Waaraan de extra financiële ruimte uit woninghypotheken van de laatste drie jaar is besteed valt niet exact te kwantificeren. Grofweg zijn er twee bestedingsmogelijkheden: consumptieve uitgaven en uitbreiding van het bezit aan vorderingen (aandelen, koopsompolissen en dergelijke). Wat de consumptieve uitgaven betreft, wijzen ramingen erop dat in 1999 circa 10 miljard van de consumptiegroei gefinancierd is uit andere middelen dan het besteedbaar inkomen. Aannemelijk is dat de woninghypotheken aan die middelen een belangrijke bijdrage hebben geleverd. In hoeverre woninghypotheken zijn aangewend voor uitbreiding van vorderingen laat zich niet vaststellen. Zo zijn de aankopen van aandelen van jaar op jaar onderhevig aan hevige fluctuaties, waardoor een eventuele impuls vanuit opgenomen woninghypotheken zich niet afzonderlijk laat kwantificeren.

Een ander aspect van de groei van woninghypotheken betreft het gegeven dat er nauwelijks wordt afgelost. Dit komt doordat de meeste hypotheken inmiddels de vorm hebben van de fiscaal aantrekkelijke spaar- en beleggingshypothek. In tegenstelling tot de traditionele hypotheken met een annuïteiten- of lineair aflossings-schema blijven de spaar- en beleggingshypotheken gedurende de gehele contractperiode (meestal 30 jaar) voor de volledige waarde bij de geldgever in de boeken staan. Pas na afloop van de contractperiode wordt de lening in haar geheel afgelost met een bij de levensverzekeraar opgebouwde premiereserve. De meestal periodieke premiebetalingen die daartoe worden opgebracht kunnen worden gezien als de tegenhanger van de traditionele annuïtaire of lineaire aflossingen. Het verschil is alleen dat de opgebouwde premiereserve bij de levensverzekeraars als schuld aan huishoudens naar voren komt en niet door de geldgever in mindering wordt gebracht op de uitstaande lening. Berekeningen wijzen uit dat aan het eind van 1999 naar schatting 35 miljard gulden aan premiereserves bij levensverzekeraars direct in verband kan worden gebracht met spaar- en beleggingshypotheken. Op zich lijkt dit bedrag nog niet significant (6% van de uitstaande schuld), maar het tempo waarmee het cumuleert loopt inmiddels snel op. Mede door de bijschrijving van beleggingsinkomen bedroeg de aangroei van deze premiereserve in 1999 zo'n 8 miljard. Men zou dit bedrag in mindering kunnen brengen op de mutatie van de hypothecaire schuld. De 'netto' mutatie komt dan uit op 65 miljard in plaats van de eerdergenoemde 73 miljard.

5.5 De positie van Nederland ten opzichte van het buitenland

Lopende rekening

Het saldo van de lopende transacties van Nederland met het buitenland kwam in 1999 uit op een recordniveau van bijna 46 miljard gulden, een stijging van 45% ten opzichte van 1998 (zie tabel 5.16). Ook internationaal gezien is dit overschot zeer hoog (5,6% van het BBP in 1999). In absolute waarden heeft van de EMU-landen alleen Frankrijk een hoger saldo op de lopende rekening. De stijging ten opzichte van 1998 wordt vrijwel geheel veroorzaakt door de toename van de uit het buitenland ontvangen toegerekende ingehouden winsten op directe investeringen, per saldo 14 miljard.

5.16 Saldo transacties van Nederland met het buitenland

	1997	1998*	1999*
	<i>mld gld</i>		
Saldo lopende rekening	45,6	31,7	45,8
Saldo ingehouden winsten op directe buitenlandse investeringen	4,4	-9,1	5,4
Saldo lopende rekening (exclusief ingehouden winsten)	41,3	40,8	40,5

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

Andere ontwikkelingen op de lopende rekening compenseerden elkaar grotendeels. De feitelijk afgedragen deelnemingswinsten uit het buitenland (inclusief de dividenduitkeringen) namen per saldo met 6 miljard toe, maar het uitvoeroverschot, het saldo van uitvoer en invoer van goederen en diensten, nam ruim 5 miljard af. Opvallend is wel dat het rentesaldo met het buitenland omsloeg, van een ontvangst van anderhalf miljard naar een betaling aan het buitenland van een kleine 2 miljard.

Afhankelijk van de geboekte bedrijfsresultaten vertonen de toegerekende ingehouden winsten op directe investeringen enorme fluctuaties en hebben hiermee ook een grote invloed op de omvang van het nationale inkomen en het saldo van de lopende rekening (zie ook de inleiding van dit hoofdstuk). De per saldo uit het buitenland ontvangen ingehouden winsten bedroegen ruim 4 miljard in 1997, waren 9 miljard negatief in 1998 (per saldo dus een betaling aan het buitenland) en waren in 1999 weer meer dan 5 miljard positief. Tabel 5.16 laat zien dat het saldo van de lopende rekening exclusief de toegerekende ingehouden winsten op directe investeringen een veel gelijkmatiger patroon oplevert.

Financiële stromen en balansen

Naast lopende transacties heeft Nederland ook zeer omvangrijke financiële transacties en posities met het buitenland. Tabel 5.17 geeft een overzicht van de balans van Nederland met het buitenland. Het financiële vermogen van Nederland ten

opzichte van het buitenland is in 1999 met 19 miljard gedaald. Op grond van het grote vorderingenoverschot van Nederland met het buitenland, bijna 44 miljard (inclusief ingehouden winsten op directe buitenlandse investeringen), zou ook een stijging van het financiële vermogen verwacht mogen worden. Maar als gevolg van ontwikkelingen op de nationale en internationale aandelenmarkten is de koersstijging van het Nederlandse aandelenbezit van buitenlandse origine (142 miljard) veel lager dan het buitenlandse bezit aan Nederlandse aandelen (215 miljard). Deze trend doet zich overigens al een aantal jaren voor, en kan ondermeer verklaard worden uit de relatief sterke stijging van de beurswaarde van Nederlandse ondernemingen ten opzicht van veel buitenlandse beurzen. Ook is de waarde van het buitenlandse bezit aan Nederlandse aandelen hoger dan het Nederlandse bezit van aandelen van buitenlandse origine. De schulden van Nederland ten opzicht van het buitenland nemen zodoende sneller toe dan de vorderingen.

5.17 Balans van Nederland ten opzichte van het buitenland

	1997	1998*	1999*	1999*
	<i>mld gld</i>			<i>mld euro</i>
<i>Vorderingen</i>				
Deposito's en spaargelden	188	326	321	146
Aandelen en overige deelnemingen	539	632	915	415
Obligaties	240	361	423	192
Kredieten	388	334	467	212
Overige vorderingen	93	112	114	52
Totaal vorderingen	1 447	1 764	2 239	1 016
<i>Schulden</i>				
Deposito's en spaargelden	333	486	499	226
Aandelen en overige deelnemingen	610	745	1 056	479
Obligaties	200	266	350	159
Kredieten	251	207	276	125
Overige vorderingen	42	103	120	55
Totaal schulden	1 436	1 806	2 301	1 044
Vermogen	11	-42	-61	-28

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

In dit verband spelen ontwikkelingen op de obligatiemarkt in 1999 een enigszins compenserende rol. Door de oplopende rente op de kapitaalmarkt stonden obligatiekoersen wereldwijd onder druk, maar zijn de koersen van buitenlandse obligaties in Nederlandse handen per saldo veel minder gedaald (16 miljard) dan de koersen van Nederlandse obligaties in buitenlands bezit (30 miljard). Deels komt dit door de relatief sterke daling van de koersen van Nederlandse obligaties, deels omdat de waarde van het buitenlandse bezit aan Nederlandse obligaties hoger ligt dan het Nederlandse bezit van obligaties van buitenlandse origine.

Verder deden zich met betrekking tot het buitenland een aantal spectaculaire ontwikkelingen voor. De omvang van de financiële transacties en posities met het buitenland, in het bijzonder het effectenverkeer, nemen de laatste jaren zeer snel toe. 1999 vormde daarop geen uitzondering. Eind 1999 bedroegen de totale vorderingen op het buitenland 2 239 miljard, een stijging van 27% vergeleken met 1998. Nederlandse aankopen van buitenlandse activa bedroegen 312 miljard, een stijging van 15% vergeleken met 1998, maar bijna een verviervoudiging ten opzichte van 1995. De buitenlandse aankopen van Nederlandse activa stegen in 1999 iets minder, met 273 miljard (10% vergeleken met 1998), maar lieten een verzesvoudiging zien ten opzichte van 1995. Het Nederlandse bezit aan buitenlandse aandelen en overige deelnemingen nam toe tot 915 miljard, een stijging van 45% ten opzichte van 1998. Het buitenlandse bezit aan Nederlandse aandelen steeg tot 1 056 miljard, 42% meer dan in 1998.

Nederland kocht in 1999 op grote schaal effecten van buitenlandse origine. De aankopen van aandelen en overige deelnemingen in buitenlandse bedrijven bedroeg 141 miljard en de aankoop van obligaties 77 miljard. Hierbij ging het vooral om aankopen door institutionele beleggers, met name pensioenfondsen die per saldo zelfs Nederlandse obligaties en aandelen van de hand deden, en zich massaal stortten op effecten van buitenlandse origine. De kredietverlening aan het buitenland nam eveneens flink toe, met 133 miljard. Hierbij ging het vooral om leningen van niet-financiële vennootschappen aan buitenlandse dochterinstellingen (62 miljard) en kredietverlening door monetaire financiële instellingen (56 miljard).

Het buitenland kocht in 1999 voor 113 miljard aan Nederlandse obligaties, voornamelijk van financiële instellingen (68 miljard) en voor een deel overheidsobligaties (36 miljard). Ook werd voor een recordbedrag (95 miljard) aan Nederlandse aandelen en deelnemingen gekocht. In 1997 was nog sprake van een heel andere situatie: het buitenland kocht toen voor slechts 15 miljard aan Nederlandse obligaties en de aankoop van aandelen en overige deelnemingen bleef beperkt tot een 'schaamele' 13 miljard.

5.6 Rente en dividenden

In 1999 bedroegen in Nederland de totale rentebaten dan wel rentelasten 262 miljard gulden. Dit bedrag lag bijna 6% hoger dan in 1998. De groei van 1998 op 1999 vormde de resultante van een forse toename van het volume van rentedragende vorderingen en schulden (+14%) en een afname van de gemiddelde effectieve rente. Het gemiddelde rentetarief op de geldmarkt daalde met 0,5 procentpunt. Hoewel de rentetarieven op de kapitaalmarkt aan het eind van 1999 hoger lagen dan eind 1998, lag het jaargemiddelde van 1999 toch nog 0,1 procentpunt lager dan het jaar ervoor.

5.18 Rentestromen naar sectoren van herkomst en bestemming, 1999*

	Monetaire financiële instellingen	Verze- kerings- instel- lingen	Overige financiële instel- lingen	Niet- financiële vennoot- schappen	Over- heid	Huis- houdens	Buiten- land	Totaal, rente- ontvang- sten
<i>mld gld</i>								
Monetaire financiële instellingen	5,2	0,1	5,8	21,1	7,8	31,1	30,9	102,0
Verzekeringsinstellingen	9,1	1,2	1,7	8,6	18,3	6,8	11,2	56,9
Overige financiële instellingen	1,5	0,3	1,3	4,5	0,8	3,3	2,0	13,7
Niet-financiële vennootschappen	6,3	-	0,3	1,9	1,3	1,1	4,3	15,2
Overheid	0,9	-	0,1	3,6	0,3	0,4	0,3	5,6
Huishoudens	11,9	-	-	0,3	1,5	1,3	1,7	16,7
Buitenland	38,6	0,1	0,9	5,7	6,8	0,1		52,2
Totaal, rentebetalingen	73,5	1,7	10,1	45,7	36,8	44,1	50,4	262,3

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

Rentebaten van financiële instellingen stijgen; die van huishoudens dalen

De monetaire financiële instellingen ontvingen in 1999 ruim 7 miljard gulden (oftewel 7,5%) meer rente dan in 1998. De totale rentebaten kwamen daarmee op 102 miljard. Ruim 60% van de toename in 1999 kwam voor rekening van huishoudens die als gevolg van de uitbundige groei van de woninghypotheken (zie paragrafen 5.2 en 5.4) 4,5 miljard gulden meer aan rente betaalden dan het jaar ervoor. Ook van niet financiële vennootschappen werd meer ontvangen: 2,7 miljard oftewel een stijging met ruim 14%. Als gevolg van verkopen van staatsobligaties liepen de renteontvangsten van de overheid met bijna een miljard terug. De renteontvangsten uit het buitenland namen slechts met ruim 200 miljoen toe en kwamen op een niveau van 30,8 miljard.

De rentebaten van verzekeringsinstellingen namen in 1999 met 1,6 miljard gulden oftewel 3% toe naar een niveau van bijna 57 miljard. Dit groeitempo is vergeleken met voorgaande jaren gematigd. Dit komt doordat een steeds groter deel van de premie- en beleggingsinkomsten wordt belegd in aandelen. Een andere oorzaak is dat vooral in 1999 op grote schaal hoogrentende leningen met een lange looptijd aan de overheid werden afgelost en werden herbelegd tegen de actuele lagere rente. Daardoor daalde de effectieve rente sterker dan gemiddeld.

De ontvangen rente van de overheid nam met 1,3 miljard gulden af, terwijl die uit het buitenland met een zelfde bedrag toenam. Dit kwam hoofdzakelijk doordat op omvangrijke schaal Nederlandse staatsobligaties werden uitgeruild tegen buitenlandse obligaties. Ook bij verzekeringsinstellingen stegen de rente-ontvangsten van huishoudens onder invloed van de toename van de woninghypotheken (+0,9 miljard).

De rentebaten van huishoudens (inclusief instellingen zonder winstoogmerk ten behoeve van huishoudens) worden voornamelijk bepaald door de spaartegoeden. Het spaartegoed van huishoudens lag in 1999 gemiddeld bijna 20 miljard gulden oftewel ruim 7% hoger dan in 1998. Desondanks lieten de rentebaten van huishoudens van 1998 op 1999 een daling zien 17,0 naar 16,2 miljard. De volumestijging van de spaartegoeden bood dus onvoldoende compensatie voor de daling van de tarieven op de geldmarkt, die bepalend zijn voor de rentevergoeding op spaartegoeden.

Rentelasten stijgen, behalve bij de overheid

Bij de rentelasten laten de huishoudens zowel in absolute als relatieve zin de sterkste stijging zien: 5,7 miljard gulden oftewel bijna 15%. Door een recordgroei van de opgenomen woninghypotheken kwamen de rentelasten van huishoudens in 1999 uit op een niveau van ruim 44 miljard. Ook de rentelasten van bedrijven stegen relatief fors: met 3,9 miljard naar een niveau van bijna 46 miljard. De monetaire financiële instellingen zagen hun rentelasten met 3,6 miljard oplopen. Van die stijging ging 4,5 miljard naar het buitenland. Voor het eerst sinds 1959 namen de rentelasten van de overheid af. In 1999 werd 36,8 miljard gulden betaald, 1,3 miljard minder dan in 1998. Het was niet zozeer de geringe afname van de overheids-schuld die hiervan de oorzaak was, maar veeleer het effect van de conversie van hoogrentende leningen in nieuwe leningen met een lagere rentevergoeding.

Rentetekorten van huishoudens en niet-financiële vennootschappen lopen sterk op

Het rentetekort van huishoudens inclusief instellingen zonder winstoogmerk ten behoeve van huishoudens (ontvangsten minus betalingen) groeide in 1999 met maar liefst bijna 31% naar 27,4 miljard gulden. De niet-financiële vennootschappen hadden in 1999 een tekort van 30,6 miljard. Ook dit tekort liet in 1999 een vrij forse toename ten opzichte van 1998 zien (+14%). Ondanks een afname met 1,5 miljard boekte de overheid nog steeds het grootste tekort: 31,2 miljard. Het grootste renteoverschot werd gerealiseerd door verzekeringsinstellingen: ruim 55 miljard, 3% meer dan in 1998. De monetaire financiële instellingen boekten een stijging van 14% naar 28,6 miljard en het renteoverschot van overige financiële instellingen steeg licht naar 3,6 miljard.

Rentebalans ten opzichte van het buitenland slaat om

In 1999 werd door Nederland per saldo 1,9 miljard aan rente aan het buitenland betaald. In 1998 werd nog voor 1,5 miljard ontvangen. Deze verslechtering van de rentebalans kwam voor rekening van monetaire financiële instellingen, die de groei van de binnenlandse kredietverlening voor een belangrijk deel moesten financieren met uit het buitenland aangetrokken middelen.

Wederom sterke stijging van de dividendstroom

Dividenden worden onderverdeeld in deelnemingsdividend en particulier dividend. Het deelnemingsdividend betreft de dividendstroom tussen Nederlandse

ondernemingen en een buitenlandse dochter- of moedermaatschappij. Bij particulier dividend gaat het om het dividend op aandelen die als belegging worden aangehouden.

5.19 Dividendstromen

	1996	1997	1998*	1999*
	<i>mld gld</i>			
Deelnemingsdividend	33,8	36,3	35,8	37,2
Particulier dividend	25,0	31,3	37,7	42,4
Totaal dividend	58,8	67,6	73,5	79,6

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

Het particulier dividend steeg in de periode 1996-1999 met bijna 70% naar een niveau van 42,4 miljard gulden (zie Tabel 5.19). De stijging van het deelnemingsdividend met ruim 10 % bleef daarbij ver achter. In 1999 maakte het particulier dividend ruim 53% van het totaal uit. In 1996 was dit nog geen 43%. Het verschil in ontwikkeling tussen particulier en deelnemingsdividend maakt duidelijk dat het houderschap van aandelen steeds meer verspreid raakt onder de sectoren die aandelen als belegging aanhouden. Dit blijkt onder meer uit de forse groeicijfers van het aandelenbezit van huishoudens, verzekerings- en beleggingsinstellingen. Een indicatie voor de verspreiding van het aandelenbezit vormt ook het grote aantal nieuwe ondernemingen, dat naar de beurs werd gebracht.

Stijging van dividenduitkeringen komt grotendeels uit het buitenland

In Nederland werd in 1999 voor 79,6 miljard gulden aan dividend uitgekeerd dan wel ontvangen. Dit was 6,1 miljard oftewel ruim 8% meer dan in 1998. Van die stijging kwam ruim 5 miljard voor rekening van het buitenland (zie Tabel 5.20), voornamelijk in de vorm van deelnemingsdividend. Het aandeel van het buitenland in de totale dividenduitkeringen kwam daarmee op 37%. In 1996 was dit nog 33%.

In 1999 keerden de niet-financiële vennootschappen 34,9 miljard gulden aan dividend uit. Dit bedrag lag nog geen procent hoger dan in 1998. Dit kwam doordat het aan het buitenland uitgekeerde deelnemingsdividend terugliep. De uitgekeerde dividenden van de monetaire financiële instellingen en verzekeringsinstellingen daalden in 1999 beide met 0,2 miljard. Daarentegen stegen de uitkeringen van de overige financiële instellingen met ruim 1 miljard naar een niveau van 8,9 miljard. Ongeveer tweederde van die stijging kwam voor rekening van de houstermaatschappijen van monetaire financiële instellingen en verzekeringsinstellingen; de rest hoofdzakelijk van beleggingsinstellingen.

5.20 Dividendstromen naar sectoren van herkomst en bestemming, 1999*

	Monetaire financiële instellingen	Verze- kerings- instel- lingen	Overige financiële instel- lingen	Niet- financiële vennoot- schappen	Buiten- land	Totaal, dividend- ontvang- sten
	<i>mld gld</i>					
Monetaire financiële instellingen	-	-	0,1	0,7	0,4	1,2
Verzekeringsinstellingen	0,6	-	3,0	3,2	5,3	12,1
Overige financiële instellingen	0,4	2,2	0,1	0,4	6,8	9,9
Niet-financiële vennootschappen	-	-	-	2,1	15,3	17,4
Overheid	1,4	-	-	3,8	-	5,2
Huishoudens	1,9	-	4,9	8,0	1,3	16,1
Buitenland	0,2	-	0,8	16,7		17,7
Totaal, dividendbetalingen	4,6	2,2	8,9	34,9	29,1	79,6

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

Lagere dividenduitkeringen aan het buitenland

In 1999 kwam ruim 22% van dividenduitkeringen oftewel 17,7 miljard gulden, in het buitenland terecht. Dit bedrag ligt 1,7 miljard lager dan in 1998. Dit kwam door een forse afname van ruim 2,5 miljard van het deelnemingsdividend. Niet-financiële vennootschappen ontvingen in 1999 bijna evenveel als het buitenland: 17,4 miljard, bijna één miljard meer dan in 1998. De snel in omvang toenemende aandelenportefeuille van huishoudens (inclusief instellingen zonder winstoogmerk ten behoeve van huishoudens) resulteerde in een stijging van 2,5 miljard naar een niveau van 16,1 miljard. Hetzelfde kan worden gezegd van de verzekeringsinstellingen. Deze zagen hun dividendontvangsten met bijna 1,4 miljard oplopen naar ruim 12 miljard. De ontvangsten van overige financiële instellingen lieten een opvallend forse toename zien van ruim 3,3 naar bijna 10 miljard. Deze toename werd praktisch geheel veroorzaakt door het ontvangen deelnemingsdividend uit het buitenland, dat als gevolg van een aantal grote recente overnames, verdubbelde van 3,4 miljard in 1998 naar 6,8 miljard in 1999. Overigens moet hierbij worden aangetekend dat deelnemingsdividend vaak wordt bepaald door een wisselende liquiditeitsbehoefte bij moedermaatschappijen en kan daardoor veel sterker fluctueren dan particulier dividend.

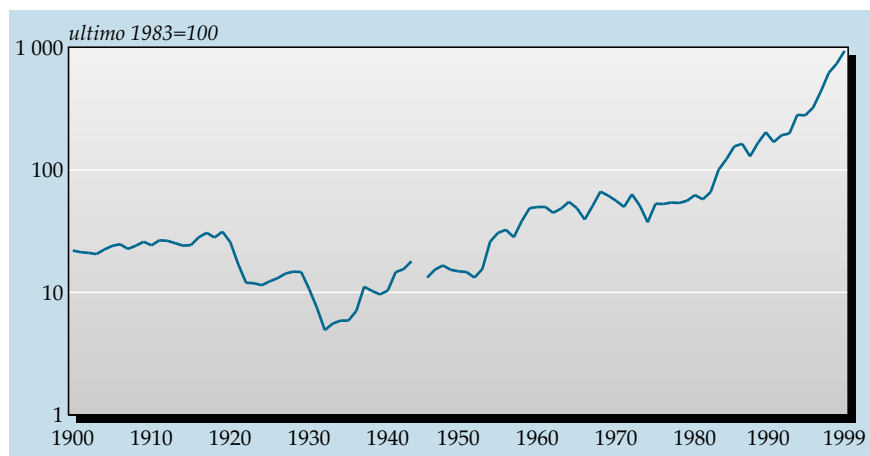
Een terugblik in de eeuw: Aandelen

Sinds 1919 worden door of onder verantwoordelijkheid van het CBS indexcijfers berekend voor de Nederlandse aandelenmarkt. Op basis van gegevens van Life – het economisch onderzoeksbureau van de Universiteit van Maastricht – heeft het CBS het koersverloop van het begin van de twintigste eeuw gereconstrueerd. Door koppeling met de bestaande indices is een ‘Koersindex van de twintigste eeuw’ samengesteld. Hieruit blijkt dat over de gehele twintigste eeuw de aandelenkoersen in Nederland gemiddeld met 3,8% per jaar zijn gestegen.

Belegger in aandelen moet over lange adem beschikken

Wie op oudejaarsavond 1899 voor 100 gulden Nederlandse aandelen had gekocht, zou nu, met tijd van leven, in het bezit zijn van een portefeuille aandelen met een waarde van 4 274 gulden. Bovendien zou deze belegger honderd jaar lang dividendopbrengsten hebben kunnen innen.

5.21 Koersindex van de twintigste eeuw

Bron: CBS, Financiële statistieken.

De Amsterdamse effectenbeurs laat in de twintigste eeuw een sterk wisselend beeld zien. In het eerste kwart van de eeuw dalen de aandelenkoersen met gemiddeld 2,5% per jaar. Met andere woorden: het pakket aandelen dat op 31 december 1899 voor 100 gulden werd gekocht, was aan het eind van 1924 nog slechts 52 gulden waard. Voor deze belegger was het ergste leed echter nog niet geleden. Tussen 1929 en 1932 daalt de koerswaarde van de aandelen tijdens de beruchte krach nog eens met tweederde. Ultimo 1932 had onze belegger, inmiddels grijs geworden, een beleggingsportefeuille met een marktwaarde van niet meer dan 23 gulden. Pas aan het eind van 1954 wordt de belegger voor zijn geduld beloond. De waarde van de fictieve portefeuille bedraagt op dat moment 119 gulden. Dit is voor het eerst weer boven de waarde van aanschaf in 1899.

Daarna breekt voor de aandelenbelegger eindelijk de zon door. Van 1955 tot 1970 nam het koersniveau per jaar met gemiddeld 5,9% toe. Na een terugval in de jaren zeventig, was er sprake van een versnelde stijging van de aandelenkoersen. De CBS-koersindex voor aandelen steeg in de jaren tachtig en negentig met gemiddeld 15% per jaar. In twintig jaar tijd nam de waarde van de (fictieve) aandelenportefeuille toe van 256 gulden tot 4 274 gulden.

Herbelegging van dividend verhonderdvoudigt aandelenrendement

Voor een juiste beoordeling van het rendement van een belegging in aandelen moet, naast de koerswinst, ook rekening worden gehouden met het op aandelen uitgekeerde contante dividend. Voor een groot deel van de eeuw ontbreken echter cijfers. Dividendgegevens zijn slechts beschikbaar voor de eerste twee en de laatste twee decennia van de twintigste eeuw.

Bij herbelegging van het contante dividend in de portefeuille blijkt in beide perioden (1900–1918 en 1980–2000) het totale rendement per jaar gemiddeld 5% tot 6% per jaar hoger hebben gelegen dan het koersrendement. Aannemende dat het totale rendement gedurende de gehele eeuw 8,8% à 9,8% gemiddeld per jaar is geweest, zou een pakket Nederlandse aandelen van 100 gulden aan het eind van 1899, bij herbelegging van het contante dividend, in honderd jaar niet zijn aangegroeid tot 4 274 gulden, maar tot een bedrag tussen de 460 duizend en 1,2 miljoen gulden.

6. Bevolking, welzijn en regio

De Nederlandse economie heeft zich in 1999 opnieuw positief ontwikkeld, hetgeen, direct of indirect, van invloed is op welvaart en welzijn van de bevolking. Zo hebben de sociale minima meegeprofiteerd van de aanhoudende economische groei. Van invloed op het welbevinden zijn daarnaast allerlei aspecten waaronder arbeidsomstandigheden, woonomgeving en ervaringen en gevoelens die te maken hebben met criminaliteit. Aan deze aspecten wordt in dit hoofdstuk enige speciale aandacht geschonken. Daarnaast komen demografische ontwikkelingen en regionale aspecten van de economische groei aan de orde. In de themaparaagraaf wordt beschreven hoe de bevolking zich in de afgelopen eeuw ontwikkelde en wat de verwachtingen zijn over de bevolkingsgroei in de nieuwe eeuw.

6.1 Bevolking

Kader 6.a

Geboorteland als criterium *Definitie van 'allochtonen'*

Tot de allochtone bevolking van Nederland rekent het CBS alle inwoners van wie ten minste één ouder buiten Nederland is geboren. Allochtonen die zelf ook in het buitenland zijn geboren, vormen de z.g. *eerste generatie*, zij die in Nederland zijn geboren, de *tweede generatie*.

Allochtonen worden ingedeeld naar hun geboorteland, tenzij dit Nederland is. In dat geval is het geboorteland van de moeder bepalend. Is de moeder eveneens in Nederland geboren, dan wordt de allochtoon gerubriceerd naar het geboorteland van de vader.

De primaire indeling van allochtonen is die in westerse en niet-westerse allochtonen. Tot de laatste categorie worden alle allochtonen gerekend die, volgens het criterium uit de voorgaande alinea, afkomstig zijn uit Turkije, Afrika, Azië (behalve Indonesië/voormalig Nederlands-Indië en Japan) of Latijns-Amerika. Westerse allochtonen zijn afkomstig uit Europa (behalve Turkije), Noord-Amerika, Indonesië/voormalig Nederlands-Indië, Japan of Oceanië.

Op 1 januari 1999 telde Nederland 15,8 miljoen inwoners. Hiervan waren 13,1 miljoen, ofwel 83%, autochtoon, dat wil zeggen: mensen van wie beide ouders in Nederland zijn geboren. De overige 2,7 miljoen worden tot de allochtone bevolking van Nederland gerekend. Zij waren in gelijke mate verdeeld over westerse en niet-westerse allochtonen: beide 1,35 miljoen. Maar het aantal niet-westerse allochtonen groeit aanzienlijk sneller dan het aantal westerse allochtonen. Sinds 1995 is het aantal niet-westerse allochtonen met gemiddeld 4,5% per jaar toegenomen. De groei van de aantallen westerse allochtonen en autochtonen bleef daar met respectievelijk 0,7% en 0,2% ver bij achter. Voorzien wordt dat het aandeel van de niet-westerse allochtonen in de bevolking van Nederland de komende jaren verder zal groeien. Volgens de meest recente CBS-allochtonenprognose zal het

aantal niet-westerse allochtonen in 2015 gelijk zijn aan 2,3 miljoen. Het aantal westerse allochtonen zal dan iets groter zijn dan op dit moment, namelijk 1,5 miljoen. Het aantal autochtonen zal in 2015 even groot zijn als nu: 13,1 miljoen, op een voorspelde totale bevolking van 16,9 miljoen.

Turken en Surinamers grootste niet-westerse bevolkingsgroepen

De Turken vormden in 1999 de grootste niet-westerse allochtonengroep (300 duizend personen), op de voet gevolgd door de Surinamers (297 duizend). De laatstgenoemden waren vier jaar eerder nog duidelijk de grootste groep. De groei van zowel de eerste als de tweede generatie Surinamers blijft achter bij die van de Turken. Tussen 1995 en 1999 nam het aantal Surinamers van de eerste generatie met 3 duizend toe, het aantal Turken met bijna 10 duizend. Voor beide groepen geldt dat het aantal personen van de tweede generatie sneller groeit dan dat van de eerste generatie. Maar ook hier nam het aantal Turken sneller toe dan het aantal Surinamers: 26 duizend respectievelijk 17 duizend.

De Marokkanen vormden naar grootte de derde niet-westerse allochtone bevolkingsgroep (252 duizend personen). Voorzien wordt dat hun aantal de komende jaren sneller toeneemt dan dat van de Turken en Surinamers. Naar verwachting zullen deze drie groepen in 2015 ieder bijna 400 duizend vertegenwoordigers tellen.

'Nieuwe' westerse allochtonen afkomstig uit Oost-Europa

De westerse allochtonen in Nederland zijn vooral afkomstig uit de buurlanden Duitsland en België, en uit het voormalig Nederlands-Indië (Indonesië). In tegenstelling tot de niet-westerse allochtonen nemen de aantallen in deze bevolkingsgroepen niet toe. De aantallen Duitsers en Indiërs zijn tussen 1995 en 1999 zelfs kleiner geworden. Dat komt doordat deze groepen gemiddeld al veel langer in Nederland wonen dan de niet-westerse allochtonen, en gemiddeld veel ouder zijn. In de jaren negentig is het aantal westerse allochtonen in Nederland toegenomen door de komst van mensen uit Oost-Europa, vooral uit de republieken van het voormalige Joegoslavië.

Allochtone bevolking groeit harder dan autochtone

De allochtone bevolking van Nederland, en vooral het niet-westerse deel, groeit aanzienlijk sneller dan de autochtone bevolking. In 1998 nam het totale aantal inwoners met 106 duizend personen toe. Hiervan was een minderheid (27 duizend) autochtoon. Het aantal westerse allochtonen groeide met 11 duizend, het aantal niet-westerse allochtonen met 68 duizend. De aanwas van de allochtone bevolking is vooral een gevolg van immigratie: onder de westerse allochtone aanwas bevonden zich bijna vier keer zo veel immigranten als geboren. Onder de niet-westerse allochtonen is het aantal immigranten twee keer zo groot als het aantal geboorten. De omvang van de relatief jonge Marokkaanse en Turkse bevolking in Nederland is daarentegen zodanig dat daar het aantal levendgeborenen het aantal immigranten overtreft.

Sterfte en emigratie hebben trouwens eveneens bijgedragen tot de sterke toename van het aantal niet-westerse allochtonen, in die zin dat deze groep aanzienlijk minder overledenen en emigranten telt dan de autochtone en de westerse allochtone bevolking van Nederland.

Veel jongeren onder niet-westerse allochtonen

De leeftijdsopbouw van de westerse allochtone bevolking in Nederland vertoont sterke gelijkenis met die van de autochtone bevolking van Nederland. De leeftijdsgroepen tussen 30 en 55 jaar zijn het sterkst vertegenwoordigd. Zowel de jongere als de oudere bevolkingsgroepen tellen minder vertegenwoordigers. Deze bevolkingsopbouw is in belangrijke mate het gevolg van de relatief hoge vruchtbaarheidscijfers in de eerste 25 jaar na de Tweede Wereldoorlog, gevolgd door een scherpe daling van het geboortecijfer in de eerste helft van de jaren zeventig. Veel westerse allochtonen zijn immers 'gewoon' in Nederland geboren uit een naar geboorteland gemengd ouderpaar, hetgeen wil zeggen dat de ene ouder in Nederland en de andere in het buitenland is geboren.

De niet-westerse bevolkingsgroep kent een piramidale leeftijdsopbouw, met uitzondering van de leeftijdsgroepen 25–40 jaar die er in omvang uitspringen. Het grote aantal niet-westerse allochtonen in de leeftijden tussen 25 en 40 jaar hangt sterk samen met het feit dat vooral jonge mensen uit het land van herkomst zijn weggetrokken naar West-Europa, om te ontsnappen aan politieke of religieuze vervolging of om te trachten hier een beter bestaan op te bouwen. Onder de asielzoekers is de oververtegenwoordiging van jonge mensen dan ook groot. De oververtegenwoordiging in deze leeftijdsgroepen leidt vervolgens tot een sterke aanwas van jonge kinderen, deels doordat zij met de ouders mee-immigreren, deels door geboorte na de immigratie. Voor de komende 15 jaar wordt geen sterke verandering van dit patroon voorzien.

Niet-westerse allochtonen vooral aanwezig in grote gemeenten

Allochtonen, en dan vooral de niet-westerse, zijn sterk oververtegenwoordigd in de grote gemeenten. Ruim 30% van de bevolking van Amsterdam bestaat uit niet-westerse allochtonen. In Rotterdam en Den Haag ligt dit aandeel iets lager. In Utrecht is 20% van de inwoners een niet-westerse allochtoon, in de overige gemeenten met 100 000 of meer inwoners komt dit percentage niet boven de 15% uit. In de meeste gemeenten met 100 000 of meer inwoners blijft het aantal westerse allochtonen achter bij het aantal niet-westerse. Gemeenten met een verhoudingsgewijs groot aantal westerse allochtonen zijn vooral gesitueerd in de nabijheid van de grens met Duitsland of België, zoals Enschede, Nijmegen en Maastricht.

De aanwezigheid van niet-westerse allochtonen in de grootste gemeenten doet zich het duidelijkst gelden in de jongste leeftijdsgroepen. In Amsterdam is meer dan de helft van de mensen onder de 20 jaar een niet-westerse allochtoon. Het

aantal niet-westerse allochtone kinderen van 5–9 jaar is hier zelfs anderhalf keer zo groot als het aantal autochtone kinderen. In Rotterdam is rond de helft van de personen onder de twintig een niet-westerse allochtoon, in Den Haag is dat iets minder dan de helft. Van de vier grote gemeenten is Utrecht de enige waar de autochtone kinderen in de meerderheid zijn.

De numeriek grote vertegenwoordiging van allochtonen in de jongste leeftijdsgroepen in de grote steden komt onder meer tot uiting in het verhoudingsgewijs grote aantal basisscholen met een hoog percentage Cumi-leerlingen. Het betreft hier leerlingen in een achterstandssituatie waarvoor de scholen extra geld krijgen om deze kinderen hun achterstand te laten inlopen. De belangrijkste achterstandsgroepen zijn de allochtone leerlingen en de autochtone leerlingen van wie de ouders een laag opleidings- en beroepsniveau hebben. In Amsterdam en Rotterdam tellen ruim de helft van de basisscholen meer dan 50% Cumi-leerlingen.

Ook in het voortgezet onderwijs is het aantal Cumi-leerlingen in de grote steden aanzienlijk hoger dan daarbuiten. In het schooljaar 1998/'99 behoorde 29% van de leerlingen in het voortgezet onderwijs in Amsterdam tot deze categorie en in Rotterdam 27%. In Nederland als geheel werd 8% van de leerlingen in het voortgezet onderwijs tot de Cumi-leerlingen gerekend.

Jonge niet-westerse allochtonen wonen minder vaak in gezinsverband

Niet-westerse allochtonen hebben gemiddeld grotere gezinnen dan autochtonen en westerse allochtonen. In die groep komen ook meer éénoudergezinnen voor, onder meer bij Surinamers (voornamelijk bij de Creoolse bevolkingsgroep) en Antillianen.

Jonge allochtonen, en dan vooral de niet-westerse, wonen veel vaker niet (meer) als kind in het ouderlijk gezin dan autochtone kinderen. Van de niet-westerse allochtonen van 19 jaar woont de helft niet meer bij de ouders thuis. Westerse allochtonen zijn gemiddeld 2 jaar ouder voor ze dit percentage halen en autochtonen gemiddeld 3,5 jaar ouder. Deels komt dit verschil doordat een aantal jonge allochtonen zich in Nederland vestigt om met een hier woonachtige partner een gezin op te bouwen, of zich hier tijdelijk vestigt in het kader van bijvoorbeeld studie. Ook zorgen jonge minderjarige asielzoekers die zonder hun ouder(s) naar Nederland komen voor een daling van het percentage thuiswonende allochtonen. Anderzijds is in de leeftijden vanaf 23 jaar het percentage niet in gezinsverband levenden onder de niet-westerse allochtonen juist het laagst, aangezien ze op gemiddeld jongere leeftijd trouwen dan autochtonen of westerse allochtonen.

6.2 Welzijn

Kader 6.b

Armoede-indicatoren

Verskillende maatstaven voor een zelfde begrip

Armoede is niet in één enkel cijfer samen te vatten. Het Centraal Bureau voor de Statistiek berekent daarom een aantal indicatoren voor armoede. Samen geven die indicatoren een beter beeld van armoede dan iedere indicator afzonderlijk.

De belangrijkste indicator voor armoede is het inkomen dat een huishouden kan besteden. Armoede heeft namelijk in de eerste plaats te maken met een gebrek aan geld. Arme mensen hebben onvoldoende financiële middelen om in een aantal basisbehoeften te kunnen voorzien. Om de categorie arme huishoudens af te bakenen wordt het besteedbare inkomen vergeleken met een inkomensgrens. Het CBS hanteert daarbij twee grenzen, te weten de beleidsmatige grens en de lage-inkomensgrens.

De beleidsmatige grens is gebaseerd op het sociale minimum. Dat is het wettelijk bestaansminimum, zoals dat in politieke besluitvorming wordt vastgesteld. De beleidsmatige grens is vooral belangrijk om de omvang van doelgroepen van het overheidsbeleid vast te stellen. De beleidsmatige grens is echter niet goed bruikbaar voor de beschrijving van ontwikkelingen in armoede. Dat komt doordat de koopkracht van het minimum niet constant is.

De lage-inkomensgrens is beter geschikt voor vergelijkingen in de tijd. De koopkracht van deze grens is namelijk wel voor alle jaren gelijk. De hoogte van de grens is vastgesteld op grond van het bijstandsniveau van een eenpersoonshuishouden in 1979. De grens wordt elk jaar aangepast aan de prijsontwikkeling. Zo vertegenwoordigt de lage-inkomensgrens voor alle jaren een welvaartsniveau dat overeenkomt met de koopkracht van een alleenstaande in 1979. Bij het vergelijken van inkomens moet rekening worden gehouden met het aantal mensen dat afhankelijk is van dat inkomen. Een echtpaar met kinderen heeft immers een hoger inkomen nodig dan een alleenstaande om op een vergelijkbaar welvaartsniveau te komen. De lage-inkomensgrens is dan ook qua hoogte afgestemd op het type huishouden.

De ontwikkeling van de hoogte van het sociale minimum is sinds 1979 achtergebleven bij de inflatie. Daardoor ligt de lage-inkomensgrens boven de beleidsmatige grens. De groep huishoudens met een laag inkomen bestaat uit de huishoudens met een inkomen rond of onder het minimum, plus een categorie met een iets hoger inkomen.

Een afbakening van armoede op basis van een inkomensgrens geeft slechts een indicatie van de welvaart van een huishouden. Een eenmalig laag inkomen betekent niet perse dat men arm is. Daarom worden aanvullende indicatoren gebruikt om armoede in kaart te brengen. Zo laat het CBS ook zien hoeveel huishoudens langdurig moeten rondkomen met een minimuminkomen of met een laag inkomen. Ook worden cijfers gemaakt over de vermogenspositie van huishoudens met zo'n inkomen, over de hoogte van hun vaste lasten en over de moeite die deze huishoudens zeggan te hebben om rond te komen.

Een laag inkomen voor één op de zeven huishoudens

In 1998 hadden 917 duizend huishoudens in Nederland een laag inkomen (zie kader 6.b). Dat was één op de zeven huishoudens. In de periode 1990 tot en met 1998 is deze verhouding nauwelijks veranderd. Veel huishoudens met een laag inkomen wonen in de grotere gemeenten. Uitschieters zijn de gemeenten Amsterdam en Rotterdam waar een kwart van de huishoudens een laag inkomen heeft.

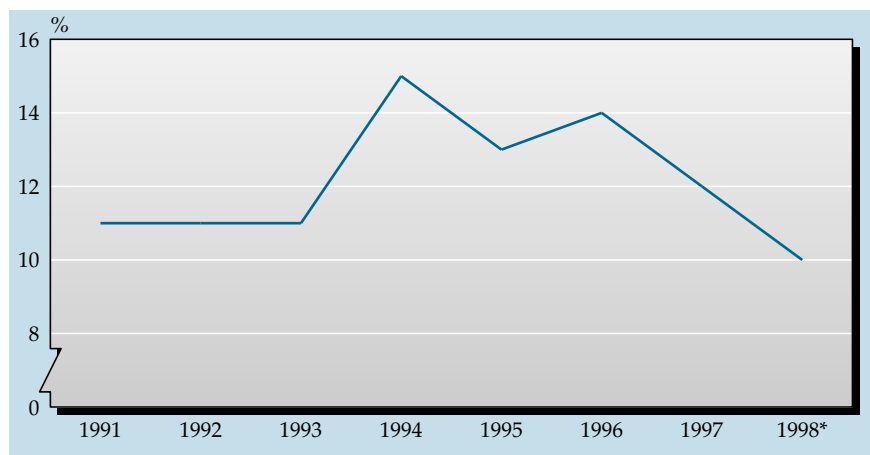
Voor 43% van de huishoudens met een laag inkomen was deze situatie structureel. Zij moesten al minstens vier jaar rondkomen van een laag inkomen. Naar verhouding hebben vooral veel eenoudergezinnen en alleenstaande oudere vrouwen langdurig een laag inkomen. Doorgaans hebben huishoudens met een laag inkomen ook niet veel vermogen. In 1997 beschikte de helft van deze groep over een

vermogen van nog geen 3 duizend gulden. Een kwart van de huishoudens met een laag inkomen had een negatief vermogen. Dit was ook al zo in 1993. Het totale vermogen van huishoudens is in de jaren negentig fors gegroeid. Vooral huishoudens met hogere inkomens hebben geprofiteerd van de vermogensgroei in die jaren.

Lage inkomens – hoge vaste lasten

Bij de huishoudens met een laag inkomen is het aandeel van de vaste lasten in de periode 1990–1997 met 6 procentpunten toegenomen tot gemiddeld 46% van de totale bestedingen. Voor een deel is dat het gevolg van het groeiende aantal alleenstaanden, die relatief hoge vaste lasten hebben. Een andere belangrijke oorzaak is de forse stijging van de huur van woningen. Van hoge vaste lasten is sprake wanneer ten minste 40% van de totale bestedingen opgaat aan vaste lasten. In 1996/1997 had twee derde van de huishoudens met een laag inkomen hoge vaste lasten.

6.1 Aandeel huishoudens dat naar eigen zeggen moeilijk rondkomt

Bron: CBS, Sociaal-economisch panelonderzoek.

Huishoudens met een laag inkomen zitten minder krap

In 1994 was het aandeel huishoudens dat naar eigen zeggen moeilijk rond kon komen het hoogst. Vooral in 1997 en 1998 daalde het percentage huishoudens dat moeilijk rondkomt, tot 10%. Dat is weer onder het niveau van 1991.

Van de huishoudens met een laag inkomen gaf in 1998 27% aan moeilijk rond te kunnen komen. In 1997 was dat nog ruim een op de drie. Deze ontwikkeling hangt samen met de toename van de koopkracht van de sociale minima in 1998. De koopkracht verbeterde onder meer door fiscale maatregelen voor ouderen en door veranderingen in de huursubsidiewetgeving. Het merendeel van de lage-inkomensgroep die aangeeft moeilijk rond te komen, zegt over onvoldoende geld

te beschikken om versleten meubels door nieuwe te vervangen, jaarlijks een week op vakantie te gaan of regelmatig nieuwe kleren te kopen. Bijna een op de tien had naar eigen zeggen onvoldoende geld om ten minste om de andere dag een warme maaltijd met vlees, kip of vis te betalen.

Vrouwen steeds vaker aan het werk

In 1999 had voor het eerst meer dan de helft (51%) van de vrouwen van 15–64 jaar betaald werk voor minstens twaalf uur per week. De arbeidsparticipatie van vrouwen is daarmee in tien jaar tijd spectaculair gestegen, namelijk met 14 procentpunt. Van de vrouwen in de leeftijdsgroep 25–29 jaar werkten er in 1999 drie van de vier, waarmee de arbeidsparticipatie in deze leeftijdsgroep het hoogst was. Tien jaar geleden waren het de vrouwen in de leeftijd van 20–24 jaar die relatief het vaakst werkten: zes van de tien hadden betaald werk. Dat de hoogste arbeidsparticipatie nu bij de 25–29-jarigen ligt, komt niet alleen doordat vrouwen op steeds latere leeftijd hun eerste kind krijgen, maar ook doordat steeds meer moeders blijven werken na de geboorte van hun kind(eren).

Ook de arbeidsdeelname van ouderen is in 1999 verder gestegen. Begin jaren negentig had 38% van de 55–59-jarigen betaald werk voor twaalf uur of meer per week. In 1999 werkte 47% van hen. Onder 60-plussers nam de arbeidsparticipatie de afgelopen jaren slechts weinig toe, naar 14% in 1999. Opmerkelijk is de stijging van het relatieve aantal 50–54-jarigen met betaald werk. In de afgelopen tien jaar steeg de arbeidsdeelname in deze groep van 52% naar 66%. De stijging onder vrouwen van deze leeftijdscategorie was trouwens aanzienlijk groter (18 procentpunt) dan die onder mannen (tien procentpunt).

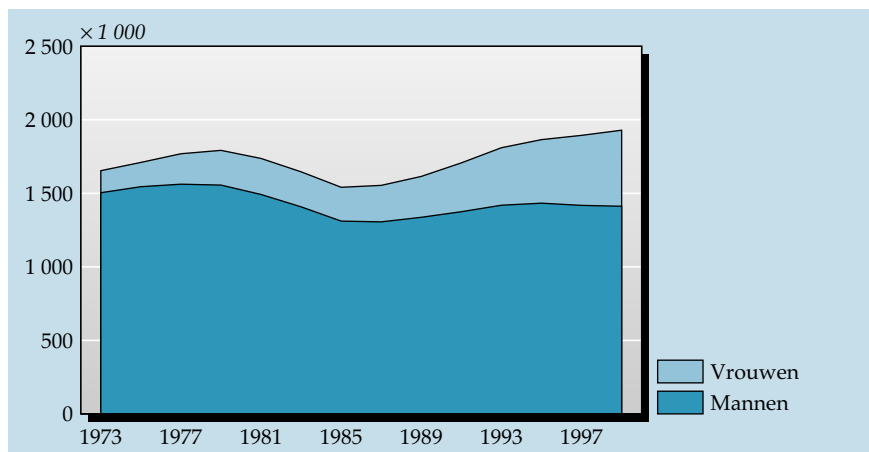
Bijna 2 miljoen personen georganiseerd in een vakbond in 1999

Nederland kent ongeveer tweehonderd vakbonden, waarbij in 1999 1,9 miljoen mensen als lid zijn geregistreerd. Daarvan hebben 178 vakbonden minder dan 10 000 leden; deze kleine bonden vertegenwoordigen tezamen 12% van het totale aantal georganiseerden. De grootste vakvereniging in Nederland is FNV Bondgenoten, die met 498 000 leden een kwart van de georganiseerden als lid heeft. Andere grote vakverenigingen zijn de ABVA KABO FNV (360 000 leden) en de Bouw- en Houtbond FNV (160 000 leden). Vakverenigingen met meer dan 10 000 leden zijn veelal aangesloten bij een vakcentrale, waar er drie van zijn. De FNV is veruit de grootste vakcentrale met 1,2 miljoen leden in 1999. Het CNV en de Vakcentrale MHP zijn veel kleiner en hebben respectievelijk 361 000 en 219 000 leden.

Het aantal geregistreerde vakbondsleden is sinds het begin van de eeuw ruimschoots vertienvoudigd. Hierbij is echter geen sprake geweest van een continue stijging van het ledental. De vakbeweging heeft ook periodes met dalende ledenaantallen gekend. Sinds 1985 is het ledenaantal opnieuw aan het stijgen. Vanaf dat jaar tot 1999 is het aantal leden met 388 000 toegenomen. Veel van de nieuwe leden

zijn vrouw. Het ledenbestand van de vakbonden bestaat aan het einde van de 20e eeuw voor ruim een kwart uit vrouwen.

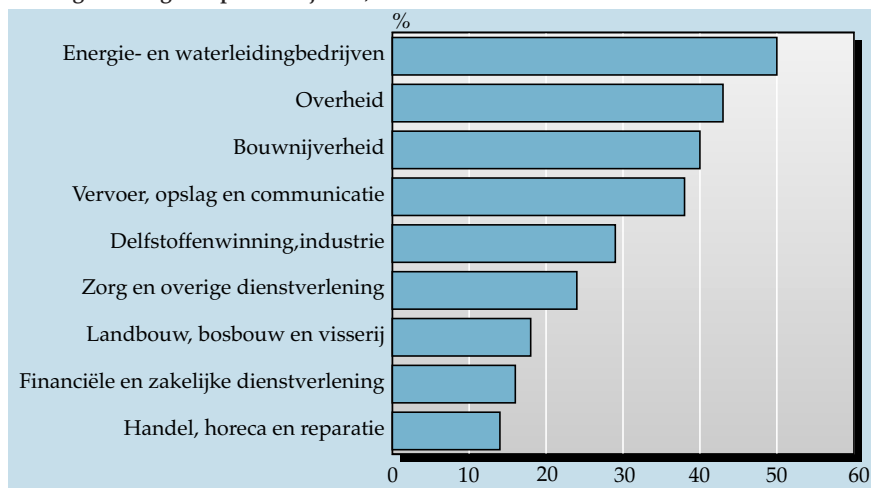
6.2 Vakbondsleden naar geslacht, duizendtallen

Bron: CBS, Enquête Beroepsbevolking.

In 1998 is 27% van alle werknemers lid van een vakbond. Dit verhoudingsgetal wordt de organisatiegraad genoemd. De organisatiegraad bij mannen is nog steeds hoger dan die bij vrouwen. In 1998 is één op de drie mannelijke werknemers lid van een vakbond, terwijl dat maar voor één op de vijf vrouwelijke werknemers geldt. Ondanks de grote toename van het aantal vrouwelijke vakbondsleden is hun organisatiegraad gelijk gebleven, omdat ook het totaal aantal vrouwelijke werknemers sterk is toegenomen. De organisatiegraad bij werknemers tussen 45 en 65 jaar (38%) is veel hoger dan bij werknemers jonger dan 25 jaar (11%). Ook regionaal zijn de verschillen in organisatiegraad aanzienlijk. In de drie noordelijke provincies is 37% van de werknemers lid van een vakbond. In Noord-Brabant is dat maar 23%. Werknemers met een vast dienstverband zijn drie keer zo vaak vakbonds lid als mensen met een flexibel dienstverband en voltijdwerknemers zijn vaker lid van een vakbond dan deeltijdwerkers. Ook tussen bedrijven en bedrijfstakken zijn er verschillen in organisatiegraad. Zo is bijvoorbeeld bij de overheid en in het onderwijs de organisatiegraad hoger dan in de handel en de horeca, en in grote bedrijven is de organisatiegraad doorgaans hoger dan bij kleinere bedrijven.

6.3 Organisatiegraad per bedrijfstak, 1998

Bron: CBS, Enquête beroepsbevolking.

De organisatiegraad van werknemers is sinds 1977 flink aan het teruglopen. Werknemers zijn de laatste decennia minder geneigd lid te worden of te blijven van een vakbond. Dit zou te maken kunnen hebben met het feit dat allerlei aspecten met betrekking tot arbeidsomstandigheden en -voorwaarden inmiddels (mede dankzij de vakbonden) wettelijk geregeld zijn. Bovendien is ook de werkgelegenheid in de industrie relatief teruggelopen en hier bevond zich van oudsher de achterban van de vakbeweging. In de dienstensector, waar de werkgelegenheid toenam, is men veel minder geneigd zich aan te sluiten bij een vakbond.

Nederlanders tevreden met woning en woonomgeving

Nederlanders zijn doorgaans (zeer) tevreden met hun woning en woonomgeving. Bijna 9 van de 10 personen zijn tevreden of zeer tevreden met hun woonverblijf en in vrijwel dezelfde mate met de woonomgeving. Onder eigenaar-bewoners zijn zelfs nog meer tevreden personen te vinden. Alleenstaande moeders in eenoudergezinnen zijn het minst tevreden over hun woning. Daarbij ondervinden zij ook de meeste hinder van stank, vandalisme, burens, andere buurtbewoners en lawaai in de buurt. Relatief veel overlast wordt ook ondervonden door eenpersoonshuishoudens, die net als eenoudergezinnen vrij veel voorkomen in zeer verstedelijkte gebieden. Eigenaar-bewoners ondervinden in het algemeen minder overlast in de buurt dan huurders.

Mannen in eenoudergezinnen minst tevreden met voorzieningenniveau

Het voorzieningenniveau in de buurt van woningen is in het algemeen redelijk tot goed te noemen, waarbij huurders meer voorzieningen als voldoende aanwezig bestempelen dan kopers. Het gaat hier om voorzieningen als winkels, parkeerplaatsen, medische zorg, haltes voor openbaar vervoer en groenvoorzieningen.

Eenpersoonshuishoudens en paren zonder kinderen zijn over het algemeen nogal tevreden over de voorzieningen in de buurt van hun woning. Voor vaders in eenoudergezinnen is dat veel minder het geval. Daarom is het opvallend dat moeders in eenoudergezinnen over het voorzieningenniveau in de buurt zo positief oordelen, terwijl hun sociaal-economische positie doorgaans minder rooskleurig is dan van vaders in eenoudergezinnen. Dit zou te maken kunnen hebben met het feit dat eenoudergezinnen met een moeder aan het hoofd veel vaker in de grote stad wonen, waar meer voorzieningen aanwezig zijn, dan eenoudergezinnen met een vader aan het hoofd.

Kopers meest tevreden over buurt

Kopers geven eerder aan in een leuke buurt te wonen dan huurders. De beoordeling van de sociale aantrekkingskracht van de buurt waarin men woont is afhankelijk van de beoordeling op aspecten als tevredenheid met de woonomgeving en de bebouwing, gehechtheid aan de buurt, contacten in de buurt, leefbaarheid, saamhorigheid etc. Het feit dat kopers eerder dan huurders vinden dat ze in een leuke buurt wonen zou veroorzaakt kunnen zijn doordat kopers meer vrije keuze hebben dan huurders wat betreft hun woonomgeving. Paren met kinderen hebben het trouwens het meest naar hun zin in de buurt waarin ze wonen.

Geen grote veranderingen in onveiligheidsgevoelens

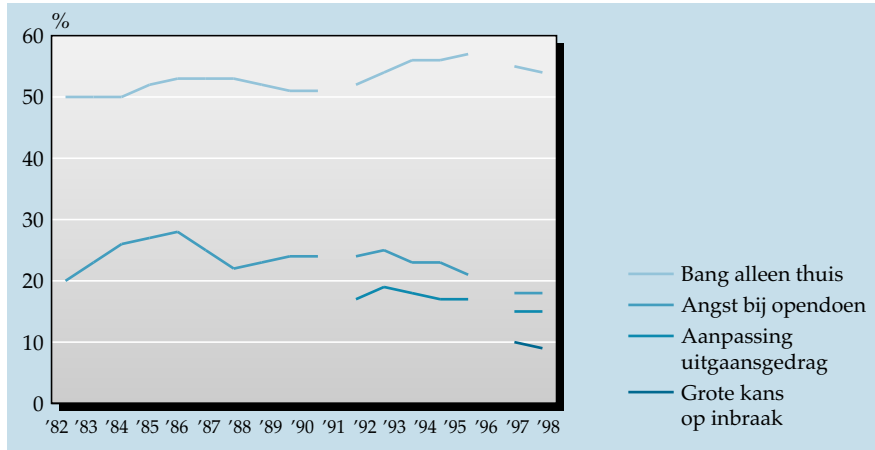
In 1998 gaven vier van de vijf inwoners van 15 jaar en ouder aan 's avonds niet bang te zijn wanneer zij alleen thuis waren. Een op de vijf personen is dus wel eens bang wanneer hij of zij alleen thuis is. In het midden van de jaren tachtig was ruim een kwart van de mensen in die situatie wel eens bang. Daarna is dit aandeel vrijwel voortdurend licht gedaald.

Bijna de helft van de Nederlanders doet 's avonds laat gewoon de deur open als er onverwachts wordt aangebeld; meer dan een kwart doet dit alleen voor bekenden en één op de acht alleen als de beller een vertrouwde indruk maakt. Eén op de tien inwoners doet helemaal niet open. In totaal zou meer dan de helft dus niet zonder meer opendoen. Vanaf begin jaren tachtig tot het midden van de jaren negentig is dit aandeel, met een onderbreking rond 1990, licht gestegen.

Het overgrote deel (85%) van de Nederlandse bevolking heeft in 1998 het uitgaansgedrag niet aangepast om te voorkomen slachtoffer te worden van een misdrijf. Degenen die er wel rekening mee hielden deden dit vooral door niet meer 's avonds alleen weg te gaan of niet meer op bepaalde plaatsen te komen (elk 5 à 6%). Een kleiner deel gaat helemaal niet meer (4%) of minder vaak (3%) uit. Het deel dat het uitgaansgedrag heeft aangepast is de laatste jaren nauwelijks gewijzigd.

Een kleine 10% van de inwoners achtte in 1998 (evenals in 1997) de kans dat er thuis wordt ingebroken relatief groot; 30% vond die kans niet groot en niet klein, terwijl 60% die kans klein achtte.

6.4 Onveiligheidsgevoelens in verband met criminaliteit, 1982–1998¹⁾

Bron: CBS.

¹⁾ Vanaf 1992 en vanaf 1997 start een nieuwe reeks als gevolg van wijziging in de onderzoeksofzet.

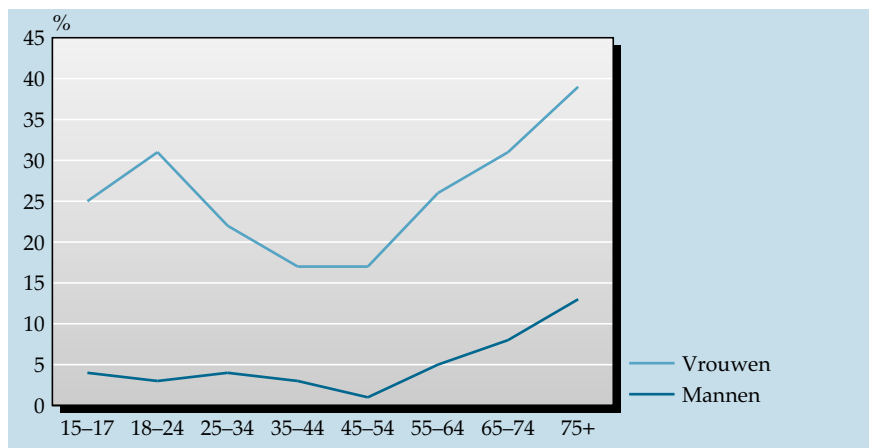
Samengevat betekent dit dat één op de drie inwoners in 1998 geen enkel gevoel van onveiligheid kende. Ruim 65% van de inwoners voelde zich dus in één of meer opzichten onveilig. In 1997 lagen deze verhoudingen vrijwel hetzelfde. De door de bevolking ervaren onveiligheidsgevoelens lijken tussen 1982 en 1998 niet wezenlijk veranderd.

Grote verschillen in onveiligheidsgevoelens

Gevoelens van onveiligheid gaan niet altijd samen met feitelijke criminaliteit of met de kans op eigen slachtofferschap. Eigen slachtofferervaringen leiden ook niet altijd tot een (groter) gevoel van onveiligheid. Onveiligheidsgevoelens hangen mede samen met kenmerken van de persoon, zoals geslacht, leeftijd en opleiding, met psychologische factoren als angst en onzekerheid in het algemeen of de inschatting van de eigen fysieke kwetsbaarheid. Daarnaast kunnen kenmerken van de leefomgeving een rol spelen.

Keer op keer blijkt dat vrouwen zich veel onveiliger voelen dan mannen. Maar ook de leeftijd heeft duidelijk invloed: in het algemeen voelen 65-plussers en jongeren beneden 25 jaar zich relatief onveilig. Ouderen zijn vooral bang om 's avonds de deur open te doen en om uit te gaan; onder jongeren is de angst om alleen thuis te zijn het grootst. Opmerkelijk is dat de geschatte kans op inbraak toeneemt met de leeftijd, maar dat 65-plussers deze kans juist minder groot achten.

6.5 Onveiligheidsgevoelens naar geslacht en leeftijd, 1998

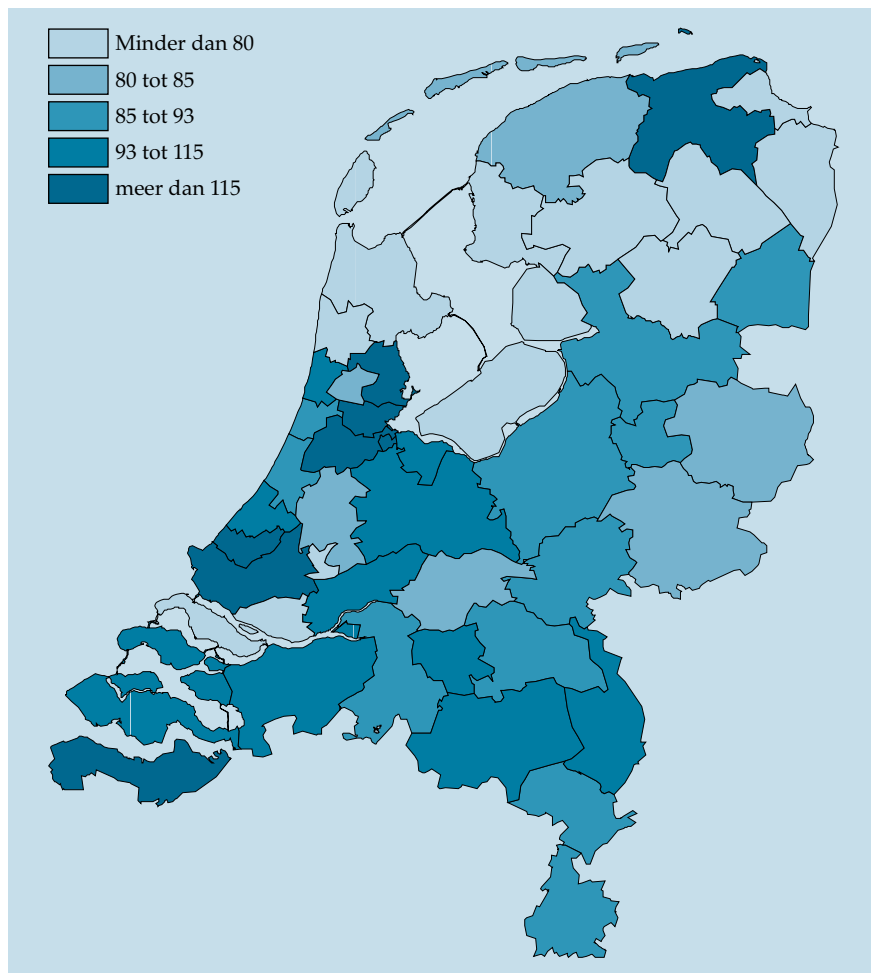

Bron: CBS, Permanent Onderzoek Leefsituatie 1998.

Opleiding lijkt gedeeltelijk een tegenwicht te bieden voor bepaalde angstgevoelens. Zo voelen personen met alleen basisonderwijs zich in de meeste opzichten het vaakst onveilig en hbo-ers en academici het minst. Onveiligheidsgevoelens nemen toe naarmate de woongemeente meer verstedelijkt is. Stedelingen en plattelanders zijn echter even vaak bang om 's avonds alleen thuis te zijn. Bewoners van huurwoningen voelen zich over het algemeen onveilig(er) dan bewoners van een eigen woning. Ook flatbewoners kennen in het algemeen meer onveiligheidsgevoelens dan bewoners van eengezinswoningen. Bewoners van vrijstaande eengezinswoningen zijn echter 's avonds alleen thuis vaker bang dan flatbewoners.

6.3 Regio

6.6 Bruto Regionaal Product per hoofd van de bevolking, 1997*, indexcijfer per Corop-regio (Nederland=100)

Bron: Regionale economische jaarcijfers 1997.

Grote regionale verschillen in BRP per hoofd van de bevolking

Het bruto regionaal product (BRP) per hoofd van de bevolking geeft inzicht in de mate waarin in een regio gevestigde bedrijven en instanties toegevoegde waarde genereren in verhouding tot de omvang van de woonachtige bevolking. Er blijken grote regionale verschillen te bestaan in dit cijfer. Zo is het BRP per hoofd van de bevolking in Oost-Groningen (63% van het Nederlandse gemiddelde) bijna twee en half maal zo klein als dat van Overig Groningen (153% van het Nederlandse gemiddelde). Dat grote verschil wordt vooral bepaald door de aardgaswinning in Overig Groningen. Exclusief de aardgaswinning komt de index van deze regio uit op 102.

Naast Overig Groningen is het BRP per hoofd van de bevolking met name in de stedelijke regio's hoog. Dat houdt verband met het feit dat in de stedelijke agglomeraties veel forensen werken. De toegevoegde waarde per inwoner ligt bijvoorbeeld voor het gebied Overig Groot-Amsterdam (Schiphol) duidelijk boven het gemiddelde voor Nederland. Dit geldt ook voor de regio's Rijnmond, Amsterdam en Delft en Westland.

Ook in de regio's met een zeer kapitaalintensieve industrie en een relatief kleine bevolking is er sprake van een relatief hoog BRP per hoofd van de bevolking. Voorbeelden van dergelijke gebieden zijn Zeeuws-Vlaanderen met haar chemie en IJmond met haar basismetaalindustrie. Flevoland is, met een index van 70, een tegenhanger van bovenstaande regio's. De verklaring is dat er vrij veel forensen in Flevoland (Almere) wonen, maar in Amsterdam werken.

Verschillen in productiestructuur gezichtsbepalend voor regio's

Op nationaal niveau was het aandeel van de landbouw, bosbouw en visserij in het bruto binnenlands product 3,1% in 1997. De aandelen van de nijverheid en diensten bedroegen in dat jaar respectievelijk 29,7% en 67,2%. De productiestructuur per regio kan hier echter aanzienlijk van verschillen en aan deze regio's daardoor unieke kenmerken geven.

Aandeel landbouw

De meest agrarische regio was in 1997 het gebied Delft en Westland. Het aandeel van de land- en tuinbouw in het BRP van deze regio bedroeg in dat jaar bijna 23%. Andere regio's met een relatief groot aandeel in de agrarische sector zijn: Flevoland (11,8%), Zuidwest-Friesland (9,5%), Zuidwest-Gelderland (9,4%), Kop van Noord-Holland (9,3%) en Noord-Limburg (8,7%). In al deze regio's daalt het aandeel van de agrarische sector echter voortdurend.

Aandeel nijverheid

Onder de nijverheid vallen de delfstoffenwinning, industrie, openbare nutsbedrijven en de bouwnijverheid. Een relatief groot aandeel van de nijverheid in het BRP komt voor in de regio's rond de Randstad en in regio's aan open water, waar bulkproducten kunnen worden verwerkt (bijvoorbeeld IJmond met basismetaalindustrie, Rijnmond met olie- en chemische industrie en Zeeuws-Vlaanderen met chemische industrie). Regio's waar het aandeel van de nijverheid in het BRP in 1997 aanzienlijk hoger was dan gemiddeld zijn onder meer: Overig Groningen (51,9%), Zeeuws-Vlaanderen (48,2%), IJmond (45,9%), Zuidoost-Drenthe (43,6%), Delfzijl e.o. (41,5%), Overig Noordoost-Noord-Brabant (39,6%), West-Noord-Brabant (38,9%) en Zuidoost-Noord-Brabant met o.m. Eindhoven (38,6%).

Aandeel diensten

Regio's waar het aandeel van de diensten in het BRP in 1997 aanmerkelijk groter was dan het gemiddelde voor Nederland waren vooral de regio's met de rijks-overheidsdiensten en de financiële sector: de Agglomeratie Den Haag (87,2%), Groot-Amsterdam (84,3%), Utrecht (80,6%), Het Gooi en Vechtstreek (77,1%), Agglomeratie Haarlem (76%) en de Veluwe (75,7%).

Een terugblik in de eeuw: Bevolking (inclusief vooruitblik)

Op 1 januari 1900 telde Nederland 5,1 miljoen inwoners. Het aantal van 10 miljoen werd in 1949 bereikt. De grens van 15 miljoen werd in 1990 gepasseerd. Op 1 januari 2000 telt Nederland bijna 15,9 miljoen inwoners. De bevolkingsomvang is deze eeuw dus meer dan verdrievoudigd.

6.7 Stand en loop van de bevolking

Bevolking op 1 januari		Levend-geborenen	Overledenen	Immi-gratie	Emi-gratie	Saldo correcties ¹⁾	Bevolkings-groei	Gemiddelde jaarlijkse groei	
	<i>× 1 000</i>	<i>× 1 000</i>						<i>%</i>	
1900	5 104	1900–1909	1 697	858	269	329	-25	754	1,39
1910	5 858	1910–1919	1 701	851	412	300	-67	896	1,43
1920	6 754	1920–1929	1 820	761	448	452	16	1 071	1,48
1930	7 825	1930–1939	1 753	737	465	460	-12	1 009	1,22
1940	8 834	1940–1949	2 232	916	326	455	5	1 193	1,27
1950	10 027	1950–1959	2 320	810	486	621	15	1 390	1,31
1960	11 417	1960–1969	2 442	970	644	558	-17	1 540	1,27
1970	12 958	1970–1979	1 940	1 119	934	605	-17	1 133	0,84
1980	14 091	1980–1989	1 802	1 208	850	587	-55	802	0,55
1990	14 893	1990–1999	1 955	1 347	1 132	630	-155	955	0,62
2000	15 848								

Bron: CBS, Bevolkingsstatistieken.

¹⁾ Wijzigingen in het inwonertal die niet kunnen worden verantwoord als geboorte, sterfte, immigratie of emigratie.

Van de huidige bevolking van bijna 16 miljoen personen was minder dan 0,01% er al in 1900: ruim duizend mensen zijn op 1 januari 2000 honderd jaar of ouder. Verder is een op de tien inwoners uit het buitenland afkomstig: bijna 1,6 miljoen personen zijn in een ander land geboren. De overige 14,3 miljoen personen zijn in de twintigste eeuw in Nederland geboren.

Sinds 1900 zijn in Nederland 19,7 miljoen kinderen geboren. Driekwart van hen maakt deel uit van de huidige bevolking van ons land. De anderen zijn geëmi-greerd of al weer overleden.

In de 20e eeuw zijn 6,0 miljoen immigranten naar Nederland gekomen. Daar staat een emigratie van 5,3 miljoen personen tegenover. Voor een deel gaat het om dezelfde mensen: een aantal immigranten is weer uit Nederland vertrokken en een deel van de emigranten is naar Nederland teruggekeerd.

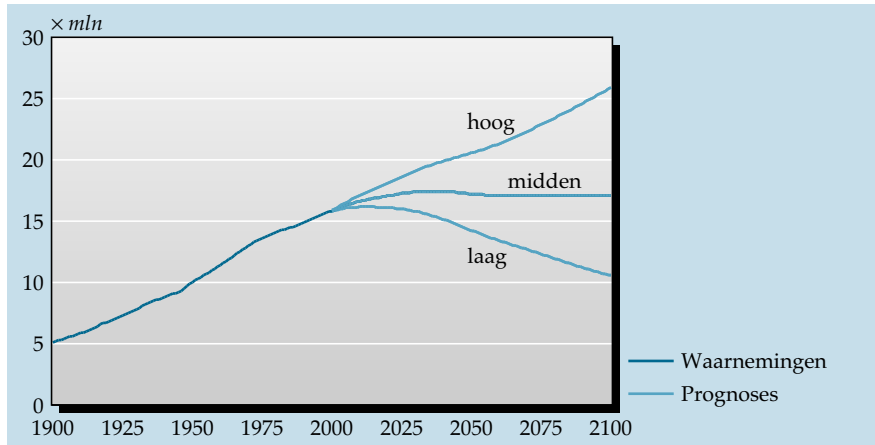
Tegenover de 19,7 miljoen geboren en stonden in de 20e eeuw 9,6 miljoen overledenen. Meer dan 90% van de bevolkingsgroei in de 20e eeuw kan dus worden toegeschreven aan de 'natuurlijke groei', dat wil zeggen het saldo van aantallen geboren en overledenen. De totale bevolkingsgroei van 10,8 miljoen personen is opgebouwd uit 10,1 miljoen natuurlijke groei en 0,7 miljoen migratiesaldo.

In de 21e eeuw zal de bevolking verder toenemen, maar de groei zal geringer zijn dan in de 20e eeuw. In de eerste vier decennia van de 21e eeuw zal de bevolking naar verwachting toenemen met ruim 1,5 miljoen personen tot 17,4 miljoen personen in 2035. Daarna volgt een lichte teruggang. Tegen het einde van de 21e eeuw zullen er naar schatting 17,1 miljoen inwoners zijn. De bevolkingsgroei in de 21e eeuw kan volledig worden toegeschreven aan het migratiesaldo; de natuurlijke groei zal negatief zijn.

De bevolkingsgroei heeft in de loop van de 20e eeuw sterk gefluctueerd. In de eerste twee decennia van de eeuw lag de gemiddelde groei onder de 100 duizend per jaar. Na de Tweede Wereldoorlog was de groei het hoogst. In 1946 werd de hoogste bevolkingsgroei ooit geteld: de bevolking nam toe met 238 duizend personen. In dat jaar was zowel het aantal geboorten als de omvang van de immigratie hoog. Maar ook in de twintig jaar daarna was de bevolkingsgroei omvangrijk. In de jaren vijftig en zestig groeide de bevolking met gemiddeld 150 duizend personen per jaar. Dit kwam vooral door de babyboom die tot eind jaren zestig voortduurde. In de eerste helft van de jaren zestig kwamen bijna 250 duizend kinderen per jaar ter wereld.

In de jaren zeventig liep de bevolkingsgroei sterk terug. Het aantal geboorten daalde in een korte periode met 25 procent. Het dieptepunt van de bevolkingsgroei werd in 1982 en 1983 bereikt. De bevolking groeide toen met slechts iets meer dan 50 duizend personen. Zowel het aantal geboorten als de immigratie waren laag, mede omdat begin jaren tachtig de economische conjunctuur een dieptepunt bereikte. Zowel het aantal geboorten als het aantal immigranten hingen samen met de conjunctuur. In de tweede helft van de jaren tachtig nam zowel het aantal geboorten als de immigratie weer toe. Deze stijging van de bevolkingsgroei liep parallel aan de gunstige economische ontwikkeling. In de tweede helft van de jaren negentig, eveneens een economische bloeiperiode, steeg niet alleen het aantal geboorten en immigranten maar daalde ook het aantal emigranten, waardoor de bevolkingsgroei opnieuw toenam.

6.8 Bevolkingsomvang

Bron: CBS, Bevolkingsstatistieken.

De bevolking was aan het eind van de 20e eeuw niet alleen veel omvangrijker dan aan het begin, maar gemiddeld ook veel ouder. Tot 1930 was ongeveer 6% van de bevolking 65 jaar of ouder. Daarna is het percentage meer dan verdubbeld, tot 13,5% nu. In 1959 telde Nederland voor het eerst een miljoen 65-plussers. In 1993 werd het aantal van twee miljoen bereikt. Voor een deel kan de vergrijzing worden toegeschreven aan de toename van de levensverwachting. Een andere factor is de bevolkingsgroei: als er in een bepaalde periode meer kinderen worden geboren, neemt 65 jaar later het aantal 65-plussers toe.

Het aantal ouderen zal de komende veertig jaar sterk toenemen. Het aantal 65-plussers bereikt rond het midden van de 21e eeuw een maximum. Dan zijn er bijna twee keer zoveel 65-plussers als nu. Daarna loopt het aantal 65-plussers enigszins terug. Dit komt door het overlijden van de babyboomgeneratie. Maar de teruggang is slechts gering. Het aantal ouderen zal in de tweede helft van de komende eeuw aanzienlijk hoger blijven dan nu. De leeftijdsopbouw van de bevolking zal dus blijvend een groter aandeel van ouderen laten zien.

7. Internationale vergelijkingen

Met het ontstaan van de Economische en Monetaire Unie (EMU) is een nieuwe economische grootmacht ontstaan naast de Europese Unie (EU). In dit hoofdstuk zullen de EU en de EMU (Eurogebied) vergeleken worden met de twee andere economische grootmachten, namelijk de Verenigde Staten en Japan. Daarnaast zullen de economische prestaties van Nederland met die van andere (EU-)landen vergeleken worden.

7.1 Productie

Nederlandse groei hoger dan die van het Eurogebied

Met een economische groei van 3,9% ten opzichte van 1998 behoorde Nederland tot de goed presterende landen binnen de EU. De totale economische groei van de elf landen in het Eurogebied bedroeg 2,3%. Dit was gelijk aan de volumetoename van het bruto binnenlands product (BBP) in de vijftien landen van de EU. Binnen de EU presteerden de economieën van Ierland (+8,7%) en Luxemburg (+4,9%) het best. De groei van de economie bleef in 1999 in de meeste landen van de EU achter bij die in 1998, toen de gemiddelde groei nog 2,7% bedroeg. Dit kwam doordat de binnenlandse vraag, met name de consumptie, in de meeste landen minder steeg dan het jaar daarvoor. Ook had de export nog te leiden van zowel de Azië-crisis als de crises in Rusland en Latijns-Amerika. Alleen Zweden vormde binnen de EU de uitzondering waar de groei in 1999 hoger was dan in 1998. In Denemarken, Portugal en Finland nam de toename van het BBP in 1999 het meest af. Van de grote EU-landen bleef de economische groei in Duitsland en Italië achter bij het EU-gemiddelde. Voor Duitsland geldt dit al vanaf 1993, voor Italië vanaf 1996. Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk zaten respectievelijk licht boven en licht onder het gemiddelde.

In de Verenigde Staten (VS) nam het volume van het BBP in 1999 met 4,2% toe. Hoewel dit 0,1 procentpunt minder was dan in het jaar daarvoor, werd de hoge groei van de afgelopen jaren voortgezet. Vanaf 1992 is de jaarlijkse groei in de VS steeds meer dan 2% geweest en de jaarlijkse volumetoename van het BBP komt sinds 1996 zelfs steeds boven de 3% uit.

De krimp met 2,5% die de Japanse economie in 1998 ten deel viel is in 1999 gekeerd in een volumetoename van het BBP met 0,3%. Dit kwam deels door een aantal stimulerende overheidsmaatregelen, zoals bijvoorbeeld het terugbrengen van de korte rente tot het nultarief. Maar ook het opmerkelijke herstel na de Azië-crisis van de omliggende landen had een gunstig effect op de groei in Japan. In

deze zogenaamde Aziatische tijgers sloegen de negatieve groeivoeten van 1998 om in positieve. Zo stond tegenover de krimp van de Koreaanse economie van bijna 7% in 1998, een groei van bijna 11% in 1999.

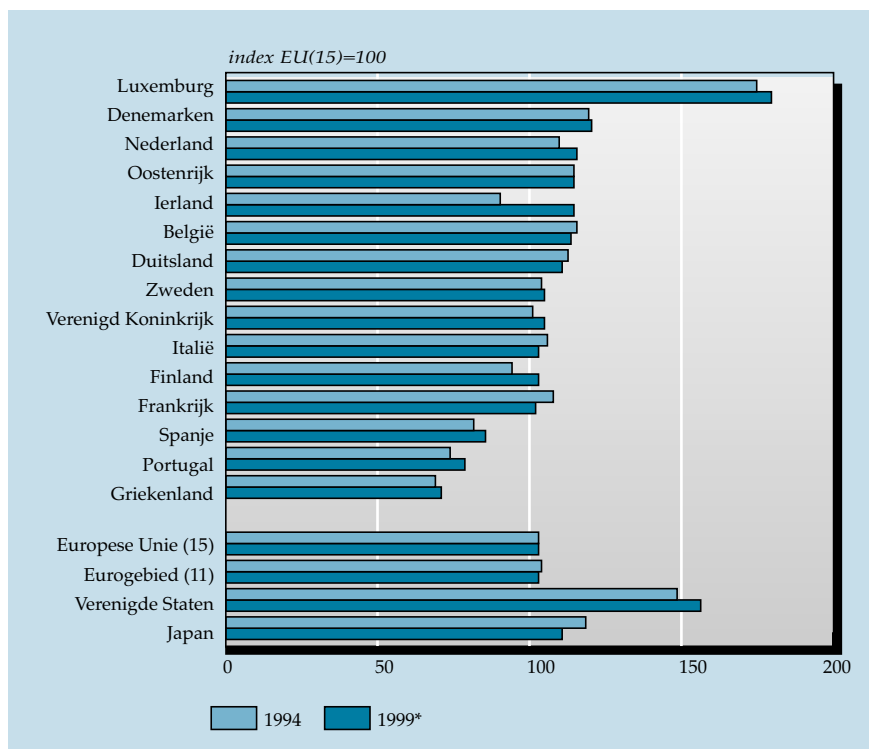
7.1 Bruto binnenlands product

	1996	1997	1998*	1999*
	<i>% volumemutaties</i>			
Ierland	7,7	10,7	8,9	8,7
Luxemburg	2,9	7,3	5,0	4,9
Nederland	3,0	3,8	4,1	3,9
Zweden	1,1	2,0	3,0	3,8
Spanje	2,3	3,8	4,0	3,7
Finland	4,0	6,3	5,0	3,5
Griekenland	2,4	3,4	3,7	3,2
Portugal	3,2	3,7	3,9	3,0
Frankrijk	1,1	1,9	3,2	2,9
België	1,0	3,5	2,7	2,5
Oostenrijk	2,0	1,2	2,9	2,2
Verenigd Koninkrijk	2,6	3,5	2,2	2,1
Denemarken	2,5	3,1	2,5	1,6
Duitsland	0,8	1,5	2,2	1,5
Italië	1,1	1,8	1,5	1,4
Europese Unie (15)	1,6	2,5	2,7	2,3
Eurogebied (11)	1,4	2,3	2,7	2,3
Verenigde Staten	3,6	4,2	4,3	4,2
Japan	5,1	1,6	-2,5	0,3

Bron: OESO, Economic Outlook; CBS, Nationale rekeningen 1999.

Het bruto binnenlands product per hoofd van de bevolking is een indicator om de relatieve welvaart tussen verschillende landen te vergelijken. Het BBP moet dan wel gecorrigeerd worden voor het verschil in prijsniveau tussen landen, de zogenaamde koopkrachtpariteit. Voor Nederland was dit BBP per hoofd van de bevolking in 1999, evenals in 1997 en 1998, 13% hoger dan het EU-gemiddelde. Daarmee staat ons land op een derde plaats op de ranglijst van de vijftien EU-lidstaten. Luxemburg heeft van de EU-landen veruit het hoogste BBP per hoofd van de bevolking (79% boven het EU-gemiddelde) en overtreft daarmee zelfs de VS, waar het gemiddelde BBP 55% hoger ligt dan dat van de EU. In Griekenland, Spanje en Portugal blijft het BBP per hoofd van de bevolking 20 tot 30% achter bij het gemiddelde van alle EU-landen. Vanaf de zestiger jaren tot en met 1997 vertoonde het BBP per hoofd van de bevolking in Japan steeds een stijging ten opzichte van het gemiddelde van de EU-landen. Daarna werd een daling ingezet. Het BBP per hoofd van de bevolking in Japan ging van 17% boven het EU-gemiddelde in 1997 via 10% in 1998 naar 8% in 1999.

7.2 Bruto binnenlands product per hoofd van de bevolking, koopkrachtpariteiten

Bron: EC Economic Data Pocket Book.

In 1994 stond Nederland op de zesde plaats. Van de grote Europese landen was alleen in het Verenigd Koninkrijk in 1999 het BBP per hoofd van de bevolking ten opzichte van het EU-gemiddelde hoger dan vijf jaar voordien. Opvallend is de stijging van Ierland op de ranglijst. In 1994 stond dit land nog op de twaalfde plaats van de vijftien EU-landen, terwijl in 1999 het BBP per hoofd van de bevolking zich op bijna hetzelfde niveau als Nederland bevond.

7.2 Bestedingen

Bescheiden groei invoer en uitvoer

In 1997 beleefden de exporten van vrijwel alle bij de OESO aangesloten landen een extreem hoge groei. Sindsdien werd de volumegroei van de export minder onstuimig. Dit kwam doordat de wereldhandel een moeizame periode kende als gevolg van de crises in Zuid-Oost-Azië, Zuid-Amerika en Rusland in 1997 en 1998. Eerst in de loop van 1999 kwam het herstel op gang omdat het economische klimaat in een aantal Aziatische landen rooskleuriger werd en de economische groei in de Verenigde Staten hoog bleef. De Nederlandse exportgroei lag in zowel 1998 als 1999 ruim boven het gemiddelde van het Eurogebied en boven dat van de EU. Van

de grote EU-landen waren de groeicijfers van de uitvoer in Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk in 1999 positief: respectievelijk 4,3%, 3,6% en 2,9%. In Italië daalde het uitvoervolume met 0,9%. Binnen de Europese Unie werd Nederland voor wat betreft de groei van de export overtroffen door Griekenland, Ierland, Denemarken, Spanje en Finland met percentages boven 6%.

7.3 Uitvoer van goederen en diensten

	1996	1997	1998*	1999*
	<i>% volumemutaties</i>			
Nederland	4,6	8,8	7,4	5,6
Europese Unie (15)	4,8	10,1	5,9	3,9
Eurogebied (11)	6,7	13,8	4,6	3,0
Verenigde Staten	8,2	12,5	2,2	3,8
Japan	6,3	11,6	-2,5	1,9

Bron: OESO, Economic Outlook; CBS, Nationale rekeningen 1999.

De Nederlandse exportgroei in 1999, overtrof die van de Verenigde Staten. De export van de Verenigde Staten was in 1999 echter wel enigszins hoger dan in het jaar daarvoor. Dit in tegenstelling tot ons land waar de groei van 1999 onder die van 1998 bleef. Japan exporteerde in 1999 iets meer dan het jaar daarvoor, toen de uitvoer zelfs kromp na een groei van 11,6% in 1997. Dit land werd het zwaarst getroffen door de in 1997 uitgebroken Azië-crisis.

Ook de importen haalden in 1999 niet meer de hoge groeicijfers van 1997. De terugval was echter veel geringer dan bij de exporten. De groei van de Nederlandse import liep ook terug, maar bleef ongeveer op eenzelfde niveau als die van het Eurogebied. Van de grote EU-landen lag in het Verenigd Koninkrijk en Duitsland, waar het invoervolume met ruim 7% groeide, de groei van de invoer boven het EU-gemiddelde. Ierland, dat een relatief hoge exportgroei kende in 1999, scoorde tevens wat betreft invoervolumetoename hoog (+14,6%). Ook Spanje kende een hoge toename van het importvolume (+12,6%).

In de Verenigde Staten fluctueerde de importgroei veel minder sterk, en lag daar de afgelopen drie jaren rond de 12%. In Japan groeide de invoer in 1999 weer, na, net als bij de uitvoer, een jaar van krimp.

7.4 Invoer van goederen en diensten

	1996	1997	1998*	1999*
	% volumemutaties			
Nederland	4,4	9,5	8,0	6,3
Europese Unie (15)	4,0	9,2	9,3	6,0
Eurogebied (11)	4,8	11,5	9,1	5,9
Verenigde Staten	8,6	13,7	11,6	11,7
Japan	11,9	0,5	-7,6	5,3

Bron: OESO, Economic Outlook; CBS, Nationale rekeningen 1999.

Licht afzwakkende consumptiegroei in de EU

De groei van de consumptieve bestedingen door Nederlandse huishoudens met 4,4% in 1999 lag ruim boven het EU-gemiddelde. De groei van de consumptie voor de Europese Unie als geheel (+2,8%) was in 1999 iets lager dan in 1998 (+3,0%). Het Eurogebied liet een soortgelijke ontwikkeling zien met groeicijfers van 3,0% in 1998 en 2,5% in 1999. Wel waren er grote verschillen in consumptiegroei tussen de afzonderlijke EU-landen. Terwijl de consumptie in Ierland, Portugal, Spanje, Nederland en Zweden met meer dan 4% in volume toenam, kenden Italië en Denemarken magere groeicijfers van minder dan 2%.

Evenals in 1998 werd de gunstige economische ontwikkeling in de Verenigde Staten voor een belangrijk deel gedragen door de consumptieve bestedingen door huishoudens. Het volume van de gezinsconsumptie is in 1999 met 5,3% toegenomen. De groei was daarmee zelfs hoger dan het jaar daarvoor, toen de volumestijging 4,9% bedroeg. Dergelijke hoge groeicijfers voor de consumptie in de VS werden voor het laatst gemeten in de eerste helft van de jaren tachtig. In Japan nam het volume van de gezinsconsumptie in 1998 nog af met 0,5%. In 1999 groeiden de consumptieve bestedingen daar weer licht (+1,2%).

7.5 Consumptieve bestedingen door huishoudens

	1996	1997	1998*	1999*
	% volumemutaties			
Nederland	4,0	3,0	4,4	4,4
Europese Unie (15)	1,9	2,0	3,0	2,8
Eurogebied (11)	1,5	1,5	3,0	2,5
Verenigde Staten	3,2	3,4	4,9	5,3
Japan	2,9	0,5	-0,5	1,2

Bron: OESO, Economic Outlook; CBS, Nationale rekeningen 1999.

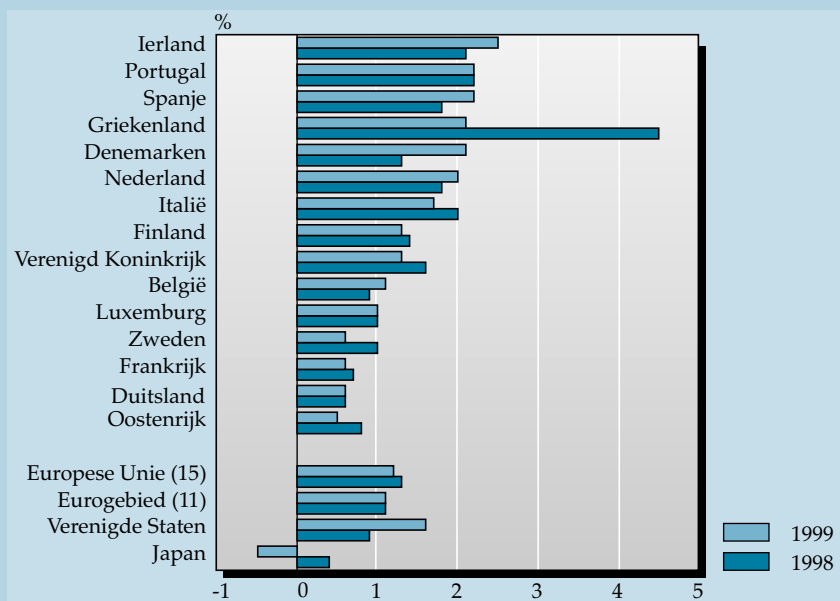
Kader 7.a

Inflatie stabiel

De ontwikkeling van de geharmoniseerde prijsindex

In 1998 is in de EU afgesproken dat de formele maatstaf voor inflatie de veranderingen in de 'geharmoniseerde index van consumentenprijzen' (HICP) is. De geharmoniseerde prijsindex wordt door de lidstaten van de EU op vergelijkbare wijze berekend en kan dus heel goed worden gebruikt om bijvoorbeeld de inflatie in het Eurogebied af te leiden, of om de inflatie tussen landen te vergelijken. Deze maatstaf heeft vooral betekenis in het kader van het Groei- en Stabiliteitspact van de EU en de monetaire politiek van de Europese Centrale Bank (ECB). De ECB heeft expliciet de volgende beleidsdoelstelling geformuleerd: er is sprake van prijsstabiliteit als de toename van de HICP in het EMU-gebied op jaarbasis onder de 2% blijft. Een nadeel van het gebruik van de HICP als de maatstaf voor inflatie is dat die per definitie alleen betrekking heeft op de consumptieve bestedingen van huishoudens, zodat dit begrip lang niet alle bestedingen dekt. Zo blijven bij de HICP de consumptieve bestedingen van de overheid, de investeringen en de in- en uitvoer geheel buiten beeld.

Inflatie

Bron: OESO, Economic Outlook; EC Economic Data Pocket.

Voor Nederland was de stijging van de geharmoniseerde consumentenprijsindex in 1999 2,0%. Dit komt overeen met de bovengrens die door de Europese Centrale Bank (ECB) was vastgesteld met betrekking tot de prijsstabiliteit voor het Eurogebied. De inflatie in de EMU-landen Spanje, Portugal en Ierland viel in 1999 hoger uit dan 2,0%. De inflatie voor het gehele Eurogebied bedroeg 1,1%, evenals in 1998. Voor de EU-landen tezamen lag de inflatie een fractie hoger. Dit werd veroorzaakt door hogere gemiddelde prijsstijgingen in Denemarken en Griekenland.

In Nederland was de inflatie in 1999 hoger dan in 1998. Dit gold onder andere ook voor de Verenigde Staten. Zweden, Frankrijk, Oostenrijk en Duitsland waren in 1999 de landen met het laagste inflatiecijfers binnen de EU. In Japan is in de loop van 1999 het leven gemiddeld 0,5% goedkoper geworden.

Investerings in het Eurogebied blijven groeien

In de tweede helft van het laatste decennium toonden de investeringen in vaste activa in Nederland een gestage groei. Deze investeringen namen, met uitzondering van 1998, sneller toe dan de gemiddelde groei in de EU en het Eurogebied. In de landen die samen de EMU vormen werd het groeipercentage van de investeringen van jaar op jaar groter. Toch was de gemiddelde jaarlijkse groei van de investeringen van de EU hoger dan die van het Eurogebied, omdat alle niet bij de EMU aangesloten landen van de EU meer dan gemiddeld investeerden.

Van de grote landen groeiden de investeringen in vaste activa in Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk in 1999 sneller dan die in de Europese Unie als geheel, terwijl het investeringsvolume in Duitsland en Italië achterbleef bij het EU-gemiddelde. De investeringsgroei in Ierland bleef in 1999 (+11,6%) voor het zesde achtereenvolgende jaar in de dubbele cijfers.

7.6 Bruto investeringen in vaste activa

	1996	1997	1998*	1999*
	% volumemutaties			
Nederland	6,3	6,6	4,1	6,5
Duitsland	-1,1	0,5	1,4	2,3
Frankrijk	-0,1	0,0	6,6	7,1
Italië	3,6	1,2	4,1	4,4
Verenigd Koninkrijk	4,9	7,5	11,0	5,2
Europese Unie (15)	2,1	3,2	5,9	5,0
Eurozone (11)	0,9	2,1	4,6	4,8
Verenigde Staten	8,3	7,5	10,6	8,2
Japan	11,1	-0,8	-7,4	-1,0

Bron: OESO, Economic Outlook; CBS, Nationale rekeningen 1999.

In de Verenigde Staten was de investeringsgroei 8,2% in 1999. Dit was weliswaar lager dan in 1998, maar de volumegroei van de investeringen bleef daarmee op een hoog niveau. In Japan is de investeringsbereidheid voor het derde achtereenvolgende jaar gedaald.

7.3 Arbeidsmarkt

De in deze paragraaf gehanteerde cijfers zijn afkomstig uit de publicatie Employment Outlook van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO). Deze organisatie heeft de van de verschillende statistische bureaus ontvangen gegevens gestandaardiseerd ten einde een vergelijking tussen de verschillende landen mogelijk te maken. De cijfers in deze paragraaf kunnen daardoor afwijken van die van dezelfde economische grootheden in de overige hoofdstukken. De hier gehanteerde definities van beroepsbevolking en werkenden omvatten iedereen die werkt of wil werken, ongeacht het aantal uren.

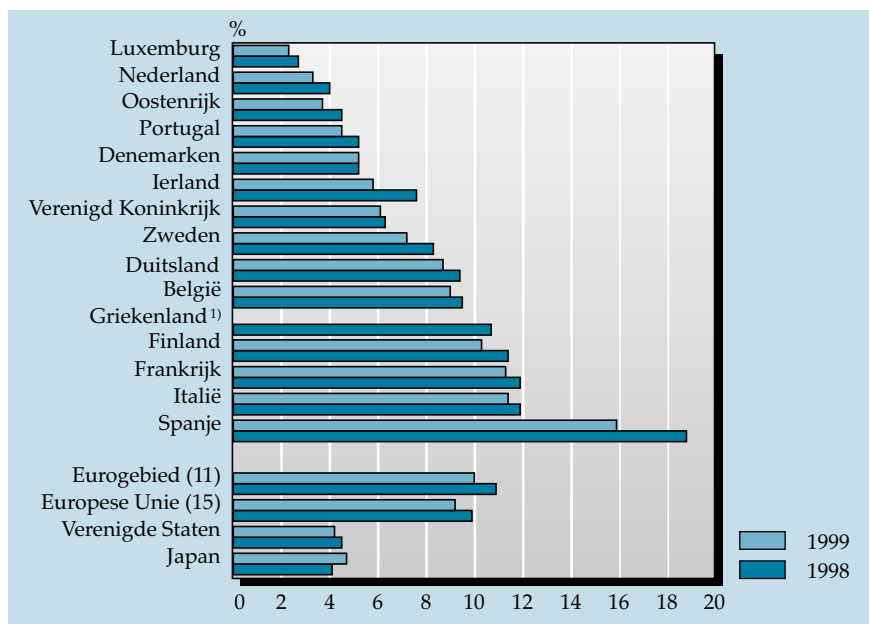
Gestage groei werkgelegenheid

De Nederlandse werkgelegenheidsgroei van 2,5% in 1999 was lager dan de 3,0% in 1998, maar bleef ruimschoots boven het EU-gemiddelde van 1,3%. De werkgelegenheidsgroei in 1999 heeft zich binnen de EU in hetzelfde tempo voortgezet als in het jaar daarvoor. In Duitsland is sinds 1998 sprake van een stijging van de werkgelegenheid na jaren van krimp. De toename in 1999 was daar echter minimaal, namelijk 0,2%. In Zweden trok de vraag naar arbeid veel sterker aan: in 1999 met 2,6%. In 1998 werd ook hier na jaren van afnemende vraag, voor het eerst weer een stijging van de werkgelegenheid (+1,5%) gerealiseerd. In Ierland viel de toename van de werkgelegenheid, na het topjaar 1998 met een groei van ruim 10%, terug naar het groeiniveau van de daaraan voorafgaande jaren: rond de 4%. Evenals in de EU bleef het groeitempo in de VS gelijk aan dat van 1998, zij het op een iets hoger niveau (+1,5%). In Japan daalde de werkgelegenheid in 1999 voor het tweede opeenvolgende jaar.

Nederlandse werkloosheid relatief laag

De werkloosheid in Nederland blijft sterk dalen. Conform de internationaal gangbare definitie was in 1999 3,3% van de beroepsbevolking werkloos, in 1998 was dat nog 4,0%. In tegenstelling tot de nationaal gehanteerde definitie wordt hierbij iedereen meegerekend, ongeacht het aantal uren dat men werkt of wil werken. In de Europese Unie in haar totaliteit lag het niveau van de werkloosheid op 9,2%. In het Eurogebied lag de werkloosheid zelfs nog iets hoger: 9,9%. Het Nederlandse werkloosheidscijfer is op dat van Luxemburg na het laagste binnen de EU. In alle EU-landen daalde de werkloosheid in de afgelopen jaren meer of minder snel, maar in landen als Spanje, Frankrijk en Italië bleven de werkloosheidspercentages desondanks ruim boven de 10% liggen. Spanje spant de kroon met 15,9% werklozen, ondanks het feit dat de werkloosheid daar sinds 1998 met bijna 3 procentpunten (ofwel met bijna een zesde) is afgenomen. Ook in de VS liep de werkloosheid terug: van 4,5% in 1998 naar 4,2% in 1999. In Japan, van oudsher een land met lage werkloosheidscijfers, is de werkloosheid sinds begin jaren negentig aan het stijgen en heeft in 1999 het niveau bereikt van 4,7%. De Japanse overheid heeft maatregelen genomen om op korte termijn de werkloosheid te bestrijden.

7.7 Gestandaardiseerde werkloosheid

Bron: OESO, Employment Outlook.

¹⁾ Gegevens over 1999 niet bekend.

Helpt werklozen in Europese Unie langdurig werkloos

De dalende werkloosheidstrend in de Europese Unie vertaalt zich ook in een afname van het aantal mensen dat langer dan een jaar zonder werk is, de langdurig werklozen. De afname van de werkloosheid onder deze groep verliep echter minder snel, waardoor het aandeel van de langdurig werklozen in het werkloosheidspercentages van de EU licht steeg: van 44% in 1993 naar 48% in 1998. Ook in Nederland is ongeveer de helft van de werklozen momenteel langdurig (langer dan een jaar) werkloos. In België en Italië is zelfs drie op de vijf werklozen langer dan een jaar werkloos. Relatief weinig langdurige werkloosheid komt voor in Denemarken, Luxemburg, Oostenrijk, Finland, Zweden en het Verenigd Koninkrijk, waar één op de drie werklozen langer dan een jaar geen werk heeft. Wel is de sterke stijging van de langdurige werkloosheid in Zweden opmerkelijk. Deze verdubbelde in een paar jaar tijd, maar lag nog steeds ruim beneden het Europese gemiddelde.

Jeugdwerkloosheid in Europese Unie hoog

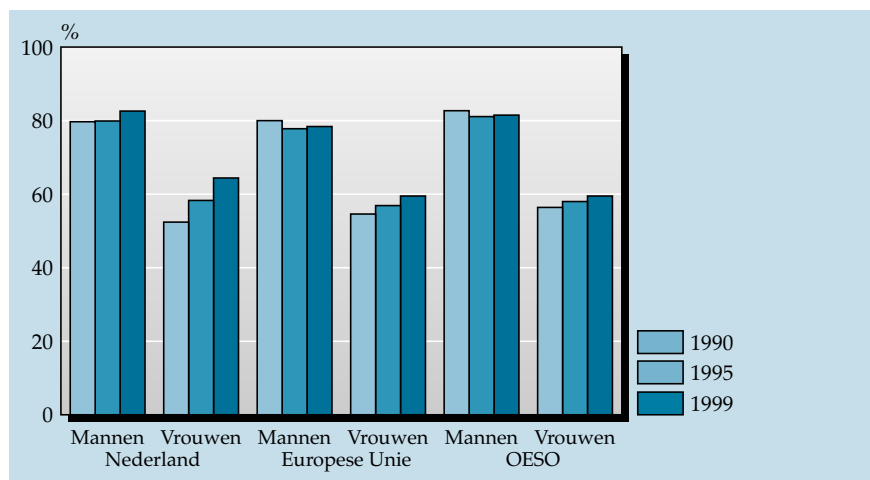
Van de jongeren onder de 25 jaar in de EU heeft bijna één op de vijf geen werk. De jeugdwerkloosheid is daarmee bijna twee maal zo hoog als de totale werkloosheid. De werkloosheid onder jongeren is het hoogst in Spanje en Italië, waar één op de drie jongeren geen werk heeft. De laagste jeugdwerkloosheid komt voor in Denemarken, Luxemburg, Oostenrijk en Nederland, waar minder dan 7% van de

jongeren werkloos is. De werkloosheid onder Europese jongeren daalde de afgelopen jaren in hetzelfde tempo als de totale werkloosheid. In een aantal landen daalde de jeugdwerkloosheid bovengemiddeld sterk. Zo waren in 1999 in Denemarken en Finland 30% minder jongeren werkloos dan in 1995. In Ierland en Nederland is de werkloosheid onder jongeren in die periode zelfs afgenomen met de helft.

Arbeidsparticipatiegraad in Nederland blijft groeien

De arbeidsparticipatie van de potentiële beroepsbevolking van alle landen die bij de OESO zijn aangesloten is in de jaren negentig nagenoeg gelijk gebleven. Dit geldt eveneens voor de landen van de Europese Unie tezamen. In Nederland daarentegen nam de arbeidsparticipatie toe van 66,2% in 1990 naar 73,6% in 1999. Terwijl de participatiegraad in Nederland in 1990 nog een procentpunt lager lag dan die van de EU, was dit in 1999 omgeslagen naar een 4,6 procentpunten hogere participatiegraad. Het is opmerkelijk dat in ons land de arbeidsparticipatie van zowel mannen als vrouwen steeg. In de EU en de OESO nam alleen de arbeidsparticipatie van vrouwen toe, terwijl die van mannen terugliep. Tussen 1990 en 1999 nam de arbeidsparticipatie van Nederlandse vrouwen met 12 procentpunten toe, in de Europese Unie was de toename veel minder (5 procentpunten) en in de OESO bedroeg deze toename slechts 3 procentpunten.

7.8 Arbeidsparticipatiegraad

Bron: OESO, Employment Outlook.

De verschillen in participatiegraden tussen mannen en vrouwen lopen per land sterk uiteen. In Italië, Griekenland en Spanje zijn ruim anderhalf keer zoveel mannen als vrouwen actief op de arbeidsmarkt. Daarentegen is de deelname van mannen en vrouwen in de Scandinavische landen veel evenwichtiger: hier is de participatiegraad van mannen om en nabij de 10% hoger dan die van vrouwen. In

Nederland is dit verschil een derde, waarmee ons land de verhoudingen tussen werkende mannen en vrouwen in het Verenigd Koninkrijk (met een verschil van een kwart) gaat benaderen.

Kader 7.b				
Euro in introductiejaar onder druk				
<i>De koersontwikkeling van de euro</i>				
Gemiddelde koersontwikkeling van niet bij de euro aangesloten valuta				
	Eenheid	jan '99	dec '99	Ontwikkeling
		<i>euro</i>		<i>%</i>
Amerikaanse dollar	1	0,86	0,99	15,1
Canadese dollar	1	0,57	0,67	17,5
Deense kroon	100	13,44	13,44	0,0
Engelse pond	1	1,42	1,60	12,7
Griekse drachme	100	0,31	0,30	-3,2
Japanse yen	10 000	76,14	96,49	26,7
Noorse kroon	100	11,56	12,35	6,8
Zweedse kroon	100	11,01	11,65	5,8
Zwitserse frank	100	62,29	62,46	0,3

Bron: CBS, Statistisch bulletin.

De introductie van een gemeenschappelijke Europese munt, de euro, op 1 januari 1999 betekende een belangrijke verandering in het Europese monetaire landschap. Vanaf die datum lagen de wisselkoersen vast van de munteenheden van de deelnemende landen. Ten opzichte van de valuta van andere handelspartners veranderde de wisselkoers in 1999 wel degelijk. Het is opvallend dat in het geboortjaar van de euro de koers van deze munt ten opzichte van de meeste andere valuta is gedaald. Blijkbaar was het vertrouwen in de euro lager dan in met name de dollar en de andere Angelsaksische valuta. Ook het vertrouwen in de Japanse yen is in 1999 gegroeid, nadat de waarde van deze munt eerder in de jaren negentig danig was afgekald.

8. Tot besluit

In de voorgaande hoofdstukken zijn de ontwikkelingen van de Nederlandse economie in 1999 vanuit vele invalshoeken beschreven. Tot besluit worden de gesignaleerde ontwikkelingen samengevat en van kanttekeningen voorzien.

De Nederlandse economie kent momenteel een lange groeiperiode. De laatste keer dat onze economie zich zo lang zo voorspoedig ontwikkelde was in de eerste helft van de jaren zeventig, aan het einde van de hoogtijjaren na de Tweede Wereldoorlog. Aan de voortgaande economische groei van de afgelopen jaren werd in belangrijke mate bijgedragen door ICT. Deels door toepassing van computertechnologie in machines en dergelijke en deels via de forse groei van de productie bij ICT-bedrijven. Het aandeel van deze bedrijven binnen de Nederlandse economie is echter nog bescheiden. Het is dan ook op zijn minst prematuur om te spreken over een nieuwe economie met andere economische wetten. ICT-producten worden niet alleen steeds meer ingezet in de productieprocessen van andere bedrijven, maar vinden, in de vorm van mobiele telefonie, internet en dergelijke, ook gretig aftrek bij de consument. Bij consumenten zijn daarnaast auto's, consumentenelektronica, huishoudelijke apparaten en meubels zeer in trek. Producten die traditioneel een hoge vlucht nemen tijdens een hoogconjunctuur.

Een ander aspect van de huidige economische groei is dat, mede door de gematigde ontwikkelingen bij onze belangrijkste handelspartners, de groei van de economie de afgelopen jaren steeds meer op de binnenlandse bestedingen is gaan leunen; met name op de consumptie door huishoudens. Deze overtrof in 1999 het vrij beschikbaar inkomen van de huishoudens. Anders gezegd, een deel van de consumptie werd gefinancierd door het opnemen van leningen en het te gelde maken van koerswinsten. Hoewel de vrije besparingen van huishoudens de afgelopen jaren een dalende tendens vertoonden, was 1999 het eerste jaar waarin ze negatief waren. Het gaat echter nog te ver om de Nederlandse situatie te spiegelen aan die in de Verenigde Staten, waar al jarenlang een nationaal spaartekort heerst. Mede door de grote omvang van de contractuele besparingen voor pensioen- en levensverzekeringen, kent Nederland namelijk een aanzienlijk nationaal spaaroverschot. Dankzij de ontwikkelingen bij de ondernemingen en de overheid nam dit zelfs toe.

De niet-inkomensgerelateerde consumptiegroei is in de afgelopen jaren steeds belangrijker geworden, en was in 1999 goed voor een achtste van de economische groei van 3,9%. Tegenover een sterke groei van de schulden van huishoudens stond een veel hogere groei van de vorderingen. Deze vorderingenstijging bestaat uit een gematigde toename van de spaargelden en een grote toename van de waarde van het aandelenbezit. De economische groei is dus zeker niet op drijfzand gebaseerd, al kent zij door het samengaan van omvangrijke hypothecaire schulden en het toenemend belang van de aandelenbeleggingen (onder andere via beleggingshypotheken) wel een hogere risicograad dan wanneer de consumptiegroei volledig inkomensgerelateerd zou zijn. Het vertrouwen in de economie wordt daarmee een steeds belangrijkere achtergrondfactor voor de economische groei.

Terwijl huishoudens de teugels wat lieten vieren, heeft de overheid de gunstige economische ontwikkeling aangewend om het vorderingensaldo te verbeteren, conform de afspraken van het Europese stabiliteitspact. Voor het eerst sinds de jaren zeventig was er een overheidsoverschot (ter grootte van 1% van het bruto binnenlands product), vooral dankzij hogere belastingontvangsten en lagere rentebetalingen. De op een gematigdere economische ontwikkeling ingestelde rijksbegroting kende dan ook voornamelijk meevallers. Door de gunstige ontwikkeling van de overheidsfinanciën kon de schuld van de overheid verkleind worden.

De ondernemingen kenden in 1999 een stabilisatie van hun in Nederland behaalde winsten. Dit werd echter meer dan goedgehaakt door de toename van de winst van buitenlandse concernonderdelen. Bij de ondernemingen zijn de winsten al jaren hoger dan de toch gestadig groeiende binnenlandse investeringen in vaste activa. Een deel van de extra financiële middelen uit winsten, aandelenemissies en dergelijke is aangewend voor directe investeringen in en kredietverlening aan het buitenland. De inkomsten hierover in de vorm van rente en dividenden vertonen dan ook een stijgende tendens. Het positieve saldo van deze inkomensstromen met het buitenland bedraagt inmiddels ruim 1% van het bruto binnenlands product.

De economische groei van de afgelopen jaren gaat gepaard met een hoge werkgelegenheids groei en dientengevolge met een toenemende krapte op de arbeidsmarkt. Meer vrouwen dan mannen vonden daarbij een baan. Voor wat betreft de arbeidsparticipatie van zowel mannen als vrouwen scoort Nederland momenteel hoog binnen de Europese Unie. In ons land zijn voltijdbanen echter overwegend het domein van mannen, terwijl vrouwen in grote meerderheid beslag leggen op deeltijdbanen. Het verschil in arbeidsdeelname tussen mannen en vrouwen is in uren gemeten dan ook nog steeds groot.

Statistische bijlage

Tabel 1. De opbouw van het bruto binnenlands product

	1970/ 1979	1980/ 1989	1990/ 1999	1997	1998*	1999*	1999*	1999*
	waardemutaties in %					mln gld		mln euro
Het BBP benaderd vanuit de productiekant								
1 Productie (basisprijzen)	11,3	4,4	4,6	6,4	5,5	5,2	1 514 281	687 151
2 Intermediair verbruik (exclusief aftrekbare BTW)	11,1	4,4	4,4	7,3	5,1	4,9	757 473	343 726
3 (1-2) Toegevoegde waarde (basisprijzen)	11,5	4,4	4,7	5,5	5,9	5,5	756 808	343 424
4 Saldo van productgebonden belastingen en subsidies	12,5	3,4	8,8	10,3	8,0	10,3	91 111	41 344
5 Verschil toegerekende en afgedragen BTW	-0,1	5,5	-14,1	-27,5	8,7	-69,5	449	204
6 Verbruik toegerekende bankdiensten	18,8	5,4	5,4	2,5	6,2	15,5	24 385	11 065
7 (3 t/ m 5-6) Binnenlands product (bruto, marktprijzen)	11,3	4,2	5,0	5,9	6,1	5,6	823 983	373 907
Het BBP benaderd vanuit de bestedingenkant								
1 Consumptieve bestedingen	12,1	3,5	5,1	5,0	6,0	6,2	599 248	271 927
2 Investerings in vaste activa (bruto)	9,4	4,3	4,7	8,0	6,3	9,0	183 109	83 091
3 Veranderingen in voorraden ¹⁾	962	437
4 Uitvoer van goederen en diensten	13,1	5,7	5,2	11,7	6,2	5,0	500 892	227 295
5 Invoer van goederen en diensten	13,1	4,9	4,8	12,0	6,4	6,7	460 228	208 842
6 (1 t/ m 4-5) Binnenlands product (bruto, marktprijzen)	11,3	4,2	5,0	5,9	6,1	5,6	823 983	373 907
Het BBP benaderd vanuit de inkomenskant								
1 Beloning van werknemers	12,3	2,9	4,8	5,6	6,6	6,6	424 985	192 850
2 Saldo van belastingen op productie en invoer en subsidies	12,0	3,8	8,0	5,3	8,8	9,7	91 833	41 672
3 Afschrijvingen	13,2	5,6	4,7	4,7	6,7	5,4	123 516	56 049
4 Exploitatie-overschot/ gemengd inkomen (netto)	8,2	6,8	4,3	7,7	3,7	1,4	183 649	83 336
5 (1 t/ m 4) Binnenlands product (bruto, marktprijzen)	11,3	4,2	5,0	5,9	6,1	5,6	823 983	373 907

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

¹⁾ Inclusief saldo aan- en verkopen van kostbaarheden.

Tabel 2. Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen) naar bedrijfstakken en -klassen

	1970/ 1979	1980/ 1989	1990/ 1999	1997	1998*	1999*	1999*	1999*
	waardemutaties in %						mln gld	mln euro
Landbouw, bosbouw en visserij	4,2	4,1	3,3	-5,3	8,1	7,0	20 555	9 327
Delfstoffenwinning	.	-2,5	0,7	-8,2	-2,4	-6,4	14 502	6 581
Industrie	.	2,3	2,1	2,6	3,3	3,1	125 570	56 981
Voedings- en genotmiddelen- industrie	3,5	2,0	2,4	0,5	-0,5	3,1	24 193	10 978
Textiel en lederindustrie	-3,5	-1,2	-1,7	0,3	3,1	-1,8	2 929	1 329
Papierindustrie	.	.	1,1	7,7	0,0	-1,0	3 400	1 543
Uitgeverijen en drukkerijen	.	.	2,3	3,4	5,9	2,2	12 403	5 628
Aardolie-industrie	.	3,4	-0,5	-33,8	9,0	2,5	3 589	1 629
Chemische basisproductenindustrie	.	.	3,4	5,0	-1,5	9,3	9 576	4 345
Chemische eindproductenindustrie	.	.	2,7	5,7	-1,2	8,3	7 040	3 195
Rubber- en kunststofindustrie	.	.	2,7	7,9	4,9	2,0	4 154	1 885
Basismetalaalindustrie	.	.	1,3	8,2	2,1	0,7	3 117	1 414
Metaalproductenindustrie	.	.	1,8	2,3	3,2	2,3	10 296	4 672
Machine-industrie	.	.	2,3	7,0	1,1	0,1	9 436	4 282
Elektrotechnische industrie	.	.	3,0	0,0	12,3	3,1	12 534	5 688
Transportmiddelenindustrie	.	.	1,9	8,9	8,2	3,3	7 088	3 216
Overige industrie	.	0,8	0,9	1,6	5,4	2,7	15 815	7 177
Energie- en waterleidingbedrijven	7,2	0,3	1,6	-7,1	1,1	5,1	13 045	5 920
Bouwnijverheid	-0,2	0,2	0,5	3,3	3,1	5,8	43 091	19 554
Burgerlijke en utiliteitsbouw	.	.	.	2,1	-0,7	4,3	17 208	7 809
Grond-, water- en wegenbouw	.	.	.	3,7	2,6	8,9	8 712	3 953
Overige bouwnijverheid	.	.	.	4,4	7,6	5,7	17 171	7 792
Handel, horeca en reparatie	3,5	2,2	3,4	7,5	4,6	4,3	112 908	51 235
Autohandel en -reparatie	.	.	.	1,0	3,6	4,2	12 443	5 646
Groothandel	.	.	.	11,1	5,3	4,7	55 964	25 395
Detailhandel en reparatie	.	.	.	4,5	3,3	3,9	29 432	13 356
Horeca	.	1,0	3,3	6,1	5,3	3,6	15 069	6 838
Vervoer, opslag en communicatie	3,6	2,9	5,5	8,6	8,5	8,4	55 723	25 286
Vervoer over land	.	.	3,7	2,7	5,3	3,5	18 560	8 422
Vervoer over water	.	.	4,0	9,7	4,8	5,6	3 090	1 402
Vervoer door de lucht	.	.	10,7	10,4	-0,4	-1,2	4 903	2 225
Dienstverlening t.b.v. vervoer	.	.	2,7	7,5	3,2	3,5	10 470	4 751
Post en telecommunicatie	.	.	7,6	14,6	18,5	19,8	18 700	8 486

Tabel 2. Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen) naar bedrijfstakken en -klassen (slot)

	1970/ 1979	1980/ 1989	1990/ 1999	1997	1998*	1999*	1999*	1999*
	<i>waardemutaties in %</i>						<i>mln gld</i>	<i>mln euro</i>
Financiële en zakelijke dienstverlening	.	.	.	5,6	5,0	4,8	199 651	90 598
Banken	.	.	2,1	6,7	-0,1	7,3	24 899	11 299
Verzekeringswezen en pensioenfondsen	.	.	-3,1	1,8	0,3	3,3	13 792	62 589
Financiële hulpactiviteiten	.	.	6,7	11,1	10,2	1,9	8 293	3 763
Verhuur van en handel in onroerend goed	.	3,2	2,8	2,7	2,4	1,5	62 215	28232
Verhuur van roerende goederen	.	.	.	2,6	9,6	16,5	7 523	3 414
Computerservicebureaus e.d.	.	.	.	29,4	19,4	16,7	14 274	6 477
Speur- en ontwikkelingswerk	.	.	.	-1,4	2,3	4,4	3 344	1 517
Juridische en economische dienstverlening	.	.	.	7,1	5,2	5,1	23 411	10623
Architecten- en ingenieursbureaus	.	.	.	4,6	9,3	5,3	9 143	4 149
Reclamebureaus	.	.	.	-8,1	10,0	14,0	3 999	1 815
Uitzendbureaus	.	.	9,1	14,0	9,0	2,4	17 738	8 049
Zakelijke dienstverlening n.e.g.	.	.	.	-2,9	4,2	1,8	11 020	50 001
Overheid	.	1,9	1,2	2,9	2,5	1,8	87 045	39 499
Overheidsbestuur en sociale verzekering	.	2,2	1,6	2,6	2,3	1,6	49 347	22 393
Defensie	.	1,2	-2,6	-1,3	-1,5	-0,5	7 891	3 581
Gesubsidieerd onderwijs	.	1,6	1,8	4,5	3,8	2,8	29 807	13 526
Zorg en overige dienstverlening	.	.	.	2,3	1,4	1,5	84 718	38 443
Gezondheids- en welzijnszorg	.	.	1,6	1,1	0,7	1,0	54 779	24 858
Milieudienstverlening	.	.	.	10,7	1,2	3,1	4 617	2 095
Cultuur, sport, recreatie	.	.	3,2	5,8	3,1	2,3	11 383	5 165
Particuliere huishoudens met personeel	.	.	2,7	4,4	4,3	4,4	3 187	1 446
Overige dienstverlening n.e.g.	.	.	.	1,1	2,2	1,5	10 752	4 879
Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen)	3,4	2,0	2,9	3,7	3,9	3,9	756 808	343425

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

Tabel 3. Bestedingen

	1970/ 1979	1980/ 1989	1990/ 1999	1997	1998*	1999*	1999*	1999*
	<i>waardemutaties in %</i>						<i>mln gld</i>	<i>mln euro</i>
Bruto binnenlands product	3,4	1,9	2,9	3,8	4,1	3,9	823 983	373 907
Consumptieve bestedingen	4,0	1,3	2,7	3,1	4,1	3,8	599 248	271 927
Overheid	3,5	2,0	1,6	3,2	3,4	2,5	188 141	85 375
Huishoudens incl. IZWh	4,2	1,1	3,1	3,0	4,4	4,4	411 107	186 552
Investerings in vaste activa (bruto)	1,1	1,7	3,0	6,6	4,1	6,5	183 109	83 091
Vennootschappen, huishoudens en IZWh	1,8	2,1	2,9	8,3	3,4	7,0	158 265	71 818
Overheid	-2,2	-1,0	3,8	-3,0	8,6	3,4	24 844	11 274
Veranderingen in voorraden	962	437
Uitvoer	6,3	4,0	5,4	8,8	7,4	5,6	500 892	227 295
Invoer	5,7	3,0	5,0	9,5	8,0	6,3	460 228	208 842
	<i>prijsmutaties in %</i>							
Bruto binnenlands product	7,6	2,3	2,0	2,0	2,0	1,7		
Consumptieve bestedingen	7,8	2,2	2,3	1,9	1,9	2,3		
Overheid	9,4	0,5	2,4	1,7	2,1	3,3		
Huishoudens incl. IZW huishoudens	7,3	2,7	2,2	2,0	1,8	1,9		
Investerings in vaste activa (bruto)	8,2	2,5	1,7	1,3	2,1	2,4		
Vennootschappen, huishoudens en IZWh	8,0	2,5	1,7	1,3	2,2	2,5		
Overheid	9,4	2,5	1,6	1,0	2,0	1,8		
Veranderingen in voorraden		
Uitvoer	6,5	1,7	-0,2	2,7	-1,2	-0,6		
Invoer	7,1	1,8	-0,2	2,2	-1,5	0,3		

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

Tabel 4. Consumptieve bestedingen

	1970/ 1979	1980/ 1989	1990/ 1999	1997	1998*	1999*	1999*	1999*
	<i>waardemutaties in %</i>						<i>mln gld</i>	<i>mln euro</i>
Consumptieve bestedingen	4,0	1,3	2,7	3,1	4,1	3,8	599 248	271 927
Consumptieve bestedingen door de overheid	3,5	2,0	1,6	3,2	3,4	2,5	188 141	85 375
w.v. individuele consumptie	.	.	.	4,9	3,8	2,1	98 886	44 873
Consumptieve bestedingen door IZW huishoudens	.	.	.	-0,6	1,6	4,0	4 423	2 007
Consumptieve bestedingen door huishoudens	4,2	1,1	3,1	3,0	4,4	4,4	406 684	184 545
Werkelijke individuele consumptie	.	.	.	3,4	4,3	4,0	509 993	231 425
Voeding en niet-alcoholische dranken	3,2	0,7	1,4	2,1	1,3	0,9	46 356	21 035
Alcoholische dranken en tabak	-	-	-	1,7	-0,6	1,4	12 864	5 837
Kleding en schoeisel	2,1	0,7	2,8	3,6	4,4	3,1	24 719	11 217
Huisvesting, water en energie	5,6	2,0	2,4	0,2	1,6	1,9	86 787	39 382
Woninginrichting en huishouding	3,9	0,3	3,2	3,8	6,3	5,5	29 693	13 474
Gezondheid	3,6	1,9	3,4	10,4	2,1	1,9	47 530	21 568
Vervoer	5,3	-0,1	5,0	3,9	5,7	6,6	49 829	22 611
Communicatie	-	-	-	18,5	28,1	25,6	12 808	5 812
Recreatie en cultuur	6,0	2,0	3,7	5,5	6,3	5,1	48 742	22 118
Onderwijs	.	.	.	5,2	4,4	2,9	35 144	15 948
Horeca	.	.	.	4,7	3,7	3,4	23 471	10 651
Overige goederen en diensten	3,3	1,5	2,8	0,5	5,0	3,8	86 443	39 226
Niet-ingezetenen in Nederland (-)	11 865	5 384
Ingezetenen in het buitenland	17 472	7 928

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

Tabel 5. Investerings in vaste activa (bruto) naar type van activa

	1970/ 1979	1980/ 1989	1990/ 1999	1997	1998*	1999*	1999*	1999*
	<i>waardemutaties in %</i>						<i>mln gld</i>	<i>mln euro</i>
Woningen	2,2	1,0	1,7	5,3	1,6	1,1	48 625	22 065
Bedrijfsgebouwen	-0,4	0,7	0,7	2,4	7,4	12,1	29 606	13 435
Grond-, weg- en waterbouwkundige werken	-2,2	-1,5	2,6	-4,6	1,7	10,8	19 499	8 848
Vervoermiddelen	4,6	1,8	4,0	0,1	15,1	10,7	21 976	9 972
Machines en installaties	2,1	4,2	3,1	11,6	-2,8	0,7	32 954	14 954
Overige vaste activa	.	.	.	18,6	10,4	10,3	35 164	15 957
Investerings in vaste activa uit productie en invoer	187 824	85 231
Af: verkoop van gebruikte vaste activa	4 715	2 140
Investerings in vaste activa (bruto)	1,1	1,7	3,0	6,6	4,1	6,5	183 109	83 091

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

Tabel 6. Werkgelegenheid werknemers en zelfstandigen per bedrijfstak

	Groei werkgelegenheid in arbeidsjaren						Werkgelegenheid
	1970/ 1979	1980/ 1989	1990/ 1999	1997	1998*	1999*	1999*
	<i>%</i>						<i>1 000 arbeidsjaren</i>
Landbouw, bosbouw en visserij	-1,9	-0,5	-1,3	0,2	-1,7	-4,2	228
Delfstoffenwinning	-10,4	2,3	-1,4	-7,4	3,4	-4,4	9
Industrie	-2,0	-1,0	0,6	1,2	1,3	0,8	983
Energie- en waterleidingbedrijven	0,7	0,2	-2,4	-3,3	-1,9	-3,0	36
Bouwnijverheid	-0,6	-2,3	1,6	4,5	1,6	2,4	463
Handel, horeca en reparatie	0,1	0,5	2,1	2,0	2,5	4,6	1 223
Vervoer, opslag en communicatie	0,5	0,9	1,3	1,6	3,2	3,7	389
Financiële en zakelijke dienstverlening	.	.	.	8,1	5,6	5,9	1 270
Overheid	2,1	0,6	0,3	0,3	2,5	1,4	728
Zorg en overige dienstverlening	.	.	.	4,3	4,8	2,3	1 023
Totaal	0,3	0,4	2,3	3,2	3,0	2,9	6 352

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

Tabel 7. Arbeidsproductiviteit werknemers en zelfstandigen per bedrijfstak

	Arbeidsproductiviteitsontwikkeling ¹⁾			Toegevoegde waarde per arbeidsjaar	
	1997	1998*	1999*	1999*	
	%			1 000 gld	1 000 euro
Landbouw, bosbouw en visserij	-5,5	9,9	11,8	90	41
Industrie	1,4	2,0	2,2	128	58
Energie- en waterleidingbedrijven	-3,9	3,0	8,4	363	165
Bouwnijverheid	-1,2	1,5	3,3	93	42
Handel, horeca en reparatie	5,4	2,1	-0,3	92	42
Vervoer, opslag en communicatie	6,9	5,1	4,5	143	65
Financiële en zakelijke dienstverlening ²⁾	-1,3	0,8	0,3	113	51
Overige dienstverlening ³⁾	0,6	-1,2	0,7	83	38
Totaal	1,3	2,3	1,7	105	48

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

¹⁾ Volume-ontwikkeling bruto toegevoegde waarde basisprijzen per arbeidsjaar.

²⁾ Exclusief verhuur en handel in onroerend goed.

³⁾ Exclusief overheid, gezondheids- en welzijnszorg.

Tabel 8. Beloning van werknemers per arbeidsjaar per bedrijfstak

	Mutatie beloning van werknemers per arbeidsjaar						Beloning van werknemers per arbeidsjaar	
	1970/ 1979	1980/ 1989	1990/ 1999	1997	1998*	1999*	1999*	
	%						1 000 gld	1 000 euro
Landbouw, bosbouw en visserij	10,5	3,1	3,4	1,8	5,7	1,2	57,1	25,9
Delfstoffenwinning	11,5	4,3	4,3	5,6	2,8	2,9	133,1	60,4
Industrie	11,8	3,5	2,8	2,2	2,9	3,1	79,5	36,1
Energie- en waterleidingbedrijven	10,7	1,8	4,0	5,3	1,9	3,4	97,2	44,1
Bouwnijverheid	12,1	3,7	3,0	1,5	5,2	3,5	75,0	34,0
Handel, horeca en reparatie	11,5	2,8	3,0	2,4	2,1	2,3	63,8	29,0
Vervoer, opslag en communicatie	11,1	2,4	2,6	4,1	3,1	2,3	81,9	37,2
Financiële en zakelijke dienstverlening	.	.	.	2,8	4,6	3,7	79,6	36,1
Overheid	10,9	0,9	3,7	3,2	2,2	3,8	94,1	42,7
Zorg en overige dienstverlening	.	.	.	-0,1	0,3	2,9	65,7	29,8
Totaal	11,6	2,4	3,0	2,2	2,8	3,0	76,1	34,6

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

Tabel 9. Verdeling beschikbaar nationaal inkomen

	1970/ 1979	1980/ 1989	1990/ 1994	1995/ 1999	1997	1998*	1999*	1999*
	<i>mln gld</i>							<i>mln euro</i>
1 Binnenlands product (bruto, marktprijzen)	217 950	411 286	56 4190	740 046	735 433	780 480	823 983	373 907
2 Saldo uit het buitenland ontvangen primaire inkomens ¹⁾	148	-1 193	-592	2 437	3 879	1 380	4 183	1 898
3 (1+2) Nationaal inkomen (bruto, marktprijzen) ¹⁾	218 098	410 093	563 598	742 483	739 312	781 860	828 166	375 805
4 Saldo uit het buitenland ontvangen inkomenoverdrachten	-395	-2 186	-5 896	-5 698	-6 558	-6 486	-4 673	-2 121
5 (3+4) Beschikbaar nationaal inkomen (bruto) ¹⁾	217 703	407 907	557 702	736 784	732 754	77 5374	823 493	373 685
w.v. afschrijvingen	21 021	47 053	65 610	111 217	109 822	117 208	123 516	56 049
w.v. beschikbaar nationaal inkomen (netto) ¹⁾	196 682	360 854	492 092	625 568	622 932	658 166	699 977	317 636
huishoudens incl. IZWh ¹⁾	.	.	387 136	386 397	387 685	405 650	421 940	191 468
overheid	42 779	65 205	78 134	161 478	158 453	171 874	196 323	89 087
vennootschappen ¹⁾	.	.	31 410	77 692	76 794	80 642	81 714	37 080
6 Consumptieve bestedingen	164 481	312 297	419 716	537 740	532 009	564 044	599 248	271 927
7 Correctie pensioenvoorziening (saldo buitenland)	.	.	.	241	320	280	291	132
8 (5-6+7) Nationale besparingen (bruto) ¹⁾	53 222	95 610	137 986	199 285	201 065	211 610	224 536	101 890
9 Investerings in vaste activa (bruto)	48 996	82 818	111 710	158 106	157 961	167 983	183 109	83 091
10 Veranderingen in voorraden ²⁾	1 503	1 247	2 710	2 340	1 850	2 868	962	437
11 (8-9-10) Nationaal inkomensoverschot ¹⁾ (= Saldo lopende transacties met het buitenland)	2 723	11 545	23 566	38 840	41 254	40 759	40 465	18362
12 Saldo uit het buitenland ontvangen kapitaaloverdrachten	-279	-909	-1 668	-26 27	-3 166	-1 565	-2 029	-921
13 (11+12) Nationaal vorderingen- overschot (+) c.q. -tekort (-) ¹⁾	2 444	10 636	21 898	36 213	38 088	39 194	38 436	17 442
huishoudens incl. IZWh	.	.	30 282	23 377	25 233	23 391	10 807	4 904
overheid	-3 017	-21 060	-21 208	-15 751	-8 183	-5 316	7 890	3 580
vennootschappen	.	.	12 824	28 587	21 038	21 119	19 739	8 957

Bron: CBS, detailgegevens Nationale rekeningen 1999.

Noot: Cijfers voor 1995 zijn vóór de ESR 95 Revisie van de Nationale rekeningen.

¹⁾ Exclusief ingehouden winsten op directe buitenlandse investeringen.

²⁾ Inclusief saldo aan- en verkopen van kostbaarheden.

Tabel 10. Financiële balansen en financiële transacties van de gehele economie

	1990	1996	1997	1998					1999	1999
	Eind- balans	Eind- balans	Eind- balans	Finan- ciële trans- acties	Overige mutaties	Eind- balans	Finan- ciële trans- acties	Overige mutaties	Eind- balans	Eind- balans
	<i>mld gld</i>									<i>mld euro</i>
VORDERINGEN										
Niet-financiële										
vennootschappen	477	536	619	106	-34	691	124	26	841	382
Financiële instellingen	1 796	2 714	3 100	339	332	3 771	286	222	4 279	1 942
Overheid	343	199	187	11	12	210	-0	39	249	113
Huishoudens/Instellingen zonder winstoogmerk	1 141	1816	2064	101	98	2 262	103	205	2 570	1 166
Totaal vorderingen	3 758	5265	5970	557	408	6 934	512	492	7 939	3 602
SCHULDEN										
Niet-financiële										
vennootschappen	1 030	1 386	1667	113	68	1 848	122	327	2 297	1 042
Financiële instellingen	1 815	2 766	3 191	330	401	3 922	272	262	4 457	2 022
Overheid	522	566	560	16	16	592	-8	-38	546	248
Huishoudens/Instellingen zonder winstoogmerk	280	471	540	72	2	614	87	-1	700	318
Totaal schulden	3 648	5 188	5 958	532	486	6 977	473	551	8 000	3 630
FINANCIEEL VERMOGEN (vorderingen minus schulden)										
Niet-financiële										
vennootschappen	-552	-849	-1 048	-7	-102	-1 157	2	-301	-1456	-661
Financiële instellingen	-19	-52	-91	9	-69	-151	14	-40	-178	-81
Overheid	-179	-367	-373	-5	-4	-382	8	77	-297	-135
Huishoudens/Instellingen zonder winstoogmerk	861	1 346	1 524	28	96	1 648	16	206	1 870	848
Totaal = saldo vorderingen en schulden met het buitenland	109	77	11	25	-78	-42	39	-59	-61	-28

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

Tabel 11. Netto bijdragen van economische activiteiten aan milieuthema-indicatoren en toegevoegde waarde, 1998*, 1999*¹⁾

	Broeikaseffect		Verzuring		Vermesting		Afval	Toegevoegde waarde basisprijzen		
	1998*	1999*	1998*	1999*	1998*	1999*	1998*	1998*	1999*	
	%									
Consumenten	14,8	15,1	8,3	7,5	11,3	11,0	48,0			
Producenten	81,1	80,9	91,7	92,5	84,4	84,7	52,0			
Overige herkomst	4,1	4,0	-	-	4,3	4,3				
Totale vervuiling door ingezetenen, netto	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0			
Producenten	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
Landbouw	13,0	13,3	36,0	36,7	80,4	81,7	15,3	2,9	2,6	
Visserij	1,7	1,8	10,9	11,2	1,5	1,4	1,8	0,1	0,1	
Delfstoffenwinning, uitgezonderd aardolie en aardgas	0,2	0,2	0,2	0,2	0,0	0,0	1,8	2,2	1,8	
Aardolie- en aardgaswinning	2,7	2,5	0,4	0,3	0,1	0,1	1,6	0,1	0,1	
Industrie										
Voedings- en genotmiddelen-industrie	2,4	2,6	0,7	0,7	2,9	2,8	8,6	3,1	3,2	
Textiel- en lederindustrie	0,2	0,2	0,0	0,0	0,1	0,1	0,9	0,4	0,4	
Papierindustrie	0,9	1,0	0,2	0,2	0,7	0,7	6,5	0,5	0,4	
Uitgeverijen en drukkerijen	0,2	0,2	0,1	0,1	0,0	0,0	1,6	1,6	1,6	
Aardolie-industrie	5,8	6,0	6,4	6,0	0,5	0,5	1,6	0,6	0,5	
Chemische industrie	16,7	15,9	3,3	3,1	6,2	5,8	35,5	2,3	2,2	
Rubber- en kunststofindustrie	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	1,6	0,6	0,5	
Basismetalaalindustrie	4,1	4,4	1,6	1,3	0,4	0,4	2,0	0,5	0,4	
Metaalproductenindustrie	0,3	0,3	0,1	0,1	0,2	0,2	1,6	1,3	1,4	
Machine-industrie	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	1,3	1,3	1,2	
Elektrotechnische industrie	0,6	0,6	0,1	0,1	0,1	0,0	1,8	1,7	1,7	
Transportmiddelenindustrie	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0	1,4	0,9	0,9	
Houtindustrie	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1	0,9	0,3	0,3	
Bouwmaterialenindustrie	1,5	1,5	1,1	1,2	0,4	0,3	3,6	0,6	0,6	
Overige industriële bedrijven	0,3	0,3	0,1	0,1	0,1	0,1	15,9	1,2	1,2	
Energie- en waterleiding-bedrijven										
Energiebedrijven	23,1	21,9	4,4	3,9	1,4	1,2	0,9	1,4	1,4	
Waterleidingbedrijven	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,7	0,3	0,3	
Bouwnijverheid	1,1	1,2	1,8	1,8	0,4	0,4	24,1	5,4	5,7	
Autohandel en -reparatie	0,4	0,4	0,2	0,2	0,1	0,0	1,8	1,6	1,6	
Groothandel	1,0	1,0	0,9	0,9	0,3	0,3	3,4	7,4	7,4	
Detailhandel, horeca en reparatie	1,3	1,2	0,3	0,3	0,1	0,1	2,5	5,8	5,9	
Vervoer over land	4,0	4,2	6,5	6,6	1,8	1,7	1,6	2,5	2,5	
Vervoer over water	3,4	3,7	15,2	15,6	2,4	2,3	8,5	0,5	0,4	
Vervoer door de lucht	5,4	5,7	3,1	3,1	0,7	0,7	0,4	0,8	0,6	
Dienstverlening t.b.v. vervoer	0,3	0,2	0,3	0,3	0,1	0,1	0,9	1,4	1,4	
Zakelijke dienstverlening, verhuur en communicatie	2,3	2,4	1,7	1,8	0,5	0,5	10,1	28,0	28,9	
Overheidsbestuur en sociale verzekering	1,6	1,6	3,3	3,3	0,4	0,4	3,6	7,7	7,6	
Onderwijs	0,5	0,5	0,1	0,1	0,0	0,0	1,4	4,2	4,2	
Gezondheids- en welzijnszorg	0,9	0,9	0,2	0,2	0,0	0,0	2,7	7,1	7,2	
Milieudienstverlening ²⁾	3,0	3,1	0,5	0,5	-2,0	-2,1	-69,2	0,6	0,6	
Overige diensten	0,7	0,7	0,2	0,2	0,1	0,1	1,1	3,0	3,1	

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

¹⁾ Voor 1999 waren nog geen gegevens beschikbaar voor afval.

²⁾ Negatieve netto uitstoot heeft betrekking op de netto absorptie door milieureinigingsbedrijven.

Tabel 12. Gemiddelde jaarlijkse procentuele verandering in netto bijdragen van economische activiteiten aan milieuthema-indicatoren en toegevoegde waarde, 1995/1999* ¹⁾

	Broeikas- effect	Verzu- ring	Vermes- ting	Afval ²⁾	Toegevoegde waarde Basisprijzen	Consump- tieve beste- dingen door huishoudens
	%					
Totaal (door ingezetenen)	0,6	-2,7	0,5	-1,0		
Consumenten	-0,9	-6,8	-0,2	-0,3		4,0
Producenten	1,0	-2,2	-0,4	-1,3	3,6	
Landbouw	-2,6	-1,7	-0,2	-1,1	1,9	
Visserij	-2,2	-1,5	1,1	-8,3	-1,5	
Delfstoffenwinning, uitge- zonderd aardolie en aardgas	-	-	-	10,7	10,5	
Aardolie- en aardgaswinning	0,3	-	-	0,0	-1,8	
Industrie						
Voedings- en genot- middelenindustrie	0,2	-6,8	-7,0	5,0	1,2	
Textiel- en lederindustrie	-	-	-	-7,1	0,2	
Papierindustrie	1,6	-	-	-3,6	1,1	
Uitgeverijen en drukkerijen	-	-	-	0,0	3,6	
Aardolie-industrie	1,0	-6,6	-	12,5	-6,9	
Chemische industrie	0,6	-6,4	-1,3	0,4	2,1	
Rubber- en kunststofindustrie	-	-	-	0,0	4,1	
Basismetalaalindustrie	4,4	-9,2	-	-6,7	2,0	
Metaalproductenindustrie	-	-	-	-2,5	2,0	
Machine-industrie	-	-	-	-5,6	3,1	
Elektrotechnische industrie	32,6	-	-	0,0	3,9	
Transportmiddelenindustrie	-	-	-	3,6	6,3	
Houtindustrie	-	-	-	-9,4	5,5	
Bouwmaterialenindustrie	-0,8	-5,8	-	-5,8	2,2	
Overige industriële bedrijven	-	-	-	6,9	2,0	
Energie- en waterleiding- bedrijven						
Energiebedrijven	1,2	-8,7	1,2	-	0,9	
Waterleidingbedrijven	-	-	-	0,0	0,9	
Bouwnijverheid	-2,6	-2,6	-	-6,8	2,6	
Autohandel en -reparatie	-	-	-	2,8	3,5	
Groothandel	2,0	-4,6	-	-2,4	6,9	
Detailhandel, horeca en reparatie	-2,3	-	-	-3,1	3,1	
Vervoer over land	0,4	-3,9	-3,5	3,1	3,8	
Vervoer over water	1,7	1,9	0,6	-5,7	5,3	
Vervoer door de lucht	4,8	5,1	-	-	3,7	
Dienstverlening t.b.v. vervoer	-	-	-	-4,2	3,8	
Zakelijke dienstverlening, verhuur en communicatie	5,2	-2,1	-	0,5	6,3	
Overheidsbestuur en sociale verzekering	6,5	13,2	-	-1,2	1,4	
Onderwijs	-	-	-	0,0	2,7	
Gezondheids- en welzijnszorg	-2,4	-	-	-1,6	1,1	
Milieudienstverlening	13,1	-	-0,9	6,2	4,5	
Overige diensten	4,5	-	-	-3,6	2,8	

Bron: CBS, Nationale rekeningen 1999.

¹⁾ Voor milieu-indicatoren zijn uitsluitend mutaties weergegeven voor bedrijfstakken met een aandeel groter dan 0,5% van het totaal.

²⁾ Gegevens afval hebben betrekking op de periode 1995–1998, en op de bruto uitstoot, dus inclusief het aandeel dat is geabsorbeerd door milieureinigingsbedrijven.

Tabel 13. Ontwikkeling bruto binnenlands product internationaal

	1970–1979	1980–1989	1990–1999	1997	1998*	1999*
	<i>volumemutaties in %</i>					
Nederland	3,4	1,9	2,9	3,8	4,1	3,9
België	3,5	2,0	1,9	3,5	2,7	2,5
Denemarken	2,5	1,8	2,3	3,1	2,5	1,6
Duitsland	3,1	2,0	1,7	1,5	2,2	1,5
Finland	3,7	3,7	1,6	6,3	5,0	3,5
Frankrijk	3,6	2,1	1,7	1,9	3,2	2,9
Griekenland	5,3	1,8	1,9	3,4	3,7	3,2
Ierland	4,7	3,1	7,5	10,7	8,9	8,7
Italië	3,8	2,4	1,4	1,8	1,5	1,4
Luxemburg	2,7	4,3	4,9	7,3	5,0	4,9
Oostenrijk	4,1	2,1	2,3	1,2	2,9	2,2
Portugal	5,2	3,2	2,7	3,7	3,9	3,0
Spanje	3,8	2,8	2,4	3,8	4,0	3,7
Verenigd Koninkrijk	2,4	2,4	1,7	3,5	2,2	2,1
Zweden	2,4	2,0	1,4	2,0	3,0	3,8
Europese Unie (15)	3,3	2,2	1,8	2,5	2,7	2,3
Eurogebied	.	.	2,0	2,3	2,7	2,3
Verenigde Staten	2,9	2,4	2,8	4,2	4,3	4,2
Japan	5,2	3,8	1,7	1,6	-2,5	0,3

Bron: OESO, National accounts en Economic Outlook; CBS, Nationale rekeningen 1999.

Lijst van gebruikte begrippen

afschrijvingen: de berekende waardevermindering van *vaste activa* (zoals machines, gebouwen, software en andere duurzame productiemiddelen) die worden ingezet in het productieproces, voor zover die vermindering het gevolg is van normale technische slijtage, economische veroudering of verzekerbare schade.

arbeidsjaar: komt overeen met de gemiddelde contractuele arbeidsduur van een voltijdbaan op jaarbasis. Personen die niet gedurende het gehele jaar een volledige werkkring hebben gehad, tellen daarbij slechts mee voor het aantal (gedeelten van) dagen dat de werkkring voor hen bestond.

arbeidsproductiviteitsontwikkeling: de volumeverandering van de *toegevoegde waarde* per arbeidsjaar.

arbeidsvolume werknemers en zelfstandigen: de hoeveelheid arbeid die in een bepaalde periode is ingezet. Wordt uitgedrukt in arbeidsjaren.

balans: een overzicht van de vorderingen (aan de activa-zijde) en de schulden (aan de passiva-zijde) van een *sector* of land op een bepaald moment. Het saldo van vorderingen en schulden is het eigen vermogen. De vorderingen bestaan uit vaste activa (zoals machines en gebouwen), niet-geproduceerde activa (zoals grond en minerale reserves) en financiële activa (zoals spaarrekeningen en aandelenbezit). Schulden bestaan uit financiële passiva (zoals hypothecair krediet).

bankwezen: zie kredietinstellingen.

basisprijzen: wordt gebruikt als waardering voor de *toegevoegde waarde*. De waardering tegen basisprijzen gaat uit van de prijs die de producent uiteindelijk overhoudt, dus exclusief handels- en vervoersmarges van derden en exclusief het saldo van productgebonden belastingen en productgebonden subsidies. Zie ook *marktprijzen*.

belastingen: door de overheid opgelegde, verplichte heffingen (exclusief successierechten), zonder een direct aanwijsbare tegenprestatie, die dienen ter dekking van overheidsuitgaven.

belastingen op inkomen en vermogen: *belastingen* die rechtstreeks bij de betaler worden geheven over het inkomen en vermogen van personen, de winsten van bedrijven en aan het buitenland betaalde dividenden.

belastingen op productie en invoer: *belastingen* die verband houden met de productie en de invoer van goederen en diensten. Zij omvatten alle door bedrijven (en de overheid zelf) betaalde belastingen, met uitzondering van die welke worden geheven op de winst of het vermogen van de bedrijven. Veelal worden zij direct doorberekend aan de consumenten. Voorbeelden zijn de BTW en accijnzen.

beloning van werknemers: de *loonsom*.

beroepsbevolking: alle personen van 15–64 jaar die tenminste twaalf uur per week werken of actief dergelijk werk zoeken.

beschikbaar inkomen: het inkomen na belastingen, uitkeringen en dergelijke, dat besteed wordt aan consumptie en besparingen; dit komt overeen met het secundair inkomen, dat wil zeggen alle inkomens die een *sector* ontvangt na herverdeling van het *primaire inkomen*.

besparingen (nationale): het deel van het beschikbaar (*nationaal*) inkomen dat niet gebruikt wordt voor de (*nationale*) consumptie.

besparingen (van een sector): het bedrag dat, samen met de per saldo ontvangen *kapitaaloverdrachten*, beschikbaar is voor investeringen in niet-financiële activa dan wel voor het beleggen in obligaties, aandelen en andere financiële titels (of het aflossen van schulden).

binnenlands product: het totale inkomen dat door middel van productie in Nederland is gevormd. Het is daarmee gelijk aan de som van de toegevoegde waarden van alle bedrijfstakken. Wordt meestal *bruto* gebruikt. Wordt uitgedrukt in *marktprijzen*.

bruto (binnenlands product etc.): inclusief *afschrijvingen*.

buitenland (ten opzichte van Nederland): omvat alle transacties van *ingezetenen* van Nederland met alle deelnemers die niet tot de Nederlandse economie worden gerekend. Het betreft hier onder andere de invoer en uitvoer van goederen en diensten, ontvangsten (betalingen) van rente, dividenden en dergelijke uit (aan) het buitenland, en de aan- en verkopen van aandelen en andere financiële titels met het buitenland.

centrale overheid: het onderdeel van de *overheid* dat omvat: het Rijk, de universiteiten, de Publiekrechtelijke bedrijfsorganisaties (PBO's zoals het landbouwschap) en een aantal tot de overheid behorende non-profit instellingen met een landelijk werkingsgebied (zoals Railinfrabeheer, NOVIB, Open Universiteit, Informatiseringsbank en enkele researchinstellingen).

conjunctuur: de op- en neergaande ontwikkeling van de economie binnen een periode van 5 tot 10 jaar. Doorgaans kunnen de volgende fases worden onderscheiden: opleving, hoogconjunctuur, *recessie* en *depressie*.

consumptiequote (gemiddelde): het verhoudingsgetal van de *gezinsconsumptie* en het (bruto) *binnenlands product* tegen *marktprijzen*.

consumentenprijsindex: indexcijfer dat de gemiddelde prijsverandering weergeeft van een vooraf bepaald pakket consumptiegoederen en -diensten. Kan afwijken van de *prijsmutatie* van de gezinsconsumptie door bijvoorbeeld een verschil in pakketsamenstelling of verhoudingen tussen producten.

consumptieve bestedingen: de goederen en diensten die gebruikt worden voor rechtstreekse bevrediging van individuele of collectieve behoeften. Kan worden onderscheiden in *overheidsconsumptie* en *gezinsconsumptie* en in *werkelijke individuele consumptie* en *werkelijke collectieve consumptie*.

contractloonstijging: de stijging van het looninkomen per werknemer als direct gevolg van de afgesloten collectieve arbeidsovereenkomsten in het bedrijfsleven en van de afspraken met het overheidspersoneel.

deflator: zie *prijsmutatie*.

depressie: de *conjunctuurfase* die gekenmerkt wordt door een daling van het geheel aan economische activiteiten, afgemeten aan een volumedaling van het BBP.

diensten: producten die niet tastbaar zijn.

directe belastingen: zie *belastingen op inkomen en vermogen*.

doorvoer: de goederenstroom die, op weg van het ene naar het andere land, door Nederland heen vervoerd wordt maar in bezit blijft van het *buitenland*. Maakt geen deel uit van de *uitvoer* of de *invoer*. Nauw verwant aan de *wederuitvoer*.

duurzame ontwikkeling: vorm van economische ontwikkeling die niet gepaard gaat met een afname van niet-vervangbare productiefactoren (zoals minerale reserves) of met onherstelbare milieuschade.

economische groei: de procentuele *volumegroei* van de *toegevoegde waarde* ofwel het BBP (meestal tegen *marktprijzen*) in een bepaalde periode ten opzichte van een eerdere periode.

exploitatie-overschot: het deel van de *toegevoegde waarde* dat resteert na de beloning van werknemers. Bij vennootschappen kan het worden opgevat als beloning voor de inzet van kapitaal in het productieproces. In het geval van zelfstandigen bevat het daarnaast een beloning voor de ingezette arbeid van zelfstandigen en eventueel hun meewerkende gezinsleden.

export: zie *uitvoer*.

finale bestedingen: de waarde van de geproduceerde eindproducten, dat wil zeggen de goederen en diensten die in dezelfde periode niet (geheel) in het Nederlandse productieproces worden gebruikt. Deze bestaan uit *uitvoer*, *consumptieve bestedingen* en *investerings* en vormen samen met het *intermediair* verbruik de totale bestedingen aan goederen en diensten.

financiële instellingen: instellingen die een bemiddelende rol hebben tussen vragers en aanbieders van geld. Zij gaan daarbij enerzijds meestal schulden aan en verwerven anderzijds vorderingen.

financiële transacties: de veranderingen in diverse typen vorderingen op en schulden van een sector aan andere sectoren en het buitenland. Zijn vaak het spiegelbeeld van reële transacties zoals de verkoop van goederen. Ze kunnen echter ook op zichzelf staan, bijvoorbeeld wanneer de ene vordering of schuld wordt omgezet in de andere.

flexibele arbeidsrelatie: arbeidsrelatie op basis van een contract korter dan één jaar en/of een contract waarin geen vaste arbeidsduur is opgenomen.

flexibilisering: aanpassing van regels en vermindering van de beperkingen, waardoor ondernemers en consumenten hun gedrag adequater af kunnen stemmen op veranderingen in de economie.

geregistreerde werkloosheid: mensen zonder werk (of met werk van minder dan twaalf uur per week) die bij een arbeidsbureau staan ingeschreven en direct beschikbaar zijn voor een baan van minstens twaalf uur per week.

gezinsconsumptie: de *consumptieve bestedingen* door *huishoudens*. Ook wel particuliere consumptie genoemd, ter onderscheiding van de *overheidsconsumptie*. Betreft in het algemeen alleen de goederen en diensten die door huishoudens zelf worden aangekocht voor consumptieve doeleinden, in tegenstelling tot de werkelijke *individuele consumptie*.

gezinshuishoudingen: zie *huishoudens*.

globalisering: het verschijnsel waarbij de onderlinge verwevenheid van de nationale economieën toeneemt. Voorbeelden zijn de wereldwijde groei van in- en uitvoer van goederen en diensten, de explosieve groei van internationale kapitaalbewegingen en de groei van multinationale ondernemingen.

goederen: tastbare producten.

huishoudens: de *sector* in de economie die alle particuliere huishoudens en de personen in bejaardenoorden en andere instellingen in Nederland omvat. Dit is inclusief de bedrijven van zelfstandige ondernemers voorzover die geen BV, NV of een andere rechtspersoon zijn; personenvennootschappen (maatschappen, vennootschappen onder firma, etc.) worden echter wel tot deze sector gerekend.

import: zie *invoer*.

indirecte belastingen: zie *belastingen op productie en invoer*.

ingezetenen: alle personen en bedrijven die behoren tot de Nederlandse economie. Het betreft hier *grosso modo* alle personen die, onafhankelijk van hun nationaliteit, langer dan één jaar verblijven in Nederland en alle bedrijven die gevestigd zijn in Nederland. Het laatste geldt ook voor vestigingen van buitenlandse ondernemingen in Nederland, terwijl omgekeerd vestigingen van Nederlandse ondernemingen in het buitenland niet tot de ingezetenen worden gerekend.

inkomensherverdeling: de wijze waarop *inkomensoverdrachten* een deel van het *primaire inkomen* op een andere manier over deelnemers aan het economisch proces verdelen. Ook wel *secundaire inkomensverdeling* genoemd. Vindt vooral plaats door middel van de heffing van belastingen en premies en het verschaffen van sociale uitkeringen.

inkomensoverdrachten (van sectoren): alle betalingen van de ene aan de andere deelnemer in het economisch proces waar geen directe tegenprestatie tegenover staat, met uitzondering van de *kapitaaloverdrachten*. Voorbeelden zijn giften, belastingen, premies, uitkeringen, afdrachten aan de Europese Unie en diverse overdrachten tussen de verschillende overheidslagen.

inkomensverdeling: de verdeling van het gevormde inkomen over de verschillende binnenlandse sectoren en het *buitenland*. Kan worden onderverdeeld in de *primaire inkomensverdeling* en de *secundaire inkomensherverdeling*.

instellingen zonder winstoogmerk ten behoeve van huishoudens: de sector in de economie die de verenigingen, stichtingen en dergelijke omvat die diensten verrichten ten behoeve van huishoudens en die merendeels worden gefinancierd door contributies, giften en dergelijke van huishoudens.

intermediair verbruik: de goederen en diensten die in het productieproces worden gebruikt voor verdere bewerking en voor de productie van andere goederen en diensten. Voorbeelden zijn de verwerking van grondstoffen en halffabrikaten en het gebruik van diensten van accountantskantoren. Kan worden onderscheiden van *finale bestedingen*.

investeringsquote (gemiddelde): het verhoudingsgetal van de (bruto) *investeringsquote* in *vaste activa* en het (bruto) *binnenlands product* c.q. de totale *toegevoegde waarde*.

invoer: bestaat uit goederen en diensten die door het buitenland aan *ingezetenen* zijn verkocht.

kapitaalcoëfficiënt: de verhouding tussen de bruto *kapitaalgoederen* en de bruto *toegevoegde waarde*.

kapitaaloverdrachten: alle betalingen van de ene aan de andere deelnemer in het economisch proces waar geen directe tegenprestatie tegenover staat, en die drukken op het vermogen van de betaler of dienen om *investeringsquote* in *vaste activa* of andere lange-termijnguitgaven van de ontvanger te financieren. Voorbeelden zijn successierechten en investeringsbijdragen van de overheid.

kapitaaloverdrachten: de totale waarde van de *vaste activa*.

koopkrachtpariteit: wisselkoers die gecorrigeerd is voor het verschil in prijsniveau tussen landen, om een betere internationale vergelijking van bijvoorbeeld koopkracht of welvaart te kunnen maken.

koopkrachtpariteit: wisselkoers die gecorrigeerd is voor het verschil in prijsniveau tussen landen, om een betere internationale vergelijking van bijvoorbeeld koopkracht of welvaart te kunnen maken.

kredietinstellingen: de sector in de economie die de bedrijven met rechtspersoonlijkheid (bijvoorbeeld BV's, NV's en stichtingen) omvat voor zover deze zich hoofdzakelijk bezighouden met financiële bemiddeling, dat wil zeggen het aantrekken, omzetten en uitzetten van financiële middelen. Subsector van *financiële instellingen*.

lastenverlichting: het verlagen van de belasting- en premiedruk voor huishoudens en vennootschappen.

lokale overheid: bevat alle onderdelen van de overheid die niet bij de centrale overheid en de wettelijke sociale verzekering horen. Voorbeelden zijn provincies, gemeenten, waterschappen en verzelfstandigde overheidsdiensten.

lonen: de beloning van werknemers voor geleverde arbeid exclusief de sociale premies ten laste van werkgevers, maar inclusief de belastingen en premies ten laste van de werknemers. Omvat ook de 'auto van de zaak' en andere vormen van beloning in natura.

loonmatiging: een beperking van de stijging van de contractlonen met als hoofddoel het gebruik van de resterende 'loonruimte' voor het creëren van nieuwe banen of het beperken van een verlies van werkgelegenheid.

loonquote: het verhoudingsgetal van de beloning van werknemers en het (bruto) binnenlands product.

loonsom: het totaal van lonen en sociale premies ten laste van werkgevers.

marktprijzen: wordt vooral gebruikt als waardering voor de toegevoegde waarde en het binnenlands product. De waardering tegen marktprijzen is de prijs die de afnemer betaalt, dus inclusief handels- en vervoersmarges en de belastingen op productie en invoer, en exclusief de subsidies op productie en invoer.

nationaal inkomen: alle inkomens die Nederlandse ingezetenen ontvangen op grond van hun deelname aan een (binnen- of buitenlands) productieproces, dan wel op grond van hun bezit van vermogenstitels, obligaties, leningen en spaartegoeden. Deze inkomens omvatten, onder andere, de beloning van werknemers, belastingen en subsidies op productie en invoer, rente, dividenden en niet-uitgekeerde winsten. Is gelijk aan de som van de primaire inkomens van alle sectoren. Het kan ook worden berekend als het binnenlands product plus de per saldo uit het buitenland ontvangen lonen, rente, dividenden etc. Dit wordt uitgedrukt in marktprijzen.

nationaal product: de totale toegevoegde waarde die in Nederland wordt voortgebracht, plus de per saldo uit het buitenland ontvangen primaire inkomens. Is in waarde gelijk aan het nationaal inkomen. De reële verandering ervan is exclusief de invloed van de ruilvoetverandering, dit in tegenstelling tot de reële verandering van het nationaal inkomen.

nationale rekeningen: het statistische systeem waarmee de Nederlandse economie in kaart wordt gebracht. Ook wel de nationale boekhouding genoemd.

netto (binnenlands product etc.): exclusief afschrijvingen.

niet-financiële vennootschappen: de sector in de economie die de bedrijven met rechtspersoonlijkheid (bijvoorbeeld BV's, NV's en stichtingen) omvat voor zover deze zich hoofdzakelijk bezighouden met de productie van goederen en verhandelbare, niet-financiële diensten. Zij bevat ook overheidsbedrijven zonder rechtspersoonlijkheid die zich gedragen als ondernemingen, en particuliere *quasi-vennootschappen*.

niet-ingezetenen: alle personen en bedrijven die niet behoren tot de Nederlandse economie. Zie ook *ingezetenen*.

nijverheid: verzamelnaam voor alle bedrijven uit de bedrijfstakken delfstoffenwinning, industrie, energie- en waterleidingbedrijven en bouwnijverheid.

overheid: de sector in de economie die zich vooral bezighoudt met het produceren van niet-verhandelbare, collectieve diensten en het herverdelen van inkomen en vermogen. Kan worden opgesplitst in het *centrale overheid*, de *lokale overheid* en de *wettelijke sociale verzekering*.

overheidsconsumptie: de *consumptieve bestedingen door de overheid*. Het betreft hier allereerst de diensten geproduceerd door de overheid waar geen directe betaling tegenover staat, zoals het overheidsbestuur, defensie en het gesubsidieerde onderwijs. Omvat in de tweede plaats de *uitkeringen sociale verzekering in natura en uitkeringen sociale voorzieningen in natura*, zoals betalingen voor medicijnen en dergelijke in het kader van de Ziekenfondswet.

participatiegraad: verhoudingsgetal dat aangeeft welk percentage van de personen tussen 15 en 65 jaar uit een bevolkingsgroep deelneemt aan het arbeidsproces.

polishouders (inkomen toegerekend aan): de beleggingsopbrengsten op de pensioen- en levensverzekeringsvoorzieningen worden in de *nationale rekeningen* opgevat als inkomen uit vermogen, dat de polishouders ontvangen van de verzekeringsmaatschappijen. Deze betalen daarmee op papier de toegerekende pensioen- en levensverzekeringspremies.

prijsmutatie (-ontwikkeling, -groei, etc): het gewogen gemiddelde van de prijsveranderingen van de onderdelen waaruit een bepaalde variabele bestaat. Bepaalt samen met de *volumemutatie* de *waardemutatie*.

primair inkomen: alle inkomens die een *sector* ontvangt op grond van de deelname aan een (binnen- of buitenlands) productieproces, dan wel op grond van het bezit van vermogenstitels zoals aandelen, obligaties, leningen en spaartegoeden. Deze inkomens omvatten onder andere de beloning van werknemers, belastingen en subsidies op productie en invoer, rente, dividenden uit het buitenland en niet-uitgekeerde winsten.

productiefactoren: de middelen die nodig zijn in het *productieproces*, zoals arbeid, natuurlijke hulpbronnen en kapitaal.

productieproces: de vervaardiging van goederen en diensten.

productiewaarde: de waarde van de goederen en diensten die in het *productieproces* zijn voortgebracht.

quasi-vennootschappen: bedrijven zonder rechtspersoonlijkheid die zich gedragen als *vennootschappen*. Dit betreft allereerst vrij grote bedrijven zonder rechtspersoon. Verder worden hiertoe gerekend delen van de overheid of vennootschappen waarvan de rol in het economisch proces sterk verschilt van die van de eigenaar, zoals een gemeentelijk energiebedrijf.

recessie: de *conjunctuurfase* die gekenmerkt wordt door teruglopende groei van de economische activiteiten, afgemeten aan een kleiner wordende volumegroei van het BBP.

reële ontwikkeling: de ontwikkeling van een inkomen of een andere transactie die geen direct verband houdt met goederen of diensten, voorzover deze ontwikkeling uitgaat boven een compensatie voor prijsveranderingen. Zie ook *volumemutatie*.

rentemarge: zie *toegerekende bankdiensten*.

ruilvoetverandering (van Nederland): een indexcijfer dat de verhouding weergeeft tussen de gemiddelde ontwikkeling van de uitvoerprijzen en die van de invoerprijzen. Als het prijspeil van de uitvoer sneller stijgt dan dat van de invoer, is het indexcijfer groter dan 100. In dat geval is er sprake van een ruilvoetverbetering.

saldo lopende transacties met het buitenland: het geld dat een land per saldo aan goederen-, diensten- en inkomstentransacties uit het buitenland ontvangt of daaraan moet betalen. Bestaat uit het totaal van het uitvoeroverschot, het saldo van de aan het buitenland betaalde en daarvan ontvangen lonen, rente, dividenden en dergelijke en het saldo van de aan het buitenland betaalde en daarvan ontvangen uitkeringen sociale verzekering en andere inkomensoverdrachten.

sector: een groep van deelnemers aan het economisch proces die dezelfde positie en functie in de economie hebben (bijvoorbeeld huishoudens, vennootschappen en overheid).

secundaire inkomens: zie *beschikbaar inkomen*.

sociale premies ten laste van werkgevers: de premies geheven over de (bruto) lonen, voor zover die premies ten laste komen van de werkgevers. Omvatten naast de betaalde sociale verzekeringspremies ook pensioenpremies en de rechtstreeks door werkgevers betaalde uitkeringen.

sociale verzekering (wettelijke): het onderdeel van de *overheid* dat zich bezighoudt met de administratie en uitvoering van de sociale verzekeringen, waaraan de bevolking (of grote delen daarvan) bij wet verplicht is deel te nemen, zoals de WAO en de AOW.

Stabiliteitspact: overeenkomst tussen de landen die (willen) deelnemen aan de Economische en Monetaire Unie (EMU), waarin afspraken zijn gemaakt over het beperken van onderlinge verschillen in economische ontwikkeling.

subsidies: gelden die door of via de overheid aan bedrijven worden verstrekt met het doel de prijzen te verlagen of werkgelegenheid in stand te houden. Voorbeelden zijn de EU-subsidies op voedingsmiddelen, de subsidies op openbaar vervoer en huurprijsverlagende subsidies.

toegerekende bankdiensten (ook wel: rentemarge): banken fungeren als tussenpersoon bij het aantrekken, omzetten en uitzetten van geld. Voor deze bankdiensten betalen de gebruikers in de regel geen expliciete vergoeding. De beloning van de banken ontstaat impliciet, als het verschil tussen de rente, dividenden en dergelijke die ze ontvangen op uitgezette middelen van derden en de rente die ze aan derden betalen voor het gebruik van middelen. Dit wordt de rentemarge genoemd. De rentemarge wordt beschouwd als een onderdeel van de productie van het bankwezen; als zodanig zou zij ook moeten worden toegerekend aan het verbruik van de andere sectoren. Zij wordt echter niet verdeeld over afzonderlijke sectoren of bedrijfstakken, maar in mindering gebracht op de totale *toegevoegde waarde*. Bij de beschrijving van de inkomensverdeling wordt bij de *financiële instellingen* een 'correctie rentemarge' opgevoerd, om dubbelstellingen te voorkomen.

toegevoegde waarde: het inkomen dat in het *productieproces* wordt gevormd. Het kan worden berekend als het verschil tussen de *productiewaarde* en het *intermediair verbruik*. Het is daarmee gelijk aan het inkomen dat beschikbaar is voor de beloning van de betrokken productiefactoren. Kan worden gewaardeerd tegen *marktprijzen* of *basisprijzen* en *bruto* of *netto* zijn.

uitkeringen sociale verzekering in geld: *inkomensoverdrachten* door de *overheid* aan *huishoudens* op grond van wettelijke sociale verzekeringen, die (grotendeels) met premies worden gefinancierd (bijvoorbeeld doorbetaling van lonen in het kader van de Ziektewet).

uitkeringen sociale verzekering in natura: leveringen van goederen en diensten aan *huishoudens* in verband met wettelijke sociale verzekeringen, die (grotendeels) met premies worden gefinancierd (bijvoorbeeld de levering van gezondheidsdiensten in het kader van het ziekenfonds of de AWBZ). Worden niet tot de *inkomensoverdrachten* gerekend, maar tot de *overheidsconsumptie*.

uitkeringen sociale voorziening in geld: *inkomensoverdrachten* door de *overheid* aan *huishoudens* op grond van sociale wetgeving, die niet met behulp van specifieke premies worden gefinancierd maar uit de algemene belastingmiddelen (bijvoorbeeld de kinderbijslag).

uitkeringen sociale voorziening in natura: leveringen van goederen en diensten aan *huishoudens* op grond van sociale wetgeving, die niet met behulp van specifieke premies worden gefinancierd maar uit de algemene belastingmiddelen (bijvoorbeeld individuele huursubsidies). Worden niet tot de *inkomensoverdrachten* gerekend, maar tot de *overheidsconsumptie*.

uitvoer: bestaat uit de goederen en diensten die door ingezetenen aan het buitenland zijn verkocht.

uitvoerquote: verhoudingsgetal van de waarde van de *uitvoer* en de *productiewaarde* (bij een bedrijfstak) of van de *uitvoerwaarde* en het *bruto binnenlands product* (bij de economie als geheel).

vaste activa: productiemiddelen die langer dan één jaar meegaan en die een behoorlijke waarde vertegenwoordigen. Omvat materiële activa (zoals gebouwen en machines) en immateriële activa (zoals software en originelen op het gebied van woord, beeld en geluid). De aankopen en het zelf bouwen hiervan behoren tot de *investeringen*. De jaarlijkse waardevermindering ervan komt tot uitdrukking in de *afschrijvingen*.

verzekeringsinstellingen: de *sector* in de economie die de bedrijven met rechtspersoonlijkheid (bijvoorbeeld BV's, NV's en stichtingen) omvat voor zover deze zich hoofdzakelijk bezighouden met het omzetten van individuele risico's in collectieve risico's. Omvat niet de *wettelijke sociale verzekering*, die tot de *overheid* behoort. Subsector van *financiële instellingen*.

volumemutatie (-ontwikkeling, -groei, etc): het gewogen gemiddelde van de veranderingen in de hoeveelheid en de kwaliteit van de onderdelen waaruit een bepaalde goederen- of dienstentransactie of de toegevoegde waarde bestaat. Bepaalt samen met de *prijsmutatie* de *waardemutatie*. Zie ook *reële ontwikkeling*.

voorraden: de waarde van alle grondstoffen, halffabrikaten, goederen in bewerking en nog niet verkochte voltooide producten die op een bepaald moment in de bedrijven aanwezig zijn. Omvat ook het saldo van de aan- en verkopen van schilderijen, edelmetaal en andere kostbaarheden voor beleggingsdoeleinden. Een bijzondere categorie voorraden is het onderhanden werk: de productie van gedeeltelijk voltooide (kapitaal)goederen. Gedurende de productietijd leidt de productie tot een toename van de voorraden. De uiteindelijke verkoop leidt tot een onttrekking aan de voorraden en een toename van de investeringen in vaste activa of de uitvoer, al naar gelang het product aan een binnen- of een buitenlandse afnemer wordt verkocht. In de bouwnijverheid wordt het maken van woningen en gebouwen al tijdens de bouw geregistreerd als *investeringen in vaste activa*.

vorderingenoverschot/tekort: het saldo van de lopende en kapitaalontvangsten van een sector enerzijds en de lopende en kapitaaluitgaven anderzijds. Dit saldo wordt voor elke sector en voor de economie als geheel bepaald. Een overschot betekent dat een sector of land per saldo financiële middelen aan andere sectoren of het buitenland verstrekt, bijvoorbeeld in de vorm van kredietverlening, de aankoop van effecten of het doen van directe investeringen. Een tekort betekent dat een sector of land per saldo financiële middelen ontvangt, bijvoorbeeld in de vorm van het uitschrijven van staatsleningen of de uitgifte van aandelen.

waardemutatie (-ontwikkeling, -groei, etc): de ontwikkeling van de waarde van een variabele. Kan worden opgesplitst in een *prijsmutatie* en een *volumemutatie*.

wederuitvoer: de goederenstroom die, op weg van het ene naar het andere land, door Nederland heen vervoerd wordt en daarbij (tijdelijk) eigendom wordt van een *ingezetene*, zonder dat hier een industriële bewerking plaatsvindt. Dit betreft onder andere goederen die door Nederlandse distributiecentra worden ingeklaard en uitgeleverd aan andere (Europese) landen. Maakt deel uit van de *uitvoer* en de *invoer*. Zie ook *doorvoer*.

werkelijke individuele consumptie: de individualiseerbare *consumptie* waarvan het gebruik of profijt kan worden toegerekend aan individuele huishoudens, ongeacht of deze huishoudens er zelf rechtstreeks voor hebben betaald. Naast de *gezinsconsumptie* omvat het ook de consumptie van de *overheid* en de *instellingen zonder winstoogmerk*, voorzover deze kunnen worden toegerekend aan individuele huishoudens (bijvoorbeeld gezondheidszorg en onderwijs).

werkelijke collectieve consumptie: de collectieve *consumptie* waarvan het profijt niet kan worden toegerekend aan individuele huishoudens, zoals defensie, justitie en dergelijke.

werkloosheid: het verschijnsel waarbij personen die wel betaald werk willen of kunnen verrichten, geen werk kunnen krijgen. Wordt in dit boek gemeten als de *werkloze beroepsbevolking* en niet als de *geregisteerde werkloosheid*.

werkloze beroepsbevolking: de personen van 15–64 jaar die tenminste twaalf uur per week beschikbaar zijn voor betaald werk, en activiteiten ontplooiën om zulk werk te vinden maar niet over zulk werk beschikken.

werkzame beroepsbevolking: de personen van 15–64 jaar die tenminste twaalf uur per week betaald werken.

winst: het verschil tussen de opbrengsten en de kosten van ondernemingen, exclusief bijzondere baten en lasten zoals koerswinsten en toevoegingen aan voorzieningen. Kan worden gedefinieerd vóór en na aftrek van belastingen. De ingehouden winst is gelijk aan de winst na belasting en na winstuitkeringen (zoals dividendbetalingen).

winstquote: het verhoudingsgetal van de *winst* (voor of na belasting) en het (bruto) *binnenlands product*.

Trefwoordenregister

Aandelen	18, 23, 107, 108, 111–114, 116–119, 123, 124, 132, 133, 136, 137, 142, 143, 175
Aardgasbaten	111, 112
Accijnzen, zie belastingen op productie en invoer	
Afschrijvingen	21, 111, 115
Afval (vrijgekomen)	13, 19, 93–97
Arbeidsmarkt	13, 18, 79–86, 103, 104, 169, 172
Arbeidsparticipatie	79–86, 103, 104, 151, 172, 176
Arbeidsproductiviteit	12, 67, 75, 85–87, 91
Arbeidsvolume	12, 18, 49, 51, 53, 57, 58, 60, 62, 64, 66, 67, 85, 89, 90, 108, 126
Azië	37, 40, 41, 48, 50, 55, 145, 163, 165
Bankwezen, zie kredietinstellingen	
Bedrijfsgebouwen	34, 35, 58
Bedrijfstakken	14, 47–74, 152
Bedrijven: demografie	12, 75–79
Belasting- en premiedruk	12, 110
Belastingen op inkomen en vermogen	17, 110–112, 120, 121
Belastingen op productie en invoer	17, 47, 120, 121
België	15, 20, 40, 41, 146, 147, 171
Beloning van werknemers	17, 110, 112, 114, 115, 122, 123, 126, 127
Beroepsbevolking	13, 18, 75, 79, 80, 82, 83, 170
Beschikbaar inkomen: huishoudens	12, 17, 18, 105, 106, 175
Beschikbaar inkomen: nationaal	16, 18, 105, 106
Beschikbaar inkomen: overheid	18, 105, 106
Beschikbaar inkomen: vennootschappen	18, 105, 106
Besparingen: huishoudens	106, 107, 128, 129, 175
Besparingen: nationaal	12, 106, 107
Bestedingen	14, 25–46, 150, 165, 175
Betalingsbalans, zie buitenland lopende transacties met het	
Bevolking: demografie	12, 145–148, 159–161
Bezettingsgraad	12
Bijstand	123
Binnenlands product	12–17, 19–23, 25, 35, 36, 41, 45, 47, 49, 51, 53, 57, 58, 60, 62, 64, 66, 67, 93, 105, 106, 163–165, 176

Bouwnijverheid	14, 47, 48, 56, 58, 59, 73, 76, 78, 86–89, 95, 96, 158
Broeikaseffect	12, 13, 19, 75, 92–94, 96–99
BTW	18, 47, 111
Buitenland: lopende transacties met het	10, 12, 17, 36, 135–137
Chemische industrie	14, 42, 48, 52, 54, 158
Communicatie, zie vervoers- en communicatiebedrijven	
Consumptieve bestedingen: algemeen	15, 25, 26, 45
Consumptieve bestedingen: huishoudens	12, 14, 15, 17, 26–32, 42, 45, 53, 55, 92, 94–97, 106, 128, 167, 168
Consumptieve bestedingen: overheid	14, 26–28, 32, 33, 45, 122
Criminaliteit	12, 145, 155
Defensie	27, 65, 66
Delfstoffenwinning	42, 48, 51, 52, 76, 87–89, 95, 96, 158
Deposito's	112–114, 117–119
Dienstverlenende bedrijven	14, 74, 76, 78, 86–89, 96, 104
Directe belastingen, zie belastingen op inkomen en vermogen	
Dividenden	15, 17, 105, 108, 111, 112, 114, 115, 137–141, 143
Duitsland	15, 19, 20, 40, 41, 146, 147, 163, 165, 166, 169, 170
Duurzame consumptiegoederen	28, 30, 45, 53
Economische en Monetaire Unie (EMU), zie eurogebied	
Economische groei	12–16, 18, 19, 22, 23, 47, 48, 67, 75, 91–95, 145, 163, 175, 176
Energie	28, 30, 52
Energie- en waterleidingbedrijven	48, 52, 57, 73, 76, 86–89, 95, 96
Europese Unie (EU)	13, 19, 20, 40, 41, 50, 164–166, 168–171
Eurogebied	15, 16, 20, 40, 45, 50, 163, 165–169
Exploitatie-overschot	49, 51, 53, 57–60, 62, 64, 66, 67, 110–112, 114, 115, 127
Export, zie uitvoer	
Faillissement	12, 77–79
Finale bestedingen	25, 26, 36, 42, 45
Financieel vermogen	108, 112–114, 116–120, 123–125

Financiële en zakelijke dienstverlening	48, 62–65, 72, 73
Financiële instellingen	62, 63, 76, 78, 86–89, 114–120, 138–140
Financieringstekort, zie overheid vorderingentekort	
Frankrijk	15, 19, 20, 40, 41, 135, 163, 165, 166, 170
Gezondheidszorg	27, 32, 33, 66, 76, 78, 104, 121, 132
Grond-, weg- en waterbouwkundige werken	15, 34, 35, 36, 59
Handel en horeca	48, 58–61, 73–76, 78, 86–89, 104, 152
Huishoudens: algemeen	12, 97, 107, 153, 156
Huishoudens: consumptie, zie consumptieve bestedingen: huishoudens	
Huishoudens: inkomens	11, 18, 31, 105, 126, 134, 149, 150
Hypotheke: zie woninghypotheken	
Immigratie	147, 160
Import, zie invoer	
Industrie	14, 48, 52–59, 73, 76, 78, 86–89, 96, 100, 153, 158
Informatie- en communicatie- technologie (ICT)	64, 67–73, 89, 90, 92, 132
Inflatie	12, 13, 15, 18, 22, 27, 67, 149, 168
Inkomen, beschikbaar	126–134
Inkomensongelijkheid	12
Inkomensoverdrachten	111
Inkomensverdeling	12
Inkomstenbelasting, zie belasting op inkomen en vermogen	
Intermediair verbruik	21, 42, 47, 70–72, 123
Internet	32, 48, 61, 63, 67, 68, 71, 175
Investerings: directe- in het buitenland	16, 21, 107, 111, 112, 135
Investerings: in vaste activa (algemeen)	13–15, 25, 26, 34–36, 42, 45, 49, 51, 53, 55–57, 59, 60, 62, 64, 66, 67, 70, 72, 111, 112, 114, 115, 169, 176
Investerings: in vaste activa door bedrijven	26, 34–36, 129
Investerings: in vaste activa door de overheid	26, 34, 36, 122, 123

Investerings: in voorraden, zie voorraden	
Invoer	13–16, 18, 25, 36–45, 52, 70, 72, 135, 165
Invoerrechten, zie belastingen op productie en invoer	
Italië	15, 19, 20, 41, 163, 165–167, 169–172
Japan	18, 20, 41, 145, 163, 164, 166, 167, 170, 172
Kapitaalgoederenvoorraad	60, 86, 87
Kapitaalintensiteit (-coëfficiënt)	86, 87
Kapitaaloverdrachten	17, 111
Kennis	88–92
Koopkracht	20, 129–131, 149, 150, 164
Kredieten	62, 106, 112–114, 116–120, 124
Kredietinstellingen	62, 63, 69
Landbouw, bosbouw en visserij	14, 42, 47–51, 72–76, 86–89, 94, 96, 104, 158
Lonen, zie beloning van werknemers	
Loonbelasting, zie belastingen op inkomen en vermogen	
Loonsom	13, 108
Loonsomquote	12, 108
Maastricht, Verdrag van	125
Machines en installaties	34, 36, 55
Metaalindustrie	54, 55
Milieudruk	12, 13, 19, 75, 92–102
Millenniumprobleem	34, 64, 68, 71
Nationaal inkomen	12, 16, 20–22, 105
Niet-financiële vennootschappen	109–114
Nijverheid	51–59, 74, 158
Obligaties	107, 108, 115–120, 134, 136, 137
Ondernemingen, zie vennootschappen	
Onderwijs	18, 28, 33, 65, 66, 76, 78, 85, 104, 112, 152
Onderwijsniveau	12
Onroerend goed	63, 127
Ontwikkelingssamenwerking	121, 122
Overheid: algemeen	14, 15, 18, 27, 48, 59, 65, 66, 72–74, 76, 87–90, 120–125, 152, 175, 176

Overheid: consumptie, zie	
consumptieve bestedingen: overheid	
Overheid: investeringen, zie	
investeringen: overheid	
Overheid: ontvangsten	106
Overheid: schuld	12, 107
Overheid: uitgaven	106
Overheid: vorderingensaldo	13, 16, 17, 107, 108, 111, 112, 114–116, 176
Pensioen- en levensverzekeringen	63, 108, 116–120, 175
Prijzontwikkelingen	27, 67, 149
Productie	19, 21, 47–74, 92, 97
Productiefactoren	21, 75–104
Regio	152, 157, 158
Rente	12, 15–18, 62, 105, 107, 108, 110–112, 114, 115, 123, 128, 137–141, 163, 176
Rentemarge	62, 63
Research and development (R&D)	63, 88–92
Ruilvoet	37, 48, 49, 53–56, 59
Schulden	79, 107, 108, 112–114, 116–120, 124, 125, 134
Sociale verzekeringen	33, 65, 66, 76, 123
Sociale voorzieningen	123
Software	15, 34–36
Spaartegoeden	62, 117, 133, 139, 175
Staatsschuld, zie overheid: schuld	
Stabiliteitspact	176
Subsidies	47, 49, 123
Toegevoegde waarde	14, 21, 47–74, 85–88, 94–96, 108, 111, 114, 115
Transportbedrijven, zie vervoers- en communicatiebedrijven	
Uitvoer	13–16, 18, 25, 36–45, 48, 49, 51, 53, 55, 57, 58, 60, 62, 64, 66, 67, 70, 135, 163, 165, 166
Uitzendwerk	63–65
Vacatures	18, 58, 84
Varkenspest	29, 49, 50
Vennootschappen	18, 108–114

Vennootschapsbelasting, zie belastingen op inkomen en vermogen	
Verenigd Koninkrijk	15, 18–20, 41, 163, 165, 166, 169, 171–173
Verenigde Staten	18, 20, 48, 163–167, 170
Vermesting	12, 13, 19, 92–96
Vervoermiddelen	34, 35
Vervoers- en communicatiebedrijven	14, 15, 47, 48, 58, 59, 61, 62, 65, 68, 72–74, 76, 78, 86–89, 93, 96, 99
Verzekeringsinstellingen	63, 107, 115
Verzuring	12, 13, 19, 92–96
Voedings- en genotmiddelen	28–30, 42, 45, 53, 54, 59, 60, 74
Voorraden	25, 26, 34, 35, 111, 114
Vorderingen	107, 108, 112–114, 116–120, 124, 125
Vorderingensaldo	12, 16, 17, 107, 108, 111, 112, 114–116, 176
Wederuitvoer	37, 38, 41, 42, 72
Welvaart	13, 19, 145, 149, 164
Welzijn	66, 145
Werkgelegenheid	13, 18, 67, 79–83, 91, 103, 104, 153, 170, 176
Werkloosheid	12, 13, 18, 20, 29, 65, 75, 79–85, 170 171
Werknemers	65, 80, 152, 153
Winst	16, 17, 105, 108–112, 114–116, 135
Wisselkoers	12, 15, 173
Woningen	34, 35, 58, 59
Woninghypotheken	62, 63, 105, 106, 128, 134, 138
Zakelijke dienstverlening	58, 63–65, 74, 76, 78, 85–89
Zelfstandigen	58
Ziekendfondswet	28, 33
Zorg en overige dienstverlening	48, 66, 67, 73, 74

Voor meer informatie...

Het CBS op Internet

Het CBS is zeven dagen per week vierentwintig uur per dag bereikbaar via Internet: www.cbs.nl. De site biedt gratis toegang tot StatLine, de centrale databank van het CBS. Daarnaast heeft de site een elektronisch tijdschrift dat artikelen en korte berichten bevat. Ook is er een rubriek persberichten en sociaal-economische kerncijfers opgenomen.

De *Nederlandse economie* is op de site vertegenwoordigd met onder andere het macro-economisch overzicht en de begrippenlijst.

De infogroepen van het CBS

Tijdens kantooruren is er de mogelijkheid om de infogroepen van het CBS te benaderen. Deze zijn gespecialiseerd in het leveren van gegevens en het beantwoorden van vragen over specifieke thema's.

	Telefoon	Fax	E-mail
Infoservice	(045) 570 70 70	(045) 570 62 68	infoservice@cbs.nl
Arbeid en lonen	(070) 337 58 50	(070) 337 59 94	infosec@cbs.nl
Bedrijven (aantal)	(045) 570 79 39	(045) 570 62 66	infogwn@cbs.nl
Bevolking	(070) 337 58 30	(070) 337 59 87	infosbv@cbs.nl
Bouw	(070) 337 42 41	(070) 337 59 75	infolbn@cbs.nl
Consumenten- prijnsindex (inflatie)	(070) 337 58 09	(070) 337 59 94	infosec@cbs.nl
Cultuur, toerisme en recreatie	(070) 337 58 67	(070) 337 59 96	infokcr@cbs.nl
Gezondheid en welzijn	(070) 337 58 64	(070) 337 59 79	infokgw@cbs.nl
Industrie	(045) 570 76 17	(045) 570 62 77	infolin@cbs.nl
Inkomen, vermogen en koopkracht	(045) 570 75 23	(045) 570 62 72	infosiv@cbs.nl
Internationale handel	(045) 570 79 17	(045) 570 66 75	infohih@cbs.nl
Landbouw	(070) 337 58 03	(070) 337 59 51	infollb@cbs.nl
Milieu	(070) 337 58 96	(070) 337 59 76	infolmi@cbs.nl
Nationale rekeningen	(070) 337 58 76	(070) 337 59 81	infopni@cbs.nl
Onderwijs	(070) 337 53 45	(070) 337 59 78	infosoz@cbs.nl
Overheid	(070) 337 58 99	(070) 337 59 80	infokov@cbs.nl
Rechtsbescherming en veiligheid	(070) 337 58 66	(070) 337 59 79	infokrv@cbs.nl

Enkele aanverwante publicaties

Papieren publicaties

- Nationale rekeningen (inclusief diskette) P-2
- Nationale rekeningen revisiepublicatie P-33
- Regionale economische jaarcijfers P-11
- Sociale verzekering, pensioenverzekering, levensverzekering P-6
- Regionale samenhang in Nederland, Rijksuniversiteit Groningen/CBS
- Sociaal-economische rekeningen S-25
- Budgetonderzoek. Kerncijfers T-39
- Werken en leren in Nederland H-20
- Sociaal-economische dynamiek V-8
- Kennis en economie K-300
- Nederlandse energiehuishouding jaarcijfers K-117
- Rekeningen en indicatoren voor economie en milieu; 1986–1992 P-24
- Statistisch bulletin (inclusief het Conjunctuurbericht) A-1
- Overheidsfinanciën R-9
- Statistiek financiën van ondernemingen I-52
- Samenvattend overzicht industrie K-160
- Detailhandel: totaal detailhandel L-26-14
- Onder de loep genomen: horeca L-36-6
- Jaarstatistiek van de internationale handel M-12
- Financiële maandstatistiek O-1
- Maandstatistiek van de prijzen U-2
- Maandstatistiek van de landbouw J-1
- Industriemonitor K-2
- Maandstatistiek bouwnijverheid K-3
- Maandstatistiek detailhandel L-10
- Maandstatistiek verkeer en vervoer N-1
- Maandstatistiek van de internationale handel M-11
- Maandstatistiek van de bevolking B-15
- Sociaal-economische maandstatistiek V-4
- Kwartaalbericht milieustatistieken C-51

Elektronische publicaties

- Kwartaalrekeningen P14D
- Arbeidsrekeningen H18D
- Consumentenprijsindices U2D
- Maanddiskette bouwnijverheid K3D
- Tijdreeksen verkeer en vervoer N40D